

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Jižní a Centrální Asie

Jazyky zemí Asie a Afriky

Veronika Kapišovská

**Dynamika slovní zásoby cizího původu v současné
mongolštině**

**The Dynamics of the Borrowed Vocabulary of Modern
Mongolian**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Vacek, CSc.

2011

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Veronika Kapišovská

Především děkuji vedoucímu své doktorské práce prof. PhDr. J. Vackovi, CSc. Děkuji také doc. J. Luvsandorjovi a PhDr. Veronice Zikmundové, PhD. za cenné připomínky, korektorce M. Piškové za preciznost a všem informantům za otevřenost, trpělivost a pochopení. Poděkování patří také mé rodině, která mě po celou dobu studia podporovala. Na závěr chci poděkovat za možnost spolupracovat na řešení grantu GAČR 405/02/0820 a na výzkumném záměru MSM0021620825, dále děkuji nadaci Ryochi Sasakawa Foundation a Nadaci Sofia za finanční podporu mého výzkumu.

OBSAH

0.	ÚVOD	8
0.1.	Současná mongolština a její variety	8
0.2.	Cíl práce	9
0.3.	Charakteristika materiálu a jeho zpracování	10
0.4.	Rozvržení práce	11
0.5.	Transkripce a transliterace	13
1.	PŘEHLED JAZYKOVÝCH KONTAKTŮ MONGOLŠTINY	18
2.	MECHANISMUS PŘEJÍMÁNÍ CIZÍCH SLOV, LEXIKÁLNÍ A SÉMANTICKÁ ADAPTACE PŘEJATÝCH SLOV	37
2.0.	Mechanismus přejímání cizích slov	37
2.1.	Sémantická a lexikální adaptace	41
2.1.1.	Sémantické změny u výpůjček	42
2.1.1.1.	<i>Sémantický posun</i>	42
2.1.1.2.	<i>Rozšíření významu</i>	43
2.1.1.3.	<i>Apelativizace</i>	44
2.1.1.4.	<i>Zúžení významu</i>	47
2.1.1.5.	<i>Metafory a slovní hříčky</i>	48
2.1.1.5.1.	<i>Slovní hříčky</i>	52
2.1.1.6.	<i>Přejímání pozdravů a nadávek</i>	54
2.1.1.6.1.	<i>Pozdravy</i>	54
2.1.1.6.2.	<i>Nadávky</i>	56
2.1.2.	Sémantická diferenciacce	57
2.2.	Lexikální adaptace výpůjček a změny v cizojazyčné slovní zásobě v diachronii	60
2.3.	Výpůjčky v lexikálních párech	71
2.4.	Závěr	78
3.	FONETICKÁ ADAPTACE PŘEJATÝCH SLOV	80
3.1.	Poznámka k mongolské fonetice	81
3.1.1.	Vokály	81
3.1.2.	Konsonanty	82
3.1.3.	Vokální harmonie	84

3.1.4.	Slabičná struktura mongolštiny a epenteze	85
3.2.	Fonetická adaptace výpůjček v diachronii a synchronii	87
3.3.	Adaptace nejnovějších výpůjček	92
3.3.1.	„Fonetické dublování“ starších výpůjček	94
3.3.2.	Vkládání vokálu mezi konsonantní klastry	96
3.3.3.	Adaptace dvojhlásek	96
3.3.4.	Prodloužení vokálu	97
3.3.5.	Asimilace vokálu	98
3.3.6.	Zjednodušení zdvojeného konsonantu	98
3.3.7.	Adaptace počátečního [r]	98
3.3.8.	Adaptace počátečních konsonantních klastrů [st], [sp]	99
3.3.9.	Výslovnost [dz] ~ [z]	99
3.3.10.	Výslovnost [dʒ]~ [ž]	99
3.3.11.	Výslovnost [f]	100
3.4.	Závěr	100
4.	PRAVOPISNÁ ADAPTACE PŘEJATÝCH SLOV	102
4.1.	Pravopisná adaptace přejatých slov před rokem 1990	102
4.2.	Pravopisná adaptace přejatých slov po roce 1990	106
4.3.	Závěr	111
5.	MORFOLOGICKÁ ADAPTACE PŘEJATÝCH SLOV	112
5.0.	Úvod	112
5.0.1.	Slovní druhy a „hierarchie přijímatelnosti“	118
5.0.2.	Poznámka k mongolské slovo tvorbě a morfologii	120
5.1.	Jména	123
5.1.1.	Adaptace přejatých substantiv	123
5.1.1.0.	<i>Poznámka k mongolským jménům a některá specifika přejatých substantiv</i>	123
5.1.1.1.	<i>Výpůjčky v pozici atributu</i>	127
5.1.1.1.1.	<i>Atributy s koncovým neboli nestabilním –h</i>	130
5.1.1.2.	<i>Výpůjčky s derivačními sufíxy</i>	132
5.1.1.2.1.	<i>Sufíxy denominálních jmen</i>	132
5.1.1.2.2.	<i>Sufíxy denominálních sloves</i>	140
5.1.2.	Adaptace přejatých adjektiv	153
5.1.3.	Adaptace přejatých číslovek	161
5.1.3.1.	<i>Poznámka k mongolským číslovkám</i>	161

5.1.3.2.	<i>Přejímání číslovek a jejich adaptace</i>	161
5.2.	Adaptace přejatých sloves	164
5.2.1.	Poznámka k mongolským slovesům	164
5.2.2.	Přejímání sloves a jejich adaptace	166
5.3.	Adaptace přejatých partikulí	170
5.3.1.	Poznámka k mongolským partikulím	170
5.3.2.	Přejímání partikulí a jejich adaptace	170
5.4.	Závěr	173
6.	POSTOJ VEŘEJNOSTI VŮČI VÝPŮJČKÁM	175
6.1.	Postoj laické veřejnosti vůči výpůjčkám	175
6.1.1.	Postoj veřejnosti vůči výpůjčkám a cizojazyčným nápisům	179
6.2.	Postoj odborné veřejnosti vůči výpůjčkám	183
6.3.	Závěr	186
7.	ZÁVĚR	187
8.	BIBLIOGRAFIE	196
9.	SEZNAM INFORMANTŮ	211
	PŘÍLOHY	213
1.	Klasifikace výsledků lexikálních kontaktů v současné mongolštině	214
2.	Schéma mongolské gramatiky na nástěnce ve třídě střední školy okresního města Ulaanbadrach v Dornogobijském ajmaku (obr.)	218
3.	Přehled sufixů používaných s novodobými výpůjčkami	219
4.	D. Pürevdordž: Kamenem v ohništi nepohneš aneb láska k rodnému jazyku	222
5.	Obrazová příloha	233

Abstrakt

Tato práce si klade za cíl popsat přejímání cizích slov v současné mongolštině na materiálu současného mongolského jazyka a zároveň ukázat jednotlivé aspekty adaptace cizích slov jako dynamický a neustále se vyvíjející proces, v němž vedle zákonitostí pramenících z povahy především přejímajícího, ale také zdrojového jazyka, hraje významnou roli komplex mimojazykových faktorů. Výpůjčky, které byly do mongolštiny přejaty v období blízkých vztahů Mongolska s Ruskem, resp. Sovětským svazem, a v období následujícím po pádu komunistického režimu až po současnost, zkoumám po stránce fonetické, morfologické, sémantické, lexikální i pravopisné – to vše z pohledu diachronie i synchronie. Mým cílem je také zasadit přejímání a přítomnost výpůjček v mongolštině do širšího, historicko-společenského kontextu a přiblížit současný postoj Mongolů vůči výpůjčkám a některým jevům, které s přejímáním souvisejí.

Abstract

The aim of the work is to describe, based on material of contemporary Mongolian language, the acceptance of foreign words into the contemporary Mongolian language and particular aspects of their adaptation as a dynamic and constantly developing process, in which, apart from regularities stemming from the nature of the predominantly recipient language, as well as the source language, the complex of non-linguistic factors plays an important role. The loanwords that were received into the Mongolian language during the period of close relations between Mongolia and Russia or the Soviet Union and in the period following the fall of the communist regime up to the present day are examined from the phonetic, morphological, semantic, lexical, and spelling points of views, all with respect to diachrony and synchrony. The aim is also to put the borrowing and presence of loanwords in the Mongolian language into a broader historic and social context and to characterise the current attitude of Mongolians to loanwords and to certain phenomena related to the loanwords.

0. Úvod

V této práci zkoumám výpůjčky, které byly do mongolštiny přejaty v období blízkých vztahů Mongolska s Ruskem, resp. Sovětským svazem, a v období od pádu komunistického režimu až do současnosti. První skupina výpůjček byla přejímána hlavně z ruštiny a označuji je jako **nové**. Druhá část výpůjček je co do původu diferencovanější a od první skupiny se liší také některými aspekty adaptace a používáním, proto tyto výpůjčky označuji jako **nejnovější**.

Adaptaci nových a nejnovějších výpůjček v mongolštině, které vnímám jako jeden z výsledků soudobých jazykových a kulturních kontaktů, popisuji po stránce fonetické, morfologické, sémantické, lexikální i pravopisné – to vše z pohledu diachronie i synchronie. Mým cílem je také zasadit přejímání a přítomnost výpůjček v mongolštině do širšího historicko-společenského kontextu a zjistit, jaké postoje vůči nim mongolská společnost zaujímá.

0.1. Současná mongolština a její variety

Mongolština, označovaná také jako chalchská mongolština nebo současná mongolština (SM 2004, s. 25), se zformovala na bázi středochalchského dialektu, jímž se hovoří v okolí Ulánbátaru, a dnes je jedním z nejrozšířenějších jazyků v rámci mongolské jazykové skupiny, kterým jen v Mongolsku hovoří přibližně 2,5 milionu mluvčích. Její **standardní varieta**, užívaná v centrálních komunikačních prostředcích, na školách a pro formální komunikaci, se řídí normami zakotvenými v učebnicích a gramatických příručkách a je úředním jazykem Mongolska. Pro svou původní vazbu na psané texty je tato varieta v mongolštině označována také jako psaný jazyk (*бичгийн хэл*) nebo též jako oficiální jazyk (*албан ёсны хэл*) a od přijetí Zákona o jazyku v roce 2003 jako státní úřední jazyk (*төрийн албан ёсны хэл*).

V každodenní neformální komunikaci se používá **hovorová mongolština** (*ярианы хэл*), která se od standardní mongolštiny v mnoha ohledech liší (Төмөрцэрэн 2001, s. 134–136) jak po stránce fonetické, kde se mimo jiné více

uplatňují specifika lokálních dialektů, tak například tendencí ke zkracování nebo vynechávání částí kompozit, strukturou věty a skladbou slovní zásoby, včetně výraznějšího používání výpůjček. V rámci hovorové mongolštiny bychom mohli dále rozlišovat **mluvu městskou** a **venkovskou**, jejichž rozdíly pramení z odlišného prostředí a celkově odlišného životního stylu. Zatímco většina obyvatel venkova stále žije tradičním způsobem svých předků a věnuje se kočovnému pastevectví, obyvatelé větších měst, zejména Ulánbátaru, žijí převážně usedle a některé jejich vrstvy jsou silně ovlivněny západním stylem života. Hlavní město je centrem a ústředním místem, skrze nějž protéká největší podíl veškeré komunikace se zahraničím a do něhož se případný vliv cizích kultur koncentruje nejvíce.

Mongolsko je jazykově i etnicky velmi homogenní území. Z národnostních menšin zde žijících a hovořících jiným jazykem než některým z mongolských jazyků nebo dialektů jsou nejvýznamnější Kazaši (celkem asi 102 000 podle údajů ze sčítání lidu v roce 2000), kteří obývají Bajanölgijský ajmak na severozápadě země. Méně početná kazašská komunita žije v Nalajchu, městečku sice nedalekém, avšak administrativně patřícím k Ulánbátaru. Případné interference kazaštiny s mongolštinou mají lokální charakter a jsou předmětem zkoumání odborníků na kazaštinu. Dnes již málopočetné skupiny ruských a čínských starousedlíků se soustřeďují většinou v Ulánbátaru a z hlediska jazykového vlivu na mongolštinu jsou prakticky bezvýznamné.

0.2. Cíl práce

Cílem této práce je na materiálu současného mongolského jazyka popsat přejímání cizích slov v současné mongolštině a jednotlivé aspekty jejich adaptace jako dynamický a neustále se vyvíjející proces, v němž vedle zákonitostí pramenících z povahy především přejímajícího, ale také zdrojového jazyka, hraje významnou roli komplex mimojazykových faktorů. Jedním z cílů této práce je také charakterizovat současný postoj společnosti vůči výpůjčkám a některým jevům,

které s přejímáním souvisejí, a pokusit se o regionální a věkovou stratifikaci používání nových a nejnovějších výpůjček.

0.3. Charakteristika materiálu a jeho zpracování

Jazykový materiál, z něhož jsem v této práci vycházela, jsem čerpala ze dvou hlavních zdrojů:

- 1) **mluvený jazyk** v podobě různých zvukových záznamů a zápisů replik známých i neznámých informantů. Tyto záznamy a zápisy byly pořízeny během terénních výzkumů v Mongolsku v letech 2002, 2004, 2005 a 2010 v délce od jednoho do tří měsíců. Vzhledem k tomu, že tato práce je primárně zaměřena na jazyk městských mluvčích, probíhal terénní výzkum hlavně v Ulánbátaru a okolí, sběr materiálu na venkově měl spíše nahodilý charakter a měl sloužit pro srovnání s jazykem městských mluvčích. V rámci pobytů v Mongolsku jsem za účelem seznámení se s profesní mluvou absolvovala několik sezení mimo jiné v televizních studiích, v různých zdravotnických zařízeních, včetně oční kliniky, ORL ambulance a Rychlé záchranné služby hl. m. Ulánbátaru apod. Zdrojem pro formální styl mluveného projevu bylo hlavně televizní zpravodajství, veřejné projevy a oficiální jednání. Dotazníkový průzkum, který jsem prováděla jak na venkově, tak ve městě, proběhl v létě a na podzim roku 2010 a aplikovaná metoda – výběr dotazovaných i způsob zpracování – je popsána v příslušné kapitole. Seznam informantů je uveden v závěru práce.
- 2) jazykový materiál **psaného jazyka** jsem čerpala převážně z tisku, úředních listin, propagačních a jiných materiálů, dále z reklamních nápisů, billboardů, vývěsných štítů a dalších zdrojů psaného textu na veřejných prostranstvích (v Ulánbátaru i mimo něj), které jsem dle možnosti také fotografovala. Při výběru jazykového materiálu z tisku jsem postupovala metodou nahodilého výběru, stejnou měrou jsem pracovala s bulvárním tiskem (vyznačuje se

jazykem bližším hovorovému a obsahuje větší podíl soukromé inzerce bez jazykové redakce) i se seriózními médii. Zejména v posledních letech jsem více čerpala také z internetu, a to z oficiálních stránek mongolských médií a firem, ale sledovala jsem také chaty, diskusní fóra, blogy a nabídky e-shopů. Seznam konkrétních zdrojů, které byly v této práci použity, je uvedený v závěru práce za Bibliografií.

Jazykový materiál, vyexcerpovaný z výše uvedených zdrojů, jsem konzultovala vždy s více informanty a s lektorem Semináře mongolistiky FF UK v Praze doc. J. Luvsandorjem. Tyto diskuse s informanty pro mě byly zdrojem důležitých poznatků o různých, především praktických aspektech používání výpůjček v každodenním životě. Mnozí z nich se se mnou ale podělili také o své osobní vzpomínky, zkušenosti a názory a tím mi poskytli další důležité detaily. Nasbíraný materiál jsem konfrontovala také s výkladovými a překladovými slovníky za období 1942–2010, se slovníky etymologickými (Сүхбаатар 1997; Даль 1978; Фасмер 2003) a se slovníky slangové mluvy (Самбуудорж, Эрдэнэсүвд 2002; Крысин 1998). Jednotlivé příklady jsou v textu průběžně číslovány, u většiny příkladů uvádím zdroj, avšak jen některé, velmi běžné výrazy a slovní spojení ponechávám právě kvůli jejich frekventovanosti bez odkazu na zdroj.

Po stránce teoretické jsem vycházela z odborných prací z oblasti kontaktové lingvistiky, zejména z Weinreicha (1968), Winforda (2003), Thomasona (2001), Thomasona a Kaufmana (1991) a dalších, z různě zaměřených odborných prací mongolistů, jako jsou Поппе (1937, 1940, 1951), Владимирцов (2005), Лувсанвандан (1967, 1968 a 2002), Rinčen ([1967] 1992), Lubsangdorji (2004, 2005), Lubsangdorji, Vacek (2004) a další (jmenovitě viz Bibliografie).

0.4. Rozvržení práce

Práci jsem rozvrhla do šesti částí. Zaměřila jsem se především na zpracování bohatého materiálu, přičemž se opírám o výše definovaná teoretická východiska. **První kapitola** obsahuje stručný, chronologicky strukturovaný **přehled**

jazykových kontaktů mongolštiny a má čtenáře uvést do širšího kontextu, z něhož vychází novodobé přejímání výpůjček nejdříve z ruštiny, ke kterému se v současnosti stále více přidává také přejímání slov z angličtiny. V podrobném poznámkovém aparátu také blíže charakterizují dosavadní bádání o výpůjčkách z jednotlivých zdrojových jazyků a odkazují na autory a jednotlivé odborné studie, a proto nezahrnuji samostatnou část o bádání v této oblasti do Úvodu.

V dalších kapitolách se věnuji jednotlivě všem aspektům adaptace přejatých slov. Nejprve v úvodu **druhé kapitoly** stručně charakterizují podstatu „přejímání“ a jeho mechanismus tak, jak dle mého pozorování probíhá v mongolštině. Ústředním bodem této kapitoly je však sémantická a lexikální adaptace výpůjček, v rámci níž rozebírám významové změny (sémantický posun, rozšíření a zúžení významu, metaforické významy výpůjček apod.), kterými cizí slova při přejímání procházejí, a také následné adaptace v přejímajícím jazyce, tedy v mongolštině. Lexikální adaptaci jsem pojala jako charakteristiku změn, které jsou pozorovány ve skladbě cizojazyčné slovní zásoby v diachronické perspektivě. Kapitulu uzavírá analýza výpůjček v lexikálních párech, jakožto jevu příznačného pro mongolštinu.

Třetí kapitolu zahajuji úvodní poznámkou o mongolské fonetice, po níž následuje popis fonetické adaptace výpůjček v synchronii a diachronii. Zde kladu důraz na to, jak se měnila intenzita přizpůsobování se rusismů mongolskému fonetickému systému v průběhu trvání jazykového kontaktu s ruštinou, a také na rozdílný stupeň fonetické adaptace u různých vrstev mongolských mluvčích. V závěru této kapitoly popisují fonetické změny u nejnovějších výpůjček.

V další, **čtvrté kapitole** se věnuji problematice pravopisné adaptace výpůjček. Nejprve popisují pravidla pravopisu slov přejatých z ruštiny a na několika příkladech ukazují jeho vývoj. Poté se pokouším vyčlenit a na příkladech ukázat hlavní způsoby zápisu přejatých slov tak, jak je pozorujeme v současných mongolských textech.

V **páté kapitole** se zaměřuji na způsob, jakým se výpůjčky integrují do gramatického systému mongolštiny. Po stručném úvodu, v němž popisují morfologické změny, k nimž může docházet u výpůjček už během samotného procesu přejímání, zmiňuji tzv. hierarchii přejímatelnosti, která udává rozsah

přijímatelnosti jednotlivých slovních druhů, a stručně charakterizují mongolštinu z hlediska gramatického.

Závěrečná, **šestá kapitola** je věnována postoji mongolských mluvčích vůči výpůjčkám. Zde nejprve analyzuji výsledky dotazníkového průzkumu zaměřeného na orientaci v některých v současnosti běžně se objevujících výpůjčkách. Průzkum jsem prováděla zvlášť u venkovského a zvlášť u městského obyvatelstva. Dále shrnuji výsledky rozhovorů s mluvčími. Rozhovory se týkaly jejich postoje vůči používání výpůjček a cizojazyčných textů v nápisech na veřejných prostranstvích. Jako protiklad k této části jsem samostatně shrnula postoje odborné veřejnosti (lingvistů) k výpůjčkám. Po **Závěru**, v němž stručně shrnuji hlavní výsledky práce, její přínos k poznání daného tématu a naznačuji možnosti dalšího směru bádání v této oblasti, následuje **Příloha**, která kromě tabulek přehledů, obrázků a ilustrací k jednotlivým kapitolám obsahuje také ironicko-satirickou báseň mongolského lidového básníka D. Pürevdodrze zaměřenou na výpůjčky v mongolštině.

0.5. Transkripce a transliterace

Příklady ze současné mongolštiny jsou v této práci uvedeny v mongolské cyrilici, několik málo příkladů z klasické mongolštiny je přepsáno způsobem obvyklým pro akademickou transliteraci tradičního mongolského písma. V případě, že některá výpůjčka nemá ustálenou nebo obvyklou formu zápisu v cyrilici, uvádím ji ve fonetické transkripci v hranatých závorkách. Fonetickou transkripci uvádím někdy také na druhém místě za výpůjčkou v cyrilici na zdůraznění toho, že se její fonetická podoba výrazně liší od podoby pravopisné. Fonetická transkripce odpovídá tabulkám samohláskového a souhláskového systému současné mongolštiny uvedeným na s. 81 a 82, doplňkové znaky fonetické transkripce jsou uvedeny v seznamu značek. U příkladů citovaných z jiných zdrojů zachovávám způsob transkripce podle originálu.

Mongolská jména v textu, vyjma počestěných slov a názvů, jako jsou Ulánbátar (hlavní město), ajmak (administrativní území odpovídající kraji) a tugrik

(mongolská měna), přepisují na základě *Standardu ISVS pro transkripci neběžných latinských znaků do znaků podle kódové tabulky ISO Latin 2*, který obsahuje také pravidla přepisu cizích slov z cizích jazyků do češtiny, vycházející z pravidel českého pravopisu. Tento *Standard* kombinuje prvky transliterace, kdy mongolské *ö* a *ü* jsou do češtiny přepisovány jako *ě* a *ů* a dlouze vyslovované dvojité samohlásky jsou rovněž přepisovány jako dvojité, a transkripce, kdy jsou mongolské *ᠵ*, *ᠶ* v souladu s jejich výslovností přepisovány jako *dz* a *dž*.

POUŽITÉ ZKRATKY A ZNAČKY

Abl.	ablativ
Acc.	akuzativ
adj.	adjektivum
ap. výp.	apelativizovaná výpůjčka
arab.	arabština
buddh.	termín související s buddhismem
Caus.	causativum
CCond.	converbum conditionale
cf.	srovnej
CImp.	converbum imperfecti
CPrf.	converbum perfecti
cyr.	cyrilice
češ.	čeština
čín.	čínština
D-L.	dativ-lokativ
dosl.	doslova
echo	slova echo
EML	Encyklopedie mongolské literatury (viz Bibliografie)
f.	femininum
FMJK MSU	Fakulta mongolského jazyka a kultury Mongolské státní univerzity
fr.	francouzština
G.	Genitiv
hon.	honorifikum
hov.	hovorový výraz
Imp.	imperativ
Ins.	Instrumentál
Ints.	verba intensiva
Int.	verba intensiva
jap.	japonština
kl. mo.	klasická mongolština
kniž.	knižní výraz
kor.	korejština
lat.	latina
m.	maskulinum
mandž.	mandžuština

mo.	(současná) mongolština
mod. part.	modální partikule
MSU	Mongolská státní univerzita
MSVKVT	Mongolsko-sovětské vztahy v oblasti kultury, vědy a techniky (viz Bibliografie)
n.	neutrum
nanaj.	nanajština
neg.	negativní sufix
nejm. inf.	nejmenovaný informant
nezn. inf.	neznámý informant
něm.	němčina
NF	nomen futuri
NImp.	nomen imperfecti
NP	nomen perfecti
os. poss.	osobní posesivní sufix
part. potv. a zes.	partikule zesilující a potvrzující
omez. part.	partikule s omezujícím významem
Pas.	pasivum
Pass.	pasivum
pers.	perština
pl.	plurál (parciální číslo)
PImp.	Praeteritum imperfecti
Pkt.	prekativ
poč.	slovo související s počítači
pol.	polština
polit.	politický
poss.	posesivní (přivlastňovací) sufix
PP	Praeteritum perfecti
praslov.	praslovanština
Pres.	preskriptiv
Prl.	presens imperfecti
PrP.	presens perfecti
pův.	původně
PsP.	Presens perfecti
PVSMJ	Podrobný výkladový slovník mongolského jazyka
přen.	přenesený význam
RSMOŽŽ	Rada pro spolupráci s Mongolskými občany žijícími v zahraničí

řeč.	řečtina
řidič.	slovo používané řidiči
skt.	sanskrt
slov.	slovenština
Soc.	sociativ
sogd.	sogdština
sport.	sportovní
SPPNP	Stručná pravidla pravopisu nového písma
správ.	správně
STK	Státní terminologická komise (<i>УЛСЫН НЭР ТОМЬЁНЫ КОМИСС</i>)
STS	slovotvorný sufix
střlat.	středověká latina
sub.	substantivum
SVSMJ	Stručný výkladový slovník mongolského jazyka (viz Bibliografie)
tech.	technický
tib.	tibetština
trad.	tradiční
tur.	turkické jazyky
UB	Ulánbátar
ujg.	ujgurština
VAMRS	Velký akademický mongolsko-ruský slovník
vol	voluntativ
VRSS	Veľký rusko-slovenský slovník
VSRJ	Výkladový slovník ruského jazyka (viz Bibliografie)
VSTK	Věstník státní terminologické komise (<i>УЛСЫН НЭР ТОМЬЁНЫ КОМИССЫН МЭДЭЭ</i>)
zes. part.	zesilující partikule
zříd.	zřídka
ZVSR	Zákon o výkonu soudních rozhodnutí (viz Bibliografie)
<	přejato z (uvádí tvar slova ve zdrojovém jazyce)
>	ve stupnici ukazuje klesavou tendenci
→	změnilo se na ..., bylo nahrazeno ...
~	variant, ekvivalent
/n	nestabilní -н

1. Přehled jazykových kontaktů mongolštiny

V různých obdobích její historie působily na mongolštinu skrze jazykový kontakt různé jazyky: turkické jazyky, z nichž později samostatně hlavně ujurština, dále sogdština, sanskrt, čínština, tibetština a mandžušтина. Nejzřetelnější stopy, které takové kontakty po sobě v jazyce zanechají, jsou výpůjčky. Mnohé výpůjčky sice postupem času zcela vymizely nebo zarchaičtěly, jiné se ale v mongolštině asimilovaly a jejich nános cizosti se vytratil nebo alespoň výrazně setřel.

Nebudu zde zabíhat do podrobností, zmíním pouze skutečnost, že vztahy mezi tureckými, mongolskými a tungusko-mandžuskými jazyky byly a jsou samostatně zkoumány v rámci altajských studií.¹ Rassadin (2007), jenž se podle vlastních slov věnuje turkickým a mongolským jazykům a jejich vztahům již přes půl století (ibid., s. 5), ukazuje na **turkický** původ například u části pasteveckého názvosloví (mo. *тэмээ*, kl. mo. *temegen* „velbloud“ < tur. *tebe*, mo. *хонь*, kl. mo. *qonin* „ovce“ < tur. *qoj* ~ *qojin*), některé názvy krajinných útvarů, základní termíny související s kovy a jejich obráběním (mo. *алт(ан)*, kl. mo. *altan* „zlato“ < tur. *altun*, mo. *төмөр*, kl. mo. *temür* „železo“ < tur. *temir* ~ *temür*), část šamanistického názvosloví a další.²

¹ Bertagajev (1974, s. 360–364) se v rámci celkové charakteristiky cizojazyčné slovní zásoby mongolštiny věnuje popisu výpůjček z altajských jazyků v samostatné části.

² Rassadin (2007) ve své práci velmi podrobně zkoumá mongolské turkismy z různých hledisek, nastiňuje chronologii jejich přejímání, zkoumá jejich areálové rozšíření i tematické okruhy, které je spojují. V samostatné kapitole se věnuje turkismům obsaženým v Tajné kronice Mongolů (ibid. 131–137). V rámci předmluvy a poznámek k vlastnímu anglickému překladu Tajné kroniky Mongolů zmiňuje turkismy a jejich možné emocionální zabarvení také Urgunge Onon (The Secret History of the Mongols, 2001). Viz také některé práce Vladimircova (2005) zahrnuté do souborného díla a Poppeho (1955b).

Slovům **ujgurského**³ (např. *аяга* „miska“ < ujk. *ajaq*) a **sogdského** (např. *Хурмаст* ~ *Хормуст* „jméno božstva Chormusta“ < sogd. *xwrmz*) původu se ve svých pracích věnují Šagdarsüren (2001), Shogaito (1991) a Tömörceren (2001, s. 57–58), jsou ale také zmiňována v souvislosti se sanskrtskými výpůjčkami, neboť ujurština a sogdština jsou souhlasně považovány za jednu z cest, kterou se do mongolštiny dostávala také slova ze sanskrtu.⁴

Slova **sanskrtského** původu sice byla a doposud jsou ponejvíce doménou písemného jazyka, ale v hojné míře, zejména skrze literaturu, pronikla a zachovala se také v hovorové mongolštině a dialektch (Сүхбаатар 1992, s. 15; Лувсандэндэв 2007, s. 29). Velká část sanskratismů patří dnes již k archaismům nebo ke slovům knižním. Naopak slova související s buddhismem, která byla v době socialismu z aktivní slovní zásoby vytěsněna, se dnes v příslušném kontextu opět objevují. Některé sanskrtské názvy planet (*Ангарар* < skt. *aṅgāraka* „Mars“, *Буд* < skt. *budha* „Merkur“, *Сугар* < skt. *śukra* „Venuše“, *Санчир* < skt. *śanaīścara* „Saturn“, *Бархасвадь* < skt. *br̥haspati* „Jupiter“)⁵ se používají jako termíny v astronomii, zatímco jejich tibetské protějšky se používají jako názvy dnů v týdnu. V běžném životě však Mongolové označují hvězdy, souhvězdí a okem volně viditelné planety mongolskými názvy (Pürevdordž, září 2010).

Snad nejběžněji používanými přejímkami ze sanskrtu jsou ty, které se objevují jako osobní jména anebo jejich součásti, např. *Адъяа* < skt. *āditya* „Slunce“, *Аюуш* < skt. *āyus* „život“, *Индра* < skt. Indra (jméno božstva),

³ Kulturní, historické a sociálně-historické kontakty Ujgurů a Mongolů popisuje historik M. C. Brose (2007). Původ některých slov, původně považovaných za výpůjčky z ujurštiny nebo skrze ujurštinu, byl v pozdějších pracích přehodnocen jako sogdský (Шагдарсүрэн 2001, s. 24–25).

⁴ Přejímání ujjurské a sanskrtské terminologie souvisí také se středověkou překladatelskou praxí, viz např. Дамдинсүрэн 2007, Шагдарсүрэн 2001, Рерих 2007.

⁵ www.rcag.mas.ac.mn.

Бадамгарав < skt. *padma garbha* „mající původ v lotosu, jméno boha Brahmy“ aj.⁶

K méně početným patří v mongolštině výpůjčky z **arabštiny** a **perštiny**, z nichž některé byly přejaty skrze jiné, pravděpodobně turkické jazyky, jiné, zejména ty, které se objevily v jazyce za vlády Čingischána a dynastie Jüan, mohly být přejaty i přímo.⁷ Většina těchto výpůjček jsou dnes archaismy nebo historismy, v aktivní slovní zásobě jsou však stále přítomna taková slova jako *архи* „vodka“ < arab. *ʿaraq* „výpar, fíkový exudát“,⁸ *цув* „plášť do deště“ < arab. *tsopa* „druh spodního oblečení“, *байшин* „dům“ cf. pers. *pīš-īwān*, *pīš-aiwān*, arab. *baising*, *гяндан* „věznice“⁹ < pers. *zindan*, *тана* „perlet“ < pers. *dāna*, *чихэр* „cukr, bonbon“ < pers. *sakar* (cf. arab. *sukkar*) v protikladu k *саахар* „cukr, krystalový cukr“ < ru. *сахар*, *чидун* (*чидун жимс*) „oliva“ < pers. *zeitun* atd.

Začátek masivního přejímání slov z **tibetštiny** je odborníky spojován s obdobím následujícím po vytvoření těsnějších mongolsko-tibetských náboženských a politických vazeb (16. stol.), a především s obdobím prudkého rozmachu překladů buddhistické literatury a revizí starších překladů v 17.–18.

⁶ Sanskrtismům v mongolštině se velmi podrobně věnuje O. Süchbaatar ve své doktorské práci (Сүхбаатар 1992). Odborné práce menšího rozsahu, v nichž různí autoři popisují různé aspekty týkající se sanskrtských výpůjček (jejich fonetickou adaptaci, sémantickou skladbu, sémantické změny, apod.), jsou společně publikovány ve sborníku *Монгол хэлэнд орсон санскрит, төвд үг* (Slova sanskrtského a tibetského původu v mongolštině). Viz také Төмөрцэрэн 2001, s. 58–60 a Бєртагаєв 1974, s. 364–366. O slovech sanskrtského původu v mongolštině se zmiňují i literárně-vědné práce věnované primárně vlivu staroindické literatury na mongolskou (Владимирцов 2003, Дамдинсүрэн 1976).

⁷ Podrobněji o výpůjčkách z arabštiny a perštiny viz Төмөрцэрэн 2001, s. 60–61 a Владимирцов 2005, s. 873–880.

⁸ Владимирцов 2005, s. 875.

⁹ Podle mongolského zákona o výkonu soudních rozhodnutí (ZVSR 2002, s. 5–49) je *гяндан* nejpřísnějším možným typem věznice, tomu odpovídají české věznice se zvýšenou ostrahou.

stol.¹⁰ Paralelně (2. pol. 18. stol. – zač. 20. stol.) za výrazné podpory mandžuských císařů docházelo k rozrůstání se mnišského stavu, kdy stále více mnichů vyjíždělo na studia do tibetských klášterů (Перих 2007, s. 136), a tibetští mniši přijížděli naopak do Mongolska (Дамдинсүрэн 2007, s. 111). Právě buddhističtí mniši jsou považováni za hlavní zprostředkovatele tibetských slov nejen do psaného, ale zejména do hovorového jazyka, neboť bývali pro pastevce respektovanou autoritou (Luvsandorj, osobní konzultace 2011). Roerich (2007, s. 136–137) popisuje, že „s rostoucí znalostí tibetštiny začali mniši vkládat jednotlivá slova, ale i celé výrazy ze svého každodenního života do mongolštiny až do takové míry, že ač člověk uměl hovorovou mongolštinu, měl problém rozumět mluvčímu hovořícímu klášterním slangem nasyceným tibetskými výpůjčkami. Jednotlivé věty se mohly skládat pouze z tibetských slov pospojovaných mongolskými deklinačními a verbálními sufiky“.¹¹

Bohoslužby v mongolských kláštorech probíhaly až na výjimky v tibetštině. Někteří mniši, kteří byli zdatnější spíše v literární tibetštině nežli v mongolštině, nadto tvořili svá díla přímo v tibetštině, a to mělo za následek rozšíření tibetštiny a tibetského písma a také vznik další specifické formy literatury – mongolské literatury psané tibetským písmem (Шагдарсүрэн 2001, s. 231, Пагва 1959).¹² Төмөрцэрен (2001, s. 65) také uvádí, že i mezi prostými pastevci bylo nemálo lidí, kteří sice tibetsky nemluvili, ale znali z paměti tibetské náboženské texty.

V období následujícím po revoluci v roce 1921, ale zejména pak ve druhé polovině 30. let 20. stol., kdy byla prováděna systematická likvidace klášterů

¹⁰ Дамдинсүрэн 2007, s. 109–111, Перих 2007, s. 135–136. O mongolsko-tibetských vztazích z hlediska jazykovědného viz také Luvsandorji 2002, s. 101–104, z hlediska historického Dějiny Tibetu 2000, s. 91–129, Монгол Улсын түүх 2004, díl III–V (Šíření buddhismu, díl III., s. 127–135). Stručně o tibetských výpůjčkách v mongolštině viz také Бептараев 1974, s. 366–367.

¹¹ Jazyk mnichů v mongolských buddhistických kláštorech, který Roerich (2007, s. 136–137) popisuje jako „klášterní slang“, měl spíše, jak dále vyplývá z jeho popisu, charakter smíšeného jazyka.

¹² Šagdarsüren (2001, s. 244–245) v příloze dokládá dvojstránku z časopisu určeného mnichům, v němž jsou paralelně vedle sebe mongolský text a jeho fonetická transkripce tibetským písmem.

a mnišského stavu,¹³ zaznamenáváme řízené omezování používání tibetských výpůjček v psaném jazyce. Během dalších let z mongolštiny postupně vymizela slova jakkoliv související s buddhismem, výrazně klesla i obliba osobních jmen tibetského původu (Төмөрцэрэн 2001, s. 64). Paradoxně se však i potom, díky zavedení cyrilice a politice přiblížení standardního jazyka hovorovému, dostala do standardního jazyka řada tibetismů z hovorové mongolštiny pastevců¹⁴ – například když bylo v 60. letech 20. stol. novinářům doporučeno, aby jezdili čerpat „čistou“ mongolštinu na venkov (Luvsandorj, osobní konzultace 2011).

V souvislosti s renesancí buddhismu se v aktivní slovní zásobě současné mongolštiny znovu objevily některé tibetské výpůjčky, které s buddhismem souvisejí, lidé se vracejí i k některým původně tibetským jménům, byť – pokud jde o jejich variabilitu – již nikoliv v takovém rozsahu jako v minulosti.¹⁵ Vzhledem k několika desetiletí trvajícimu přerušení tradic a zcela jiným podmínkám, v nichž dnes obnova klášterů probíhá, nelze pravděpodobně hovořit ani o znovunastolení Roerichem popisovaného „klášterního slangu“ v jeho někdejší podobě (mnich Baatar, srpen 2010).

Charakter přejímání slov z **čínštiny** a skladba čínských výpůjček v mongolštině reflektuje historii vzájemných vztahů těchto dvou sousedících národů a kultur – kočovných mongolských lovců a pastevců a usedlých čínských zemědělců.¹⁶ K nejstarším výpůjčkám¹⁷ řadí odborníci taková slova, jako jsou *луу*

¹³ Podrobněji viz Монгол Улсын түүх 2004, díl V, s. 209.

¹⁴ Төмөрцэрэн 2001, s. 65. V 60. letech byli údajně mongolští novináři posíláni na venkov, aby tam načerpali inspiraci z lidového jazyka pastevců, jenž obsahoval mnoho tibetských výpůjček, které se tímto způsobem dostaly do standardního jazyka (Luvsandorj, osobní konzultace, 2011). O tibetských výpůjčkách v hovorovém jazyce pastevců viz Lubsangdorji 2002, s. 104–127.

¹⁵ Výpůjčky z tibetštiny z různých hledisek popisují Дамдинсүрэн (2007) a Төмөрцэрэн (2001, s. 63–65), mongolská toponymika tibetského původu viz Лувсандэндэв 2007, tibetská osobní jména u Mongolů viz Жамбалсүрэн 2007.

¹⁶ Mongolsko-čínské vztahy v historické perspektivě viz Jagchid, Symons 1989; viz také Fairbank 2004 a Монгол Улсын түүх 2004.

„drak“ < čín. *lóng*, *цай* „čaj“ < čín. *chá*, шинэ „nový“ < čín. *xin* apod. (Бертагаев 1974, s. 369–370, Төмөрцэрэн 2001, s. 61). Také středověké písemné památky obsahují některé čínské výpůjčky, nejčastěji názvy titulů, z nichž většina se dnes řadí k archaismům a historismům. Podle Ganbaatara (1996, 32–33) byl mongolsko-čínský jazykový kontakt velmi intenzivní ve 12.–14. stol., ve 13.–14. stol. mongolština fungovala dokonce jako „jazykový most“, po němž proudily čínské výpůjčky do dalších jazyků a naopak do čínštiny skrze ni přicházely výpůjčky z jiných jazyků. K nejmasivnějšímu přejímání čínských slov v klasickém mongolském literárním jazyce však docházelo v období od 16. po zač. 20. stol., jak bylo vyzorováno, a souvisí s kontakty s čínskou dynastií Ming a především s podmaněním si mongolských území mandžuskou dynastií Čching koncem 1. pol. 17. stol. (Бертагаев 1974, s. 367). Četné výpůjčky nabírala také hovorová mongolština, přičemž částečně šlo o přejímání přímé (hlavní cestou byly obchodní kontakty), ale také skrze mongolský psaný jazyk (zejména úředně-administrativní názvosloví, dále též tituly, funkce a jejich atributy, např. *яам* „ministerstvo“ < čín. *yámen*).¹⁸ Většina v mongolštině dodnes běžně používaných čínských výpůjček byla přejata spolu s novými reáliemi a jde například o názvy

- nástrojů (*жоотуу* „motyka“ < čín. *jue tou*),
- zeleniny (*чинжүү*¹⁹ „paprika“ < čín. *qīng jiāo*, *байцаа* „zelí“ < čín. *báicài*, *шийгуа* „meloun“ < čín. *xí guā*, *лууван* „mrkev“ < čín. *luó bo*),
- potravin a jídel (*банш* „masové taštičky“ čín. *biǎn shí*, *бууз* „masové taštičky vařené v páře“ < čín. *bāo zi*, *гоймон* „nudle“ < čín. *guàmiàn*, *цуйван* „nudle smažené s masem a zeleninou“ < čín. *chǎo bīng*),

¹⁷ Mongolsko-čínským jazykovým kontaktům, včetně výpůjček, se velmi podrobně věnuje Ганбаатар (1996), Туяацэцэг (2003), v menším rozsahu také Төмөрцэрэн (2001, s. 61–62), Бертагаев (1974, s. 367–369). Sémantické změny čínských výpůjček rozebírá Damdinova (2007, s. 55–57).

¹⁸ Úředně-administrativní termíny přecházely někdy do mongolštiny také skrze mandžuštinu (Бертагаев 1974, s. 368). Většina úředně-administrativního názvosloví je dnes archaická.

¹⁹ Dnes *амтат чинжүү* „paprika“, *халуун чинжүү* „feferonka“.

- domácích potřeb (*данх* „čajník“ < čín. *tóngghú*, *түмпэн*²⁰ „lavor“ < čín. *tóng pén*, *заазуур* „sekáček“ < čín. *zhádāo*),
- názvosloví z oblasti obchodu a finančnictví (*пүүс* „obchod, firma“ < čín. *pùzì*, *хүү* „procenta“ < čín. *kù*),
- slova z každodenního života (*тайван* „klid, spokojenost“ < čín. *tài píng*, *янз* „vzhled, druh, tvar; povaha, podstata“ < čín. *yàng zi*) a mnoho dalších.²¹

V první polovině 20. stol. byly některé dříve používané názvy jednotek hmotnosti nebo platidel z mongolštiny vytěsněny novými pojmy a novým systémem (např. přechodem na evropský systém měr a vah). Část výpůjček, která byla vytlačena rusismy, zarchaizovala (*чийчаан* „auto“ < čín. *qǐ ché* → *машин* „auto“ < ru. *машина*, *пиу* „lístek, bankovka, průkaz“ < čín. *piào* → *билет* „lístek, (stranický) průkaz“ < ru. *билет*), jiné zůstaly zachovány v periferní slovní zásobě s vyprofilovaným významem (např. *дэнлүү* „lucerna, lampion“ < čín. *dēng long*). Nové výpůjčky z čínštiny se dnes v mongolštině objevují jen minimálně (např. *лийжүү* „čínské pivo“ < čín. *pí jiú* a *дүлү* „tofu“ < čín. *dou fu*, případně názvy nově se hlavně v Ulánbátaru objevujících druhů ovoce a zeleniny). Některé archaické výpůjčky jsou však cíleně navraceny do aktivní slovní zásoby, především do formálního jazyka, jako náhrada za některé rusismy, např. *даашинз* „šaty“ (původně jednoduchý dél z tenké látky) ← *платье, палааж* „šaty (evropského střihu)“ < ru. *платье* apod.

Poměrně málo ve srovnání s ostatními výpůjčkami jsou probádány výpůjčky z **mandžuštiny**. Bertagajev (1974, s. 362) se domnívá, že v minulosti docházelo k interferenci mezi mandžuštinou a mongolštinou více na úrovni

²⁰ Süchbaatar (1997, s. 185) uvádí tvar *төмпөн*.

²¹ Mnozí lingvisté upozorňují na to, že přejímání slov čínského původu do různých mongolských jazyků a dialektů nebylo stejnoměrné – nejméně jich je v ojratských dialektech a burjatštině, kde byly pro označení mnohých nových reálií přijímány spíše rusismy (Дамдинова 2007, s. 54); nejvíce zas v jazycích jižních Mongolů žijících na územích, která jsou nyní součástí Číny, a jejichž mluvčí jsou fakticky bi- nebo trilingvní. Viz také Төмөрцэрэн (2001, s. 62) a Бертгаев (1974, s. 367).

literárních (psaných) jazyků. V době nadvlády mandžuské dynastie Čching nad mongolskými územími byla mandžuština v některých částech Mongolska jediným, jinde jedním z několika administrativních jazyků (Төмөрцэрэн 2001, 63). Roerich (2007, s. 137) dokonce hovoří o specifickém epistolárním stylu, jenž se vyvinul v administrativách místních mongolských panovníků v důsledku společné interference mandžuštiny, čínštiny a tibetštiny, která zase byla převládajícím jazykem v administrativě klášterů a vysokých církevních hodnostářů.

Část výpůjček mandžuského původu v mongolštině jsou slova z každodenního života (*ганс* „dýmka“ < mandž. *gansa*,²² *сэлэм* „meč“ < mandž. *sele(me)*; *тарт* „jednopatrový dům“ < mandž. *taktu* atd.), patrně větší část ale tvořily politické, úředně-administrativní termíny, tituly a funkce. Mnohé výpůjčky tohoto druhého typu jsou dnes archaismy a historismy, některé z nich se však v nových významech zachovaly i v současné mongolštině, jako např. *хурандаа* „plukovník“ < mandž. *hūwaran-i-da* „velitel kasáren“; *хуаран* „kasárna; hlídaná ubytovna: *дүрвэгсдийн хуаран* uprchlické zařízení“ < mandž. *hūwaran* „kasárna“; *цуух* „vojsko“ < mandž. *cooha* v lexikálním páru *цэрэг цуух* „vojáci, vojsko“).²³ Mandžuské výpůjčky představují většinou jednovýznamová pojmenování, která se v mongolštině sémanticky ani derivačně dále již příliš nerozvíjela.

Ačkoliv historici datují počátek novodobých rusko-mongolských vztahů do začátku 17. století, vzájemná jazyková interference byla zprvu pravděpodobně jen bezvýznamná, mimo jiné proto, že tyto vztahy a veškeré obchodní aktivity a pohyb Rusů na území Mongolska byly přísně regulovány čínsko-ruskými dohodami,

²² Názory lingvistů se v otázce původu některých slov neshodují: například *ганс* je podle Sūchbaatara (Сүхбаатар 1997, s. 55) čínského původu < čín. *gǎn zi*. Možný je v tomto případě také transfer původně čínského slova do mongolštiny skrze mandžuštinu (Zikmundová, osobní konzultace 2011). Bertagajev (1974, s. 363–364) zas popírá všeobecně uznávaný výklad o mandžuském původu slova *гүрэн* „stát, velmoc“ < mandž. *gürün* a domnívá se, že jde naopak o mongolskou výpůjčku v tungusko-mandžuských jazycích.

²³ Mandžuské výpůjčky v mongolštině popisuje Төмөрцэрэн (2001, s. 62–63), stručně Берталаев (1974, s. 363–364); mongolsko-mandžuské lexikální páry analyzuje Баасанбат (2003).

a především snahami dynastie Čching omezovat pronikání cizího obchodního kapitálu a vůbec přítomnost cizích občanů na mongolských územích.²⁴ Za jedny z nejstarších **rusismů** v mongolštině lze považovat dnes například již téměř archaické *шимээсэг* „kosa“²⁵ < ru. *семейски* „semejští“²⁶ nebo také *дэрээвэн* „vesnice“ < ru. *деревня* „vesnice“ (cf. *дэрээвэнгийн Орос* „vesničtí Rusové“), které se někde zachovalo transformované do lokálního toponyma *Зүүн дэрээвэн* (dosl.) „Východní vesnice“ (1), dále pravděpodobně také *б_аарwāc*²⁷ „přívoz“ < ru. *перевоз, таваар* „zboží“ < ru. *товар* apod.

(1)

<i>Миний бага нас</i>	<i>Зүүнхараагийн</i>	<i>Зүүн дэрээвэн</i>	<i>гэдэг газар</i>
můj malý věk	Dzüüncharaa-G.	východ vesnice < ru.	říkat-NU místo

²⁴ Mongolsko-ruské vztahy, potažmo trojstranné rusko-čínsko-mongolské vztahy, jejich historie a vývoj, byly již mnohokrát podrobně popsány historiky a politology. Přes nespornou kvalitu některých dřívějších prací se domnívám, že až teprve práce napsané po pádu komunismu a rozpadu Sovětského svazu, tedy po r. 1991, mohou být považovány za objektivně hodnotící danou problematiku, protože jsou zbaveny stigma ideologie. Nezanedbatelné je i to, že současní autoři mohou čerpat z dříve utajených archivních materiálů. Velmi podrobně se zabývá historickými událostmi 1911–46 a rusko-mongolsko-čínskými vztahy se zvláštním ohledem na tzv. mongolskou otázku – to vše na základě dříve nepublikovaných ruských archivních dokumentů – historik a politolog Luzjanin (Лузянин 2003). Obecně o této problematice z hlediska historického viz také Монгол Улсын түүх, díl V. Podrobně spíše o ekonomické stránce rusko-mongolských vztahů a o životě ruských kupců a vystěhovalců na přelomu 19. a 20. stol. viz Darevskaja (1994), o ruské kolonii v Urze viz Единархова 2008. Nesmírně zajímavé a cenné jsou také dobové cestopisy a zápisky takových autorů, jako jsou Позднѣев, Majskij anebo méně známý Korostovec (Коростовец 2004).

²⁵ PVSMJ, díl V, s. 3097.

²⁶ Tak sami sebe označovali ruští starověrci neboli staroobřadníci, kteří byli kvůli odmítání reforem patriarchy Nikona v letech 1666–1667 pronásledováni oficiální pravoslavnou církví i carskou vládou. Prchali nejprve do Zabajkalí, dále pak na mongolské území, kde se v 18. a 19. stol. celé rodiny starověrců (odtud přídomek *семейские* < ru. *семья* „rodina“) usazovaly v okolí řek Selenge, Onon, Orchon a Tes (A. I. Maslov, září 2010; Маслов 2010, s. 62).

²⁷ Владимирцов [1929, s. 116] 2005, s. 523; Рамстедт 1908, s. 4.

„Dětství jsem strávil ve Východní vesnici městečka Dzüüncharaa.“

Podle některých jazykovědců (Төмөрцэрэн 2001, s. 65; Бертагаев 1974, s. 339) se část nejstarších rusismů (např. *замаг* „uzávěr zbraně“ < ru. *замок* „uzávěr, zámek [v různých významech]“, *пийшен, пийшин* „pec“ < ru. *печь, боошиг* „sud“ < ru. *бочка* nebo dnes archaický výraz *доргой хоорон* „název nejmenovaného kořene používaného k lékařským účelům“ < ru. *дорогой корень* „drahý kořen“ – Төмөрцэрэн 2001, s. 65) dostala do mongolštiny skrze burjatšinu. Burjaty obývaná území na sever od Mongolska byla již od 17. stol. kolonizována carským Ruskem, a proto byli mnozí Burjati bilingvní, měli ruské školy, a tak často působili na různých úrovních jako tlumočníci mezi Rusy a Mongoly (Коростовец 2004, s. 218). Významně se účastnili také společenského a politického dění před a zejména po revoluci v roce 1921, včetně působení na různých vrcholných pozicích nově se formující Mongolské lidové republiky.²⁹

K výraznějšímu přejímání do mongolštiny začalo docházet právě po roce 1921, kdy v Mongolsku začali organizovaně působit ruští a burjatští instruktoři, specialisté a poradci v různých oblastech a kdy byli sami Mongolové vysíláni do škol v zahraničí, hlavně však do Sovětského svazu.³⁰ K těmto výpůjčkám patří některé názvy přejaté v souvislosti s vojenskými aktivitami (*мауѣжэп*³¹ „Mauser“ < ru. *Маузер, винтов* „vojenská puška“ < ru. *винтовка, драп* [dara:p] „kabátovina“ <

²⁸ Ц.Сүхбаатар 2008. On: www.olloo.mn.

²⁹ Podrobněji viz Лузянин 2003. Historici a potomkové pamětníků také evidují příležitostný pohyb Burjatů po Mongolsku spojený především s návštěvami poutních míst (Единархова 2008, s. 16) a také několik přistěhovaleckých vln. Pokud jde o znalost ruštiny, tak podle Bertagajeva byla ve 30. letech 20. stol. bilingvní větší část burjatského obyvatelstva (Бертараев 1974, s. 338).

³⁰ Ruští instruktoři pracovali s pomocí tlumočnicků, měli však absolvovat jazykové kurzy pro získání základní znalosti mongolštiny. Komentované texty archivních listin týkající se mongolsko-sovětské spolupráce v oblasti vědy, kultury a techniky viz MSVKVT 2000.

³¹ Владимирцов [1929, s. 116] 2005, s. 523.

ru. *драп*), slova z každodenního života (*өшөө* „ještě“ < ru. *ещё*, *яармаг* „trh“ < ru. *ярмарка*) a slova související se změnou politického a společenského zřízení (*большевик* „bolševik, bolševici, bolševický“ < ru. *большевик* „bolševik“, *отряд* „oddíl“ < ru. *отряд*, *фабрик* „továrna“ < ru. *фабрика*, *пролетари* „proletář(i)“ < ru. *пролетарий*, *ударник* „úderník“ < ru. *ударник*) a novými reáliemi (*доктор* [do:xtor] „lékař“ < ru. *доктор*), v psaném jazyce také například *банки* „banka“ < ru. *банк*.³²

Soudě podle některých pramenů, se zdá, že přejímání rusismů probíhalo dosti euforicky a živelně. Damdinsüren (1934, s. 30) kupříkladu konstatuje nadměrné používání rusismů a zkratk vytvořených na bázi ruštiny (např. *prommongyolstroj* – ibid., s. 33), často bez přesné znalosti jejich významu a bez ohledu na to, pro koho je text určený. Pozastavuje se například nad tím, že všechny řady v divadle jsou označeny ruským slovem *ряд* („řada“), ačkoliv „na těch sedadlech sedí vesměs Mongolové, kteří rusky neumějí“. Také školám pro střední zdravotnický personál se říkalo *sestara-yin suryayuli* (*dosl.*) „škola pro sestry“, kde je významu zdravotní sestra použito u výpůjčky < ru. *сестра* „zdravotní sestra“. Mnozí – obzvláště na venkově – se přitom u této výpůjčky domnívali, že ji správně slyší jako *jestara*, což si ztotožňovali s *des daraya* „pořadí“, tj. *des daraya-yin suryayuli* „pořadová škola“ (ibid., s. 32). Přemíra rusismů činila podle Damdinsürena problémy hlavně lidem na venkově, kteří jim nerozuměli (viz také 6.1.1. Postoj veřejnosti vůči výpůjčkám a cizojazyčným nápisům s. 179). Jazykovědci rovněž vyzývali překladatele k důslednější práci, využívání všech možností rodného jazyka a používání výpůjček pouze tam, kde je to opravdu nezbytné.

Je přitom potřeba zdůraznit, že změnu politického zřízení a nastolení pro Mongolsko nového a od dřívějších zcela odlišného systému – systému ruského, tedy v podstatě evropského typu – prakticky ve všech oblastech života (školství,

³² Další příklady viz Төмөрцэрэн 2001, s. 65, Бөртараев 1974, s. 338–339, často používaná cizí slova a jejich pravopis viz Дамдинсүрэн 1942a, s. 77–80. Některé z těchto rusismů se objevují také ve tvorbě tehdejších autorů, například u D. Nacagdordže a dalších.

zdravotnictví, kultura, hudba, věda a technika, právo atd.), provázelo v mnoha případech převzetí kompletních terminologií v podobě výpůjček, hybridních výpůjček, kalků, hybridních kalků nebo opisných překladů, aniž by se přihlíželo k případně existujícímu tradičnímu názvosloví.³³ Domnívám se, že k tomu došlo souhrou několika faktorů – především kvůli překotnosti zaváděných změn, přítomnosti mluvčích zdrojového jazyka coby zahraničních expertů a poradců, rostoucímu počtu mongolských odborníků, kteří získali odborné vzdělání v ruštině, přičemž svou roli zde nepochybně sehrálo i ideologické působení a třídní a mocenské boje.

Hlavním orgánem schvalujícím používání výpůjčky ve standardním (formálním) a odborném jazyce byla Státní terminologická komise (*Улсын нэр томъёоны комисс*), založena již v roce 1925, která byla podřízena přímo vládě Mongolska a působila na půdě Akademie věd (*Судар бичгийн хүрээлэн*).³⁴ Tón v používání výpůjček ve standardním jazyce pak udával tisk, státní rozhlas a

³³ Například v medicíně se pro dvanácterník používá termínu *арван хоёр хуруу гэдэс* (dvanáctiprstý žaludek) nebo *арван хоёр нугалаа гэдэс* (dvanáctizáhybový žaludek) po vzoru ruského *двенадцатиперстная кишка* (dosl. dvanáctiprsté střevo), ačkoliv v tradiční pastevecké kultuře existuje pro označení dvanácterníku mladého dobytka slovo *хос*. (Luvsandorj, osobní konzultace 2011, VAMRS díl IV, s. 118).

³⁴ Státní terminologická komise schvalovala odborné názvosloví a jeho změny v podobě jednoduchých slovníkových příloh k publikacím (*Шинжлэх ухаан* 1950, s. 44–46), především ale v podobě různých typů slovníků (přes 30 publikací) a tematicky zaměřených Věstníků (*Улсын нэр томъёоны комиссын мэдээ*), kterých vyšlo za dobu existence terminologické komise 146 dílů. Na práci STK se podíleli někdejší i současné špičky mongolské jazykovědy, jako jsou E. Vanduj, B. Sodnom, Čoj. Luvsandžav, Dž. Tömörцeren nebo C. Šagdarsüren a další. STK byla zrušena začátkem 90. let 20. stol., ale jelikož se časem ukázalo, že v době zvýšeného přílivu nových reálií a spolu s tím i nových slov je existence podobného orgánu nepostradatelná, byla při Jazykovědném oddělení Ústavu pro jazyk a literaturu MAV zřízena Terminologická skupina (*Нэр томъёоны хамтлаг*), která měla být následovnicí STK. Tato skupina byla v roce 2004 rozšířena na Sektor aplikované lingvistiky (*Хэрэглээний хэл шинжлэлийн сектор*) a jednou z aktivit tohoto sektoru je tvorba nové a přehodnocování staré terminologie, konzultační a propagační činnost v oblasti pomongolštování cizojazyčné terminologie. Zdá se však, že sektor není takovou autoritou, jakou bývala STK (Gerelmaa 2004).

televize, jazykoví korektoři a cenzoři. Kromě standardního jazyka pronikaly rusismy³⁵ také do hovorové mongolštiny, a to jak skrze standardní jazyk, tak mnohem více ústní cestou.

Jedněmi zprostředkovateli rusismů byli v Mongolsku dlouhodobě přítomní sovětské občany a občany dalších zemí východního bloku, jejichž komunikačním jazykem v Mongolsku byla ruština.³⁶ Podle odhadů pracovala například koncem 80. let v Mongolsku celá čtvrtina všech sovětských občanů vyslaných do zahraničí (Монгол Улсын түүх, díl V, s. 403), jiné statistiky hovoří o 54 500 specialstech a jejich rodinných příslušnících a o 100 000 příslušnících Sovětské armády dislokováných v Mongolsku v roce 1989 (Цэцэрмаа 2005, s. 5). Další hybnou silou přejímání byli bilingvní absolventi ruských nebo mongolských středních škol s vyučovacím jazykem ruským (tyto školy se soustřeďovaly kromě hlavního města v několika dalších městech s průmyslovou základnou), absolventi různých stupňů škol, počínaje středními odbornými a vysokými školami v Sovětském svazu konče (až 1500 Mongolů bylo každoročně vysíláno na střední odborné a průmyslové školy do SSSR, přičemž například v roce 1983 bylo v Sovětském svazu na studiích celkem 10 000 mongolských studentů).³⁷ Ruština se těšila výjimečné prestiži a byla klíčem ke kvalitnímu vzdělání a úspěšné kariéře. Až následně se projevil vedlejší efekt tohoto protěžování ruskojazyčného vzdělání, a to odtržením více než celé jedné generace části mongolských mluvčích od tradiční kultury a literatury a jejich nedokonalá znalost mateřského jazyka. I tak bylo a je mongolské obyvatelstvo

³⁵ Bertagajev (1974, s. 340) v rámci výpůjček z ruštiny rozlišuje rusismy a sovětismy, za něž považuje výpůjčky z ruštiny přejaté v sovětském období a související s reáliemi, které v této době vznikly.

³⁶ J. Holák, F. Teplý, Z. Havlík a další čeští specialisté, kteří do 90. let působili v Mongolsku.

³⁷ Podrobně o silné provázanosti Mongolska a Sovětského svazu ve všech oblastech, která už sama o sobě představuje základní předpoklad pro intenzivní přejímání, viz Монгол Улсын түүх, díl V, <http://countrystudies.us/mongolia/> (kapitoly The Society, The Economy a Government), Цэцэрмаа 2005; o roli ruštiny viz také Дарбеева 1984, s. 52–54, <http://countrystudies.us/mongolia/> (kapitola The Society - Education), Kapišovská 2006, s. 92–94, Бэрз 2005.

považováno v jádru za monolingvní (hlavně venkovské obyvatelstvo) s individuálně nebo lokálně se projevujícími znaky pasivního nebo částečného bilingvismu.

Pokud jde o obsahovou stránku, skladba nově přejímaných výpůjček z ruštiny v mnohém reflektovala společensko-politické změny, jimiž Mongolsko procházelo. Ruština byla v podstatě až do 90. let jediným zdrojovým jazykem přejímání³⁸ a odborníci shodně konstatují, že velká část přejatých rusismů jsou ve své podstatě slova s řeckým nebo latinským základem v různých podobách přítomná také v dalších evropských jazycích a výpůjčky, které byly do ruštiny v různých dobách z jiných evropských jazyků přejaty (Төмөрцэрэн 2001, s. 65; Бертагаев 1974, s. 338; Даваажав 2003).

a) příklady slov jiného než ruského původu

амбулатори „ambulance“ < ru. *амбулатория* < něm. *Ambulatorium* < lat. *ambulātōrius* „prováděný za chůze“ < lat. *ambulāre* „procházet se“

билет „lístek, vstupenka, jízdenka“ < ru. *билет* < pol. *bilet*, Něm. *Billett* < fr. *billet* „lístek, lístek se vzkazem“ (Фасмер 1986, díl I, s. 165)

кайф (*slang.*) „radost, příjemný pocit“ < ru. *кайф* < arab. *kayf* (Крысин 1998, s. 293)

протокол „protokol“ < ru. *протокол* < fr. *protocol* nebo něm. *Protokoll* < řeč. *prōtokollon* „list s označením data a jména autora dokumentu připevněný seshora k listině“ (Крысин 1998, s. 572)

сигнал (hov.) „houkání, troubení“ < ru. *сигнал* „signál, troubení“ < něm. *Signal*, fr. *signal* < střlat. *signāle* < lat. *signum* „znak, signál“ (Крысин 1998, s. 637)

сюрприз „překvapení“ < ru. *сюрприз* „nečekaný dárek, překvapení“ < fr. *surprise* (Крысин 1998, s. 679)

театр „divadlo“ < ru. *театр* < fr. *théâtre* < řeč. *theatron* „místo pro podívanou; podívaná“ (Крысин 1998, s. 688)

³⁸ Zhruba ve 40. letech 20. stol. bylo přijato rozhodnutí o tom, že jediným výhradně vyučovaným cizím jazykem na mongolských školách bude ruština (Бэрз 2005, s. 26).

b) příklady slov ruského (slovanského) původu

больниц (zříd.) „nemocnice“ < ru. *больница* < *боль* „bolest“ (všeslovanské) + *-ниц-* + *-а*

варень „marmeláda“ < ru. *варенье* < *варить* „vařit“ (Даль 1978, s. 165)

запас „náhradní, rezervní“ < ru. *запас* < *за-* + *пасу* (Фасмер 2003, díl II, s. 78)

пүрш „pružina“ < ru. *пружина* (Фасмер 2003, díl III, s. 389, Machek 2010, s. 488)

пийшень „pec“ i *печь* (hov.) „mikrovlnka“ < ru. *печь* (praslov. **pekъ*)

Kromě výpůjček, které se ve slovní zásobě mongolštiny stabilizovaly, pozorujeme u části rusismů různě rychlou fluktuaci, spočívající v postupném vytěsnění dané výpůjčky z jádra slovní zásoby jejím, většinou nově vytvořeným mongolským ekvivalentem (např. *фабрик* „továrna“ < ru. *фабрика* → mo. *үйлдвэр*, *статья* „článek“ < ru. *статья* → mo. *өгүүлэл*, aj.). Výpůjčky přitom v takovém případě mizely rychleji ze standardního (písemného) jazyka než z hovorového, kde přetrvávaly ještě relativně dlouho, ne-li zůstaly natrvalo. Délka setrvání té či oné výpůjčky v hovorovém jazyce, případně ve slangových vrstvách, byla přitom individuální a v některých případech rusismy dokonce zůstávají „zakonzervovány“ v jednotlivých idiolektech nebo sociolektech. Kromě vlastního přejímání v průběhu trvání intenzivního kontaktu s ruštinou se u Mongolů objevují také ruská jména.

Většina ruských jmen a jmen z jiných cizích jazyků, která se do mongolštiny dostala skrze ruštinu, se objevila po roce 1921, zejména pak ve 40.–50. letech 20. stol. Je jich poměrně málo, zhruba asi jen 100, a vyznačují se především tím, že se jen velmi vzácně objevují jako součást složených jmen. Skupinu ruských a evropských jmen tvoří

- 1) jména, která jsou v podstatě příjmeními významných ruských a sovětských vojevůdců, spisovatelů či jiných osobností (např. *Будёнин* < *Буденный*, dále *Суворов*, *Чапаев*, *Пушкин*, *Жуков* atd.);
- 2) jména odvozená od nově zprostředkovaných věcí, pojmů a svátků (např. *Март* „březen“ < ru. podle svátku MDŽ 8. března, *Октябрь* „říjen“ < ru. podle Vítězného října, *Ёлок* < ru. *ёлка* „novoroční stromek“, *Майнбаяр* < ru. *май*

podle svátku 1. máje + Мо. *баяр* „svátek“, *Отряд* < ru. *отряд* „oddíl“, *Марш* < ru. *марш* „pochod“, *Сэсээр* < ru. podle mongolské výslovnosti SSSR [esese:r], *Механик* < ru. *механик* „mechanik“, *Винтов* < ru. *винтовка* „puška“ apod.);

- 3) ruská jména a jména původem z dalších evropských jazyků, včetně jejich zkrácených tvarů a jejich mongolských adaptací (např. *Василь*, *Володя* – zkr. tvar od *Владимир*, *Борис*, *Марина*, *Рина*, *Тамара*, *Галя* atd.).³⁹

Ačkoliv přesné údaje nejsou k dispozici, zdá se, že posledními nositeli jmen ruského původu jsou lidé z generace dnešních čtyřicátníků. Zajímavé je, že dnes se Mongolové vracejí spíše k tradičním jménům, případně sami vytvářejí nová jména z domácích zdrojů (např. *Эгэл* < *Эг* „Eg [název řeky]“ + *-эл*). Také Mongolové žijící v zahraničí preferují tradiční jména, která ale vybírají tak, aby jejich výslovnost nečinila mluvčím místního jazyka potíže, příp. aby připomínala místní jména. V Evropě je proto časté například dívčí jméno *Мишээл* (dosl.) „úsměv“, cf. Michele.

Po pádu komunistického režimu v Evropě a Sovětském svazu, odstoupení od totalitního způsobu řízení státu v Mongolsku, následně pak po rozpadu Sovětského svazu se začali postupně stahovat ruskojazyční (bývalí sověští) experti a sovětská vojska (zahájeno již v roce 1987 – dokončeno v 1992 – Grollová 2001, s. 186) z Mongolska, které se tak vnitřně i na mezinárodní scéně začalo prosazovat jako plně samostatná a nezávislá země. Začátek 90. let se nesl ve znamení liberalizace cen a politické, ekonomické a společenské transformace a také obousměrného otevírání hranic daného změnou zahraničně-politického kurzu. Zároveň jsme byli svědky několikaletého, ale v závěru neúspěšného pokusu o znovuzavedení tradičního mongolského písma.⁴⁰ V jazykové sféře zpočátku ještě

³⁹ Podrobně včetně seznamu jmen viz Сэржээ 1988 a Сэржээ 2007.

⁴⁰ O vývoji v 90. letech, společensko-politických a ekonomických změnách v Mongolsku viz Монгол Улсын түүх, díl V, s. 401–442 a Grollová 2001, s. 208–216; podrobněji o programu obnovy tradičního písma a jazykovém plánování na přelomu tisíciletí viz Kapišovská 2005, s. 69–70, Kapišovská 2006 aj.

přetrvávající vazba na ruštinu postupně slábla, na druhou stranu ale rostl zájem o angličtinu a další cizí jazyky, hlavně o japonštinu, korejštinu, čínštinu, z evropských jazyků pak o němčinu nebo francouzštinu. Povinnou výuku ruštiny na středních školách nahradila výuka angličtiny, která byla zařazena do školních osnov od školního roku 1992/93 a kterou přitom v prvním období zajišťovali učitelé ruštiny, překvalifikovaní na angličtinu v ročním intenzivním kurzu (Бэрз 2005, s. 27, Kapišovská 2006, s. 103–104).⁴¹

Názory a představy některých zájmových skupin o dalším vývoji se promítly do několika vládních programů, např. do Národního programu pro latinku (*Латин үсгийн үндэсний хөтөлбөр*) z roku 2003, jenž předpokládal paralelní používání cyrilice i latinky, nebo do Národního programu pro zkvalitnění výuky anglického jazyka (*Англи хэлний сургалтын чанарыг сайжруулах үндэсний хөтөлбөр*) z roku 2001. Oba tyto programy lze však nyní s odstupem času považovat za formální.⁴² Preferování angličtiny jednu dobu vyvrcholilo debatami o možnosti jejího uzákonění coby druhého úředního jazyka.⁴³

U výpůjček v současnosti pozorujeme několik navzájem protichůdných tendencí. Ve standardním jazyce pokračuje vytěsňování rusismů, a je dokonce intenzivnější než dříve, ale je nestejnoměrné. Jako ekvivalenty jsou přitom

⁴¹ Podle statistických údajů mongolského ministerstva školství za školní rok 2009/2010 navštěvovalo z celkového počtu 85 312 žáků školy nebo třídy s rozšířenou výukou anglického jazyka 22 012, ruského jazyka 6138, čínštiny 3904, japonštiny 3042. Na vysokých školách se přestaly používat výukové materiály v ruštině, standardně jsou v mongolštině, vždy se však vyžaduje znalost nějakého cizího jazyka, nejčastěji angličtiny. Část učebních pomůcek, jako jsou obrazová schémata nebo anatomické plakáty, je v angličtině.

⁴² Podrobněji viz Латин үсгийн үндэсний хөтөлбөр. Зууны мэдээ 24. 7. 2003, № 178 (1376); viz také Kapišovská 2006, s. 102–103; kritický postoj vůči tomuto programu viz Цэцэгмаа 2005, s. 10. V roce 1995 byl schválen podobný program týkající se tradičního písma Národní program pro mongolské písmo (*Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр*) – Монгол бичиг 2004, s. 50–61. Postavení mongolštiny je zakotveno v Zákoně o státním jazyce (*Төрийн албан ёсны хэлний тухай хууль*) z roku 2003 (www.parl.gov.mn, Хуулийн сан, № 311).

⁴³ Англи хэл албан ёсны хоёр дахь хэл болно (Angličtina bude druhým úředním jazykem). Viz: www.mongolia-gateway.mn.

prosazovány nejen slova a výrazy vytvořené z mongolských prvků, ale také původně zastaralé výpůjčky, hlavně z čínštiny (viz také výše, s. 24). K rusismům tvořícím stabilní součást slovní zásoby hovorové mongolštiny a slangů se přidávají nové výpůjčky, částečně přímo z angličtiny (*жүүс* „džus“ < angl. *juice*, *мессеж* „sms zpráva“ < angl. *message*, *бил* (*slang.*) „účtenka“ < angl. *bill*, *гэр камп* „jurtový tábor pro turisty“ < mo. *гэр* „jurta“ + angl. *камп* „tábor“ atd.), částečně opět z ruštiny (např. *олигарх* „oligarcha“ < ru. *олигарх*), která zůstává pro Mongoly i nadále významným kontaktním jazykem. U mnoha nejnovějších výpůjček lze jen těžko s jistotou určit bezprostřední zdrojový jazyk (angličtinu či ruštinu), neboť se jejich paralely objevují jak v angličtině, tak v dalších evropských jazycích a zejména v ruštině, která je obecně k přejímání velmi vstřícná.⁴⁴ Například mongolské *супер* „super, senzační“, cf. ru. *супер*, angl. *super*, *вакс* „depilace voskem“ cf. ru. *вакс* „depilace voskem“, angl. *вак* „vosk“; *брэнд* „značka“ cf. ru. *бренд*, angl. *brand*, apod.

Přejímání z angličtiny je dáno nejen její rostoucí znalostí a jejím praktickým používáním, ale také všeobecnou přítomností anglických nápisů, popisků či výrazů (například příkazy v mobilních telefonech, počítačích, veřejné nápisy apod.), které zprostředkovávají konkrétní slova i vrstvám s nízkou nebo žádnou znalostí cizích jazyků, a v neposlední řadě souvisí i s oblibou novějších výpůjček u části sdělovacích prostředků.

Na závěr ještě dodám, že k přejímání dochází také u mongolských mluvčích žijících v zahraničí. Sociolekty mongolských migrantů mají v každé zemi svá lokální specifika vyplývající jak z místních reálií, tak z jazyka majoritní společnosti a charakteru jazykového kontaktu. Například mongolští migranti žijící v České republice, aniž by měli hlubší znalost češtiny, používají nejčastěji tyto výpůjčky: *[bāla:k]* < češ. *vlak* (*Bi bāla:ka:r irsen.* „Přijel(a) jsem vlakem.“); *[povšt'e:ň]* < češ. *pojištění*, *[podnika:ň]* < češ. *podnikání* (v tomtéž tvaru i v atributu) nebo *[cizinska]*

⁴⁴ Zaretsky 2003, Крысин 1998, VSRJ 2006.

jako jméno < češ. adj. *cizinecká* < *cizinecká policie*, např. *Bi cizinska de:r dzurga:n cag xüle:sěn*.⁴⁵ „Na cizinecké [policii] jsem strávil(a) čekáním šest hodin.“) apod.

Vedle angličtiny se tak mohou v budoucnu v mongolštině potenciálně ve větším počtu objevit výpůjčky také z jiných jazyků, jimiž se hovoří v zemích, kde žijí největší komunity mongolských migrantů, jako je Jižní Korea nebo Japonsko.⁴⁶ Několik takových výpůjček z japonštiny (*караоке* „karaoke“ < jap. *karaōke*, kdy patrně jde o zprostředkovanou výpůjčku, *нинжа* „nindža – nelegální kopáč nerostných surovin, většinou zlata“ < jap. *nindža* a názvosloví týkající se sumó) a korejštiny (*кимчи* „kimči“ < kor. *kimči*, pravděpodobně také *[arbaj]* „práce na černo“ < kor. *arūbaitchū* „vedlejšák, příležitostná práce bez pracovního poměru, brigáda“ < něm. *Arbeit* „práce“ a stále častěji i další názvy jídel a potravin, např. *сангэбсань*⁴⁷ „vepřový bůček“ < pravděpodobně kor. *samgijōpssa*) se již v mongolštině objevilo, prozatím však tyto jazyky zůstávají z hlediska jazykového kontaktu pro mongolštinu okrajovými.

⁴⁵ Nezn. inf, Praha 2010.

⁴⁶ Podle dosavadních odhadů žije v Jižní Koreji 35–40 000 Mongolů, v USA 25–27 000, v ČR zhruba 5600, celkový počet Mongolů žijících dlouhodobě nebo trvale mimo území Mongolska se pohybuje kolem 200 000. Přesnější údaje budou k dispozici až po zpracování výsledků sčítání lidu, které v Mongolsku proběhne v listopadu 2011 (pracovnice RSMOŽZ, září 2010).

⁴⁷ Jeden z nápisů u zboží na tržnici Dalaj eedž v Ulánbátaru, říjen 2010.

2. Mechanismus přejímání cizích slov, lexikální a sémantická adaptace přejatých slov

2.0. Mechanismus přejímání cizích slov

Přejímání je v odborné literatuře charakterizováno jako „začlenění cizích prvků do rodného jazyka nějaké skupiny mluvčích této skupiny: přejímající jazyk zůstává zachován, ale mění se tím, že se v něm objevují tyto nově začleněné prvky“ (Thomason, Kaufman 1991, s. 37).⁴⁸ Tento proces se vyznačuje také tím, že iniciativu v něm projevuje přejímající jazyk, což jej výrazně odlišuje od jiných typů mezijazykové interference (Winford 2003, s. 12; cf. van Coetsem 1988, s. 3). V lexikální rovině se přejímání projevuje v podobě různých typů výpůjček, jejichž klasifikace, vycházející ze situace v současné mongolštině, je uvedena v příloze v tabulce Klasifikace výsledků lexikálních kontaktů, s. 214. Nejviditelnějšími a podle Thomason a Kaufmana (1991, s. 37) také prvními cizojazyčnými prvky, které v kontakto­vých situacích přecházejí do přejímajícího jazyka, jsou slova.

Samotný mechanismus přejímání, resp. jednotlivé fáze, kterými slovo nebo prvek ze zdrojového jazyka při přejímání a následné adaptaci v mongolštině prochází, lze demonstrovat na následujícím schématu:⁴⁹

1) Počáteční fáze – používání cizího slova v textu v jeho původní pravopisné (v hovorovém jazyce – fonetické)⁵⁰ a gramatické podobě, u současných výpůjček

⁴⁸ “Borrowing is the incorporation of foreign features into a group's native language by speakers of that language: the native language is maintained but is changed by the addition of the incorporated features.” Podrobněji o přejímání viz také Winford 2003, s. 11–12, Clyne 1980, s. 641–642 (včetně stručné charakteristiky přejímání na různých úrovních jazyka).

⁴⁹ Mechanismus přejímání v různých jazycích bývá v odborné literatuře popisován velmi podobně, případné rozdíly mohou pramenit ze specifik přejímajícího jazyka, z okolností provázejících přejímání a následnou adaptaci výpůjček nebo také z přístupu autora. Například proces přejímání v lotyštině popsal Baldunčiks 1991, s. 21–23, totéž v ruštině viz Krysin (Крысин 2004, s. 37–44) a obecně v mongolštině viz Kapišovská 2002, s. 41–42 atd.

z angličtiny a internacionalismů přejímaných skrze jazyky používající latinku často bez transliterace a transkripce.

Pro tuto fázi je také charakteristický výskyt okazionalismů, jako v příkladě (2), a výpůjček obsažených v idiolektch Mongolů žijících nebo často pobývajících v zahraničí (např. *маакда*- „dát si mekáč, jíst v McDonald'su“ < „Мак“, zkratka McDonald'su, Mekáč).⁵¹

(2)

гайд „průvodce“ < angl. guide

<i>Япон</i>	<i>хэл</i>	<i>сурч</i>	<i>байгаа,</i>	<i>байхгүй</i>	<i>юү?</i>	<i>Төгсөөд</i>
Japonsko	jazyk	učit se-Cimp.	být-Nimp.	být-NF-neg	táz. part.	skončit-
CPrf.						

<i>гайд</i> [ga:jɗ]	<i>хийх</i>	<i>юм</i>	<i>сан...</i> ⁵²
průvodce (< angl.)	dělat-NF	věc	mod. part.

„Studuju japonštinu, víš? Až skončím, chtěl bych dělat **průvodce** ...“

⁵⁰ Zde Krysin (Крысин 2004, s. 46) upozorňuje na zásadní rozdíl mezi **fonematickou substitucí** čili reprodukováním cizího slova pomocí fonémů přejímajícího jazyka, k níž dochází při lexikálním přejímání, a **fonetickou adaptací**, která je průvodním jevem používání přejímky v přejímajícím jazyce (viz následující fázi).

⁵¹ [ma:kdi:] „Pojďme se najíst do Mekáče.“ (Ојуунчимег, duben 2005).

⁵² Malíř a pouliční prodavač obrázků v Ulánbátaru, červenec 2005. Autoři slovníku cizích slov *Үгийн учир* (2006, № 2, s. 38) uvádějí, že slovo *гайд* „průvodce“ se objevuje stále častěji a že vedle tohoto anglicismu se ve významu „průvodce v muzeu“ stále používá také rusismu *гид* < ru. *гид*. Domnívám se však, že obě tato slova mají spíše charakter profesního slangu, neboť jsem se i v turisty hodně navštěvovaných lokalitách, jako jsou východogobijský Sanjšand a klášter Chamaryn chijd, setkala spíše s mongolskými výrazy *тайлбарлагч* (dosl. osoba podávající vysvětlení) nebo *хөтөч* „průvodce“.

2) Formální adaptace v systému přejímajícího jazyka – fonetická, morfologická (přiřazení k určitému slovnímu druhu a podřízení se syntaktickému řádu přejímajícího jazyka) a pravopisná adaptace (trasliterace nebo transkripce).

Výpůjčka v této fázi již ztrácí vnější znaky cizosti a začíná se chovat jako organický prvek přejímajícího jazyka. Zpočátku, není-li všeobecně rozšířená a pochopitelná, může být její zavádění do širšího povědomí doprovázeno podpurnými výrazy a vysvětlivkami v rámci ustálených frází, nejčastěji například pomocí spojky *буюу* „neboli“ (3–5) nebo uvozovek (6), které se dnes často uplatňují i u starších výpůjček na zdůraznění účelového použití, zejména jsou-li výpůjčky vnímány jako hovorové nebo slangové. V mluveném diskurzu ale běžně používané výpůjčky nebývají nijak zvlášť intonačně zdůrazněny (7). Nové výpůjčky se někdy objevují také v kombinaci s vysvětlující, synonymní mongolskou frází, jako v příkladě (8–9). Tyto fráze v některých případech postupně odpadají, zatímco jindy vytvářejí v kombinaci s výpůjčkou ustálenou frázi (9).

Tyto postupy se přestávají uplatňovat ve chvíli, kdy si mluvčí na výpůjčku zvyknou a tato se začne chovat stejně jako původní lexikální jednotky přejímajícího jazyka. Nicméně i zcela adaptované výpůjčky si mohou ponechávat svá situační, sociální nebo žánrově-stylistická a kontextuální specifika, která je předurčují k uplatnění v té či oné komunikační situaci.

Podpurné výrazy a fráze, jako v příkladech (10–11), se uplatňují rovněž při prosazování novotvaru nebo nového či méně frekventovaného výrazu složeného z mongolských prvků. Tento postup je často veden snahou naopak výpůjčku z mongolštiny vytěsnit.

(3)

*Манайд төдийлэн папрази **буюу** нууцаар зураг авах урлаг хөгжөөгүй...*⁵³ [1]

„U nás zatím paparazi **neboli** umění tajného pořizování fotek není (příliš) rozšířeno...“

⁵³ Podle Үгийн учир (2003, s. 106) *папарацци*.

(4)

“Water Fun” **буюу** усаар хөгжилдөх семинар 11-р сарын 18-20-нд МУИС-ийн Экологийн Боловсролын төвд боллоо. [2]

„Ve dnech 18.–20. listopadu se v Ekologickém vzdělávacím centru koná seminář o vodní zábavě neboli water fun(u).“

(5)

Иппотерапи **буюу** адуу эмчилгээ [3]

„Hipoterapie **neboli** léčba koňmi“

(6)

Шалгалтын хариуг удаашруулж байгаа нь “**но**” –**той** юу? [4]

„Stojí za protahováním vyhlášení výsledků zkoušek nějaký (**skrytý**) **důvod** (dosl. nějaké „**ale**“)?“

(7)

Тэр хүн Монголд **но**-той юм хийдэг.⁵⁴

„Ten člověk dělá v Mongolsku **něco podezřelého** (dosl. nějaké „**ale**“).“

(8)

Судоку тоон сүлжээ⁵⁵

Sudoku číslo-at. sít' (křížovka)

„Sudoku“

(9)

сонгон шалгаруулах тендер

„výběrové řízení, veřejná obchodní soutěž“

dosl. výběrová soutěž + tendr

(10)

Бидний өдөр тутмын амьдралд “талх” шиг л өргөн хэрэглэгддэг нэгэн бараа бий. Энэ бол ариун цэврийн цаас **буюу бидний хэлж заншснаар** “00-ийн цаас”. [5]

⁵⁴ Bajasgalan, listopad 2007.

⁵⁵ Nápis na samostatné knížce věnované Sudoku v knihkupectví v Ulánbátaru, září 2010.

„V našem každodenním životě má místo jeden druh zboží, který používáme ‚jako chleba‘. Je to toaletní papír **neboli** – **jak jsme si zvykli jej nazývat** – ‚WC papír‘.“

(11)

... модон шал *буюу бидний хэлж заншснаар* паркетан шал. [6]

„... dřevěná podlaha **neboli** parketová podlaha, **jak si jí zvykneme říkat**.“

2.1. Sémantická a lexikální adaptace

Krysin (Крысин 2004, s. 43) označuje tuto fázi jako stabilizaci významu. Někteří autoři, jako například Clyne (1980, s. 642), hovoří v souvislosti s výpůjčkami o sémantické adaptaci (Semantische Integration), jiní, například Weinreich (1968, s. 53–56), o lexikální adaptaci (Lexical integration). Vzhledem k osobitostem v této fázi adaptace výpůjček v mongolštině a k nuancím, kterými se výpůjčky vyznačují, jsem se rozhodla ji pojmut odděleně jako adaptaci sémantickou a lexikální, byť je samozřejmé, že tyto dvě roviny spolu souvisejí.

Velká část výpůjček je do přijímajícího jazyka (mongolštiny) přejímána ve stejném významu, jaký má ve zdrojovém jazyce. V takových případech jde velmi často o výpůjčky se zcela novým obsahem, označující nové, zpravidla importované věci a předměty. Někdy však ve významech výpůjček pozorujeme ve srovnání s jejich původními významy ve zdrojovém jazyce odlišnosti, které jsou důsledkem sémantického posunu, rozšíření či naopak zúžení významu nebo variantnosti ve výkladu.⁵⁶ K sémantickým změnám výpůjček může docházet jak při přejímání, tak v průběhu jejich přítomnosti v jazyce, kdy navíc ještě může dojít ke změně emocionálního zabarvení výpůjčky, jako v případě slov *банзал* (< skt. *pañcāla*)

⁵⁶ Variabilita chápání výpůjček nebyla v této práci samostatně zkoumána. Z výsledků dotazníkového výzkumu popsaného v kapitole 6.1. Postoj laické veřejnosti vůči výpůjčkám však vyplynulo, že některé výpůjčky, např. *бренд* „značka“, *бонус* „bonus“ nebo také starší a nově zaváděné *даашинз* „šaty“, chápou mluvčí různě. Pod tímto termínem může být také chápána změna nebo kolísání sémantického obsahu výpůjčky (Крысин 2004, s. 43).

„spodní část oděvů buddistických mnichů, suknice“ (viz níže s. 63) nebo pejorativní hov. *хужаа* „Číňan, čínský“ < čín. *huo jie* „kamaráde, kámo“.⁵⁷

Podle Davaadžavova odhadu (Даваажав 2003, s. 197) ke změně významu došlo až u 30 % novodobých výpůjček.

2.1.1. Sémantické změny u výpůjček

2.1.1.1. Sémantický posun

Pojmem sémantický posun (semantic shift) jsou v souvislosti s výpůjčkami označovány změny ve významu, kdy se význam přejatého slova radikálně liší od jeho původního významu. U dříve přejatých rusismů i některých nejnovějších výpůjček pozorujeme sémantický posun například v těchto případech:⁵⁸

(12)

монет (маниад)⁵⁹ „(červené) zlato“ < ru. *монета* „mince“

Podle Rinčena ([1967] 1992, s. 44) přejali Mongolové toto slovo od ruských kupců v 19. stol. Zlato těchto mincí obsahovalo příměsi, díky nimž bylo tvrdší než tehdy používané zlato v Mongolsku. Přetavováním zlata z mincí na jiné účely došlo k přenesení významu slova *монет* „mince“, „druh zlata“. Rinčen (ibid.) zmiňuje také výraz *maniyad alta*, dosl. „mincovní zlato“. V současné hovorové mongolštině se výrazem *монет (маниад)* označuje červené (růžové) zlato, zatímco pod výrazem *алт* se chápe zlato žluté.⁶⁰

(13)

паар „topení; radiátor“ < ru. *пар* „pára“ (cf. *паровое отопление* „parní topení“)

⁵⁷ Podle některých zdrojů *hua qiao* „Číňan žijící v zahraničí“ (Сүхбаатар 1997, s. 201, VAMRS, díl IV, s. 160) tento výklad ale lingvisté z řad mongolských mluvčích žijících v Číně nepovažují za správný (Sarangerel, Gereldžav, 2011).

⁵⁸ Sémantický posun se objevuje také u slangových výrazů, např. dnes již zřídka používané *кампаан* „kámo“ < ru. *компания* „parta, společnost“. Další příklady s uvedením období neintenzivnějšího používání viz Самбуудорж–Эрдэнэсүвд 2002.

⁵⁹ PSMJ 2008, díl III, s. 1206.

⁶⁰ Rozhovor s Š. Bjambasürenem. On: www.olloo.mn.

Význam tohoto velmi frekventovaného slova vznikl pravděpodobně přenosem z agensu na zařízení.

(14)

ЧЕНЖ „překupník; vekslák“ < ru. чейндж, чендж *slang.* „výměna peněz; směnárna“⁶¹

V mongolštině je slovem *ЧЕНЖ* nazývána osoba, která vykupuje zboží ve velkém a následně je rozprodává za maloobchodní cenu a na tomto cenovém rozdílu vydělává (Үгийн учир 2003, s. 153). Zpočátku, začátkem 90. let, kdy se toto slovo v mongolštině objevilo, šlo patrně o veksláky, kteří se zabývali výměnou peněz, později se toto označení rozšířilo i na (neoficiální) překupníky jiných komodit – *махны ченж* „překupník s masem“, *түүхийн эдийн ченж* „překupník se surovinami“, *номерын ченж* „překupník s SPZetkami“ [7], *алт мөнгөний ченж* „překupník s klenoty (dosl. se zlatem a stříbrem)“, *валютын ченж* „vekslák“, *ноолуурын ченж* „překupník s vlnou“ atd.

(15)

интернет кафе „internetová kavárna“ cf. ru. *интернет-кафе*, angl. *internet café, cybercafé*

Internetové kavárny v Mongolsku i přesto, že mají v názvu slovo *кафе* „kavárna“, jsou v podstatě místy, kde je veřejnosti poskytován pouze přístup k internetu, nikoliv však občerstvení, a jen někdy nápoje. Nejde tedy o kavárny v pravém slova smyslu.

(16)

ШИМЭЭСЭГ „kosa“⁶² < ru. *семейские* „semejští“

V tomto případě jde o přesun označení z lidí, kteří předmět používali, na samotný předmět.

2.1.1.2. Rozšíření významu

Rozšířením významu označujeme obohacení významu o nové, denotační složky. V případě výpůjček v mongolštině pozorujeme rozšíření významu z jednotlivé části na celek, jako v případě slova **ВАГОН** (< ru. *вагон* „vagon“), které

⁶¹ Словарь иностранных слов. Он: www.inslov.ru.

⁶² PVSMJ, díl V, s. 3097. Výklad k etymologii viz s. 26.

se používá jak ve významu „vagon“, tak v hovorové mongolštině rovněž ve významu „vlak“. Další dva příklady (17) jsou si podobné, i když u slova *касс* dochází k rozšíření významu až sekundárně a za současného paralelního používání slova *кассчин* ve významu „pokladní“. Za pozornost stojí také rozšíření významu v případě slangového výrazu z divadelního prostředí *зритель* „divák“ (< ru. *зритель*), které se objevuje jak ve svém původním významu, tak ve významu „hlediště“. ⁶³

(17)

касс „pokladní; pokladna“ < ru. *касса* „pokladna“

ресепшн „recepční; recepcce“ < angl. *reception* „recepce“ cf. ru. *ресепшн* „recepce“

2.1.1.3. *Apelativizace*

Apelativizace neboli zobecnění vlastního jména je považována za zvláštní případ rozšíření významu. V mongolštině poměrně běžně pozorujeme případy zevšeobecnění názvu, obchodní značky, části označení anebo dokonce jiné charakteristické črty a často se tento jev týká právě cizích názvů, zpravidla označení dovoзовého zboží. Některé případy zevšeobecnění mají trvalý charakter, jako například v odborné literatuře mnohokrát popsané slovo *чамин*⁶⁴ „parádní, nastrojený“ (také jako součást lexikálního páru *чамин гоё* „překrásný“), jiné dočasný.

⁶³ Jedna z příbuzných pana Bandiho, okres Ulaanbadrach Dornogobijského ajmaku, srpen 2010.

⁶⁴ < *qiān men* „jižní brána“, u níž se rozkládala tržnice se šperky, látkami a podobným zbožím. Označení vrat, potažmo tržnice u těchto vrat přenesli Mongolové na zboží, které z těchto míst dováželi a v Mongolsku prodávali hlavně čínští obchodníci (Сүхбаатар 1997, s. 212). Viz také Kullmann, Tserenpil 2001, s. 66. V apelativizaci má původ i slovo *гоожин* „povolenka na těžbu dřeva“, které vzniklo z příjmení ruského mongolisty S. A. Kozina (ru. *Козин*), jenž v letech 1914–1918 působil při Bogdgegenově vládě jako poradce pro finanční otázky. Podle Сүхбаатара (Сүхбаатар 1997, s. 68) vydával tyto povolenky nejprve Kozin, ale tento název se používal i v době, kdy je už vydával příslušný úřad (Namdzil, srpen 2005).

Nelze přesně definovat, z čeho tato obliba používání vlastních názvů a jejich zevšeobecnování pramení. Pravděpodobně se tak kompenzuje absence vhodného a přesně vystihujícího obecného pojmenování, místo kterého je použita obchodní značka nebo jiné označení daného výrobku či předmětu, které je na místním trhu populární nebo dominantní. V současné mongolštině se nejčastěji objevují tyto apelativizované přejímky:

(18)

ВОК [bo:k] „prací prášek“ < ru. *Вок*

Вок je značka pracího prášku, který se do Sovětského svazu a odtud patrně do Mongolska dovážel z bývalé NDR. V Mongolsku byl k dostání ještě v první polovině 90. let a pro mnohé se stal synonymem pracího prášku vůbec (M. Bandi, leden 2011). Slovo *ВОК* se dnes stále používá jako všeobecné označení pro prací prášek. V různých podobách formální komunikace (např. na označení regálů v obchodech nebo v reklamách) je v současnosti prosazován výraz *угаалгын нунтаг* „prací prášek“ a nejnověji se zavedením tekutých pracích prostředků na trh také výraz *(шингэн) угаалгын бодис* „(tekutý) prací prostředek“. V hovorovém jazyce sice slovo *ВОК* svůj význam a pozici neztratilo, ale vedle toho lidé začali užívat i další jména značek prášků, jež používají, např. Ariel nebo Tide apod.

(19)

A: *Угаалгын нунтаг байна уу?*

Máte **prací prášek** (mo.)?

B: *[Bo:k] уу? Тэр байна.*

Prací prášek (ap.výp. < ru.)? Tamhle je.

A: *За, тэгвэл [Taeda:s] авъя.*

Tak si vezmu tamten **Tide**.

(20)

дамски „vložky“ < ru. *дамские (прокладки)* „dámské vložky“

V tomto případě se jako obecné označení pro vložky používá část ruskojazyčného nápisu na balení vložek, nikoliv název.

(21)

канон „kopírka“ < *Canor*⁶⁵

Značka prvních kopírovacích přístrojů, které se v Mongolsku začaly používat začátkem 90. let 20. stol. Slovo *канон* nabylo díky častému používání také další významy, jako jsou „kopie“, „kopírování“ (ve smyslu označení místa, kde jsou poskytovány kopírovací služby), a dalo vzniknout novým slovním spojením (*каноны хуулбар* „xerokopie“) a derivacím (*канондо*- „zkopírovat, oxeroxovat“, *канондуул*- „nechat si okopírovat“).

(22)

*Танд канон байна уу?*⁶⁶

vy-D.-L. kopírka(ap. přej.) být-PrI táz.part.

„Máte (doma) **kopírku**?“

(23)

*Наадхаа: канондуулаад ир.*⁶⁷

tady to-poss. zkopírovat-Caus.-CPrf přijít-Imp.

„Nech si to (někde) **zkopírovat** [a přijď].“

(24)

памперс „plenky“ < *Pampers*

Pampers je obchodní značka dětských plenek, které vyrábí společnost Procter & Gamble a používá se jako všeobecné označení pro plenky.

(25)

рексона (zast.) „dezodorant“ < *Rexona*

⁶⁵ Podobný případ jako v jiných jazycích (češ., slov.) *xerox*, (češ., slov.) *xeroxovat*, (ru.) *ксерокс*, *ксерокопировать* (a další slangové tvary) < Xerox (název americké společnosti, která kopírovací přístroje vyrábí). O negativním postoji společnosti Xerox Corporation vůči apelativizaci jejího názvu viz Thomason 2001, s. 88.

⁶⁶ Ench-Amgalan, leden 2011.

⁶⁷ Zaměstnanec cizinecké policie, Ulánbátar, 2004.

Rexona je značka dezodorantu, která se v zevšeobecněném významu používala jen relativně krátce, pravděpodobně kvůli rychlému rozšíření sortimentu dezodorantů o dalších značky. Ve formálním stylu byla nahrazena párovým slovem *үнэр дарагч дезодорант*⁶⁸ „dezodorant“ (*dosl.* potlačovač zápachu + dezodorant) anebo *хөлс дарагч* „dezodorant“ (*dosl.* potlačovač potu).

(26)

урбанек „míchaný zeleninový salát na způsob čalamády“ < pol. *Urbanek*

Urbanek je značka firmy Bratři Urbanků (pol. Firma Bracia Urbanek), již jsou označeny zeleninové zavařeniny, saláty a čalamády, které jsou v Mongolsku velmi oblíbené.

a. *Миний хийсэн [urbanek] байна.*⁶⁹

Můj dělat-NP Urbanek být- PrI

„To je můj (vlastnoručně) vyrobený (salát à la) Urbanek.“

b.... *“Урбанек” салат хийдэг Лхагважав гэж залуу бий.*

Urbanek (ap. přej.) salát dělat-NU Lchagvadžav říkat-CImp mladík být.

„Je jeden mladík jménem Lchagvadžav, co dělá vynikající saláty (à la) Urbanek.

Хийсэн салат нь гайхалтай амттай. [8]

dělat-NU salát příkl.záj. div-Soc. chuť-Soc.

„Jeho saláty jsou neobyčejně chutné.“

2.1.1.4. Zúžení významu

Jak poznamenává Winford (2003, s. 42), proces přejímání může být velmi selektivní, a to mimo jiné znamená, že ze zdrojového jazyka může být převzat pouze jeden ze širší škály významů dané přejímky. Tak například ruský výraz *замок* „uzávěr, zámek (v různých významech)“ byl do mongolštiny přejat jako

⁶⁸ Nápis na regálu v obchodním domě Ich delgүүр, 2005.

⁶⁹ Tülchүүр, říjen 2010.

замар pouze ve významu „uzávěr zbraně“.70 Podobně je tomu v případě *трико*71 „punčocháče“ < ru. *трикотаж* „pletené výrobky, zboží“.

Dalším příkladem je ruské slovo *размер* používané v různých významech, např. „rozměr, velikost, číslo, dimenze, výše, rozsah, míra, metrum, takt“,72 které se v mongolštině používá jako *размер* pouze ve významu „velikost, číslo“ ve spojení s oblečením nebo obuví, a pravděpodobně také *сигнал* [si'agna:l], [čagna:l] (hov.) „houkání, troubení“ < ru. *сигнал* „troubení“, ale také „návěstidlo, značka, znamení, signál (v různých významech)“.

Také jedna z nejnovějších výpůjček *хаус* se používá pouze ve významu „rodinný dům“, zatímco *house* v angličtině má všeobecné označení „dům“.73

2.1.1.5. *Metafora*74 a slovní hříčky

Přítomnost cizojazyčné výpůjčky představuje pro tvořivé myšlení mluvčích přejímajícího jazyka nový materiál, z něhož mohou vzejít nové, metaforické významy. Osobitost takových metafor spočívá v uplatnění tradičních vzorců metaforického myšlení pro zpracování nových skutečností a pojmenování. U metafor založených na výpůjčkách je ovšem potřeba rozlišovat nově vzniklé

70 Cf. *цоож* „dveřní i visací zámek“ < čín. *suo zi*. Výpůjčka *замар*, která se v mongolštině objevila zhruba na počátku 20. stol., patří mezi jedny z mála rusismů, u nichž došlo k posunu přízvuku z původní druhé slabiky v ruštině na prodloužení první slabiky v mongolštině.

71 Z toho dále *шилэн трико* (sklo-at – punčocháče) „silonky“ nebo *торон трико* (sít'-at. – punčocháče) „sít'ované punčochové kalhoty“.

72 Podrobněji viz např. VRSS, díl IV, s. 68.

73 Vedle toho se *хаус* nebo také *хауз* objevuje v mongolštině jako označení hudebního proudu house music, cf. ru. *хауз музыка*, podobně jako v jiných jazycích.

74 Posun významu slova označuje Čermák (2007, s. 195) pojmem metafora. Podle něj lze tento termín používat nespécificky pro jakýkoliv posun, avšak také rozlišovat jako metaforu, metonymii a synekdochu. Jako protiklad k metafoře – ustálenému a lexikalizovanému významovému posunu, nezávislému na původním kontextu – staví termín „přenesený význam“, jenž podle něj označuje spíše významový posun neustálený, vázaný na konkrétní text.

metafory od těch, které mohly být importovány ze zdrojového jazyka spolu s výpůjčkou, což je patrně případ slova *алерги* „alergie“ *алерги* „alergie“ < ru. *аллергия* (cf. ru. *У меня аллергия на лицемерие*. „Mám alergii na pokrytectví.“),⁷⁵ jako v příkladě (27).

Metaforické významy výpůjček patří často do kategorie slangových výrazů, jako např. *аваартай амьтан*⁷⁶ „nebezpečný člověk“ < *аваар* „neštěstí, nehoda, havárie“ < ru. *авария*; *акваарамд суу*- „sedět v baru“ (dosl. „sedět v akváriu“) < *акваарам* (*аквариум*) dosl. akvárium < ru. *аквариум* (28); *факс илгээ*- „prdnout si“ (dosl. „poslat fax“) < *факс* „fax“, cf. ru. *факс*, angl. fax, apod.⁷⁷ Výpůjčky v metaforických významech se objevují nejvíce ve slangových výrazech souvisejících s alkoholem, ve výrazech z vojenského a vězeňského prostředí (Самбуудорж–Эрдэнэсүвд 2002). I v rámci slangových výrazů lze pozorovat v používání výpůjček určité změny: Самбуудорж–Эрдэнэсүвд (Самбуудорж–Эрдэнэсүвд 2002, s. 118–119) například zaznamenávají výraz *кадр тасра*- „opít se do němoty, být namol“ (dosl. „pít, až dojde k přerušení záběru“ < ru. *кадр* „záběr, obraz“, jenž se dnes stále častěji objevuje bez slova *кадр*, např. *тасартал уу*- „pít do němoty“. Podobným způsobem se z jazyka mohou vytratit i celé metaforické významy obsahující výpůjčky (29).

Patrně nejvíce přenesených významů pozorujeme u sloves derivovaných z výpůjček, a to ať už primárně, kdy je metaforický význam jediným významem derivovaného slovesa, či sekundárně, kdy se metaforický význam generuje až druhotně (30–33).⁷⁸

⁷⁵ Podobně také v češtině (přen.) ... *jsem na ni alergický(á)* ..., *mám alergii na*

⁷⁶ Самбуудорж–Эрдэнэсүвд 2002, s. 89.

⁷⁷ Slangové výrazy včetně těch, v nichž jsou přítomny výpůjčky, viz Самбуудорж–Эрдэнэсүвд 2002.

⁷⁸ Jednotlivé příklady sloves derivovaných z výpůjček s metaforickými významy v rámci slangu viz Самбуудорж–Эрдэнэсүвд 2002, seznam sloves derivovaných z různých výpůjček, u nichž se vytvořily metaforické významy, viz Бат–Эрдэнэ 2007, s. 97–98.

(27)

Цэцгээ их хов ярьдаг юм, тааралдхаар миний **алерги** хөдөлдөг.⁷⁹

Cecgee: hodně drb(y) mluvit-NU věc potkat-NF-Ins. můj alergie hýbat-NU

„Cecgee je strašná drbna, kdykoliv ji potkám, jde mi na nervy.“

(28)

Өнөөдөр бид **акваарамд** сууж Болормаагийн төрсөн өдрийг

Dnes my akvárium-D.-L. sedět-Cimp. Bolormaa-G. narodit se-NP dne-Acc.

тэмдэглэв.⁸⁰

oslavovat- PP.

„Dneska jsme byli v baru a slavili jsme Bolorminy narozeniny.“

(29)

маневиль⁸¹ [manivi:l] „klika na startování automobilu“ < ru. маневиль

(pravděpodobně < fr. manivelle)

Tato dnes již archaická výpůjčka se objevovala v dosti neobvyklém významu ve slovních spojeníх *багшаас маневиль хүртэ* „dostat od učitele vynadáno; výtky“. Jelikož jde o archaismy v obou jazycích (mongolštině i ruštině), nebude pravděpodobně možné zrekonstruovat, na základě čeho tento význam vznikl. Doc. Luvsandorj upozorňuje, že tato výpůjčka byla vlastně jen dosazena do již existující „šablony“ jako synonymum mongolského slova a taktéž tibetské výpůjčky:

1) *багшаас зэмлэл хүртэ* „dostat od učitele vynadáno, výtky“

2) *багшаас жавтий хүртэ* „dostat od učitele vynadáno, výtky“ nebo podle PVSMJ (díl II, s. 862) také „dostat od učitele nakládačku“, kde *жавтий* < tib. *skyabs khrus* původně „očistné omytí“ nebo „obřad očistného omytí“.

Z *маневиль* bylo dále derivováno sloveso *маневильда-* (*манебилда-*), jak s významem „natočit auto klikou“, tak s metaforickým významem „vynadat, seřvat (někoho)“ PVSMJ (díl III, s. 1204–1205), např. *дарга маневильдана* (šéf vynadat- Prl.) „šéf se bude zlobit“ (Luvsandorj, osobní konzultace 2011).

⁷⁹ Nezn. inf., září 2003.

⁸⁰ Самбуудорж–Эрдэнэсүвд 2002, s. 91.

⁸¹ Podle PVSMJ (díl III, s. 1204–1205) *манебила*. Tento mongolský výraz se používal přibližně od 30. do 60. let 20. stol. (Luvsandorj, osobní konzultace, 2011).

(30)

машинда- původně „strojově něco zpracovat nebo vyrobit“, „mlít (maso)“ → „rychle a hodně jíst“ (dosl. jako stroj) (< ru. *машин* „stroj, auto“)

<i>“Гитлер</i>	<i>маш</i>	<i>хурдан иддэг, ёстой</i>	<i>л</i>	“машиндаж”	<i>өгнө,</i>
Hitler	velmi	rychle	jíst-NU, doslova omez. part.	<i>рřen. zpořádat-Cimp.</i>	dát- Prl.

<i>түүний хувьд</i>	<i>хоол</i>	<i>ердөө</i>	<i>л</i>	<i>амьдралын</i>	<i>зайлшгүй</i>	<i>хэрэгцээ”</i>
<i>он-G.</i>	pokud jde o	jídlo	pouze omez. part.	život-G.	nezbytný	potřeba

<i>гэж</i>	<i>олзлогдсон</i>	<i>офицер</i>	<i>ярьжээ.</i> [19]
------------	-------------------	---------------	---------------------

říkat- Clmp.	zajmout-pas.-NP	důstojník < ru.	vyprávět- Plmp.
--------------	-----------------	-----------------	-----------------

„Hitler obvykle jedl velmi rychle, doslova hltal, jídlo pro něj bylo pouhou životní nutností,“ vyprávěl zajatý důstojník.

(31)

мотордо⁸² „dostat se na školu nebo získat práci díky tlačence/protekci“ (dosl. nechat se někam popostrčit motorem) (< ru. *мотор* „motor“)

(32)

рекламда- původně „dělat reklamu“, „dělat (si nebo něčemu) neoprávněnou reklamu, záměrně ukazovat něco lepší, než je ve skutečnosti“ (< ru. *реклам* „reklama“)

(33)

шоуда- „pařit“ < *шоу* „šou“

Jde o sloveso derivované z relativně nové výpůjčky přímo v metaforickém významu, pravděpodobně na základě paralely s moderními šou. Dle vysvětlení informantů se jeho význam může lišit v detailech podle toho, k jaké generaci se „pařba“ vztahuje. U mladé generace zahrnuje zábavu v baru nebo častěji na diskotéce, včetně pití alkoholu a tance. U střední generace je většinou míněno posezení nebo oslava s přáteli, také s alkoholem, ale bez tance. Níže uvedený

⁸² Самбуудорж, Эрдэнэсүвд 2002, s. 123.

příklad dokonce přímo význam slovesa *шоуда*- vysvětluje. Samo *шоу* „šou“ (viz také číslo 2.3. Výpůjčky v lexikálních párech, s. 71) je vysvětlováno jako veselé, uvolněné představení nebo koncert, v protikladu k slavnostnímu koncertu nebo představení, které se někdy odehrává také pod otevřeným nebem (Narantujaa, srpen 2010).

A. *“Залуусаа хэр шоуддаг вэ?”*⁸³
 Mládež-pl.-voc. jak moc pařit-NU táz. part.
 „Mládeži, jak moc chodíte pařit?“

B. *yamar utgaaraa show ium? baar hesj bujigleh /*
 jaký smysl-Ins.-pos. show věc? bar toulat se po-CImp. tančit-NF omez. part.

biz de boduul (=bodvol)

že ano myslet- CCond.(hov.)

„Šou? V jakém smyslu? Máte asi na mysli chození po barech a tancování, že?“

2.1.1.5.1. Slovní hříčky

Termínem slovní hříčky⁸⁴ zde označuji slova nebo výrazy přejaté do mongolštiny jako výsledek jazykového hraní. Je však otázkou, nakolik je přítomnost těchto přejímek v mongolštině trvalá. Za pozornost také stojí, že zdrojem pro některé z těchto přejímek je kinematografie, resp. dnes televize.

(34)

конец фильм „finiš, hotovo; skončit, aniž by bylo dosaženo cíle, utrum“⁸⁵ < ru. *конец (фильма)* „konec“ – ze závěrečných titulků ve filmu

Ингээд гэмтэл авснаар миний улст дахиж барилдах
 Tak dělat- CPrf zranění dostat-NP-Ins. můj stát-D.-L. opakovat- CPrf zápasit-NF

⁸³ Uvedeno v původní verzi jako na fóru na adrese <http://forum.asuultserver.com/>.

⁸⁴ Čermák (2007, s. 244) charakterizuje hříčku jako syntagmatickou konstrukci různého druhu zábavné, až vtipné povahy, založenou obvykle na snadnosti formální záměny svých prvků.

⁸⁵ Самбуудорж-Эрдэнэсүвд 2002, s. 119.

конец фильм болов оо хөө.⁸⁶

konec film-N. stát se- PP part. int.

„Takže poté, co jsem se zranil, mám bohužel se zápasením na celostátním nádamu⁸⁷ utrum.“

Podle některých informantů se v poslední době v podobném významu jako *конец фильм* používá také v jiných jazycích rozšířené anglické *happy end* (cyr. *хэппи энд*) „šťastný konec“.

(35)

Үлгэр бүхэнд “хэппи энд” байдаг бол Монголд л
pohádka každý-D.-L. (< angl.) happy end být-NU Cond. Mongolsko-D.-L. omez.part.

лав үгүй байна. [9]

jistě ne být-PrI.

„Možná že má každá pohádka šťastný konec, ale v Mongolsku to neplatí.“

(36)

арасо „jasný?, chápeš?, rozuměl(a) jsi?“ < kor. *arasō* (tvar slovesa *alda* „znát, vědět“ v minulém čase) „je to jasný, rozuměl jsi?“, může též implikovat očekávání, že dotyčný souhlasí, udělá, co mu bylo řečeno)

„V korejských telenovelách⁸⁸ se používá jedno slovo, které má hodně významů, jako například jasný?, jo?, chápeš?. Mongolské děti toto slovo převzaly a používají ve významu „chápat, rozumět“,

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Tradiční lidové hry, jejichž součástí jsou koňské dostihy, lukostřelba a zápasení. Tyto hry nebo alespoň některé disciplíny se pořádají téměř při každé slavnostní příležitosti a na různé místní nebo regionální úrovni. Nádam na nejvyšší, celostátní úrovni se koná každoročně v Ulánbátaru a zahajuje se v den státního svátku Mongolska 11. července. Součástí celostátního nádamu je i hra v beraní kostky šagaj.

⁸⁸ Informantka má na mysli korejské telenovely, které jsou v Mongolsku velmi oblíbené. V Mongolsku jsou zahraniční filmy pro televizi dabovány tím způsobem, že původní znění je pouze ztlumeno a přes něj je nahrána mongolská verze. V pozadí, a zejména tam, kde se mongolské

jen změnily první slabiku na *ö*-. Například když mi můj mladší bratr něco vysvětluje, na konci se zeptá ‚*örösöö?*‘ neboli ‚rozumíš?‘.“ (Otgon-Erdene, říjen 2010)

<i>Удахгүй</i>	<i>болох</i>	<i>тэмцээнд</i>	<i>нь</i>	<i>амжилт хүсье.</i>
trvat dlouho-neg.	stát se-NF	zápas-D.-L.	příkl. zájm.	úspěch přát-vol.

<i>Тэмцээндээ</i>	<i>сайн</i>	<i>бэлдээрэй,</i>	<i>хичээгээрэй,</i>	<i>арасо.</i> [10]
zápas-D.-L.-poss.	dobrý	připravít-Pres.,	snažit se-Pres.,	jasný (< kor.)

„Přeji mu hodně úspěchů v nadcházejícím zápase. (Tak) pořádně trénuj a snaž se, jasný?“

2.1.1.6. *Přejímání pozdravů a nadávek*

2.1.1.6.1. *Pozdravy*

Situace v různých jazycích ukazují, že kategorie slov, jako jsou pozdravy, nadávky a citoslovce či výrazy vyjadřující určitý postoj, jsou snadno přejímatelné, pokud jsou libozvučné a nejsou pro mluvčí přejímajícího jazyka složité po stránce výslovnosti. Je možné, že právě proto nepřejali Mongolové ruské *привет* „ahoj (při vítání)“, zatímco paralelu tohoto pozdravu používanou při loučení už ano. Přejaté pozdravy v mongolštině nenahrazují sadu původních pozdravů, nýbrž jejich spektrum rozšiřují. Všechny přejaté pozdravy mají společné to, že jsou přípustné pouze v neformální komunikaci, používají se bez ohledu na vykání nebo tykání,⁸⁹ někdy ale rozhoduje také blízkost vztahu zdravících se osob. Za pozornost stojí, že některé z těchto pozdravů (např. *бай*) přebírají i věkově starší mluvčí. Z cizích pozdravů se dnes v mongolštině objevují tyto:

(37)

пока, бока, бака „ahoj, nashle (při loučení)“ < ru. *пока*

znění ne zcela kryje s původním, je slyšet repliky v původním jazyce. Informantka zde také napodobuje korejskou stoupavou intonaci.

⁸⁹ Vykání a tykání je v mongolštině založeno na věkovém rozdílu, tzn. mladší vždy vyká staršímu, výjimky jsou pouze mezi věkově si blízkými vrstevníky.

За, бака.

„Tak ahoj.“

хай (hi) „ahoj (při setkání)“ < angl. *hi* – výrazně se uplatňuje hlavně v neformální písemné komunikaci tam, kde se používá latinka, např. při posílání sms zpráv nebo internetové komunikaci.

(38)

<i>Hi,</i>	<i>bi</i>	<i>surguuliin</i>	<i>uudend</i>	<i>irchlee</i>	<i>ta</i>	<i>tarsan</i>	<i>uu</i> ⁹⁰
ahoj,	já	škola-G.	dveře-D.-L.	přijít-Ints.-PrP	vy	skončit-NP	táz. part.

„Ahoj, jsem před školou. Skončil(a) jste?“

(39)

Hi,	sonin	yu baina	[ve] ⁹¹
Ahoj,	zajímavý	co být-PrI	[táz.part.]

„Ahoj, co je novýho?“

бай „ahoj, nashle (při loučení)– < angl. *bye* – rozšíření tohoto pozdravu nepochybně napomáhá i jeho částečná souzvučnost s mongolským *баяртай* „na shledanou“. Sambuudorž–Erdenesuvd (Самбуудорж–Эрдэнэсүвд 2002, s. 36) zmiňují také přítomnost původní nezkrácené podoby tohoto pozdravu (*гүүдбай*).

Kromě pozdravů bylo do mongolštiny přejato citoslovce **окей** „o. k., v pořádku, tak jo“ cf. ru. *окей*, angl. o. k. [oukej], které podobně jako v dalších jazycích, v nichž se používá, vyjadřuje souhlas, schválení či přitakání.

(40)

*За, одоо окей [oke:ɪ] болсон биз?*⁹²

⁹⁰ Nezn. informantka, sms zpráva, říjen 2010.

⁹¹ Nаmaа, červenec 2005. Pro sms komunikaci je typické vynechávání tázacích partikulí.

⁹² Nezn. inf. v kanceláři IAMS, srpen 2002.

Tak ted' o. k. stát se-NP part. s významem „že ano, však“
„Tak ted' už je to ok (= v pořádku), že?“

2.1.1.6.2. Nadávky

Přejímání nadávek v kontextu mongolštiny není v odborné literatuře příliš rozebíráno.⁹³ Lze se tedy jen domnívat, že původním impulzem pro jejich přijetí mohla být jak určitá trendovost, kopírování mluvčích zdrojového jazyka, tak neznalost vlastních nadávek nebo pocit jejich neadekvátnosti. U přejímek z ruštiny pozorujeme přenos i na jiné situace, než v jakých se daná nadávka používá ve zdrojovém jazyce (např. ve tvaru *дураак aa* blbec-Voc. také v situaci, kdy nečekaně zhasnul proud). V případě *пиздаа* pozorujeme velmi širokou škálu expresivity, od silné⁹⁴ až po její výrazné oslabení, kdy byla pozorována u generace středoškoláků a vysokoškoláků (pokaždé chlapců) v Ulánbátaru v roli téměř vsuvkového výrazu na způsob českého „ty vole“ (Ulánbátar, podzim 2010).

*дундук*⁹⁵ (zříd.) „blbec, hlupák“ < ru. *дундук*

дураак (дураакууд) „blbec, pitomec (pl.)“ < ru. *дурак*

пиздаа „ty vole, kurva“ < ru. *пизда*

[ši:t] (zatím méně časté) „sakra“ < angl. *shit* „hovno“

[fa:k] (hodně expresivní a zatím také nepříliš častá nadávka) „do prdele“ < angl. *fuck*

⁹³ Několik příkladů nadávek zaměřených spíše na jejich fonetickou adaptaci viz Lubsangdorji 2005, s. 98.

⁹⁴ Například v situaci, kdy se obviněný dozví, že nebude propuštěn z vyšetřovací vazby (nejm. inf. 2004).

⁹⁵ Самбуудорж–Эрдэнэсүвд 2002, s. 111.

2.1.2. Sémantická diferenciacie

Důležitou součástí sémantické adaptace výpůjček je podle Krysin (Крысин 2004, s. 43) sémantická diferenciacie původních a přejatých slov, která jsou si blízká významově i sférou použití. Takovou diferenciaci pozorujeme například v případě trojice *зуух* „pec, ohniště v zemi“ ~ *пийшин* „pec (zděná)“ < ru. *печь* ~ *печь* hov. „mikrovlnka“ < ru. (*микроволновая*) *печь*, kde je *пийшин* již starší, vyprofilovaná a foneticky adaptovaná výpůjčka. Naproti tomu *печь* [pe:č] se podobně mnohým jiným nejnovějším výpůjčkám vyskytuje hlavně v jazyce městských mluvčích ve významu „mikrovlnka“. Ve standardním jazyce se pro mikrovlnnou troubu používá výrazu *богино долгионы зуух* (dosl. krátkovlnná trouba), který obsahuje mongolské *зуух*.⁹⁶ Je ale pravděpodobné, že mluvčí tyto výpůjčky vnímají jako dva rozdílné lexémy.

Dalším případem sémantické diferenciacie, která ovšem nevyplývá z jazyka samotného nebo cítění mluvčích, ale z ekonomického a finančního systému, jímž se Mongolsko řídí, je dvojice *моргейж* „hypotéka“ < angl. *mortgage* „hypotéka“ ~ *ипотек* a „hypotéka“ < ru. *ипотека* „hypotéka“. Tyto dva termíny byly často zaměňovány nebo používány téměř synonymicky do té doby, než tiskem proběhla série článků vysvětlující rozdíl mezi oběma pojmy s tím, že vzhledem k povaze tohoto finančního produktu je v mongolském kontextu na místě termín *ипотек*, zatímco termínem *моргейж* se označuje analogický produkt v anglosaském bankovním systému.

Stává se, že když jsou spolu s importovanými produkty přejímány i jejich názvy, v mongolštině poté zůstanou a plní role „markerů“ odlišujících produkt nebo předmět cizího původu od produktů a předmětů tradiční kultury nebo od produktů domácích. Nutno ovšem zdůraznit, že snad až na dvojici *пиво* ~ *пийжүү* „pivo“ (41) je většina těchto přejímek typická pro hovorový jazyk městských Mongolů.

⁹⁶ V hovorové mongolštině existuje také slovo *духовк* [duxo:v] „(elektrická) trouba“ < ru. *духовка*.

(41)

пиво⁹⁷ [pi:wǒ], [pi'a:w] „pivo evropské a mongolské“ < ru. *пиво*

пийжүү „čínské pivo“ < čín. *pí jiū*

Paralelně se používá také mongolský ekvivalent *шар айраг* (dosl. žlutý kumys) „pivo“ (kromě čínského).

(42)

сыр [si:r]⁹⁸ „tvrdý sýr evropského typu“ (na rozdíl od tradičního mongolského sýru *бяслаг*) < ru. *сыр*

Ve standardním jazyce se však pro všechny typy sýru používá obecného označení *бяслаг* „sýr“, u některých typů evropských sýrů stojí příslušný název sýru někdy v atributu, např. *пармезан бяслаг* „parmezán“.

(43)

(Výňatek z jídelního lístku restaurace v Ulánbáтарu)

<i>Өглөөний</i>	<i>цай</i>
ráno-G.	čaj
„Snídaně“	

1-р *багц*

první balík

„1. menu“

Мексик омлет /өндөг, бекон, шинэ ногоо, голланд сыр/

Mexiko omeleta/vejce, bacon, čerstvá zelenina, Holandsko sýr/

„Mexická omeleta (vejce, bacon, čerstvá zelenina, holandský sýr)“

Талх, масло, варенье

⁹⁷ Pravopis někdy rovněž *пив* (VAMRS, díl III, s. 53) nebo *пийв*. Viz také Kapišovská 2002, s. 45.

⁹⁸ V běžné výslovnosti nahrazují standardní mluvčí mongolštiny ruské [y] mongolským prodlouženým [i:], ojediněle byly u některých mluvčích pozorovány varianty částečně se blížící k ruskému [y], pravděpodobně ovlivněné znalostí původní výslovnosti přejímky ve zdrojovém jazyce.

chleba, máslo, džem
„Chleba, máslo, džem“

*Жүүс /250 гр/, цай, кофе /сонголтоор/
Džus (250 g), čaj, káva /výběr-Ins./
„Džus (250 g), čaj, káva (dle výběru)“*

(44)

йогурт [jo:gurt] „jogurt (nikoliv mongolského typu)“ cf. ru. *йогурт*, angl. *yogurt*

Podobou funkci má patrně také *шууб (шуб, шуба)* [šu:b] < ru. *шуба* označující kožich evropského typu s kožešinou na vnější straně na rozdíl od mongolského kožichu (*нэхий дээл*), jenž se vyrábí z vyčiněné ovčí kůže a nosí se kožešinou dovnitř. Také u různých druhů skleniček se v hovorovém jazyce uplatňují názvy ruského původu, např. *рюмк (румк, рунк)* [ürüüh]⁹⁹ „kalíšek (na tvrdý alkohol)“ < ru. *рюмка, стакан* [istäka:ŋ]¹⁰⁰ „sklenice“ < ru. *стакан, грушик* „sklenice na pivo, půllitr“ < ru. *кружка, бокал (покаль)* „sklenička na víno“ < ru. *бокал*.¹⁰¹

Také řada dalších výpůjček naznačuje, že vedle nezbytného obohacování slovní zásoby je vedlejším efektem přejímání v mongolštině větší diferenciaci některých jejich sémantických polí.¹⁰² Že ale může být přístup vůči diferenciaci pomocí výpůjček rozdílný i v rámci jednoho jazyka, bude patrné níže.

⁹⁹ Lubsandorji 2005, s. 91; [urumk] (Svantesson 2005, s. 31).

¹⁰⁰ [istkaan] (Lubsandorji 2005, s. 92).

¹⁰¹ Viz také Kapišovská 2002, s. 45.

¹⁰² Podle Weinreicha (1967, s. 59) může být pocit nedostatečné sémantické diferenciaci některých sémantických polí u bilingvních osob impulzem k přejímání. Tito pak přejatý jazykový materiál ze zdrojového jazyka distribuují dále mezi ostatní mluvčí.

2.2. Lexikální adaptace výpůjček a změny v cizojazyčné slovní zásobě v diachronii

Sledování nových a nejnovějších výpůjček v širším časovém spektru ukazuje, že ve skladbě slov cizího původu v rámci slovní zásoby mongolštiny napříč jejími vrstvami průběžně dochází k různým obměnám. K části výpůjček, zejména jedná-li o zcela nové pojmy a předměty, se postupem času objevují ekvivalenty z vlastních zdrojů. Pakliže dojde k vytvoření takového neologismu, může se další přítomnost výpůjčky v mongolštině vyvíjet několika směry:

a) vytěšňování výpůjček z aktivní slovní zásoby

Z pozorování výpůjček v různých typech textů z různých období, vlastních záznamů i z rozhovorů s informanty lze vyvozovat, že mongolština ve formálním stylu, a to dokonce více v písemném projevu nežli v mluveném, má výraznou tendenci oprošťovat se od přímých výpůjček a používat místo nich jiné ekvivalenty. Toto je patrné na mnoha rusismech, které se v mongolštině objevily v různé době v průběhu jazykového kontaktu s ruštinou a následně z ní byly zcela vytěšněny a zapomenuty nebo zůstaly zachovány v některých jejích okrajových vrstvách:

<i>аэроплан</i> „letadlo“ (< ru. <i>аэроплан</i>)	→ <i>нисэх онгоц</i>
<i>коньки</i> „brusle“ (< ru. <i>коньки</i>)	→ <i>тэшүүр</i>
<i>статья</i> „článek“ (< ru. <i>статья</i>)	→ (<i>үгүүлэл</i>) ¹⁰³ <i>өгүүлэл</i>
<i>фабрик</i> „továrna“ (< ru. <i>фабрика</i>)	→ <i>үйлдвэр</i>
<i>роль</i> „role, úloha“ (< ru. <i>роль</i>)	→ <i>үүрэг</i>
<i>пропуск</i> ¹⁰⁴ „průkaz“ (< ru. <i>пропуск</i>)	→ <i>нэвтрэх хуудас</i>
<i>больниц</i> „nemocnice“ (< ru. <i>больница</i>)	→ <i>эмнэлэг</i>
<i>С.С.С.Р.</i> „SSSR“ (< ru. <i>СССР</i>)	→ <i>ЗБНХАУ</i>
<i>депутат</i> „poslanec, delegát“ (< ru. <i>депутат</i>)	→ (<i>Их хурлын</i>) <i>гишүүн, төлөөлөгч</i>
<i>процент</i> „procento“ (< ru. <i>процент</i>)	→ <i>хүү</i> „procento, úrok“, <i>хувь</i> „procento, podíl“

¹⁰³ Шинжлэх ухаан, № 1, 1950, s. 17.

¹⁰⁴ Zaznamenáno ještě v roce 2002 u člena čestné stráže ve Vládním paláci v Ulánbátau. Výslovnost také jako [pro:msok] (Vacek, 2011) nebo [pöro:msok] viz. s. 224.

Část takových výpůjček, jako např. *статья* „článek“ nebo *депутат* „poslanec“, *С.С.С.Р.* „SSSR“, *композитор* „hudební skladatel“ aj., která se objevovala spíše v psané mongolštině, se následně zcela z mongolštiny vytratily, jiné (zpravidla výpůjčky s vyšší frekvencí používání, případně výpůjčky šířené ústně – navazují na „jiné“) ale zůstaly zachovány v některých idiolektech, sociolektech a také v hovorovém jazyce. Tak například s některými dříve přejatými, ale dnes už prakticky nepoužívanými výpůjčkami (*больниц* „nemocnice“, *операц* [apera:c], [apiara:c] „operace“ < ru. *операция*, apod.) se lze setkat v mluvě starších lidí, obzvláště na venkově, jako v příkladě (45), zaznamenaném u 75letého pastevce Bandiho z okresu Ulaanbadrach Dornogobijského ajmaku. Nezanedbatelná je, zdá se, role mezigeneračního přenosu (osobitosti jazykových návyků v rámci rodiny), soudě podle situací, kdy se podobně zastaralé nebo zastarávající výpůjčky nečekaně objeví ve slovníku výrazně mladší osoby, než je obvyklé (46).

(45)

<i>Би</i>	<i>дөрвөн сард</i>	<i>элгэнд</i>	<i>операц [apiara:c]</i>	<i>хийлгэсэн (..)</i>	<i>одоо</i>
já	čtyři	měsíc-D.-L.	játro-D.-L.	operace	dělat-Caus.-NP
					ted'

гайгүй болсон.¹⁰⁵

dobře stát se-NP.

„V dubnu jsem byl na operaci jater (...) ted' jsem už v pořádku.“

(46)

<i>Манай Байраа</i>	<i>сонгино</i>	<i>[ja:vlag]</i>	<i>шиг</i>	<i>л</i>	<i>иддэг</i> . ¹⁰⁶
náš	Bajraa	cibule	jablko	jako	omez. part.
					jíst-NP

„Náš Bajraa, (ten) jí cibuli jako jablko.“

¹⁰⁵ Bandi, srpen 2010.

¹⁰⁶ Undram, 2005.

O tom, že na pronikání podobných změn reagují jako první městští mluvčí, svědčí vzpomínka paní Enchdžargal Holákové, která vyprávěla, že když byla asi v 8. třídě (tj. asi před 40 lety), objevil se místo výpůjčky *[galawsa:]* „salám“ < ru. *колбаса* mongolský ekvivalent *хиа́м* „salám“ a mladí lidé jej začali hned s velkým nadšením používat. Její stejně stará přítelkyně Ojuuna, která pochází z Dzavchanského ajmaku, odjela z Mongolska na studia hned po skončení střední školy. A jelikož tato změna tehdy dorazila na venkov s určitou prodlevou fakticky až po jejím odjezdu, paní Ojuuně dosud slovo *[galawsa:]* „salám“ ve slovníku zůstalo. Některé výpůjčky, dnes již považované za zastaralé, jsou zaznamenány také v některých starších slovnících, např. Цэвэл 1967, Дамдинсүрэн, Лувсанвандан 1942 a dalších.¹⁰⁷

Současným trendem je úbytek rusismů ze standardního (formálního) jazyka, což má přímou souvislost s vymaněním se Mongolska ze sovětského vlivu v 90. letech, výrazným poklesem prestiže ruštiny a zesílením národního sebeuvědomění Mongolů. Tato skutečnost se projevila s určitým časovým odstupem nejprve na eliminaci různých ruských vsuvkových slov a dalších rusismů, typických pro vrstvu úředníků a osob, která vystavovala na obdiv své vzdělání nebo sociální postavení.¹⁰⁸ Postupně se začaly rusismy skrze standardní (formální) jazyk nahrazovat nejen staršími či novějšími slovy mongolskými, ale také – a to je svým způsobem paradox – staršími výpůjčkami čínskými, například místo *платье*, *палааж* „šaty (evropského střihu)“ < ru. *платье* se nyní prosazuje *даашинз* „šaty“ < čín. *dà sian zi* (původně jednoduchý dél z tenké látky),¹⁰⁹ analogicky se používá

¹⁰⁷ Zahrnutí některých výpůjček, konkrétně *ко́ньки* „brusle“ a *за́пас* „rezerva, náhradní díly“, do Stručného výkladového slovníku (Цэвэл 1967) kritizoval Rinčen ([1967] 1992, s. 40) jako nevhodné, neboť tato slova do standardního (písemného) jazyka podle něj nepatří.

¹⁰⁸ O přejímání z jazyka považovaného ve společnosti za prestižní viz Weinreich 1968, s. 59–60, příklady ruských vsuvkových slov v mongolštině a postoj autora vůči nim viz Шагдарсүрэн 2010, s. 117.

¹⁰⁹ Сүхбаатар 1997, s. 76.

také *бошинз* „tunika“ (původně dlouhá halena, blůza)¹¹⁰ < čín. *bo(?) sian zi*, také místo ruského *балкон* „balkon“ se i v terminologické sféře prosazuje slovo *тарт* < mandž. *taktu* (pův. „patrový dům“). Ne vždy je však záměna rusismu možná také z důvodu sémantického, případně emocionálního odstínu, který případný ekvivalent obsahuje. Tak místo ruské výpůjčky *юбка* [jü:běk] jako eventuelní náhrada přicházelo v úvahu slovo *банзал* (< skt. *pañcāla*) „spodní část oděvů buddistických mnichů, suknice“, které se však nepodařilo plně prosadit kvůli negativnímu odstínu, které toto slovo získalo kvůli nezřízenému chování, kterým byli v předrevolučním období proslulí hlavně mniši v hlavním městě.¹¹¹

Snahu vytěsnit běžně používané výpůjčky pozorujeme i u většiny názvů ovoce ruského původu.

<i>ананас</i> „ananas“ (< ru. <i>ананас</i>)	→ <i>хан боргоцой</i>
<i>банан</i> „banán“ (< ru. <i>банан</i>)	→ <i>гадил</i> (< skt. <i>kadalī</i>)
<i>лимон</i> „citron“ (< ru. <i>лимон</i>)	→ <i>нимбэг</i> (< skt. <i>nimbūka</i>)
<i>кокос</i> „kokos“ (< ru. <i>кокос</i>)	→ <i>наргил</i> (< skt. <i>nārīkela</i>)
<i>апельсин</i> „pomeranč“ (< ru. <i>апельсин</i>)	→ <i>жүрж</i> (< čín. <i>jǔ zǐ</i>), také <i>амтат жүрж</i> (dosl. chutný pomeranč)
<i>персик</i> „brokev“ (< ru. <i>персик</i>)	→ <i>тоор</i> (< čín. <i>tao er</i>)
<i>абрикос</i> „meruňka“ (< ru. <i>абрикос</i>)	→ <i>чангаанз</i> (< ?)
<i>шийгуа</i> „meloun“ < čín. <i>xí guā</i>	→ <i>тарвас</i> „meloun“ (< per. <i>tarbuza</i>) ¹¹² – možné ztotožnění s homonymním <i>тари-</i> „pěstovat“

Ukazuje se, že přítomnost výpůjčky v jazyce může v konkrétním případě ovlivnit také jiný než jazykový důvod, a to, když se například pohostinské podniky

¹¹⁰ Luvsandorj popisuje *бошинз* jako halenu, blůzu se stojáčkem typickým pro asijské oděvy, kterou nosily ženy nebo dívky zpravidla v létě. Byl to spíše pracovní druh oděvu ušitý z jednoduché látky zvané *даалимба*, s rukávy nebo bez, s páskem či bez (osobní konzultace, 2011). Cf. Цэвэл 1966, s. 96.

¹¹¹ Сүхбаатар 2007, s. 75.

¹¹² Dle Fasmera (2003, díl I, s. 83–84) per. *arbiza*, „arbuza, dýně“, dosl. „oslí okurka“. Podle mluvčích v Dornogobijském ajmaku, který je vyhlášený svými melouny, jsou tyto dva ekvivalenty používány jako synonyma (Sajňsand a okolí, srpen 2010).

veřejného stravování přestávají označovat jako *гуанз* „jídelsna“ (< čín. *guǎn zǐ*), protože je to řadí do legislativou určené nižší kategorie stravovacích zařízení, a přejmenovávají se na *кафе* „kavárna“ (< ru. *кафе*) nebo na neutrální *зоогийн газар* (dosl. místo, kde se jí).

Vytěšňování probíhá nenásilně, postupně, ale systematicky a na různých úrovních, nejvíce písemnou (tisk, ale také etikety u zboží, nápisy na regálech, u zboží na stáncích, názvy ovoce na obalech jogurtů apod.) a také ústní formou standardního jazyka (sdělovací prostředky, reklama).¹¹³ V hovorové mongolštině si však stále ruské výpůjčky do značné míry udržují své původní postavení.¹¹⁴

b) stylisticky, kontextuálně i významově diferencovaná synonymita mongolského ekvivalentu a výpůjčky¹¹⁵

Fakticky tedy vlastně dochází k rozvrstvování slovní zásoby, v důsledku čehož vzniká ekvivalentní dvojice: výpůjčka v hovorovém jazyce nebo slangu a mongolský ekvivalent ve standardním (formálním) jazyce. Takových dvojic existuje v mongolštině velké množství. Jejich variabilita v používání a případné přepínání kódů, dochází-li k němu vůbec a za jakých podmínek, nejsou zatím příliš prozkoumány, avšak rozhodně by si bližší pozornost zasloužily. Neboť jak popisuje Bat-Erdene (Бат-Эрдэнэ 2007, s. 29), když přijde pastevec na trh koupit tlumiče, tak se ptá po *амаржийн* (foneticky adaptované < ru. *амортизатор*), uvidí však napsáno *Амортизатор зарна* „Prodám tlumič“, a asi by se dost podivil, kdyby věděl, že odborný jazyk má pro tlumič název *зөөллүүр* (dosl. změkčovač, tlumič).

¹¹³ Vůči kvalitě jazyka ve sdělovacích prostředcích mají mongolští jazykovědci řadu výhrad, neboť se i do pořadů, kde to není vhodné, mísí uvolněný styl komunikace a hovorový jazyk, někdy dokonce s prvky slangu.

¹¹⁴ Během několika namátkových rozhovorů a pozorování prodejců ovoce a zeleniny se ukázalo, že první, impulzivní reakce všech dotázaných na název citronu, byla, že je to *лимон*. Vzápětí se většinou všichni opravili s tím, že *лимон* je ruské slovo a že mongolsky se citron řekne *нимбэг*. Prodejci na různých místech hlasitě nabízející své zboží (ovoce) používali pouze rusismy (Ulánbátar, 2004, 2005 a 2010).

¹¹⁵ Weinreich (1967, s. 55–56) klade na první místo významovou diferenciaci.

výpůjčka	mongolský ekvivalent používaný ve standardním jazyce
<i>аптек „lékárna“ < ru. аптека</i>	<i>эмийн сан „lékárna“</i>
<i>вагон „vlak“ < ru. вагон „vagon“</i>	<i>галт тэрэг „vlak“</i>
<i>вокзал „nádraží“ < ru. вокзал</i>	<i>галт тэрэгний өртөө „nádraží“</i>
<i>глобалчлал „globalizace“ < ru. глобал-изация, angl. global-ization + -члал</i>	<i>даяаршил, даяарчлал „globalizace“</i>
<i>душ „sprcha“ < ru. душ</i>	<i>шүршүүр „sprcha“</i>
<i>кассет „kazeta“ < ru. кассета</i>	<i>хуурцаг „kazeta“</i>
<i>коридор „chodba“ < ru. коридор</i>	<i>хонгил „chodba“</i>
<i>помидор „rajče, rajčata“ < ru. помидор</i>	<i>улаан лооль „rajče, rajčata“</i>
<i>проблем „problém“ < ru. проблема</i>	<i>асуудал „problém“ (jeden z významů)</i>
<i>саахар „krystalový cukr“ < ru. сахар</i>	<i>элсэн чихэр „krystalový cukr“</i>
<i>хэрээс „křížek“ < ru. крест</i>	<i>чагт „křížek“</i>

Následující záznam telefonického rozhovoru ukazuje variabilní používání jazykových ekvivalentů, kdy úředník (označen jako B), pravděpodobně z titulu své pozice, se vyjadřuje formálně, zatímco elektrikář používá běžný hovorový jazyk i technické názvosloví (výpůjčky). Podle hlasu lze také odhadnout, že úředník je mnohem mladší než elektrikář. V průběhu rozhovoru se elektrikář na chvíli přepne na terminologii používanou spolubesedníkem, aby se v závěru vrátil ke svému původně používanému názvosloví.

(47)

Elektrikář: Байна уу?

Haló?

B: Байна уу? Байна, байна.

Haló? Ano, u telefonu.

Elektrikář: ... Энд нэг айлын [šo:čik] [mo:čik]¹¹⁶ нь буудаад, [ši:t]¹¹⁷ бүр байхгүй, шатчихсан.

¹¹⁶ < ru. щётчик „elektroměr“ [šo:čik] [mo:čik] jsou slova echo (Lubsangdorji, Vacek 2004, s. 215–216) s přesným významem „elektroměr a tak dále“.

¹¹⁷ < ru. щит „rozvaděč, rozvodní deska“.

... Tady v jednom bytě bouchl **elektroměr** (ru.) a všechno to kolem, **rozvaděč** (ru.) je totálně zničený, úplně shořel.

B: (ptá se, kdo je sám volající)

Elektrikář: *Би энэ хорооны цахилгаанчин байгаа, дуудлагаар нь ирээд **монтажийг**¹¹⁸ нь үзсэн ...* (dále popisuje situaci)
Já jsem elektrikář tady z této čtvrti, přijel jsem na hlášení o havárii. Prohlídl jsem jim tady ty **rozvody** (ru.) ...

B: *Тэгэхээр **тоолуур** нь шатсан бол шинэ тоолуур авч манайд хандаж өргөдөл бичнэ.*
Takže, jestliže **elektroměr** (mo.) shořel, je potřeba si pořídit nový a podat u nás žádost (dosl. obrátit se na nás a podat žádost).

Elektrikář: ***Тоолуураа** танайхаас авах уу гэж асууж байна.*
Ptají se, jestli si mají ten **elektroměr** (mo.) koupit od vás.

B: *Үгүй ээ, **тоолуур** өөрснөө авч манай энд ирж маягтаа бөглүүлээд өргөдөл өгнө.*
Ne, **elektroměr** (mo.) si musí koupit sami. Pak se dostaví sem k nám a vyplní formulář žádosti.

Elektrikář: *За, тэгээд **тоолуураа** өөрснөө ав гэж байна. Тэр Гурвалжингаас очиж аварай, мэдэв үү. Тэгээд **шоочик** хоёр янз байна, Хятад байна, Орос байна. Хятад нь дэмий, Оросынх нь аваарай. **Цифровой**¹¹⁹ нь аваарай, мэдэв үү.*
Takže **elektroměr** (mo.) si máte koupit sami. Jděte do Gurvaldžinu, jasný? No a ty **elektroměry** (ru.) jsou dvojí, čínský nebo ruský. Čínský jsou blbý, kupte si ruský. Rozhodně si kupte číslicový (ru.), jasný?

c) více či méně rovnocenná synonymita mongolského ekvivalentu a výpůjčky

Dvojic, které jsou po všech stránkách rovnocenné a vzájemně zaměnitelné i z hlediska stylového, se zdá být v mongolštině poměrně málo, např. *дарс ~ вино*

¹¹⁸ < ru. *монтаж* „instalace“.

¹¹⁹ < ru. *цифровой* „číslicový“.

(< ru. вино) „víno“; террорист „terorista“, cf. ru. террорист, angl. terrorist ~ алан хядагч „terorista“ nebo бизнесмен (cf. ru. бизнесмен, angl. businessman ~ бизнес эрхлэгч (dosl. osoba, která dělá business) ~ ажил хэрэгч (dosl. osoba pracující) „podnikatel“ (48). Někdy může jít také o mezidobí, kdy se vytlačovaná výpůjčka a její ekvivalent v jazyce synonymně prolínají, než se prosadí ta či ona varianta. Takovým případem je patrně витамин „vitamin“ (< ru. витамин) a jeho mongolský ekvivalent аминдэм¹²⁰ „vitamin“. Zatím se jejich používání projevuje jako synonymické, z výpůjčky витамин však lze na rozdíl od jejího mongolského ekvivalentu derivovat slovesné tvary (49).

(48)

(Výňatky z projevu mongolského účastníka Česko-asijského fóra, 1. 3. 2011)

Ажил хэрэгч хүмүүсийн анхаарлыг татдаг асуудал бол тухайн улс орны татвар, гаалийн бодлого байдаг.

„Podnikatelé si obzvláště pozorně všímají daňové a celní politiky té či oné země.“

Чех-Монголын бизнес форумыг зохион байгуулагдах гэж байгаа тул Монголын бизнес эрхлэгчидтэй холбоо тогтоох сонирхолтой Чехийн бизнес эрхлэгчдийг өргөнөөр оролцохыг урьж байна.

„Zvu české podnikatele, kteří chtějí navázat kontakt s mongolskými podnikateli, k hojně účasti na Česko-mongolském podnikatelském fóru.“

(49)

3 төрлийн	жимсний	амттай	амин дэмээр	баяжуулсан	ВИТАМИНЖУУЛСАН
3 druhy-G.	ovoce-G.	chut'-Soc.	vitamin-Ins.	obohatit-NP.	vitaminizovat-NP.

ус [11]

voda

„Vitamíny obohacená voda s příchutí tří druhů ovoce“

¹²⁰ Jde o zkrácený tvar od амин дэмжигч, dosl. „podporující život“. Termín vytvořil již v 80. letech Čoj. Luvsandžav, výrazněji se začal používat až v posledních 10–15 letech.

Navenek se jako synonyma jeví i dvojice slov *календарь* (< ru. *календарь*) ~ *уанли* (< čín. *quáng lì*), ale jejich volba je založena na subjektivním pocitu správnosti toho kterého mluvčího. Mongolský ekvivalent *цаглабар* obsahuje specializovaný význam „(astronomický) kalendář“.

d) převážení výpůjčky (vytlačení ekvivalentu do okrajové sféry slovní zásoby nebo jeho úplné vytěsnění)

Ani na úrovni standardního (formálního) jazyka se ne vždy podaří ekvivalentu výpůjčky prosadit. Někdy to může být způsobeno rozdílným sémantickým obsahem, jindy možná hraje roli zvyk anebo rozšíření výpůjčky i v jiných jazycích. K takovým výpůjčkám patří bezesporu *компьютер* „počítač“ (cf. ru. *компьютер*, angl. *computer*) ~ *цахим тооцоолуур* (dosl. elektronický počítač); silnou pozici má také *билет* „lístek, jízdenka, vstupenka, letenka apod.“ < ru. *билет* ve srovnání s *тийз* „letenka, jízdenka“ (původně pečeť, pečetidlo pro pečetění voskem; lokální bankovky nebo dluhopisy)¹²¹ < čín. *tié zi* a s paralelně používaným *тасалбар* „vstupenka, jízdenka, lístek“. Podobně ve frekvenci používání výrazně převažuje *принтер* „tiskárna“ (cf. ru. *принтер*, angl. *printer*) nad svým mongolským ekvivalentem *хэвлэгч*.

e) nová vlna přejímání

Paralelně s řízeným pomongolšťováním slovní zásoby, což se zatím nejvíce projevuje na standardním (formálním) jazyce, zaznamenáváme přibližně od poloviny 90. let novou vlnu přejímání z nového, zdrojového jazyka – angličtiny. Pro některé společenské vrstvy se angličtina stala podobně prestižním jazykem, jako bývala kdysi ruština, o čemž svědčí replika uvedená v příkladě (50).

(50)

Би	Говь-Алтайд	очоод	эхний	үед	бөөн	[tʰa:bǎ]
já	Gobi-Altaj-D.-L.	navštívit- CPřf.	začátek-G.	doba-D.-L.	kupa	problém < angl.

¹²¹ PVSMJ, díl IV, s. 1960, Цэвэл 1966, s. 530, Сүхбаатар 1997, s. 182.

байсан.¹²²

být-NP

„Když jsem přijel do Gobi-Altaje, měl jsem zpočátku samé **problémy**.“

Nové kulturní, společenské a obchodní vztahy a nové reálie s sebou přinášejí nová pojmenování a termíny, které se přenášejí do různých vrstev mongolštiny. Ve sféře mnohých oblastí, jako jsou zejména – ale nikoliv pouze – informační technologie, mobilní komunikace, internet a další, které využívají moderní vyspělé technologie, vlastně často nejsou vhodné ekvivalenty z domácích zdrojů po ruce (např. *файл* „soubor“ < ru. *файл* „soubor“, cf. angl. *file*, *лазер* „laser“, cf. ru. *лазер*, angl. *laser*, *сервер* „server“, cf. ru. *сервер*, angl. *server* atd.), případně tyto vhodné domácí ekvivalenty přicházejí s takovou časovou prodlevou, že se mezitím výpůjčky již do jazyka stačí začlenit.¹²³ Přesto se v některých případech mohou mongolské ekvivalenty v jazyce prosadit, a to dokonce v poměrně krátkém časovém rozpětí. V příkladě (51) z roku 2005 se ještě objevuje anglicismus *unit* „jednotka“, zatímco dnes se používá mongolské *НЭГЖ* „jednotka“, anebo se rovnou uvádí výše peněžní částky v tugricích (52).

(51)

Tanii dans 10.00 unit.-r tseneglegdlee.

vy-G. účet 10,00 jednotka-lns. nabít-Pas.-PsP.

¹²² Nejmenovaný úředník MZV Mongolska, 2010. Názvem Gobi-Altaj je míněn Gobi-altajský ajmak na jihozápadě Mongolska.

¹²³ Jde konkrétně o případy, kdy ještě v roce 2002 jsem během terénního výzkumu zaznamenala pouze cizojazyčné návody u celé řady výrobků, hlavně u spotřební elektroniky. Také operační systémy a počítačové aplikace jsou běžně v anglických verzích. Pouze v jediném případě jsem na podzim 2010 zaznamenala v počítačích mongolskou verzi programů a aplikací, a to na počítačích Fakulty mongolského jazyka a kultury Mongolské státní univerzity, které byly dle tamních zaměstnanců instalovány teprve nedávno (Ojuunčimeg, září 2010). Také v mobilních telefonech využívají mongolští mluvčí hlavně anglické nastavení. Někteří operátoři sice nabízejí instalaci mongolské verze, ale tuto možnost údajně mnoho lidí nevyužívá.

*Tanii dansnii uldegdel 12.16 unit.*¹²⁴

Vy-G. účet-G. zůstatek 12,16 jednotka

„Váš účet byl nabit 10 jednotkami. Zůstatek na vašem účtu je 12,16 jednotek.“

(52)

*Таны дансан дахь үлдэгдэл 5000 төгрөг байна.*¹²⁵

vy-G. účet-at. postp. v zůstatek 5000 tugriků být-PrI.

„Zůstatek na vašem účtě je 5000 tugriků.“

I tak ale každodenní tlak cizojazyčných termínů často strhává mluvčí k jejich používání v podobě professionalismů, jako například *[se:fti]* „bezpečnost“ (< angl. *safety*), *[se:fti:n yutal]*¹²⁶ „ochranná obuv“ (< angl. *safety*-G. + mo. „boty, obuv“), *[bi:/]* „účet“ (< angl. bill)¹²⁷ nebo jako v následujících příkladech (53–54):¹²⁸

(53)

<i>Би</i>	<i>өчигдөр</i>	<i>копидсон</i>	<i>байхгүй</i>	<i>юү?</i>
já	včera	zkopírovat-NP (< angl. <i>copy</i>)	být-NF-neg.	táz.part.

*жижиг компьютероос.*¹²⁹

malý počítač-Abl.

„Včera jsem to zkopčila ... z malého počítače, víš?.“

(54)

¹²⁴ Automatická zpráva po nabití mobilního telefonu, operátor Mobicom, červenec 2005.

¹²⁵ Hlasová zpráva o výši kreditu, Mobicom, září 2010.

¹²⁶ Cogoo, Murat (říjen 2010) při vyprávění o zkušenostech z práce při výstavbě těžebního komplexu v lokalitě Ojuutolgoj (Jihogobijský ajmak). V mongolštině existuje ekvivalent *хөдөлмөр хамгаалал* „bezpečnost práce“ a *хөдөлмөр хамгааллын гутал* „ochranná obuv“.

¹²⁷ Obsluha v různých hospodách, září–říjen 2010.

¹²⁸ Pojem professionalismismy označuje Hauser (1980, s. 24–25) nespisovné neboli neoficiální odborné výrazy (profesní slang).

¹²⁹ Neznámá studentka FMJK MSU, září 2010.

... <i>Чи эхлээд</i>	<i>тусламжаас</i>	<i>яаж</i>	<i>мод</i>	<i>болох</i>	<i>тухай</i>
... ty začít-CPrf.	nápověda-Abl.	jak dělat-CImp.	moderátor	stát se-NF	o

<i>уншиж мэдэж</i>	<i>авсны</i>	<i>дараа мод</i>	<i>болох</i>	<i>хүсэлтээ</i>
číst-NF.vědět- CImp.	vzít-NP.-G.	po moderátor	stát se-NF.	přání-poss.

<i>админд ч юм уу,</i>	<i>мод-уудад</i>	<i>хэлбэл</i>	<i>болох</i>
admin-D.-L. part. věc táz. part.	moderátor-pl.-D.-L.	říct- CCond.	stát se- NF

байх... [12]

být-NF.

„... Nejdříve se podívej do nápovědy, jak se stát moderátorem. Potom adminovi nebo moderátorům řekni, že se chceš stát moderátorem. Určitě to jde ...“

2.3. Výpůjčky v lexikálních párech

Začlenění se výpůjček do sémantického a lexikálního systému mongolštiny přispívá jejich sloučení se slovem či frází stejného nebo podobného významu. Může to být např. v podobě frází, jako v případě *КОСТЮМНЫ ХОСЛОЛ* „oblek, kostým“ (dosl. dvojdílný oblek/kostým), kde *КОСТЮМ* < ru. *КОСТЮМ*, *СОНГОН ШАЛГАРУУЛАХ ТЕНДЕР* „výběrové řízení, veřejná obchodní soutěž“ (dosl. výběrová soutěž – tendr), kde *тендер* cf. ru. *тендр*, angl. *tender* nebo *ПААРТНЫ ШИРЭЭ* „školní lavice“ (dosl. školní lavice – stůl), kde *паарт*¹³⁰ < ru. *парта* „školní lavice“. Jinou možností jsou lexikální páry (*хоршоо үг*). Lexikální páry představují jev typický pro mongolštinu a vůbec pro celou skupinu mongolských jazyků a jsou charakterizovány jako „zvláštní typ kompozit tvořených syntaktickým způsobem souřadného výčtu dvou rovnoprávných slov“.¹³¹ V odborné literatuře je lexikálním

¹³⁰ Původně lehce nakloněný stůl svou konstrukcí přímo spojený se židlí (Luvsandorj, osobní konzultace 2011).

¹³¹ Grollová 1986, s. 34 cf. Дарбеева 1963, s. 18; Баасанбат 2003, s. 3.

párům věnována poměrně velká pozornost,¹³² méně často jsou však již předmětem zkoumání cizojazyčné komponenty lexikálních párů. Přitom ale, jak vyplývá z Baasanbatova přehledu (Баасанбат 2003, s. 4), prakticky z každého jazyka, který kdy ovlivnil mongolštinu na lexikální úrovni, zůstala v mongolštině nějaká výpůjčka, která se spojila s jiným lexémem v lexikální pár (např. *бие лагшин* „tělo, zdraví“ hon. = *бие* mo. „tělo“ + *лагшин* < skt. *lakṣaṇa* „tělo“; *шорон гяндан* „vězení“ = *шорон* Mo. vězení + *гяндан* < per. *zندان* „vězení“; *улс гүрэн* „stát“ = *улс* mo. „země, stát“ + *гүрэн* < Man. *gürün* „stát, velmoc“ aj.).

Lexikální páry s cizojazyčným komponentem se však od těch čistě mongolských v mnoha ohledech liší: například až na některé výjimky postrádají aliteraci, kterou se část lexikálních párů vyznačuje;¹³³ srovnej: *мэдээ материал* „zprávy, údaje, materiály“ = *мэдээ* mo. „zpráva“ + *материал* < ru. *материалы* „materiál, podklady“ nebo *цэрэг цуух* „vojáci“ = *цэрэг* mo. „voják“ v kombinaci se starší výpůjčkou z mandžuštiny *цуух* < *сооха* „voják“). Přes některé náznaky u nich nelze zpravidla hovořit ani o rýmu,¹³⁴ který je jako v jednom z mála přítomen například v případě *бараа таваар* „zboží“ = *бараа* mo. „zboží“ + *таваар* < ru. *товар* „zboží“.

Slučování lexémů do páru je všeobecně dáváno do souvislosti také s metrorytmickou organizací promluvy nebo textu,¹³⁵ především je na ně ale nahlíženo z hlediska sémantického.¹³⁶ Lexikální páry, jejichž součástí je výpůjčka, jsou často tvořeny jazykovými ekvivalenty¹³⁷ (55).

¹³² O zdvojování v mongolštině, včetně přehledu názorů některých lingvistů viz podrobněji Grollová 1986, o novém pohledu na lexikální páry (*lexical pairs*) viz Vacek–Pürev–Očir 1987, s. 370–386. O lexikálních párech v souvislosti s metaforami viz Oberfalzerová 2006, s. 125–126, o cizojazyčných komponentech v párových slovech viz Kapišovská 2002, s. 48–49. Podrobný výklad podává také Rinčen (1967) 1992.

¹³³ Rinčen (1967) 1992, s. 1–22.

¹³⁴ Ibid., s. 22–40.

¹³⁵ Ibid., s. 32–36, Luvsandorj, osobní konzultace 2011).

¹³⁶ Za významovou funkci je považováno také emocionální zabarvení (expresivnost), které je podle Darbejevové (Grollová 1986, s. 37; cf. Дарбеева 1963) „společné všem typům lexikálních párů

(55)

- a. *шкаф шүүгээ* = *шкаф* + *шүүгээ*
„skříň“ < ru. *шкаф* „skříň“ mo. „skříň“
- b. *запас сэлбэг* = *запас*¹³⁸ + *сэлбэг*
„náhradní díly“ < ru. *запас* „zásoba, rezerva“ mo. „zásoba, rezerva“

Někdy však jde o spojení neúplných synonym, v nichž jeden lexém, v některých případech mongolský, konkretizuje obecnější význam výpůjčky (56-58). Jak ale ukazují příklady (59), konkretizujícím prvkem mohou být také výpůjčky.

(56)

- a. *аваар осол* = *аваар* + *осол*
„nehoda, havárie“ < ru. авария „nehoda, havárie“ mo. „nehoda, havárie, neštěstí“
- b. *аваар саатал* = *аваар* + *саатал*
„havárie, porucha“ < ru. авария „nehoda, havárie“ mo. „zdržení, překážka“

(57)

- a. *шоу наадам* = *шоу* + *наадам*
„zábavné hry“ cf. ru. *шоу*, angl. show „šou“ „nádám, hry“
- b. *шоу тоглолт* = *шоу* + *тоглолт*
„koncert, koncertní šou“, viz výše mo. „koncert“

(58)

a nadřazené ostatním významovým funkcím, odstupňováno podle stylu, v němž je lexikální pár použit“.

¹³⁷ Jazykovým ekvivalentem se rozumí zcela synonymická, ale různojazyčná dvojice slov (Hauser 1980, s. 86).

¹³⁸ Často se vyskytuje také v atributu, např. *запас дугуй* „náhradní kolo, rezerva“. V případě *запас сэлбэг* nelze vyloučit ani vazbu na ruský výraz *запасные части* „náhradní díly“.

a. *яармаг худалдаа* = *яармаг* + *худалдаа*
 „prodejní veletrh“ < ru. *ярмарка* „trhy, veletrh“ mo. „obchod“

b. *яармаг үзэсгэлэн*¹³⁹ = *яармаг* + *үзэсгэлэн*
 „veletrh“ viz výše „výstava“

(59)

a. *гэрээ контракт*¹⁴⁰ = *гэрээ* + *контракт*
 „(obchodní) smlouvy, kontrakty“ mo. „smlouva“ < ru. *контракт* „smlouva“

b. *хаяг адрес* = *хаяг* + *адрес*
 „adresa“ mo. „adresa“ < ru. *адрес* „adresa“

c. *хаяг реклам*¹⁴¹ = *хаяг* + *реклам*
 „reklamní vývěsky“ mo. „vývěska“ < ru. *реклама* „reklama“

Jindy představují lexikální páry z hlediska sémantického kombinaci dvou lexémů, jejichž blízké, avšak nikoliv synonymické významy patří ke stejné rovině jednoho významového okruhu. Tento typ lexikálních párů má zřetelnou funkci slučovací a zobecňovací:

(60)

a. *ясли цэцэрлэг* = *ясли* + *цэцэрлэг*
 „jesle a školky“ < ru. *ясли* „jesle“ „školka“

b. *пүүс компани* = *пүүс* + *компани*
 „firmy a společnosti“ < čín. *pù zi* „firma“ < ru. *компания* „společnost“

c. *алт маниад* = *алт* + *маниад*

¹³⁹ Také v obráceném pořadí *үзэсгэлэн яармаг*.

¹⁴⁰ Na rozdíl od *гэрээ хэлэлцээр* „dohody, smlouvy, úmluvy“.

¹⁴¹ O přítomnosti výpůjčky *реклам* „reklama“ v dalších lexikálních párech viz Kapišovská 2002, s. 48.

„úloha; povinnost; závazek“. Objevuje-li se dnes, pak výhradně jako součást lexikálního páru v rámci formálního a odborného stylu, jako v příkladu (63).¹⁴⁴

Naproti tomu takové výrazně hovorové výpůjčky, jako jsou *оочер* (< ru. *очер[едь]*) „fronta, řada“ nebo *размер* (< ru. *размер*) „velikost“, se díky spojení s mongolským ekvivalentem mohly stát neutrálními (64).

Na případu *запас сэлбэг* „náhradní díly“ (65) bylo zas možné sledovat, jak ve struktuře lexikálního páru dochází ke změně v podobě ústupu výpůjčky ve prospěch jejího mongolského ekvivalentu: zatímco ještě kolem roku 2002 byl na vývěsních tabulích, v inzerátech a reklamách tento lexikální pár běžně k vidění, dnes je na těchto místech pouze mongolský výraz *сэлбэг*. Neznamená to, že výpůjčka *запас* z mongolštiny zcela zmizela, stále se v určitých vazbách a významech v hovorovém jazyce používá, ale svědčí to o tom, že je na ústupu, resp. přinejmenším z formálního stylu byla vytlačena.

(62)

<i>үүрэг роль</i>	=	<i>үүрэг</i>	+	<i>роль</i>
„role, úloha“		mo. „úloha; povinnost“		< ru. <i>роль</i> „úloha, role“

(63)

<i>Хүний</i>	<i>нөөцийн</i>	<i>менежерийн</i>	<i>үүрэг роль</i> [13]
člověk-G.	zásoba-G.	manažer-G.	„role, úloha“
„Role manažera lidských zdrojů“			

(63)

a.	<i>оочер дараалал</i>	=	<i>оочер</i>	+	<i>дараалал</i>
	„fronta, řada“		< ru. <i>очер[едь]</i> „fronta, řada“		mo. „posloupnost, řada“
b.	<i>размер хэмжээ</i>	=	<i>размер</i>	+	<i>хэмжээ</i>
	„velikost“		< ru. <i>размер</i> „velikost“		mo. „rozměr, velikost“

(65)

¹⁴⁴ Použití tohoto lexikálního páru bylo pozorováno také v jazyce Mongolů Vnitřního Mongolska.

запас сэлбэг	=	запас	+	сэлбэг
„rezerva; náhradní díly“		< ru. <i>запас</i> „zásoba, rezerva“		mo. „zásoba, rezerva“

Z hlediska struktury neboli z hlediska postavení cizojazyčného komponentu lze všechny lexikální páry rozdělit na 3 typy (zde demonstrováno pouze na několika příkladech):

1) lexikální páry, v nichž je výpůjčka na prvním místě:

(66)

a.	кодекс дүрэм	=	кодекс	+	дүрэм
	„souhrn pravidel“		< ru. <i>кодекс</i> „kodex“		mo. „pravidla, řád“
b.	мебель тавилга	=	мебель	+	тавилга
	„nábytek“		< ru. <i>мебель</i> „nábytek“		mo. „nábytek“
c.	норм дүрэм	=	норм	+	дүрэм
	„normy a pravidla“		< ru. <i>норма</i> „norma, standard“		mo. „pravidla, řád“

2) lexikální páry, v nichž je výpůjčka na druhém místě:

(67)

a.	байгаль экологи	=	байгаль	+	экологи
	„ekologie“		mo. „příroda“		< ru. <i>экология</i> „ekologie“
b.	гэрээ контракт	=	гэрээ	+	контракт
	„(obchodní) smlouvy“		mo. „smlouva“		< ru. <i>контракт</i> „smlouva“
c.	зан характер	=	зан	+	хараактар
	„povaha“		mo. „povaha“		< ru. <i>характер</i> „charakter, povaha“
d.	зар реклам	=	зар	+	реклам
	„reklama“		mo. „oznámení, inzerát“		< ru. <i>реклама</i> „reklama“

3) lexikální páry tvořené dvěma výpůjčkami:

(68)

Na lexikální úrovni se také nejvíce projevuje, jak jsou výpůjčky propojeny různými mimojazykovými faktory a jak reagují na jejich změny. Je zjevná jejich vazba na společensko-politickou a ekonomickou situaci, ideologickou atmosféru, popularitu a prestiž toho či onoho jazyka v očích mluvčích. Podléhají ale také módě a puristickým tlakům. Výsledkem je jak příliv výpůjček do mongolštiny, tak též jejich odliv. Dále sem patří především přeskupení výpůjček v rámci jednotlivých vrstev slovní zásoby a rozšiřování synonymických nebo polosynonymických řad, a to stylisticky, kontextuálně nebo významově diferencovaných.

3. Fonetická adaptace přejatých slov

Fonetickou integrací přejatých slov je označován proces substituce cizích fonémů fonémy přejímajícího jazyka za současného působení jeho pravidel distribuce a přizpůsobení se daného slova slabikové struktuře přejímajícího jazyka.¹⁴⁶

Problematika fonetické integrace přejatých slov do mongolštiny je bezpochyby nejčastěji analyzovanou a nejlépe popsanou stránkou integračního procesu. Za nejstarší v tomto směru lze považovat obsáhlé dílo B. Ja. Vladimircova ([1929] (2005)). V druhé části této gramatiky, věnované srovnávací fonetice, uvádí autor řadu příkladů z různých jazyků, jako jsou čínština, ruština nebo sanskrt či ujurština, na nichž demonstruje fonetické změny, k nimž dochází na přejatých slovech. Nesmírně cenné z hlediska zkoumání novodobých výpůjček jsou právě příklady fonetické adaptace ruských slov, neboť je zde zachycena jejich výslovnost v raném období intenzivního kontaktu s ruštinou. Nepočítáme-li menší stať Luvsandendeovu (1959, s. 303–312), v níž je sice primárně rozebírána otázka pravopisu slov cizího původu, ale jež obsahuje odhadem asi stovku příkladů výpůjček zaznamenaných v takové podobě, v jaké je Mongolové vyslovují, se pak větší práce zabývající se hlavně nebo z větší části fonetickou stránkou adaptace přejímek do mongolštiny objevují až po roce 2000. První byla doktorská práce G. Davaadžava (2003), v jejíž jedné části jsou podrobně popsány různé fonetické změny zaznamenané na výpůjčkách z různých evropských jazyků, ale zprostředkovaných z větší části přes ruštinu.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Upraveno podle Clyne 1980, s. 642 a Winford 2003, s. 47.

¹⁴⁷ I přes velké množství příkladů a důkladný výklad je velkým nedostatkem této práce nesourodost a nejednotnost fonetické transkripce (v některých částech na bázi cyrilice, jinde latinkou). V Mongolsku také nebývá zvykem doktorské práce publikovat, což se Davaadžav pokusil kompenzovat Slovníkem cizojazyčných výpůjček v mongolštině (Даваажав 2007), v němž je téměř u každého hesla uvedena hovorová výslovnost dané výpůjčky.

Za fundamentální lze považovat práci doc. Luvsandorje rozloženou do dvou článků ve sborníku *Mongolica Pragensia* (Luvsangdorji 2004, 2005), v níž velmi podrobně rozebírá jednotlivé hláskové změny, zaznamenané na slovech přejatých do mongolštiny v průběhu 20. stol. (zejména na starších výpůjčkách tohoto období) a tyto jevy navíc dává patřičně do souvislosti s fonetickými zákonitostmi současné mongolštiny.

Fonologii výpůjček se v samostatné, byť rozsahem nepříliš velké, kapitole věnují také Svantesson a kol. (Svantesson 2005, s. 30–33), v níž vyčerpávajícím způsobem shrnují specifika fonetických změn pozorovaných na výpůjčkách. Jádrem této kapitoly sice tvoří výpůjčky, jejichž zdrojovým jazykem je ruština, avšak na několika dalších místech jsou v příslušném kontextu zmiňovány také typické rysy výpůjček z tibetštiny (Svantesson 2005, s. 30), čínštiny (Svantesson 2005, s. 28, 29, 30) a dalších jazyků.

3.1. Poznámka k mongolské fonetice

3.1.1. Vokály¹⁴⁸

Současná mongolština má 7 samohlásek, které se dělí na

1) **zadní** neboli velární (tradičně nazývané *эр* „mužské“ nebo *чанга* „silné“)¹⁴⁹ – *a* [a], *o* [o], *y* [u]

2) **přední** neboli palatální (*эм* „ženské“ nebo *сул* „slabé“) – *э* [e], *ө* [ö], *ү* [ü]

[i] je považováno za neutrální (*саармаг* nebo *эрс*).

¹⁴⁸ Podrobně o mongolských vokálech viz Лувсанвандан 1967, s. 43–49, Svantesson 2005, s. 22–25, SM 2004, s. 54–65, Khabtagaeva 2009, s. 28, Vacek, Lubsangdorji 2004, s. 3–4, Владимирцов 1929, s. 53–57 (2005, s. 462–466), Poppe 1937, s. 19–21, Poppe 1951, s. 13–24 apod.

¹⁴⁹ V současné interpretaci se mongolské vokály sice dělí na zadní (заднеязычные), (u Svantessona 2005 – pharyngeal) a přední (переднеязычные), (u Svantessona 2005 – non-pharyngeal), avšak podle Luvsanvandana (1967, s. 44–56) se na výslovnosti jednotlivých vokálů významně podílí napětí nebo uvolnění hlasivek, takže za výstižnější považuje termíny *чанга эгшиг* („napjaté“, silné vokály) a *сул эгшиг* („uvolněné“, slabé vokály).

Samohlásky mohou být realizovány jako krátké a dlouhé. 4 samohlásky tvoří v kombinaci s [i] dvojhlásky *ai* [ae], *oi* [oe], *yi* [ui], *yi* [üi]. Kromě nich existuje v mongolštině ještě několik okrajových dvojhlásek jako *ya* [ua], která se vyskytuje pouze ve slovech čínského a mandžuského původu, kde obvykle následuje po *x* nebo *g*, jako ve slovech *guandz ryanz* „jidelna, restaurace“ < Čín. *guānzi* nebo *xuār xyap* „květina“ < čín. *huār*.¹⁵⁰

Samohláskový systém současné mongolštiny v izolované podobě lze zobrazit následovně:

	Přední	Střední	Zadní
Zavřené	[i] = ([e])		[ü]
Středové (zavřenější)	[e] = ([i])	[ö]	
Středové (otevřenější)			[u] [o]
Otevřené		[a]	

o [o], *y* [u], *ö* [ö], *ü* [ü] jsou labiální.

3.1.2. Konsonanty¹⁵¹

Souhláskový systém současné mongolštiny zahrnuje konsonanty labiální, dentální a alveolární, palatální a velární (až glotální), které lze dále rozdělit na okluzivy, afrikáty, frikativy a vibranty: *b* (w), *b'* (w'), *p*, *p'*, *m*, *m'*, *d*, *d'*, *t*, *t'*, *n*, *n'*, *l*, *l'*, *r*, *r'*, *s*, *š*, *dz*, *dž*, *c*, *č*, *j*, *g*, *g'*, *ɣ*, *x*, *x'*, *ŋ*. Souhlásky [k], [f], [w] / [v] a [lx]¹⁵² se vyskytují

¹⁵⁰ Podrobněji viz Svantesson 2005, s. 23.

¹⁵¹ Podrobně o mongolských konsonantech viz Лувсанвандан 1967, s. 49–56, Svantesson 2005, s. 25–30, SM 2004, s. 65–76, Khabtagaeva 2009, s. 52, Vacek, Luvsandorji 2004, s. 2–3, Владимирцов 1929, s. 58–66 (2005, s. 467–475), Poppe 1937, s. 21–24, Poppe 1951, s. 24–30, apod.

¹⁵² V SM (2004, s. 66) jako [lh], u Svantessona (2005, s. 27) jako [tʃ].

pouze v přejatých slovech a v hovorovém jazyce bývají více či méně adaptovány v souladu s mongolským fonetickým systémem. ([k] a [f] bývají nahrazeny [x] a [p^h], např. *p^hanta:ɖʑ* фантаз „fantazie“ < ru. *фантазия* (Svantesson 2005, s. 30), *xæ:mar* (Luvsangdorji 2005, s. 98) камер „duše (u pneumatiky)“ < ru. *камера*, apod.). [lx] je typický pro výpůjčky z tibetštiny (např. *lxagva* лхагва „středa; Merkur“ < tib. *lhag pa*) a [w] / [v] se vyskytuje v takových slovech, jako jsou *wa:r* ваар „dlaždice, střešní taška“ < čín. *wǎr* nebo *wi:ɖʑ* виз „vízum“ < ru. *виза*, ale jindy dochází k plné adaptaci [w] / [v] → [b].

Souhláskový systém současné mongolštiny v izolované podobě zobrazuje Poppe (1951, s. 30) následovně:

		Labialní		Lingvální			
				Předojazyčné		Středojazyčné	Zadojazyčné
Okluzívy	napjaté	p	p'	t	t'		
	nenapjaté	b (w)	b' (w')	d	d'		g
Afrikáty	napjaté			c	č		
	nenapjaté			ɖʑ	ɖʑ		
Frikativy	neznělé			s	š		x
	znělé	v	v'			j	ɣ
Nazály		m	m'	n	n'		ŋ
Laterály				l	l'		
Vibranty				r	r'		
Palatalizace		-	+	-	+		

3.1.3. Vokální harmonie¹⁵³

Charakteristickým rysem mongolštiny je vokální harmonie, která neumožňuje, aby se v jednom jednoduchém slově vyskytovaly přední a zadní (palatální a velární) samohlásky současně, a určující je přitom vokál v první slabice (Владимирцов 1929, s. 115 [2005: 522]), např. *üdz-lee* (vidět- PsP) үзлээ „viděl“ (Svantesson 2005, s. 30), *yav-uul-san* (jít-Caus.-NP) явуулсан „poslal(a)“. Jedinou výjimkou je [i], které se, pokud je v jiné než počáteční pozici, může vyskytovat jak ve slovech s předními, tak zadními samohláskami. Ve slovech s [i] v první slabice následují v dalších slabikách vždy přední vokály, např. *xi:-sen* (dělat-NP) хийсэн „(u)dělal(a) jsem“ nebo *bičg-eer* (písmo-Ins.) бичгээр „písmem“. Vokální harmonií se řídí také výběr derivačních a inflekčních sufixů i některých postpozic. U složenin je typ sufixu dán charakterem posledního slova (*süx-baatar-tai* [Süchbaatar¹⁵⁴-Soc.] Сүхбаатартай „se Süchbaatarem“).

Také na cizojazyčných výpůjčkách dochází ke změnám, které jsou dány působením vokální harmonie.¹⁵⁵ Určující v případě slov přejatých z ruštiny nebo skrze ni je přízvukový vokál (přízvukový vokál se při adaptaci zpravidla mění na dlouhý, vyskytuje-li se v první slabice; v jiné než první slabice se z něj podle Svantessona a kol. [Svantesson 2005, s. 32] stává krátký vokál, avšak i zde je často vnímán jako delší a intenzivnější než prostý krátký vokál). Někdy může být jedna a tatáž výpůjčka vnímána mluvčími přejímajícího jazyka (mongolštiny) různě (např. *pa:w* a *pi:w* пиво „pivo“)¹⁵⁶ anebo pro ně v rámci jednoho slova mohou být

¹⁵³ Podrobně o vokální harmonii viz Владимирцов 1929, s. 115–142 (2005, s. 522–548), Svantesson 2005, s. 46–61, Luvsandorji 2004, s. 97–98, Vacek, Luvsandorji 2004, s. 3, Poppe 1951, s. 21–24, atd.

¹⁵⁴ Mužské osobní jméno skládající se ze dvou částí – *süch* „sekyra“ s přední samohláskou [ü] a *baatar* „hrdina“ se zadní samohláskou [a].

¹⁵⁵ Podrobněji viz Владимирцов 1929, s. 116–118 (2005, s. 523–525) a Svantesson 2005, s. 32, Luvsandorji 2004, s. 98, 103. Vokální harmonie u slov tibetského původu viz Владимирцов 1929, s. 140–141 (2005, s. 547–548).

¹⁵⁶ Viz také Substantiva (u sloves) nebo Svantesson 2005, s. 33.

dominantní vokály v různých slabikách, což může při zařazení výpůjčky podle vokální harmonie vést ke vzniku variant: *p'a:w a:r*, *pi:w e:r* (pivo-Ins.) (Svantesson 2005, s. 33) nebo *a'inke:t* анкет „dotazník“ → *a'inkeetaar*, *a'inkeeteer* (dotazník-Ins.) (Lubsangdorji 2004, s. 98) apod.

3.1.4. Slabičná struktura mongolštiny a epenteze¹⁵⁷

Podle Luvsandorje (2004, s. 95) existují v mongolštině čtyři základní strukturní typy slabik:¹⁵⁸

- 1) V, VV – samohlásková (krátký vokál, dlouhý vokál, dvojhláska)
- 2) VC – samohláska + souhláska
- 3) CV – souhláska + samohláska
- 4) CVC – souhláska + samohláska + souhláska

Další dva typy slabikové struktury uvádí samostatně jakožto slabiky vycházející z výslovnosti:

- 5) V + CC
- 6) C+V(V)+CC

Svantesson a kol. (Svantesson 2005, s. 64–65) podrobně analyzují možné kombinace vokálů a konsonantů v rámci slabiky v různých pozicích (v jednoslabičných slovech a v počáteční, vnitřní a poslední slabice) a ukazují existenci různých podtypů výše uvedených slabičných typů (např. CVV *güü* гүү „klisna“ nebo ViC *a'i* айл „rodina“ atd.). Mongolské slovo může mít minimálně strukturu typu (C)VV nebo (C)VC, takže se nemůže skládat pouze z krátkého vokálu anebo konsonantu a krátkého vokálu (Svantesson 2005, s. 78).

Konsonanty uzavírající slabiku jsou:¹⁵⁹ b (w), g/ɣ, d, l, m, n/ŋ, r, s

¹⁵⁷ Podrobněji viz Luvsandorji 2004, s. 95, Svantesson 2005, s. 62–78, Владимирцов 1929, s. 417 (2005, s. 824).

¹⁵⁸ Přehled názorů odborníků na typy slabik v mongolštině viz Дарбеева 1984, s. 118–119.

¹⁵⁹ Лувсанвандан 1967, s. 61–62, Luvsandorji 2004, s. 95.

Konsonanty, které slabiku neuzavírají, jsou:¹⁶⁰ j, dz, dʒ, p, t, x/x', x, c, č, š

Na začátku slabiky a s malými výjimkami ani na jejím konci se nemohou vyskytovat konsonantní klastry (Владимирцов [1929, s. 417] 2005, s. 824), což má při adaptaci cizojazyčných slov za následek buď odpadnutí některého konsonantu (*lombō* ломбо „plomba“ < ru. *пломба* - Lubsandorji 2004, s. 94), vložení vokálu mezi klastrové konsonanty nebo před klastrem anebo přesunutí vokálu následujícího po klastru mezi konsonanty (*tir'koō*¹⁶¹ трико „punčocháče“ < ru. *трикотаж* „pletené výrobky, zboží“, *palka:t*¹⁶² плакат „plakát“ < ru. *плакат*). Epentetický vokál bývá shodný s přízvučným vokálem zdrojového slova (*dara:m* драм „drama, činohra“ < ru. *драма*, *kono:p* кноп „tlačítko“ < ru. *кнопка*), v případě klastrů *sp-* *st-* a klastrů začínajících na *š*-¹⁶³ se před ně podle Svantessona a kol. (2005, s. 32) vkládá [i], ale v praxi je to zejména u klastrů *sp-* *st-* často také [ə], např. *istkaaŋ*¹⁶⁴ стакан „sklenička“ < ru. *стакан*, *əspi:kr* спикер „předseda parlamentu“ < cf. ru. *спикер* (< angl. *speaker*). Stejným způsobem se vkládá vokál také před počáteční r, které se v pozici na začátku slova v původních mongolských slovech nikdy nevyskytuje.¹⁶⁵ V tomto případě je epentetický vokál shodný s přízvučným vokálem (*araadžav*, *araadžuu*¹⁶⁶ радио „rádio, rozhlas“, *ircen*,¹⁶⁷ *erdze:ŋ* резин „guma“, *aravdan* Равдан „Ravdan - mužské jméno“ < tib. *rav ldan* „mající skvělost“).

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Lubsandorji 2004, s. 108.

¹⁶² Otgon-Erdene, květen 2010.

¹⁶³ V případě klastrů začínajících na *š-* se může epentetický vokál vyskytovat i mezi konsonanty: *šilʒapʰ* „klobouk“ < ru. *шляпа* (Svantesson 2005, s. 32), příp. variantně také *šiala:p*, *šilia:p* nebo *išlia:p* (Lubsandorj, osobní konzultace, 2011).

¹⁶⁴ Lubsandorji 2005, s. 92.

¹⁶⁵ Podrobněji viz Владимирцов 1929, s. 366 (2005, s. 773). Příklady z řady starších rusismů uvádí také Svantesson 2005, s. 30–32.

¹⁶⁶ Lubsandorji 2005, s. 100.

¹⁶⁷ Svantesson 2005, s. 31.

3.2. Fonetická integrace výpůjček v diachronii a synchronii

Přestože původním záměrem této práce bylo zkoumání jazyka městského obyvatelstva, nebylo možné v průběhu sbírání jazykového materiálu a terénních výzkumů mimo město přehlédnout rozdíly ve výslovnosti přejímek u mluvčích obou těchto variet mongolštiny. Výslovnost výpůjček je velice variabilní, ale i přesto lze v jejím vývoji a odlišnostech vyzorovat určité zákonitosti, které jsou vedle fonetického systému mongolštiny diktovány také sociokulturními faktory.

V odborných studiích o fonetické integraci cizích slov v různých jiných jazycích je rozebírána otázka rozdílné míry fonetických změn, a to na výpůjčkách v přejímajícím jazyce na počátku jazykového kontaktu a v pozdějším období – pokud jazykový kontakt trvá delší dobu a je intenzivní. Mluvčí přejímajícího jazyka zpočátku nahrazují cizojazyčné zvuky nejbližšími znějícími zvuky svého jazyka a předělávají slova tak, aby co nejvíce odpovídala fonetické a slabikové struktuře jejich rodného jazyka, kdežto později, s rostoucí znalostí kontaktního jazyka, jenž je zdrojovým jazykem přejímek, se zvyšuje jejich schopnost zachovávat v přejatých slovech původní hlásky a strukturu.¹⁶⁸

Z různých pramenů lze dovozovat, že začátkem 20. století Mongolové ruštinu až na výjimky vůbec neznali. Například ruský diplomat I. A. Korostovec (Коростовец 2004, s. 218) pobývajícím v letech 1912–1913 v mongolském hlavním městě jako vedoucí ruské diplomatické mise, díky jejímuž podpisu rusko-mongolské dohody byla uznána autonomie Vnějšího Mongolska, píše, že „nikdo z oficiálních Mongolů tehdy ruštinu neznal ...“ Naopak někteří ruští kupci, kteří se usadili a obchodovali na různých místech Mongolska, do jisté míry mongolštinu ovládali. Srovnáme-li některé z nevelkého počtu příkladů mongolské výslovnosti

¹⁶⁸ Thomason a Kaufman (1991, s. 32–33) popisují tento jev na příkladu ruských výpůjček v jazyce asijských Inuitů, ale podle nich jde o situaci, která je běžná i v jiných jazycích (Ibid. 1991, s. 346), Weinreich (1968, s. 27) jej demonstruje také na adaptaci anglických výpůjček v jazyce židovských nebo norských (cf. Haugen 1958) imigrantů v USA.

ruských výpůjček z doby raného kontaktu mongolštiny s ruštinou, které ve svých popisech mongolské fonetiky uvádějí Vladimircov nebo Ramstedt, se současnou výslovností stejných výpůjček, pak je zde skutečně patrný rozdíl v tom, že výslovnost stejných slov v pozdějším období je bližší jejich ruské výslovnosti. To ale neznamena posun absolutní, čili v jednotlivých případech se lze i dnes setkat se starším typem výslovnosti:¹⁶⁹

Ruština	výslovnost v počátečním období kontaktu mongolštiny s ruštinou	výslovnost v pozdějším období, resp. současná výslovnost	význam
<i>перевоз</i>	<i>b_Λ'a'pwāc</i> ¹⁷⁰	<i>b_Λerewa:dz</i> ¹⁷¹	„přívaz“
<i>спирт</i>	<i>ecwīr</i> ¹⁷²	<i>isp^hiirt^h</i> ¹⁷³ (<i>ispiirt</i>) ¹⁷⁴	„alkohol, líh“

I přesto, že byla ruština po několik desetiletí povinně vyučovaným cizím jazykem již od základních škol a od 40. let se v Mongolsku používá nová abeceda na bázi cyrilice,¹⁷⁵ si dodnes ve většině případů výslovnost rusismů na venkově

¹⁶⁹ Doc. Luvsandorj, osobní konzultace, leden 2011. D. P. Peršin, ruský úředník působící v Urze v letech 1915–1927, mimo jiné ve funkci správce Mongolské národní banky, ve svých pamětech (Першин 1999) píše o jistém ruském kupci M. L. Noskovovi, jenž se zabýval obchodováním kožešinami a mezi Mongoly byl velmi známou figurou. Mongolové mu přezdívali „šort“, protože během rozhovorů s nimi často toto slovo používal (Ibid., s. 153). Lze předpokládat, že jde o slovo *чёрт* „kruci, k sakru! (*dosl.* čert)“ v mongolské výslovnosti z počátku 20. století. Výslovnost téhož slova z pozdějšího období je zaznamenána jako *čoor*t (Lubsandorji 2005, s. 98).

¹⁷⁰ Владимирцов (1929, s. 116) 2005, s. 523, Рамстедт 1908, s. 4.

¹⁷¹ Zaznamenáno během terénního výzkumu v okrese Binder Chentijského ajmaku, srpen 2010.

¹⁷² Владимирцов (1929, s. 418) 2005, s. 825.

¹⁷³ Svantesson 2005, s. 32.

¹⁷⁴ Lubsandorji 2005, s. 92.

¹⁷⁵ Tato abeceda, dříve nazývaná také „novou“ (*шинэ үсэр*), dnes nejčastěji pouze cyrilicí (*кирил үсэр*), má díky možnosti vizuálního vnímání pravopisné podoby přejímek, které ve většině případů odpovídají jejich původnímu ruskému pravopisu (viz 4. Pravopisná adaptace přejatých slov, s. 102),

zachovává výraznější črty pomongolštění než výslovnost obyvatel měst či aglomerací městského typu a pracovníků v administrativě, školství apod. Důvodem může být mnohem méně intenzivní přímý kontakt se zdrojovým jazykem a tudíž slabší znalost ruštiny.¹⁷⁶ Významnou roli z hlediska výslovnosti má ale také úroveň dosaženého vzdělání, rodina a mezigenerační transfer, obvyklé komunikační prostředí atd.

Jedním z významných faktorů ovlivňujících fonetickou podobu výpůjčky je podle Weinreicha (1968, s. 27) také postoj mluvčích ke zdrojovému jazyku. „Pokud se nějaký jazyk těší velké kulturní a sociální prestiži, ... pak výslovnost výpůjček blízká jejich fonetické podobě ve zdrojovém jazyce slouží jako příznak vzdělání nebo statusu.“¹⁷⁷ V praxi to znamená, že je-li nějaký typ výslovnosti v určité skupině nebo kruzích ze sociálního hlediska preferován, pak se jej mluvčí snaží uplatňovat bez ohledu na to, zda je bilingvní či nikoliv. V takové situaci je pohnutka zachovat původní hlásky ve výpůjčce dána stejnými individuálními a sociokulturními faktory, jako jsou ty, které řídí celý proces přejímání (Weinreich 1968, s. 27).

S ohledem na nynější situaci se ale nabízí otázka, zda a jakým způsobem ovlivní ztráta prestiže ruštiny v Mongolsku další vývoj výslovnosti rusismů, zejména pak v řeči městského obyvatelstva anebo těch jeho vrstev, pro něž byla v minulosti neadaptovaná výslovnost rusismů typická.

Rozdíly ve výslovnosti některých přejímek podle původu mluvčích (město–venkov) lze demonstrovat na následujících příkladech:

nepochybně velký vliv na přiblížení mongolské výslovnosti přejímek k jejich výslovnosti ve zdrojovém jazyce.

¹⁷⁶ Viz také Svantesson 2005, s. 32, kde autor za hlavní důvody rozdílné výslovnosti považuje pouze úroveň vzdělání a znalosti ruštiny.

¹⁷⁷ „If that language enjoys great cultural or social prestige, ... the pronunciation of loanwords in a phonic form close to the original may serve as a mark of education or status.“ (Weinreich 1968, s. 27).

Původní slovo v ruštině	Výslovnost typická spíše pro obyvatele měst	Výslovnost typická spíše pro obyvatele venkova
<i>кабинѐт</i>	<i>kabine:t, kawine:t</i> ¹⁷⁸	<i>xavine:t</i> ¹⁷⁹
<i>маши́на</i>	<i>maši:ŋ</i>	<i>maša:ŋ</i>
<i>бензи́н</i>	<i>bendzi:n</i>	<i>bendze:n</i>
<i>сейф</i>	<i>seif, se:p</i> ¹⁸⁰	<i>ce:p</i> ¹⁸¹

V praxi dnes¹⁸² přitom není neobvyklé ani „přepínání kódů“, kdy se mluvčí automaticky přizpůsobuje prostředí, v němž se nachází, a městští Mongolové někdy v komunikaci s obyvateli venkova přecházejí na foneticky více adaptovanou výslovnost výpůjčky, než jaké používají ve svém obvyklém prostředí (Luvsandorj, osobní konzultace 2011).

Rozdíly ve výslovnosti existují i u městského obyvatelstva: starší lidé (bez ohledu na vzdělání) vyslovují výpůjčky spíše v pomongolštěné podobě, zatímco výslovnost přejímek u mladších ročníků, lidí dlouho působících v zahraničí a lidí, kteří absolvovali základní a střední vzdělání na školách s vyučovacím jazykem jiným než mongolským, se více blíží původní výslovnosti přejímek ve zdrojovém jazyce. Tento jev lze podle Weinreicha (1968, s. 27), jenž se odvolává na Haugenovo (cf. Haugen 1958) bádání, vysvětlit tím, že pro mnoho monolingvních lidí, stejně jako pro lidi, kteří se naučili druhý jazyk v dospělosti, je typická větší

¹⁷⁸ Muž asi 50 let, VŠ vzdělání, původem z Ulánbátaru, úředník (leden 2011).

¹⁷⁹ Dívka asi 10 let, školačka, okres Ulaanbadrach, Východogobijský ajmak (srpen 2010).

¹⁸⁰ Výslovnost většiny dotazovaných z města (viz dotazník v kapitole 6.1. Postoj laické veřejnosti vůči výpůjčkám).

¹⁸¹ Výslovnost všech dotazovaných z venkova a starších dotazovaných z města (viz dotazník v kapitole 6.1. Postoj laické veřejnosti vůči výpůjčkám).

¹⁸² O „přepínání kódů“ ve způsobu řeči, výslovnosti či použití výpůjček v mongolštině před rokem 1990 se odborná literatura konkrétně nezmiňuje. Někteří informanti ale z tohoto období popisují případy přehnaného užívání a zdůrazňování rusismů v projevu úředníků či vysoce postavených funkcionářů (hlavně návštěv z hlavního města), očividně s úmyslem poukázat na své zahraniční vzdělání nebo postavení (doc. Luvsandorj, E. Otgon-Erdene, Urdžinchand a další).

míra fonetické adaptace přejímek, zatímco lidé bilingvní od dětství reprodukuji v přejímce cizí hlásky lépe.¹⁸³ Např.: *PC тоглоом* „počítačové hry“ → *pi:su toylo:m* (starší paní v důchodu, Ulánbátar, září 2011) ~ *pi:si toylo:m* (mládež v Ulánbátaru, terénní výzkumy 2002–2005, 2010).

Této zákonitosti si všímá i Darbejevová (Дарбеева 1984) při podrobné analýze působení rodných jazyků bilingvních Kalmyků a Burjatů na jejich druhý jazyk – ruštinu. Proces fonetické adaptace rusismů podle ní prochází ve všech mongolských jazycích třemi fázemi, a to 1) **úplnou adaptací**, vyznačující se úplnou změnou zvukové podoby přejímky v souladu s fonetickou strukturou slov přejímajícího jazyka; 2) **částečnou adaptací**, vyznačující se překonáním potíží s artikulací fonémů a skupin, které přejímající jazyk nemá, při zachování vokální harmonie a 3) **nulovou adaptací**, spočívající v úplném zachování fonetické podoby přejímky s různě výraznými změnami v příponách a koncovech. Tentýž mechanismus, jaký působí při fonetické adaptaci rusismů v mongolských jazycích, se v plné míře uplatňuje i při fonetické interferenci v ruské řeči bilingvních mluvčích mongolských jazyků, takže řečové ústrojí starších bilingvních osob se základním vzděláním, kteří se naučili ruštinu až v dospělosti, reprodukuje zvuky ruského jazyka podle zažitých způsobů artikulace slov rodného jazyka (Дарбеева 1984, s. 73–74).¹⁸⁴

¹⁸³ Na výslovnost jednotlivých výpůjček, jak ve skupině, tak u jednotlivce, má ale vliv mnoho dalších sociolingvistických faktorů, jako je původ, vzdělání, mezigenerační přenos, pracovní prostředí, komunikační situace apod. Vliv na výslednou výslovnost výpůjčky má bezesporu také způsob, jakým byla přejata – ústně, v psané podobě anebo kombinací obojího (podrobněji viz Weinreich 1968, s. 28) Tj. výslovnost výpůjčky u té části obyvatelstva, která ji vnímá více skrze psaný jazyk, se může lišit od výslovnosti skupiny, která danou přejímku přejala na základě poslechu. Rozdíl ve výsledné výslovnosti výpůjčky v závislosti na způsobu přejetí ukazuje Lubsandorji (2005, s. 94) na příkladu slova *lombõ* ломбо „plomba“ < ru. пломба, které bylo odposloucháno od ruských lékařů působících v Mongolsku, zatímco kdyby bývalo bylo podle něj toto slovo přejato skrze psaný jazyk, mělo by podobu *polo:mb(on)*.

¹⁸⁴ Podrobněji o rozdílech ve výslovnosti jednotlivých vokálů a konsonantů u starší a mladší generace mluvčích mongolských jazyků viz Darbejeva (Дарбеева 1984, s. 54–128), o substitutech některých konsonantů v některých mongolských jazycích v různých fázích kontaktní situace viz Darbejeva (1984, s. 87).

Výše popsané jevy mají za následek velkou výslovnostní variabilitu výpůjček u mongolských mluvčích, kterou lze demonstrovat například na následujících slovech:

ru. автобус „autobus“	>	mo. <i>awtūs, atūs, awt'ōbūs, awtābūs, awtōwūs</i> , ¹⁸⁵ <i>av, tbuus, aftbuus, atwuus, atvaacz</i> , ¹⁸⁶ <i>awtvu:s</i> ¹⁸⁷
ru. брезент „celtovina“	>	mo. <i>berdze:nt</i> , ¹⁸⁸ <i>berdze:nx</i> ¹⁸⁹
ru. вафли „oplatky“	>	mo. <i>vafel'</i> , ¹⁹⁰ <i>ba:p'el'</i> , ¹⁹¹ <i>paap'həɬ</i> ¹⁹²
ru. очередь „fronta“	>	mo. <i>oočer, oočir</i>
ru. пирожок, пирожки		mo. <i>ba·ruušiḡ, b'aruušag</i> , ¹⁹³ <i>piški:, piški</i> . ¹⁹⁴
„piroh, pirohy“	>	

3.3. Adaptace nejnovějších výpůjček

Níže uvedená slova, na nichž jsou demonstrovány změny, ke kterým dochází při fonetické integraci cizojazyčných prvků do mongolštiny, patří k nejnovějším výpůjčkám. Fonetické změny zaznamenané u novodobých výpůjček jsou: vkládání vokálu mezi konsonantní klastry, adaptace dvojhlásek nebo změna dvojhlásky zdrojového jazyka na dlouhý vokál, prodloužení vokálu v přízvučné slabice, zjednodušení zdvojeného konsonantu, vkládání epentetického vokálu před počáteční [r], [st] a [sp], substituce anglického [r] a anglického a ruského [l] za mongolské [r] a [l] a adaptace cizojazyčného [f] a [p] v některých pozicích.

¹⁸⁵ Даваажав 2001, s. 39.

¹⁸⁶ Luvsandorji 2004, s. 102.

¹⁸⁷ Kapišovská 2010, s.75.

¹⁸⁸ Ňamaa, červenec 2004.

¹⁸⁹ Даваажав 2003, s. 29.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Neznámý informant, okres Dörgön, Chovdský ajmak, 2004.

¹⁹² Svantesson 2005, s. 31.

¹⁹³ Luvsandorji 2004, s. 110.

¹⁹⁴ Terénní výzkum v Ulánbátaru, září–říjen 2010.

Například [k] je ale prakticky ve všech případech zachováno a u některých mluvčích je pozorováno také zachování [z] v takových slovech jako *бизнес* „byznys“ nebo *казино* „kasino“. Nicméně na rozdíl od tvrzení Vladimircova ([1929, s. 367] 2005, s. 774), jenž zejména u buddhistického duchovenstva často používajícího tibetštinu zaznamenal posun ve výslovnosti počátečního [r] bez epentetického vokálu, a Darbejevové (1984, s. 115), která konstatuje, že „v současných mongolských jazycích je toto specifikum neutralizováno v důsledku obrovského přívalu neologismů s počátečním [r]“, se podle mých pozorování objevuje epentetický vokál před počátečním [r] standardně i ve všech nově přejatých slovech, a to běžně i u městského obyvatelstva, včetně těch skupin, které ovládají nějaký cizí jazyk.

V některých případech, hlavně u výpůjček z angličtiny a názvů objevujících se v latince, si nelze nevšimnout očividné vazby výpůjčky na její psanou podobu ve zdrojovém jazyce, zejména když se výslovnost ve zdrojovém jazyce od psané podoby liší, jako u slov *aplike:šəŋ* *апликешн* „žádost, přihláška“ < angl. *application* (cf. ru. *эпликешн*),¹⁹⁵ *ema·el*, *ima·el* *э-мейл*, *и-мейл* „e-mail“ ru. *и-мейл*, *имейл*, angl. *e-mail*, *email*) nebo *la:nd* (část značky automobilu Toyota **Land** Cruiser často používaná v hovorovém jazyce pro označení tohoto terénního vozidla) a možná také v případě *ča:t* *чат*, *чаат* „chat“ cf. ru. *чат*, angl. *chat*, i když zde je spíše pravděpodobný vliv ruské výslovnosti. Tímto jevem lze také zřejmě vysvětlit variantní výslovnost anglického *flash (disk)* - *pala:š* „USB flash disk“ cf. ru. *флэш*, *флеш*, *флаш*, angl. *flash* a stejně variantní způsobu zápisu (*флаш диск*) – viz také níže s. 100.¹⁹⁶

¹⁹⁵ ... *апликешн [aplike:šəŋ]* бичиж байна. „Píšu žádost“ (Tүмэндžаргал, 2002).

¹⁹⁶ Někteří informanti také uváděli, že jsou zvyklí pracovat na počítači a používat jednotlivé příkazy, aniž by uměli aktivně anglicky, tzn. pracují s anglicky psaným textem na základě jeho vizuálního vnímání (Střihač v soukromém televizním studiu, 2004).

3.3.1. „Fonetické dublování“ starších výpůjček

Zvláštní pozornost, jak z hlediska fonetické integrace přejímek, tak z hlediska sociolingvistického, si zasluhuje jev, který lze označit jako „fonetické dublování“ výpůjček. Jde o jev, jenž byl pozorován jen v několika případech, a pokaždé u těch slov, která mají v ruštině i v angličtině stejný tvar a stejný původ, ale liší se výslovností. Nyní s rostoucí popularitou a znalostí angličtiny se vedle stále používaných starších přejímek z ruštiny objevují některé ekvivalenty, které odrážejí anglickou výslovnost dané výpůjčky. Důvody je třeba hledat zatím spíše v individuální rovině (např. snaha ukázat znalost angličtiny nebo úroveň vzdělání, hra s výslovností nebo dlouhodobý pobyt v zahraničí). Zároveň ale poukazují na tendenci některých vrstev městské populace inklinovat k angličtině a kultuře skrze angličtinu zprostředkovanou, která je vnímána jako „globální“.

Následující příklady jsou uspořádány tak, aby bylo zřejmé, která výslovnost byla v mongolštině dříve, a tudíž je už považována za standard. Více odsazené jsou ty varianty výslovnosti, které se objevily až v posledních letech.

(69)

ru. *проектор* „promítací přístroj“ → mo. *porje:ktor* проектор
lat. *projector* >
angl. *projector* „promítací přístroj“ → mo. *porɖe:ktor* прожектор

(70)

ru. *дигитальный*¹⁹⁷ „digitální“ → mo. *digital* дигитал (*zříd.*)¹⁹⁸
angl. *digital* „digitální“ → Mo. *didɣital* дигитал

(71)

ru. сюрприз „překvapení“ → mo. *surpri:ɖz* сюрприз
fFr. surprise >

¹⁹⁷ < angl. *digital* < lat. *digitus* „palec“ Slovník cizích slov. On: <http://www.inslov.ru>.

¹⁹⁸ Luvsandorj, osobní konzultace, leden 2011.

angl. surprise „překvapení“ → mo. *surprais* сюрпрайз,
сюрпрайз

(72)

angl. > ru. клуб „klub“ → mo. *külü:b* клуб

angl. club „klub“ → mo. *kala:b* клуб

(73)

ru. франц „francouzský“ → mo. *fara:nc* франц

angl. French „francouzský“ → mo. *fere:nc* френч¹⁹⁹

(74)

ru. микрофон „mikrofon“ → mo. *mikra:fo:n* микрофон

řec. μικρός „malý“ + φωνή „zvuk“ >

angl. microphone „mikrofon“ → mo. *maikrafoun*

Nejrozšířenější a nejstarší dvojicí je *porje:ktor* проектор / *porðe:ktor* прожектор „promítací přístroj“. Z následující dvojice (70) je běžnější výslovnost *didžital* дижитал, která má oporu i v současné technické terminologii. Lze předpokládat, že zřidkavá fonetická varianta *digital* дигитал je používána mluvčími, kteří čerpají z ruštiny. V případě (71) stojí za pozornost, že tvar založený na anglické výslovnosti je přítomný také v ruštině (ru. сюрпрайз, сурпрайз „překvapení“ ~ stand. сюрприз), což souvisí se současným trendem mezi mladými lidmi vyslovovat všechna anglická nebo rádobý anglická slova anglickou výslovností.²⁰⁰ Anglicky znějící *maikrafoun* lze zatím považovat spíše za slovní hříčku, avšak skrze ni nelze vyloučit její další rozšíření i do některého z útvarů hovorového jazyka.

¹⁹⁹ Např. *франц хэл* ~ *френч хэл* (*slang.*) „francouzština“, *франц маникюр* ~ *френч маникюр* „francouzská manikúra“.

²⁰⁰ M. Bandi, prosinec 2010.

3.3.2. Vkládání vokálu mezi konsonantní klastry²⁰¹

bere:nd, bre:nd брэнд „značka“ cf. ru. *бренд*, angl. *brand*

dirink дринк „drink, alkoholický nápoj“ < angl. *drink*

fere:nč френч (slang.) „francie (francouzská manikúra)“ < angl. *French*
„francouzský“ (*French manicure*)

galba:lčlal, golba:lčlal глобалчлал „globalizace“ cf. ru. *глобализация*, angl.
globalization

kili:pʃ, keli:pʃ клип „klip“ cf. ru. *клип*, angl. *clip*

pardakšən, pordakšən продакшн „produkce, také jako součást názvů společností
v zábavním průmyslu“ cf. ru. *продакшн*, angl. *production* „produkce“

piri:nter принтер „tiskárna“ cf. ru. *принтер*, angl. *printer*

poʃ dü:sěr продюсер „producer“ < ru. *продюсер*

3.3.3. Adaptace dvojhhlásek

[ai] → [ae], [ai]

be:psaet вэб сайт „webová stránka“ cf. ru. *веб-сайт*, častěji pouze *сайт*, angl.
website

ga:id гайд „turistický průvodce“ < angl. *guide*

ma-el мейл „e-mail“ ru. *и-мейл, имейл*, angl. *e-mail, email*

onlaeŋ, onlaiŋ онлайн „online“ cf. ru. *онлайн*, angl. *on-line*

[ei] → [e:], [ei]

be:bi: „mimino“ < angl. *baby*

ce:pʃ, se:pʃ seif, сейф „trezor, sejf“ cf. ru. *сейф*, angl. *safe*

²⁰¹ Na příkladech starších přejímek z ruštiny viz Svantesson 2005, s. 33, Lubsandorji 2005, s. 93–94, na příkladech z řeči bilingvních Burjatů a Kalmyků viz Darbejeva 1984, s. 119–121.

če:ŋdʒ ченж „překupník“ < ru. *чейндж, чендж* „výměna peněz; směnárna“

se:l, seil сэйл „sale, sleva, výprodej“ < angl. *sale*

se:v сээв „uložit“ < angl. *save*

iste:k, este:k стейк „steak“ cf. ru. *стейк*, angl. *steak*

[oi] → [oe], [oi]

boeko:t, boiko:t бойкот „bojkot“ cf. ru. *бойкот*, angl. *boycott*

[au] → [a:u], ([a:wa])

xa:us хаус „rodinný dům“ < angl. *house*

ma:us, ma:uz маус „myš (počítačová)“ < angl. *mouse*

ma:us pad маус пад „podložka pod myš“ < angl. *mouse pad*

sa:un, sa:wan саун „sauna“ < ru. *сауна*

[ou] → [o:], [o:u], [o:wu]

ro:miŋ роуминг „roaming“ cf. ru. *роуминг*, angl. *roaming*

šo:wu, šo:u шоу „šou“ cf. ru. *шоу*, angl. *show*

[ao] → [o]

karoke караоке „karaoke“ < jap. *karaōke*

3.3.4. Prodloužení vokálu

bila:rd билиард < ru. *биллиард*

ča:t чат, чаат „chat“ cf. ru. *чат*, angl. *chat*

dʒi:pʰ жийп „džíp“ cf. ru., angl. *jeep*

dʒū:s жүүс „džus“ < angl. *juice*

ipəte:k ипотек < ru. *ипотека*

xi:t хит „hit“ cf. angl. *hit*, Ru. *хит*

ko:miks, komi:kəs комикс cf. ru. *комикс*, angl. *comics*

li:dzɪŋ лизинг „leasing“ cf. ru. *лизинг*, angl. *leasing*
manikü:r, mani:kü:r маникюр „manikúra“ < ru. *маникюр*
me:sedʒ, me:sidʒ мессеж „sms zpráva“ < angl. *message*
mi:s мисс „miss, královna krásy“ cf. ru. *мисс*, angl. *miss*
no:tbuk, no:tbü:k, no:twü:k ноутбук „notebook“ cf. ru. *ноутбук*, angl. *notebook*
*origina:l, o'rigno:*²⁰² оригиналь „originál“ < ru. sub. *оригинал*, adj. *оригинальный*
o:rindʒ „pomarančový, pomaranč“ < angl. *orange*
pa:mpers, pa:mpirs памперс „plenky pampersky“ < *Pampers* (značka dětských plenek)
pedikü:r, pedi:kü:r педикюр „pedikúra“ < ru. *педикюр*
se:ks секс „sex“ cf. ru. *секс*, angl. *sex*
to:k šo:u ток шоу „talk-show“ cf. ru. *ток-шоу*, angl. *talk-show*

3.3.5. Asimilace vokálu

la:dzer ~ la:dzar лазер „laser“ cf. ru. *лазер*, angl. *laser*

3.3.6. Zjednodušení zdvojeného konsonantu

istre:s, estre:s, istri:s стресс „stres“ cf. ru. *стресс*, angl. *stress*
xoe:bi, xoe:bbi хобби „koníček, hobby“ cf. ru. *хобби* angl. *hobby*
o:fis, oe:p'is, oe:fis оффис „kancelář“ cf. ru. *оффис*, angl. *office*
šoe:piŋ шопинг „nakupování, nákup“ cf. ru. *шопинг*, angl. *shopping*

3.3.7. Adaptace počátečního [r]

erekla:m, erkla:m, rekla:m реклам „reklama“ < ru. *реклама*
erse:pšen „recepční“ cf. ru. *рисепшин* „рецепсе“, angl. *reception* „рецепсе“

²⁰² Lubsandorji 2004, s. 108.

iriplei „odpovědět (příkaz na displeji mobilního telefonu“ < angl. *replay*

3.3.8. *Adaptace počátečních konsonantních klastrů [st], [sp]*

iskaener, iske:ner сканнер „skener“ cf. ru. *скайнер, скеннер*; angl. *scanner*

iskeit, eskeit скейт²⁰³ „skate, skateboard“ cf. ru. *скейт, скейтборд*, angl. *skateboard*

ispo:nsor, espo:nsor спонсор „sponsor“ < ru. *спонсор*, cf. angl. *sponsor*

iste:k, este:k стейк „steak“ cf. ru. *стейк*, angl. *steak*

isti:ker, esti:ker стикер „nálepka, nalepovací etiketa“ < ru. *стикер*, cf. angl. *sticker*

isti:l, esti:l стиль „styl“ < ru. *стиль*

istre:s, estre:s, istri:s стресс „stres“ cf. ru. *стресс*, angl. *stress*

istri:t wo:rk „street-work“ < angl. *street-work*, cf. ru. *стритуорк*

istu:d студи „studio“ < ru. *студия*

3.3.9. *Výslovnost [dʒ] ~ [z]*

bi:dʒnes, bi:znes бизнес „byznys, podnikání“ cf. ru. *бизнес*, angl. *business*

bi:dʒnesme:n, bi:znesme:n бизнесмен „obchodník, podnikatel“ cf. ru. *бизнесмен*, angl. *businessman*

la:dʒer, la:dʒar лазер „laser“ cf. ru. *лазер*, angl. *laser*

li:dʒiŋ лизинг „leasing“ cf. ru. *лизинг*, angl. *leasing*

mu:dʒikel мюзикл „muzikál“ cf. ru. *мюзикл*, angl. *musical*

3.3.10. *Výslovnost [dʒ]~ [ʒ]*

diɔʒital дижитал „digitální“ < angl. *digital*

masa:dʒ, masa:ʒ массаж „masáž“ < ru. *массаж*

²⁰³ Také ve výrazu *цасан скейт* „snowboard“.

3.3.11. Výslovnost [f]²⁰⁴

ce:pʰ, se:pʰ seif сейф „trezor, sejf“ cf. ru. *сейф*, angl. *safe*

fa:ks, pʰa:kas факс „fax“ cf. ru. *факс*, angl. *fax*

pü:ŋks, pü:ŋkes функц „funkce“ < ru. *функция*

pəle:š „fleška“ cf. ru. *флэш, флеш, флаш*, angl. *flash*

pə:rm ферм „farma“ < ru. *ферма*

3.4. Závěr

Fonetické přizpůsobování se výpůjček zákonitostem přejímajícího jazyka je, jak je vidět, dynamický proces, jehož vývoj a proměny jsou podmíněny artikulačními specifiky přejímajícího jazyka, fonetickými specifiky zdrojového jazyka, intenzitou a trváním jazykového kontaktu a také dalšími a neméně důležitými, mimojazykovými faktory.

Mongolština se vyznačuje velkou výslovnostní variabilitou výpůjček, což je dle mého soudu dáno převážně ústním šířením výpůjček bez vazby na text i v těch případech, kdy byla výpůjčka primárně přejata skrze písemný jazyk.

Fonetické změny, které pozorujeme u nejnovějších výpůjček, ať už z angličtiny či opět skrze ruštinu, bezesporu nejsou tak výrazné jako u dřívějších

²⁰⁴ Frikativní labiodentála [f], charakteristická jak pro ruštinu, tak pro angličtinu, bývá mongolskými mluvčími nahrazována nejčastěji substitutem [f]/[p] (zejména v iniciální pozici), méně často také [f]/[v] (cf. *ковт* „svetřík“ < ru. *кофта*). Důvodem je podle Darbejevové (1984, s. 79) funkční omezenost konsonantu [f] v mongolských jazycích, v nichž existuje pouze jako pozíční alofón [b] (Lubsandorji 2005, s. 90), který je proto ve výpůjčkách nahrazován mongolskými mluvčími hláskou artikulačně blízkou a obvyklou – tedy okluzivou [p]. Cizojazyčné [p] se navíc mongolskými mluvčími často asociuje s aspirovaným [p], které může někdy, zejména v závěru slova, znít až jako [pʰ]. Podrobněji o substituci ruského [p] viz Дарбеева 1984, s. 78–81, totéž na jednotlivých příkladech popisuje také Lubsandorji 2005, s. 90.

výpůjček z ruštiny. Použijeme-li Darbejevové stupnici (1984, s. 73–74) fonetické integrace výpůjček, pak většina těch nejnovějších spadá do kategorie 2.–3., tj. částečné, až nulové adaptace. Důvodem pro to může být jejich relativně krátká přítomnost v mongolštině a poměrně ohraničené spektrum jejich aktivního používání v kombinaci s výslovnostní charakteristikou osob nebo skupin (znalost cizího jazyka), které je používají a dále zprostředkovávají. U slov přejímaných v současnosti jejich výslovnost také vypovídá o bezprostředním vlivu vnímání grafické podoby slov ve zdrojovém jazyce.

4. Pravopisná²⁰⁵ adaptace přejatých slov

4.1. Pravopisná adaptace přejatých slov před rokem 1990

Pravidla pravopisu přejatých slov se začala formovat při přechodu na cyrilici²⁰⁶ ve 40. letech 20. stol., poté co byla v roce 1942 poprvé zformulována C. Damdinsürenem (1942a, s. 63–64, 66) v Pravidlech pravopisu nového písma (*Шинэ үсгийн дүрэм*). Podle těchto pravidel se slova, která jsou již v mongolštině natolik adaptována, že nevyvolávají dojem cizího slova, mají psát jako slova mongolská, např. *шил*²⁰⁷ „sklo, láhev“, *цонх*²⁰⁸ „okno“, *саван*²⁰⁹ „mýdlo“ atd. (Damdinsüren, 1942a, s. 63, § 77), a při psaní ruských slov, včetně slov přejatých skrze ruštinu, má být dodržován jejich ruský pravopis (Damdinsüren, 1942a, s. 63, § 78).²¹⁰ Vzhledem k tomu, že v první fázi formování pravopisu byly dlouhé hlásky označovány pomocí diakritiky (např. *адү* ~ mo. *адуу* „kůň“, *тэмэ* ~ mo. *тэмээ* „velbloud“, *ямā* ~ mo. *ямаа* „koza“), byla diakritikou označována také přízvučná samohláska přejatého slova, např. *машйна* ~ mo. *машин* „auto, stroj“

²⁰⁵ Pro pravopisnou adaptaci používá M. Clyne termínu grafematická adaptace (integrace): „Graphematische Integration bedeutet die Ersetzung von Graphemen, die der Emphängersprache fremd oder ungewöhnlich sind“ (Clyne 1980, s. 642).

²⁰⁶ Mongolové používali v různých obdobích své historie několik druhů písma, někdy i více písem současně. Nejdéle používaným a nejrozšířenějším písmem bylo mongolské písmo (*МОНГОЛ БИЧИГ*), označované také jako staré mongolské písmo (*хуучин монгол бичиг*) nebo ujugursko-mongolské písmo (*уйгаржин монгол бичиг*). Po několikaletém zavádění latinky (1931–1941) bylo ve společném usnesení ÚV MoLRS a Rady ministrů ze dne 25. března 1941 oznámeno přijetí cyrilice, jejíž zavádění bylo dokončeno v roce 1950 (Kapišovská 2005, s. 61–76; Svantesson & col. 2005, s. 34; Шагдарсүрэн 2001, s. 190).

²⁰⁷ *шил* „sklo, láhev“ (mo. *šil*) < čín. *śel*

²⁰⁸ *цонх* „okno“ (mo. *čongqu*) < čín. *chuāng-hu*

²⁰⁹ *саван* „mýdlo“ < přímá etymologie není jasná. Süchbaatar (Сүхбаатар 1997, s. 161) uvádí přímý vztah k fr. *savon* „mýdlo“.

²¹⁰ V pozdějším vydání byl dále dodatek, že pravopisnou podobu cizího slova určují slovníky (SPPNP, s. 32).

(Damdinsüren, 1942a, s. 64, § 79). U ruských slov zakončených na *–ия* nebo *–ий* koncové *–я* nebo *–й* odpadávalo (např. *хими* < ru. *химия* „chemie“, *бактериологи* < ru. *бактериология* „bakteriologie“, *пролетари* < ru. *пролетарий* „proletář“), zatímco u slov zakončených na jednoduchou samohlásku tato ještě ve většině případů zůstávala zachována (Damdinsüren, 1942a, s. 64, § 80), např. *аптека* ~ mo. *аптек* „lékárna“, *маши'на* ~ mo. *машин* „auto, stroj“ (Damdinsüren, 1942b, s. 158).²¹¹ Připojování sufixu podle vokální harmonie určovala samohlásky v první slabice anebo přízvučná samohlásky, např. *фа́брикуд* – fabrika-pl. „fabriky“, *химиэ́р* – chemie-Ins. „chemií“ (Damdinsüren, 1942a, s. 64, § 81).

Určité úpravy týkající se pravopisu rusismů v mongolštině navrhl v roce 1957 A. Luvsandendev (1957, s. 303–312), jenž prosazoval fonetický pravopis u slov a pojmů z každodenního života, které byly přejaty a šířeny ústně. A to bez ohledu na to, že tato slova byla v povědomí Mongolů stále vnímána jako cizí (např. *маасал* ~ mo. *масло* „(technický) olej; máslo“ < ru. *масло* „olej, máslo“, *боошиг* < ru. *бочка* „sud“, *кочүүм* < ru. *костюм* „oblek“, *билээд* ~ mo. *билет* < ru. *билет* „lístek, letenka, jízdenka, vstupenka“, *ноором* ~ mo. *норм* < ru. *норма* „norma“). Vedle toho Luvsandendev propagoval zachování původního (ruského) pravopisu u slov přejatých skrze psaný jazyk, zejména u slov a pojmů z oblasti vědy, techniky a kultury, včetně odborných termínů. Dále navrhoval zrušení dvojí koncové souhlásky (*процес* ~ mo. *процесс* < ru. *процесс* „proces“), zrušení měkkého znaku na konci slova (*кабел* ~ mo. *кабель* < ru. *кабель* „kabel“) nebo vložení samohlásky mezi dvě koncové souhlásky (*рубел* ~ mo. *рубль* < ru. *рубль* „rubl“, *литер* ~ mo. *литр* < ru. *литр* „litr“). Tyto Luvsandendevem navrhované změny však tehdy ani později v pravidlech pravopisu zohledněny nebyly.

Ačkoliv podle mongolských lingvistů (Šagdarsüren, Badzarragčaa, říjen 2010; Battogtoch 2004, s. 72) nebyl mongolský pravopis nikdy explicitně

²¹¹ Už v novelizované verzi pravidel z roku 1946 (SPPNP 1946, s. 31) se ale objevuje změna v podobě odpadnutí koncové nepřízvučné samohlásky (*фа́брик* „továrna“, *аптек* „lékárna“).

kodifikován zákonem²¹², řídil se vždy všeobecně uznávanými příručkami pravopisu, které současně zaznamenávaly případné pravopisné změny. V současné době se mongolský pravopis řídí celkem 64 pravidly uvedenými ve Slovníku mongolského pravopisu (*Монгол үсгийн дүрмийн толь*) С. Damdinsürena a B. Osora z roku 1983.²¹³ Zásady pravopisu cizích slov, podrobně vyložené v pravidle č. 49, se v prvních dvou bodech shodují s výše uvedenými pravidly z roku 1942.

- Ve většině slov, která jsou v ruštině zakončená na *–ия*, tato koncovka odpadá. Např. *Румыния* - *Румын* „Rumunsko“, *станция* - *станц* „stanice“, *лекция* - *лекц* „přednáška“ apod. Je-li v některých slovech zakončených na *–ия* koncová souhláska změkčená, odpadá pouze koncové *–я*, např. *Азия* - *Ази* „Asie“, *Италия* - *Итали* „Itálie“, apod.
- Nepřízvučná krátká koncová samohláska při přejímání odpadá, např. *аптека* – *аптек* „lékárna“, *норма* - *норм* „norma“, *тонна* – *тонн* „tuna“ atd., avšak přízvučná koncová samohláska zůstává zachována, jako v případě *кино* „film“, *пальто* „kabát“²¹⁴ atd.
- Výpůjčky z cizích jazyků přibírají mongolské sufixy, přičemž vyskytuje-li se v daném slově tzv. mužská samohláska (samohláska zadní řady), přibírá toto slovo příslušný mužský sufix. Vyskytuje-li se ve výpůjčce více různých samohlásek, je pro výběr sufixu určující samohláska v přízvučné slabice. Pokud není přízvuk na mužské samohlásce, přibírá výpůjčka sufix podle první mužské samohlásky. Například *аптекаар* – *аптек*-Ins. „lékárnou (i do lékárny)“, *театрууд* – *театр*-pl. „divadla“, *бригадад* – *бригад*-D.-L. „brigádě“, *механикжсан* – *механик*-STS-NP „mechanizovaný“,

²¹² V Rusku je například současná pravopisná norma kodifikována Nařízením č. 195 ze dne 8. 6. 2009 O schválení seznamu gramatik, slovníků a příruček, obsahujících normy současného ruského literárního jazyka pro jeho používání coby státního jazyka Ruské federace (Приказ No. 195).

²¹³ Úplné znění těchto pravidel pravopisu je k dispozici také na webové stránce http://mn.wikipedia.org/wiki/Кирилл_монгол_бичгийн_дүрэм. Stručný výklad pravidel pravopisu včetně pravopisu cizích slov podává také Bujantogtoch (2004, s. 23–35).

²¹⁴ < ru. *кино* „kino“, *пальто* „kabát“.

автобусаас – *автобус*-Abl. „z autobusu“, *ацетоны* – *ацетон*-G. „odlakovače“ atd. U složených slov se výběr sufixu řídí samohláskami v posledním slově, např. *агротехникээр* – *агротехник*-Ins. „agrotechnikou“, *амперметрийн* – *амперметр*-G. „ampérmetru“ atd. Výjimku tvoří případy, kdy se samohláska v původně přízvučné slabice změnila v mongolštině na redukovanou, takže výběr sufixu je pak dán samohláskou v první slabice, tak jako je tomu u mongolských (a pomongolštěných) slov, např. *кило*²¹⁵ (< ru. *кило*) „kilo“, *килээр* – *кил*-Ins. „kilem“, *киллэнэ* – *кил*-STS- Prl „zváží“ atd.

- Není-li ve výpůjčce žádná mužská samohláska, připojí se ke slovu tzv. ženský sufix (*химийс* – *хими*-Abl. „z chemie“, *лентээр* – *лент*-Ins. „náplastí“, *шефийн* – *шеф*-G. „šéfa“).
- U slov zakončených na *-к* je aplikováno stejné pravidlo jako u mongolských slov zakončených na *-г*, a to takové, že mužská slova zakončená na *-к* přibírají sufix *-ий*. V případě připojení dalších sufixů je *-к* považováno za tzv. souhlásku, která je vždy spojena se samohláskou (*эгшигт гийгүүлэгч*), např. *фабрикийн* – *фабрик*-G. „fabriky“, *парк* – *парк*-D.-L. „v parku“, *тактикаа* – *тактик*-poss. „svou taktiku“.
- Na pravopis *л*, *ф* se vztahují stejná pravidla jako na pravopis *б*, *в*, např. *Ямар драп вэ?* „Jaký drap?“, *Хэний шкаф бэ?* „Čí skříň?“, *Хэдэн куб бэ?* „Kolik kubíků?“, *шкафт* – *шкаф*-D.-L. „ve skříni“, *клубт* – *клуб*-D.-L. „v klubu“ apod. (Буянтогтох 2004, s. 30).
- Ruské *у*, *ю* jsou považovány za ženské samohlásky stejně jako mongolské *ү* a *юү*, např. *клубээс* – *клуб*-Abl. „z klubu“, *группийн* – *групп*-G. „skupiny“ atd.

²¹⁵ [*xil*].

Tab.1. Vývoj pravopisu na příkladu některých vybraných výpůjček

Pravidla pravopisu nového písma (1942) ²¹⁶	Rusko-mongolský slovník (1942) ²¹⁷	Mongolsko-ruský slovník (1957) ²¹⁸	Slovník mongolského pravopisu (1983) ²¹⁹	PVSMJ (2008)	Překlad
<i>аптэка</i>	<i>аптэка</i>	<i>аптек</i>	<i>аптек</i>	-	„lékárna“
<i>резйна</i>	<i>рези'нэ</i>	<i>резин</i>	<i>резин</i>	<i>резин</i>	„guma“
<i>сўмка</i>	<i>дийз ?</i>	<i>цүнх</i>	<i>цүнх</i>	<i>цүнх</i>	„taška“
<i>тõрмоз</i>	<i>тõрмос</i>	<i>тоормос</i>	<i>тоормос</i>	<i>тоормос</i>	„brzda“
<i>мāрка</i>	<i>мāрка</i>	<i>марк</i>	<i>марк</i>	<i>марк</i>	„značka; pošt. známka“
<i>дежӯр</i>	<i>жежӯр</i>	<i>дежур</i> <i>жижүүр</i>	<i>жижүүр</i>	<i>дежур s odkazem na жижүүр</i>	„vrátný; službukonající“
<i>машйна</i>	<i>маши'на</i>	<i>машин</i>	<i>машин</i>	<i>машин</i>	„stroj, auto“

4.2. Pravopisná adaptace přejatých slov po roce 1990

Ve slovní zásobě mongolštiny došlo za posledních 20 let k obrovským změnám. Hovoříme-li o výpůjčkách a speciálně pak o jejich pravopisu, nejde jen o nové výpůjčky z jazyků, s nimiž byla mongolština již dříve v kontaktu (ruština), či o nové kontaktné jazykové jevy (výpůjčky z nových jazyků, integrace latinky do cyrilicí psaných textů), ale také o přesah řady výpůjček, již adaptovaných a běžně používaných v hovorovém jazyce, do jiných vrstev jazyka, zejména do standardního jazyka, včetně jeho písemné podoby. Rozmach nových možností neformální komunikace (internet, blogy, diskusní fóra, chaty, mobilní telefony atd.) s sebou dále přinesl rozšíření hovorového jazyka a slangu včetně idiolektových

²¹⁶ Дамдинсүрэн 1942a.

²¹⁷ Дамдинсүрэн, Лувсанвандан 1942b.

²¹⁸ Монгол-Орос толь 1957.

²¹⁹ Мөөмөө 1983.

prvků do psaného projevu, což znamená mimo jiné také potřebu zápisu výpůjček v nich obsažených.

Slova přejatá v průběhu 20. a zač. 21. stol. jsem se z hlediska způsobu zápisu pokusila rozdělit na několik skupin:

1. **výpůjčky se standardizovaným pravopisem** – výpůjčky zahrnuté do pravopisných příruček a slovníků;

1.1. **výpůjčky s adaptovaným pravopisem** – z větší části jde o slova, která byla do hovorové mongolštiny přejata a aktivně užívána před zavedením cyrilice, např. *оньгоо* „vtip, anekdota“ (< ru. *анекдот* „vtip, anekdota“), *цунх* „taška“ (< ru. *сумка* „taška“), *таваар* „zboží“ (< ru. *товар* „zboží“) atd. Do této kategorie patří také výpůjčky, jejichž pomongolštěná forma zápisu byla v pravopisných příručkách standardizována později,²²⁰ např. *моод* „móda“ (< ru. *мода* „móda“), *тог* „proud“ (< ru. *ток*), *кноп* „tlačítko“ (< ru. *кнопка*) nebo *ком* „sada, komplet, souprava, *пřen.* všichni“ (< ru. *комплект*) a několik nejnovějších výpůjček původně z angličtiny (*хобби* „koníček“ < angl. *hobby* „koníček“, *эссэ* „esej“ < angl. *essay* atd.). Praxe zatím ukazuje, že obvyklá, ustálená pravopisná podoba slova se může někdy od standardizované podoby lišit, jako je tomu v případě starší výpůjčky s významem „červené zlato“ *маниад* (PVSMJ, díl III, s. 1206) ~ úzus *монет* ²²¹ (< ru. *монета*), kde *маниад* odpovídá mongolské výslovnosti, zatímco *монет* ruskému pravopisu. Podobně

²²⁰ Nejnověji byly některé výpůjčky zařazeny do Podrobného výkladového slovníku mongolského jazyka (*Монгол хэлний дэлгэрэнгүй тайлбар толь*), jež vydala Mongolská akademie věd v roce 2008, např. *ком* „sada, komplet, souprava“, *фен* „fanoušek“ nebo *сейф* „trezor, sejf“. Pravopis těchto výpůjček vychází většinou z úzu (Pürevdžav, říjen 2010), přičemž u části výpůjček jde o pravopis adaptovaný (1.1.), zatímco u jiných je zachován jejich původní ruský – v případě anglicismů a internacionalismů – fonetický pravopis (1.2.).

²²¹ *Алт монет мөнгөний дархан* (zlato – červené zlato – stříbro-G. kovář) „Zlatník – stříbrník“ (Vývěska na obchodě, Ulánbátar 2005).

je tomu i v případě některých nejnovějších výpůjček, např. *фен* (PVSMJ, díl IV, s. 2347) ~ *фэн* „fanoušek“ nebo *флаш* (PVSMJ, díl IV, s. 2348) ~ *флэш*, *флеш* či dokonce *flash* „flash disk, fleška“ (viz níže), kde však nelze hovořit o úzu, nýbrž o jakési „stabilizaci vyhovujícího tvaru“. V takových případech se až po delším čase ukáže, zda se standardizovaný tvar výpůjček prosadí i jako obvyklý a ustálený, či nikoliv.

- 1.2. **výpůjčky s původním ruským pravopisem** – slova přejatá z ruštiny, která v době přechodu na cyrilici ještě nebyla v mongolštině plně adaptována, slova přejatá skrze písemný jazyk a pozdější výpůjčky, u nichž byl zachován jejich původní způsob zápisu ve zdrojovém jazyce. Výslovnost takových výpůjček se dnes v mnoha případech od písemné podoby odlišuje, někdy dokonce dost výrazně, a i v rámci jednoho slova může být velmi variabilní. Např. *руль* [*uru:l*] „volant“ (< ru. *руль*), *масло* [*ma:sāl*] „máslo; (technický) olej“ (< ru. *масло* „máslo, olej“), *сейф* [*se:p*] i [*ce:p*] „trezor, sejf“ (< ru. *сейф*) nebo *кило* [*xi*] „kilo“ (< ru. *кило*) atd.²²²
- Ke změnám v pravopisu standardizovaných výpůjček dochází jen výjimečně, např. začátkem 90. let 20. stol. bylo *Сеул* „Soul“ (< ru. *Сеул*) změněno podle mongolské výslovnosti na *Сәул* „Seoul“.

2. **výpůjčky s nestandardizovaným pravopisem** – výpůjčky, které nemají standardizovanou pravopisnou podobu, avšak jsou dnes běžně používány i v psaném jazyce. Absence standardizované podoby dává v některých případech prostor pro vznik více pravopisných variant, v různé míře odpovídajících výslovnosti nebo v případě výpůjček z ruštiny naopak původnímu ruskému pravopisu., např. *очер*, *оочер*, *оочир* „fronta“ < ru. *очередь*, *кроп* „převodovka“ < ru. *коробка (передач)*, *боошиг* „sud“ < ru.

²²² Další příklady viz 3. Fonetická adaptace přejatých slov, s. 80. Rozdíly mezi pravopisem a výslovností zmiňuje také Bat-Erdene (Бат-Эрдэнэ 2007, s. 29).

бочка „sud“, *подволк*, *футболк* „tričko“ < ru. *футболка* atd. Sem lze zařadit také většinu nejnovějších výpůjček původně z angličtiny, které jsou do cyrilice přepisovány foneticky a jež nebyly zařazeny do nějakého obecně uznávaného slovníku, např. *ток шоу* „talk show“ < angl. *talk show*, *хаус* „rodinný dům“ < angl. *house* „dům“ nebo *нотбук*, *ноотбук*, *ноутбук*, *нөүтбүк*, *нөүт бүүк* „notebook“ < angl. *notebook*.

3. **výpůjčky zapisované latinkou** – část nejnovějších výpůjček, které nejsou přepisovány do cyrilice. Ačkoliv pravidla pravopisu (Буянтогтох 2004, s. 45) připouští použití latinky pouze pro technické účely, v přírodních vědách a elektronické komunikaci²²³ se objevují v různých typech textů slova, názvy, jména a zkratky přímo v latince. Nejčastěji jde o značky (aut, počítačů aj.), slova a zkratky z oblasti moderní techniky, automobilismu apod. (75-76). V textech neformálního a soukromého charakteru se v latince objevují i nově přejaté anglicismy (77).

(75)

- a. *disco шоу*
„diskotéka“
- b. *Dell notebook зарна.*
„Prodám **notebook** (zn.) **Dell**.“
- c. Эрдэсжүүлсэн **Bonaqua** усыг Монголд үйлдвэрлэж эхэллээ. [14]
„V Mongolsku se začala vyrábět mineralizovaná **Bonaqua**.“
- d. *Сая орж ирсэн 2001 оны **Lexus-410** хар, саарал **Land-100** 2005, 2003 оны хар, шар саарал өнгөтэй **ARB** тоноглолтой машинуудыг худалдана.* [15]

²²³ O používání latinky pro zápis mongolštiny v internetové a mobilní komunikaci viz Kapišovská 2006, s. 100–103, 100, výklad k některým aspektům transliterace mongolštiny do latinky viz Шагдарсүрэн 2010, s. 166–174.

„Prodám právě dovezené automobily **Lexus 410** černošedé barvy, rok výroby 2001, a (dva) **Land** (Cruisery) **100** černé a žlutošedé barvy, rok výroby 2005 a 2003, vybavené (uzávěrkami) **ARB**.“

(76)

- a. *TAX: 25000 төгрөг. Урилгаа авахдаа TAX-аа бэлэнээр төлнө үү.* [16]
„**Vstupné**: 25 000 tugriků. **Vstupné**, prosím, uhrad'te v hotovosti při převzetí pozvánky.“
- b. *Flash-наас зураг угаана.*
„Vyvoláváme fotografie z **flash** [disků].“

(77)

Тэр улаан өнгөтэй чийдэн үнэхээрээ cool байсан шүү. [17]
„Ta červená lampa byla fakt **cool** („**hustá**“).“

Latinkou psaná slova, výrazy nebo zkratky bývají obvykle vizuálně odděleny od ostatního cyrilicí psaného mongolského textu buď tím, že jsou to samostatně stojící lexémy, anebo tím, že je k nim mongolský sufix připojen pomocí spojovníku (-) jako v příkladech (78c, d). Za těsným spojením mongolského a cizojazyčného latinkou psaného lexému jako v příkladu (79), může stát konkrétní záměr – reklama, hra se slovy aj. Běžně používané zkratky jako CD, DVD, VCD, MP3, MP4, VIP atd. se objevují pouze v latince (79).

(78)

- a. *PC тоглоом*
„počítačové hry“
- b. *CD бичлэг i CD-бичлэг*
„CD nahrávka“
- c. *Гар утас, MP-д дуу клип суулгана.*
„Nahráváme písně a klipy do mobilních telefonů a MP.“
- d. *MP3, MP4-гийн худалдаа*

„Prodej MP3 a MP4“

(79)

ХасCup 2010 гольфын тэмцээнд 6 орны тамирчид өрсөлдлөө. [18]

„V golfovém turnaji **ChasCup 2010** se utkali sportovci ze 6 zemí.“

V textech formálního charakteru převažují například u názvů firem fonetické přepisy do mongolštiny (*“Метавайс” ХХК* [19], *“Эн Ти Ай Си” ХХК*,²²⁴ *“Айвенхоу Майнз Монголия Инк”* [20]). Vědecké označení mající podobu latinsky psané zkratky (*А хүрээний Н1N1 халдвар* „infekce H1N1 kmene A“) se může objevit také v rozepsaném tvaru odrážejícím anglickou výslovnost: *Эй хүрээний эйч нэг эйн нэг вирусун халдвар*²²⁵ „chřipkový virus kmene A H1N1“.

4.3. Závěr

Celkově působí situace s pravopisem výpůjček v současné mongolštině poměrně nepřehledně. Důvodem je především variabilita způsobu zápisu u nestandardizovaných výpůjček, často přetrvávající ještě nějakou dobu po jejich standardizaci, v některých případech také ignorování standardizované nebo obecně ustálené pravopisné podoby, a absence pravidel pro přepis anglicismů a internacionalismů, jež má za následek povětšinou tolerování slov v latince zakomponovaných do cyrilicí psaného mongolského textu, ale také uplatnění vlastních invencí při jejich přepisování do cyrilice.

²²⁴ NTIC Co., Ltd.

²²⁵ Také *А хүрээний эйч 1 эн 1 вирус* „virus H1N1 kmene A“ (www.tv9.mn).

5. Morfologická adaptace přejatých slov

5.0. Úvod

Morfologickou nebo také gramatickou (Weinreich 1968, s. 44)²²⁶ adaptací je v odborné literatuře označován proces, při němž se výpůjčka přizpůsobuje systému a pravidlům přejímajícího jazyka ve smyslu mluvnického rodu, čísla, deklinačního a konjugačního systému či případných dalších kategorií a jehož výsledkem je úplné začlenění cizího prvku do morfologické a slovotvorné struktury daného jazyka. Výpůjčky se obvykle chovají stejně jako původní kmeny přejímajícího jazyka stejné kategorie, přičemž přejaté tvary mohou být ve zdrojovém jazyce celými slovy včetně afixů (Winford 2003, s. 50; Thomason-Kaufman 1988, s. 37). Tyto nově vzniklé kmeny jsou co do tvaru mnohdy totožné s příslušnými slovy zdrojového jazyka, např.

(80)

компьютер „počítač“ cf. ru. *компьютер*, angl. *computer*

аудит „audit“ cf. ru. *аудит*, angl. *audit*

массажист „masér(ka)“ < ru. *массажист* „masér“

мисс „miss“ cf. ru. *мисс*, angl. *miss*

шоу „šou“ cf. ru. *шоу*, angl. *show*

ale neplatí to vždy.

K určitým morfonologickým změnám dochází už ve fázi přejímání a v případě mongolštiny jde nejčastěji o ztrátu koncového *-a* a *-(и)я* u substantiv, která jsou v ruštině ženského rodu. Např.:

(81)

арми „armáda“ < ru. *армия*

аптек „lékárna“ < ru. *аптека*

²²⁶ Viz také Clyne 1980, s. 632.

ванн „vana“ < ru. *ванна*
машин „auto“ < ru. *машина*
пудр „pudr“ < ru. *пудра*
хими „chemie; trvalá ondulace“ < ru. *химия*

Pro Mongoly, v jejichž rodném jazyce substantiva nemají gramatický rod (viz níže), jsou tyto sufixy z hlediska transferu cizího slova coby významové jednotky nepodstatné. Nadto se někteří lingvisté (Luvsandorj, prosinec 2010) domnívají, že Mongolové tyto sufixy vlastně nevnímají, neslyší je. Stejný proces se patrně odehrává i při zkracování (clipping)²²⁷ v takových případech, jako jsou *очер/оочер* „fronta, řada“ < ru. *очер[едь]*, *багааж* „kufr“ < ru. *багаж[ник]* nebo *пүрш* „pružina“ < ru. *пруж[ина]*, které je ovšem potřeba odlišovat od zkracování, které je již součástí morfologické adaptace²²⁸ a které souvisí s obecnou tendencí mongolštiny zkracovat slova a slovní spojení (82). Např.:

(82)

ком „sada, komplet, souprava“ < *комплект* < ru. *комплект*
ориг „originál, původní“ < *оригиналь* < ru. *оригинал, оригинальный*
боди „bodybuilding“ < *бодибилдинг* cf. ru. *бодибильдинг*, angl. *bodybuilding*
админ „administrátor“ < *администратор* cf. ru. *админ* < *администратор*, angl. *admin* < *administrator*

Někdy může v průběhu adaptace dojít naopak k rozšíření přejatého slova o mongolský sufix, jenž má ale funkci pouze fonetickou, spočívající v připodobnění cizího slova k některému původnímu mongolskému tvaru, jako např.:

(83)

*тоормсор*²²⁹ „brzda“ < *тоормос* < ru. *тормоз*

²²⁷ Winford 2003, s. 44.

²²⁸ Tyto případy lze rozpoznat také podle toho, že se vedle zkráceného tvaru také používala nebo používá přejímka v původním nezkráceném tvaru.

²²⁹ Luvsandorj, osobní konzultace 2010.

ноцоосог²³⁰ „čerpadlo“ < *насос* < ru. *насос*

пийшинь „pec“ < ru. *печь*

Podobně jako v jiných jazycích i v mongolštině se mohou v roli kmenů objevovat také zkratky (84) anebo vlastní jména, obvykle značky výrobků (85).

(84)

a. *эфэм* „soukromá rozhlasová stanice“ < *ФМ (FM)*

... *эфэмээр сонссон* ...²³¹

FM-Ins. slyšet-NP

„... slyšela jsem [to] v (soukromém) rádiu ...“

b. **ди жи* „dídžej“ < DJ

Одоо “Silence” клубын ди жи-гээр ажиллаж байна. [21]

Nyní „Silence“ klub-G. DJ-Ins. pracovat-CImp. být-PrI

„Nyní dělám dídžeje v klubu Silence.“

c. *пиар* „styk s veřejností“ cf. ru. *пиар* < PR < angl. *public relations* „styk s veřejností“

Монголын Пиарын тvvх нялх үеэ давжээ. [22]

mongolsko-G. PR-G. dějiny novorozený období- poss. překonat-PP

„Mongolský PR odrostl plenkám.“

d. *нерж*²³² „nerez“ < ru. *нерж.* < *нержавеющий* „nerezavějící“

нерж үсэг [23]

nerez-At. písmena

„nerezová písmena“

²³⁰ Даваажав 2003, s. 31.

²³¹ Ujanga, 2004.

²³² Tato zkratka se mohla do mongolštiny dostat také z důvodu jejího nepochopení nebo neznalosti, neboť v mongolštině se používá v tomto významu vlastní a běžně používaný ekvivalent *зэвэрдэггүй* (rezivět-NP-neg.) „nerezavějící“.

Нержийн гагнуурын аппарат зарна. [24]
 nerez-G. sváření-G. přístroj-Acc. prodat- Prl
 „Prodám svářecí přístroj nerez.“

(85)

канон „kopírka“ < *Canon*²³³

каноны *хор*
 kopírka-G. barva (*dosl.* jed)
 „barva do kopírky“

→ *канондо*- „kopírovat“

Cizojazyčné morfémy typu *аудио*- „audio-“, *видео*- „video-“, *био*- „bio-“, *эко*- „eko-“ nebo *гидро*- „hydro-“ a další se do mongolštiny přejímají v rámci celých kompozit (*геополитик* „geopolitika“²³⁴ < ru. *геополитика*, *автомашин* „automobil“ < ru. *автомашина*), z nichž mnohé byly přejaty jako odborné termíny. Ještě častěji se tyto původně morfémy objevují jako součásti hybridních kompozit (*гео эдийн засаг* „geoekonomika“,²³⁵ *био хүнс* „biopotraviny“, *био бэлдмэл* „biopřípravek, biopreparát“, *аудио видео бичлэг* „audio a videozáznam(y)“ [25] nebo *аудиосан* „audiotéka“,²³⁶ atd.).²³⁷ Některé z nich se mohou objevovat také v nominálním významu: např. *видео* „video“ nebo *экс* „ex, bývalý“ (86), a v případě *фото* „foto-“

²³³ Značka prvních kopírovacích strojů, které se v Mongolsku objevily v polovině 90. let 20. stol.

²³⁴ Název předmětu ve výpisu k bakalářskému diplomu Mongolské státní univerzity, 2002.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Nápis na učebně Pedagogické univerzity, červenec 2005.

²³⁷ Nově přejatá nebo vytvořená kompozita charakterizuje neustálenost způsobu zápisu, takže v textech se objevuje např. *био хүнс* i *био-хүнс* „biopotraviny“ anebo *гео эдийн засаг*, *геоэдийн засаг*, ale také *гео-эдийн засаг* „geoekonomika“. Tendenci psát jednotlivé prvky kompozit odděleně stále častěji pozorujeme také u některých starších výpůjček z ruštiny (*автомашин* „automobil“), kde se podle principů zavedených Damdinsürenem (viz 4. Pravopisná adaptace přejatých slov, s. 102) měl dodržovat pravopis zdrojového jazyka, tj. ruštiny.

pozorujeme dokonce následnou derivaci slovesa *фото* → *фотодо-* (*slang., zříd.*) „fotografovat“.

(86)

Миний экс бас л ингэдэг байсан. [26]

můj ex také omez. part. takto dělat-NU být-NP

„Můj (moje) ex to taky takhle dělával(a).“

V jednotlivých případech, jako právě u *экс* „ex, bývalý“, se ale tento původně morfém projevuje spíše jako atribut (87).²³⁸

(87)

a. *экс гишүүн*

ex člen

„exposlanec“

b. *экс ерөнхийлөгч*

ex prezident

„exprezident“

c. *экс эхнэр*

ex manželka

„exmanželka“

d. *экс найз*

ex přítel(kyně)

„expřítel(kyně)“

Vysoká frekvence používání některých cizojazyčných prvků v kombinaci s tendencí ke zkracování, která je charakteristická zejména pro hovorový jazyk, může patrně vést k jejich formální transformaci na jména a jejich přítomnost

²³⁸ Význam slova *экс* je díky sdělovacím prostředkům dobře znám i mezi obyvateli venkova, ačkoliv jej sami nepoužívají.

v kompozitech ve tvaru genitivu. Tento jev pozorujeme zejména u *авто* „auto-“ a také v případě *гидро* ve smyslu *гидраулик* „hydraulika, hydraulický“.²³⁹ (*Авто* „auto“ jako jméno registruje již Ceval - Цэвэл 1966, s. 17). Např. *гидро тос* „olej do hydraulických systémů a zařízení“, *гидро шингэн* „kapalina do hydraulických systémů a zařízení“, *гидро тоног төхөөрөмж* „hydraulické zařízení“ → *гидрийн тос*, *гидрийн шингэн*, *гидрийн систем* „hydraulický systém“.

Příklady použití komponentu *авто* „auto-“:

1. *авто* „auto-“ v přejatých kompozitech

автомашин (auto + stroj) „automobil“

автобензин (auto + benzín) „automobilový benzin“

авто радио (auto + rádio) „autorádio“

авто бааз (auto + základna) „autopark“

авто гараж (auto + garáž) „automobilová garáž“

2. *авто* „auto-“ v hybridních kompozitech

авто зогсоол (auto + parkoviště) „automobilové parkoviště“

авто зам (auto + silnice) „automobilová silnice“

авто засвар (auto + oprava) „autoopravna“

авто осол (auto + nehoda) „autonehoda“

авто тээвэр (auto + doprava) „automobilová doprava“

3. hybridní kompozita s *авто* „auto-“ ve tvaru genitivu

автын инженер (auto-G. + inženýr) „inženýr v automobilovém průmyslu“

автын осол (auto-G. + nehoda) „autonehoda“

автын механик (auto-G. + mechanik) „automechanik“

автын жолооч (auto-G. + řidič) „řidič“

автын засварчин (auto-G. + opravář) „autoopravář“

автын төлбөр (auto-G. + poplatek) „silniční poplatky“

²³⁹ *Гидро* coby první část složenin má význam „voda, vodní, vodo-“, zatímco *гидраулик* „hydraulika, hydraulický“ označuje techniku, která využívá tlakovou energii kapalin (Slovník cudzích slov 2005, s. 388, 389).

автын түргэн тусламж (auto-G. + rychlý + pomoc) „první pomoc automobilistům“

4. *авто* „auto“ v postavení jména

<i>„Миний Монгол“–ын</i>	<i>хувьд</i>	<i>авто</i>	<i>талдаа</i>	<i>түлхүү</i>	<i>мэдээлэл</i>	
mũj	Mongolsko-G.	pokud jde o	auto	strana-D.-L.-poss.	více	informace

явуулдгаараа онцлог. [27]

jít-Caus.-NU-Ins.-poss. zvláštnost

„[Rádio] Moje Mongolsko se vyznačuje tím, že vysílá více informací pro motoristy (dosl. zaměřených na vše týkající se automobilů).“

5.0.1. Slovní druhy a „hierarchie přejímatelnosti“

Ne všechny slovní druhy jsou přejímány do jiných jazyků ve stejné míře, některé jsou přejímány snáze než jiné anebo jsou přejímány častěji. Podle Appela a Muyskena (Appel - Muysken 1987, s. 170) „jsou sice slova samostatnými prvky, ... ale současně jsou součástí systému: slovní zásoba je částečně strukturována a kontext, v němž se slova ve větě nacházejí, také představují při přejímání určité strukturální omezení“.

Odstupňování přejímatelnosti jednotlivých slovních druhů je zachyceno v tzv. hierarchiích přejímatelnosti (*hierarchy of borrowability*), jichž bylo v minulosti zformulováno již několik.²⁴⁰ Za nejkomplexnější považuje Winford (2003, s. 51) hierarchii přejímatelnosti podle P. Muyskena (řazeno sestupně od nejsnáze přejímatelných):

substantiva > adjektiva > slovesa > předložky > koordinační spojky > kvantifikátory > determinátory > volná zájmena > příklonková zájmena > podřízené spojky²⁴¹

²⁴⁰ První hierarchii přejímatelnosti sestavil sanskrťista W. D. Whitney (1981), dále následovali E. Haugen (1950), Singh (1981) a ve stejném roce P. Muysken (Appel-Muysken 1987, s. 170, Winford 2003, s. 50).

²⁴¹ nouns > adjectives > verbs > preposition > co-ordinating conjunctions > quantifiers > determiners > free pronouns > clitic pronouns > subordinating conjunctions (Appel-Muysken 1987, s. 171, Winford 2003, s. 51).

Z této stupnice je patrné, že plnovýznamová slova jako substantiva, adjektiva a slovesa, jsou přejímána mnohem snáze než slova funkční, jako například členy, zájmena nebo spojky, přičemž za nejsnáze a nejčastěji přejímaná jsou považována jednoznačně substantiva. Appel-Muysken (1987, s. 171) dávají tuto skutečnost do souvislosti s jedním z primárních důvodů přejímání jako takového, jež spočívá v „rozšiřování referenční funkce jazyka“. Plnovýznamová slova mají jasnou vazbu na konkrétní realii, tudíž jsou snáze přejímána, zatímco funkční slova nikoliv. Přejímání plnovýznamových slov také významně usnadňuje to, že jejich tvary jsou méně pevně provázány s gramatickými podsystemy. Často se objevují v kontextech, z nichž je lze snadno vyjmout anebo v rámci kontextu izolovat, a jejich otevřenost je následně činí přístupnějšími vůči další adaptaci (afixaci) v přejímajícím jazyce (Winford 2003, s. 51).

I v mongolštině je už na první pohled patrné, že větší část slov převzatých z ruštiny či skrze ruštinu, ale také internacionalismů a dalších nejnovějších přejímek, tvoří substantiva. Podle odhadů (Даваажав 2003, s. 46) je jich až 90 %. Za nimi co do počtu výrazně zaostávají adjektiva a přejatá slovesa.

Podle Winforda (2003, s. 52) jsou slovesa pravděpodobně méně přejímána proto, že bývají morfologicky komplexní a jsou také ústředním prvkem z hlediska organizace věty, neboť „přejímání je složité, pokud se tím naruší koherence jazyka“, ať už koherence paradigmatická či syntagmatická, která s organizací věty úzce souvisí (Appel-Muysken 1987, s. 172). Dalším omezením při přejímání sloves může být typologická odlišnost struktury sloves kontaktujících jazyků (Winford 2003, s. 52).²⁴² V odborné literatuře jsou také popsány případy, kdy překážky při přejímání sloves plynoucí z jejich strukturální komplexnosti obcházejí mluvčí přejímajícího jazyka tím, že přejímají slovesa jako ucelené lexikální jednotky (nejčastěji ve tvaru infinitivu) a adaptují je pomocí slovesa „dělat“. Podobnou strategii lze někdy pozorovat například u mongolských migrantů v České republice:

²⁴² Obecně o přejímání slov mezi typologicky odlišnými jazyky pojednává také Weinreich (1968, s. 61).

(88)

*Ověřit хийлгэмээр байна.*²⁴³

ověřit-inf. dělat-Caus.-Conv. být-PrI

„Chtěl(a) bych si nechat ověřit [doklady].“

V mongolštině stojí za pozornost používání přejatých číslovek a částic, které – soudě podle hierarchie přejímatelnosti – nepatří mezi obvykle přejímaná slova.

5.0.2. Poznámka k mongolské slovo tvorbě a morfologii

Mongolština patří k jazykům aglutinačním, což znamená, že pro vyjádření gramatických funkcí a ve slovo tvorbě používá hlavně afixy kumulativně připojované ke kořenu nebo ke kmenu.

Vedle sufixálního způsobu tvoření slov se v mongolštině v menší míře uplatňuje způsob fonetický (*axap* „krátký“ ~ *oxop* „krátký, nízký“) a naopak v hojně míře další způsoby, jako například kompozice (tj. skládání), reduplikace (tj. zdvojení), tvorba lexikálních párů, iterace (tj. opakování), abreviace atd. Slovo tvorný systém současné mongolštiny, tak jak jej prezentuje současný systém výuky mongolského jazyka, je znázorněn na schématu na s. 218.

Poppe (Поппе 1937, s. 49–50) poukazuje na to, že je někdy obtížné vymezit přesnou hranici mezi tvaroslovím a slovo tvorbou, neboť jsou v mongolštině pozorovány případy fosilizace pádových tvarů a jejich proměny na novou jednotku s jiným lexikálním významem.

O otázce klasifikace slovních druhů v mongolštině se stále vedou polemiky a není zatím považována za uzavřenou. V praxi se vyprofilovaly v podstatě dva samostatné proudy – jeden, podle něž se vyučuje na všech stupních mongolských škol, čerpá ze způsobů popisování slovních druhů u indoevropských jazyků

²⁴³ Neznámý informátor.

a s určitými změnami si zachovává strukturu a názvosloví zavedené prvními evropskými mongolisty a zpočátku převzaté i jazykovědci mongolskými (viz schéma na obr. 1). Podle Bjambasana (Бямбасан 2006, s. 26) klasifikace slovních druhů, tak jak je v současnosti vyučovaná na mongolských školách, v zásadě odpovídá Poppeho klasifikaci z roku 1940 (Поппе 1940).

Paralelně však lingvisté od určitého momentu v dějinách mongolistiky hledají cesty, jak co nejlépe popsat, klasifikovat a pojmenovat slovní druhy v mongolštině tak, aby správně vystihovaly jejich povahu a fungování v jazyce.²⁴⁴

Klasifikace slovních druhů dle Poppeho (Поппе 1937, s. 51):

I. Jména

1. Plně ohebná jména

a) jména v pravém slova smyslu

α) předmětná

β) kvalitativní

b) zájmena

c) číslovky

2. Jména částečně ohebná

II. Slovesa

III. Neohebné slovní druhy

Klasifikace slovních druhů dle Luvsanvandana (Лувсанвандан 1968, s. 32–33):²⁴⁵

²⁴⁴ Podrobný přehled vývoje mongolské tradice popisování mongolské gramatiky od 13. do začátku 20. stol., včetně interpretace některých jevů viz Төмөртоого, Пүрэвжав, Манлажав 2005, s. 9–73, stěžejní historické gramatiky stručně zmiňuje také Бямбасан 2006, s. 29. O vývoji klasifikace slovních druhů v evropské mongolistice viz Бямбасан 2006, s. 25–28, Поппе 1940, s. 147–173; velmi podrobně, včetně charakteristiky a kritických poznámek k pracím jednotlivých autorů, popisuje vývoj evropské tradice klasifikace mongolských slovních druhů Rassadin (Рассадин 2008, s. 7–17) v obsáhlém úvodu k vlastnímu návrhu klasifikace slovních druhů v mongolštině. O jakýsi kompromis mezi akademickou a školní klasifikací se zavedením některých vlastních termínů se pokusili Kullmann, Tserenpil 2001.

I. Slova se sufixy (нөхцөлт үгс)

A. Jména (нэр үгс)

1. Jména bez časového příznaku (цаггүй нэрс)

a) Nevztahová jména (харьцааны бус нэрс)

1. substantiva (бодит нэрс)

2. adjektiva (хүртээл нэрс)

b) Vztahová jména (харьцааны нэрс)

1. nekvalitativní (чанарын бус нэрс)

a) číslovky (тооны харьцааны нэрс)

b) prostorová a časová jména (орон цагийн харьцааны нэрс)

2. kvalitativní (чанарын нэрс)

2. Slovesná jména (цагт нэрс)

a) tranzitivní slovesná jména (тусах цагт нэрс)

b) netransitivní slovesná jména (эс тусах цагт нэрс)

B. Slovesa (үйл үгс)

1. Tranzitivní slovesa (тусах үйл үгс)

2. Netransitivní slovesa (эс тусах үйл үгс)

II. Slova bez sufixů (нөхцөлгүй үгс)

Při popisování gramatické adaptace nových a novějších výpůjček budu vycházet z akademické klasifikace slovních druhů. Zároveň však – protože valná většina těchto výpůjček pochází z typologicky jiných jazyků, než je mongolština (z jazyků indoevropských) – chci zohlednit, že tyto výpůjčky původně patřily do typologicky odlišné kategorie zdrojového jazyka. A to z toho důvodu, aby vyniklo, jak se výpůjčky přizpůsobují novým podmínkám, v jejichž důsledku v konečné fázi mohou fungovat jako slova původní. Názvy jednotlivých oddílů proto obsahují název té kategorie zdrojového jazyka, z níž ty které výpůjčky vzešly.

²⁴⁵ V podobě tabulky včetně příkladů viz Бямбасан 2006, s. 33.

5.1. JMÉNA

5.1.1. Adaptace přejatých substantiv

5.1.1.0. Poznámka k mongolským jménům a některá specifika přejatých substantiv

Poppe (1937, s. 50) je toho názoru (a mnozí současní badatelé jeho názor sdílejí)²⁴⁶, že v mongolštině neexistují adjektiva jakožto kategorie, kterou by bylo možné formálně oddělit od substantiv, a že adjektivní povaha jmen vyplývá až ze syntaktických vztahů, kdy jméno v pozici určení funguje jako atribut a jméno v pozici určovaného funguje jako „substantivum“. Podobně uvažují i Lubsandorji a Vacek (2004, s. 7), ale upozorňují také na sémantický rozdíl mezi substantivy a adjektivy, kdy ta první označují předměty či také abstraktní pojmy, zatímco ta druhá jejich vlastnosti. Adjektiva také nenabývají plurálových tvarů.²⁴⁷

Jména v současné mongolštině nerozlišují **gramatický rod**. V případě potřeby je ženská nebo mužská povaha jména vyjádřena lexikálně, např. u zvířat pomocí dvojího (*азпра* „hřbec“ – *γγ* „klisna“) nebo speciálního názvosloví zahrnujícího i některé vlastnosti (*хуц* „plemenný beran“, *гийчий* „(dospělá) vlčice“ apod.). Totéž lze vyjádřit také pomocí atributů *эр* „muž“ a *эм* „žena“ nebo *эцэр* „otec“ a *эх* „matka“ před příslušným jménem (SM 2004, s. 128).

²⁴⁶ Například C. Šagdarsüren (Шардарсүрэн 2010, s. 43–44), který analyzuje rozdíly mezi adjektivy v ruštině, angličtině a mongolštině, v závěru konstatuje, že „... v mongolštině na gramatické úrovni neexistuje samostatná kategorie ‚adjektiv‘, která by byla formálně vyjádřena pomocí sufixu a tím odlišená od ostatních slovních druhů, jako je tomu v ruštině nebo angličtině“.

²⁴⁷ Popis substantiv (*жинхэнэ нэр*) vycházející z tradice výkladu mongolské gramatiky ve školách viz SM 2004, s. 127–143, popis adjektiv (*тэмдэг нэр*) viz SM 2004, s. 143–145. Viz také Kullmann, Tserenpil (2001, s. 211–220), kteří vytvořili vlastní termín **adword** pro slova popisující jiná slova. Adjektiva chápou jako slova popisující substantiva a charakterizují je termínem **adwords to nouns**.

Absence gramatického rodu adaptaci výpůjček v mongolštině výrazně usnadňuje.²⁴⁸ Pokud jde o lexikální vyjádření ženské či mužské povahy jména, tak v případě výpůjček se častěji uplatňuje jinak méně obvyklá vazba determinandum–determinant jako u mongolských výrazů *найз залуу* (přítel/přítelkyně + mladík) „přítel“ nebo *өмгөөлөгч бүсгүй* (obhájce + žena, dívka) „obhájkyň“. Tento model, kdy výpůjčka stojí v pozici určovaného (determinanda) a určující (determinans) ji dále charakterizuje, se objevuje ve většině zkoumaných případů (89), a pouze v jednom případě bylo zaznamenáno opačné pořadí, tj. výpůjčka v pozici determinans (90):

(89)

a.	<i>бизнесмен бүсгүй</i> „podnikatelka“	=	<i>бизнесмен</i> podnikatel	<i>бүсгүй</i> žena, dívka
b.	<i>вакцинатор сувилагч</i> „očkující sestra“	=	<i>вакцинатор</i> osoba, která očkuje	<i>сувилагч</i> zdravotní sestra
c.	<i>мисс бүсгүй</i> „královna krásy, miss(ka)“	=	<i>мисс</i> miss	<i>бүсгүй</i> [28] žena, dívka
d.	<i>мисс эхнэр</i> „manželka, která je královnou krásy“	=	<i>мисс</i> miss	<i>эхнэр</i> [29] manželka
e.	<i>мисс амраг</i> „milénka, která je královnou krásy“	=	<i>мисс</i> miss	<i>амраг</i> [29] milénec/milénka
f.	<i>мисс хүүхэн</i> „misska“	=	<i>мисс</i> miss	<i>хүүхэн</i> [29] dívka

²⁴⁸ Přiřazování výpůjček ke gramatickému rodu probíhá ve všech jazycích, v nichž substantiva a adjektiva rozlišují gramatický rod. Tento proces může být ovlivněn řadou různých faktorů (Winford 2003, s. 49–50), ale výsledný rod u téhož slova i v příbuzných přejímajících jazycích nemusí být vždy stejný (např. slov. *imidž* (m.), čes. *image* (m./f.), ru. *имидж* (m.), dále např. něm. *das image* (n.) anebo čes./slov. *garáž* (f.), ru. *гараж* (m.) apod.).

g.	<i>фен бүсгүйчүүд</i> „fanynky“	=	<i>фен</i> fanoušek	<i>бүсгүйчүүд</i> [29] žena, dívka-pl.
h.	<i>ченж бүсгүй</i> „překupnice“	=	<i>ченж</i> překupník	<i>бүсгүй</i> [30] žena, dívka
i.	<i>циркчин охин</i> „(mladá) cirkusačka“	=	<i>циркчин</i> (cirkus- - <i>чин</i> ²⁴⁹)	<i>охин</i> [31] cirkusák dívka
j.	<i>циркчин эр</i> „cirkusák“	=	<i>циркчин</i> cirkus- - <i>чин</i> =	<i>эр</i> cirkusák muž
k.	<i>массажист хүүхэн</i> „masérka“	=	<i>массажист</i> masér	<i>хүүхэн</i> [32] dívka, žena
(90)	<i>найз boy</i> „kluk, přítel“	=	<i>найз</i> пřítel	<i>boy</i> ²⁵⁰ (< angl.) chlapec, kluk

Množství nemusí být u mongolských jmen explicitně vyjádřeno **plurálovým tvarem**,²⁵¹ tak jak je tomu u většiny evropských jazyků (Lubsangdorji, Vacek, 2004, díl I., s. 7), může vyplývat z kontextu anebo je lze vyjádřit lexikálně, například pomocí číslovky před příslušným jménem (*гурван ном* „tři knihy“), slovem

²⁴⁹ Viz níže s. 132.

²⁵⁰ Ze soukromého dopisu.

²⁵¹ Lubsangdorji a Vacek (2004, s. 7) uvádějí, že plurálových tvarů u jmen se užívá v případě konkrétního nebo omezeného množství z dané třídy anebo v případě konkrétní skupiny předmětů nebo osob, a považují proto za výstižnější označení **parciální číslo** (*хэсэг тоо*) a **druhové číslo** (*төрөл тоо*).

vyjadřujícím určité množství (*олон хүн* „mnoho lidí“, *зарим оюутан* „někteří studenti“) apod.²⁵²

Vztahy mezi jmény a dalšími slovy ve slovních spojeních a ve větách jsou vyjadřovány pomocí pádových sufixů. **Pádů** (*тийн ялгал*) rozlišujeme v mongolštině 9,²⁵³ a to **nominativ, genitiv, dativ-lokativ, akuzativ, vokativ, ablativ, instrumentál, sociativ a direktiv**. V některých gramatikách je popisována také existence tzv. **zdvojených pádů**,²⁵⁴ kdy se ke kmeni přidává nikoliv pouze jeden, ale hned dva pádové sufixy, které vyjadřují dva syntaktické vztahy současně. Nejčastějšími zdvojenými pády jsou genitiv+dativ-lokativ a sociativ+akuzativ. Poppe (1937, s. 60; 1951, s. 68–69) uvádí, že zdvojené pády jsou typické spíše pro hovorový jazyk (91).

(91)

<i>Өчигдөр</i>	<i>би</i>	<i>ахындаа</i>	<i>хонов.</i>
Včera	já	bratr-G.-D-L.-poss.	přespat- PP.

„Včera jsem přespal u bratra.“

Kromě pádových sufixů se k mongolským jménům připojují také **posesivní (přivlastňovací) sufixy**. Mongolské gramatiky (SM 2004, s. 141; Лувсанвандан 1968, s. 56–61) rozlišují dva typy těchto sufixů: **osobní posesivní sufixy** (*биед хамаатуулах нөхцөл*), které jsou ale označovány také jako příklonná posesivní

²⁵² Podrobněji o kategorii čísla u mongolských jmen viz SM 2004, s. 131–133. Také použití jednotlivých sufixů je podrobně popsáno v učebnicích a gramatikách mongolského jazyka, viz zejména Lubsandorji, Vacek 2004; Kullmann, Tserenpil 1996, s. 73–77; SM 2004, s. 131–132.

²⁵³ Některé gramatiky udávají 8 pádů. Kullmann, Tserenpil (1996, s. 78), SM (2004, s. 133), ale i Poppe (1951, s. 57–68) mezi pády neřadí vokativ. Někdy se sociativ označuje názvem komitativ. Přehled mongolských pádů a jejich sufixů, včetně výkladu k jejich použití viz SM (2004, s. 133–141), Lubsangdorji, Vacek (2004, díl II), Kullmann, Tserenpil (1996, s. 78–100), Poppe (1951, s. 57–68) aj.

²⁵⁴ S tímto výkladem ale nesouhlasí například doc. Luvsandorj, jenž je přesvědčen, že jde ve skutečnosti o substantivizaci jména s pádovým sufixem. K tomuto „druhotnému“ jménu je pak následně připojen další sufix (Luvsandorj, osobní konzultace 2010).

zájmena (*enclitic possessive pronouns*) (Lubsangdorji, Vacek 2004, s. 80) nebo partikule vázaná na pád (*case-bound particle*) (Kullmann, Tserenpil 1996, s. 106) a neosobní posesivní sufix (*-aa⁴*).²⁵⁵

K přejatým jménům se připojují sufixy parciálního čísla (plurálu), pádové i posesivní sufixy stejným způsobem jako ke jménům původním. Příklady pádových a dalších zmíněných tvarů výpůjček jsou uvedeny v Přehledu sufixů používaných s novodobými výpůjčkami na s. 219.

5.1.1.1. Výpůjčky v pozici atributu

Přejatá jména se mohou v základním tvaru nacházet v pozici atributu před určovaným jménem stejně jako mongolská jména anebo již dříve přejatá a asimilovaná výpůjčky, jako v případě *шаазан ломбо* „porcelánová plomba“, kde je porcelán-at. (< čín. *shājīng*) + plomba (< ru. *пломба*). U některých atributů je zřetelná funkce konkretizující, vyčleňující to, co je vyjádřeno atributem, v rámci nějakého obecného celku. Tyto atributy s tímto významem, ale bez vazby na celek fungují také samostatně. Například *жийп машин* ~ *жийп* „džíp, terénní vůz“, *винтов буу* „puška“, *винтовоор бууда-* (puška-Ins. střílet) „střílet z pušky“ atd. (93).

(92)

a.	<i>бензин колонк</i>	=	<i>бензин</i>	<i>колонк</i>
	„benzinová pumpa“		benzin	pumpa
b.	<i>брак бараа</i>	=	<i>брак</i>	<i>бараа</i>
	„vadné zboží“		vada	zboží

²⁵⁵ Лувсанвандан (1968, s. 56) označuje tento typ sufixu jako *ерөнхий хамаатуулах нөхцөл* a SM (2004, s. 141) jako *эзэнд хамаатуулах нөхцөл*. Kullmann a Tserenpil (1996, s. 108) jej považují za reflexivní sufix. Podrobněji o posesivních sufixech viz Lubsangdorji, Vacek (2004, s. 80); SM (2004, s. 141) a Kullmann, Tserenpil (1996, s. 106–112).

c.	<i>брэнд хувцас</i> „značkové oblečení“	=	<i>брэнд</i> značka	<i>хувцас</i> oblečení
d.	<i>вакум цонх</i> „plastové okno“	=	<i>вакум</i> vakuum	<i>цонх</i> okno
e.	<i>компьютер график</i> „počítačová grafika“	=	<i>компьютер</i> počítač	<i>график</i> grafika
f.	<i>ламинат шал</i> „laminátová podlaha“	=	<i>ламинат</i> laminát	<i>шал</i> podlaha
g.	<i>ноутбук компьютер</i> „notebook“	=	<i>ноутбук</i> notebook	<i>компьютер</i> počítač
h.	<i>офсет хэвлэл</i> „ofsetový tisk“	=	<i>офсет</i> offset	<i>хэвлэл</i> tisk
i.	<i>рентген зураг</i> „rentgenový snímek“	=	<i>рентген</i> rentgen	<i>зураг</i> obrázek
j.	<i>рентген оношлогоо</i> „rentgenová diagnostika“	=	<i>рентген</i> rentgen	<i>оношлогоо</i> diagnostika
k.	<i>спонсор байгууллага</i> „sponzor, (dosl. sponzorská organizace)“	=	<i>спонсор</i> sponzor	<i>байгууллага</i> organizace
l.	<i>спорт гутал</i> „sportovní boty“	=	<i>спорт</i> sport	<i>гутал</i> boty
m.	<i>сэндвич хавтан</i> „sendvičový panel“	=	<i>сэндвич</i> sendvič	<i>хавтан</i> panel
n.	<i>секс аялал</i> „sexuální turistika“	=	<i>секс</i> sex	<i>аялал</i> cesta

(93)

1)	a. <i>жүдо бөх</i> [33]
„džudo“	=	<i>жүдо</i>
džudo	<i>бөх</i>
zápas
	b. <i>сумо бөх</i>
„sumó“	=	<i>сумо</i>
sumó	<i>бөх</i>
zápas
2)	a. <i>гондол завь</i>
„gondola“	=	<i>гондол</i>
gondola	<i>завь</i> bolor-toli.com
lod'ka
3)	a. <i>салмон загас</i>
„losos“	=	<i>салмон</i>
losos	<i>загас</i>
ryba
	b. <i>туна загас</i> ²⁵⁶
„tuňák“	=	<i>туна</i>
tuňák	<i>загас</i>
ryba
4)	a. <i>тальятелле гоймон</i> ²⁵⁷
„tagliatelle“	=	<i>тальятелле</i>
tagliatelle	<i>гоймон</i>
nudle
5)	a. <i>пармесан бяслэг</i> ²⁵⁸
„parmezán“	=	<i>пармесан</i>
parmezán	<i>бяслэг</i>
sýr
	b. <i>фета бяслэг</i>
„feta“	=	<i>фета</i>
feta	<i>бяслэг</i>
sýr
6)	a. <i>мартини дарс</i>
„Martini“	=	<i>мартини</i>
Martini	<i>дарс</i>
vino

²⁵⁶ *Туна загастай сендвич* „sendvič s tuňákem“ (z jídelních lístků v restauracích, UB, 2005–2010).

²⁵⁷ *Бяслагны сүмстэй тальятелле гоймон* „tagliatelle se sýrovou omáčkou“ (jídelní lístek restaurace Chan-Bräu, červenec 2005).

²⁵⁸ *Мартини дарсаар амталсан үхрийн гол мах, пармесан бяслагтай төмс, хуурсан ногоотой* „hovězí filet ochucený Martini, brambory s parmezánem a dušená zelenina“ (Ibid.)

- 7) a. *фургон машин* = *фургон машин*
 „furgon“ furgon auto
- b. *жийп машин* = *жийп машин*
 „džíp“ džíp auto
- 8) a. *винтов буу* = *винтов буу*
 „puška“ puška puška

5.1.1.1.1. *Atributy s koncovým neboli nestabilním –H*

V mongolštině existuje skupina jmen s tzv. koncovým /*n*/ (*тогтворгуй –H* „nestabilní /*n*/“) ve kmeni. Zatímco v protomongolštině, staré, střední a klasické psané mongolštině bylo koncové /*n*/ přítomno ve všech pádových tvarech, v současné chalchské mongolštině jména v některých pádech koncové *–H* ztrácejí (Poppe 1955, s. 167).²⁵⁹

Ztráta koncového *–H* v nominativu způsobila značné nesrovnalosti ve skloňování. Na základě analogie, kdy v některých kmenech zůstalo koncové *–H* zachováno v některých pádech (G., D.-L., Abl.), avšak nikoliv např. v nominativu, se mnohá slova, která původně nikdy koncové *–H* neměla, začala chovat, jako kdyby do této kategorie patřila.²⁶⁰ Koncové *–H* se hojně objevuje i u novodobých výpůjček, kde je jeho přítomnost z gramatického hlediska neopodstatněná, a je proto nasnadě, že tento tvar je ovlivněn velmi silnou analogií s adjektivním tvarem

²⁵⁹ Podrobně o historickém vývoji tohoto jevu a o rozdílech v různých mongolských jazycích viz Poppe 1955, s. 186. Tímto jevem se velmi podrobně zabývá též Luvsanvandan (Лувсанвандан 2002, s. 5–65) a pokud jde o mongolštinu, vysvětluje jeho souvislost s fonetickými změnami (redukci koncových samohlásek) v hovorovém jazyce.

²⁶⁰ Prof. Šagdasarüren (Шагдарсүрэн 2010, s. 44) spatřuje v nadbytečném přidávání koncového *–H* ke jménům soudobou tendenci, která je založená na „přesvědčení, že *–H* dodává (jménu) funkci adjektiva“. Osobně se k tomuto jevu staví velmi negativně a vysvětluje, že pravidlo pro to, kdy slova *–H* přibírají a kdy nikoliv, je potřeba hledat v mongolském písmu, kde se *–H* nikdy neobjevuje u slov zakončených na souhlásku uzavírající slabiku.

ve zdrojovém jazyce, zejména v ruštině, jak je vidět na následujících příkladech (94):

(94)

a.	<i>атласан цээживч</i> „atlasový živůtek“	=	<i>атлас(ан)</i> atlas (< ru. <i>атлас</i>)	<i>цээживч</i> živůtek
b.	<i>гипсэн давхарга</i> „sádrová vrstva“	=	<i>гипс(эн)</i> sádra (< ru. <i>гипс</i>)	<i>давхарга</i> vrstva
c.	<i>жалюзан хаалт</i> „závěs ze žaluzií“	=	<i>жалюз(ан)</i> žaluzie (< ru. <i>жалюзи</i>)	<i>хаалт</i> závěs
d.	<i>жинсэн өмд</i> „džíny“	=	<i>жинс(эн)</i> džíny (< ru. <i>джинсы</i>)	<i>өмд</i> kalhoty
e.	<i>каркасан барилга</i> „skeletová budova“	'=	<i>каркас(ан)</i> skelet (< ru. <i>каркас</i>)	<i>барилга</i> budova
f.	<i>(хувцасны өрөөний)</i> oblečení-G. pokoj-G. „(šatnový) skeletový policový systém“		<i>каркас(ан)</i> skelet полкны police-G.	<i>систем</i> systém
g.	<i>картонон цаас</i> „karton“ (dosl. kartonový papír)	=	<i>картон(он)</i> karton (< ru. <i>картон</i>)	<i>цаас</i> papír
h.	<i>монетон бөгж</i> „prsten z červeného zlata“	=	<i>монет(он)</i> červené zlato(< ru. <i>монет</i>)	<i>бөгж</i> prsten
i.	<i>паркетан шал</i> „parketová podlaha“	=	<i>паркет(ан)</i> parketa (< ru. <i>паркет</i>)	<i>шал</i> podlaha
j.	<i>парлонон дэвсгэр</i> „karimatka“	=	<i>парлон(он)</i> molitan (< ru. <i>поролон</i>)	<i>дэвсгэр</i> podložka

k.	<i>плитан шал</i> „dlažba“	=	<i>плита(н)</i> dlaždice (< ru. <i>плита</i>)	<i>шал</i> podlaha
l.	<i>срочкон цамц</i> „košile“	=	<i>срочк(он)</i> pánská košile (< ru. <i>сорочка</i>)	<i>цамц</i> košile, halena, tričko
m.	<i>шифонон даашинз</i> „šifonové šaty“	=	<i>шифон(он)</i> šifon (< ru. <i>шифон</i>)	<i>даашинз</i> šaty (< čín. <i>dà sian zi</i>)
n.	<i>черепицэн дээвэр</i> „tašková střecha“	=	<i>черепиц(эн)</i> (střešní) taška (< ru. <i>черепица</i>)	<i>дээвэр</i> střecha

5.1.1.2. *Вýпýжкы s derivačnými sufixy*

5.1.1.2.1. *Suffixy denominálních jmen*

-Ч/-ЧИН

-Ч/-ЧИН je v současných mongolských jazycích velmi aktivně používaným sufixem, jehož pomocí se ze jmen tvoří jména označující nějakou profesi nebo osobu pravidelně vykonávající nějakou činnost. Oba tyto sufixy nacházíme jak u mongolských slov, kupříkladu *эм* „lék“ > *эмч* „lékař“, *мал* „dobytek“ > *малчин* „pastevec“ apod., tak u slov cizího původu, např. u starších a asimilovaných výpůjček: *наймаачин* „obchodník“ < *наймаа* „obchod“ (< čín. *mǎi-mai*), *бадарчин* „potulný mnich“ < *бадар* „milodar; miska na milodary“ (< skt. *pātra*), *луйварчин* „podvodník“ < *луйвар* „podvod“ (< tib. *bslus par*) apod.²⁶¹

Nové a nejnovější výpůjčky, z nichž jsou derivována jména pomocí sufixů -Ч/-ЧИН, označují instituce, činnosti nebo předměty. Jen v ojedinělých případech se sufix pojí se kmenem, který ve zdrojovém jazyce už sám o sobě označuje osobu vykonávající nějakou profesi, např. (ru. *архитектор* >) *архитектор-ч* „architekt“, (ru.

²⁶¹ Podrobněji o těchto sufixech, jejich historických tvarech i významové diferenciaci v současné mongolštině viz Bold (1986, s. 11–14).

агроном >) *агроном-ч* „agronom“, (ru. *токарь* >) *токарь-чин* „soustružník“. Vedle jmen, která tyto sufify přibírají, se v mongolštině objevuje také poměrně velká skupina výpůjček, které mají i ve zdrojovém jazyce význam profese nebo osoby pravidelně vykonávající nějakou činnost (nejčastěji přejatá z ruštiny a zakončená na *-ор*, *-ер*, *-ист*, přejatá z angličtiny a japonštiny) a v mongolštině si zachovávají svůj původní tvar, aniž by sufix *-ч/-чин* přibíraly (96).²⁶²

Zaznamenané dvojtvary jako *архитектор/архитекторч* „architekt“ anebo *кассчин* „pokladník (v obchodě)“ a *касс* „pokladna, *р/ен*. pokladník (v obchodě)“, stejně tak jako deverbativní jméno *программчлагч* „programátor“, které se občas objevuje jako ekvivalent k *программист*, lze považovat spíše za výjimku.

(95) Názvy profesí a osob se vztahem k nějaké činnosti se sufixem *-ч/-чин*

агрономч „agronom“ < ru. *агроном*

академич „akademik“ < *академи* „akademie“ (< ru. *академия*)

архитекторч „architekt“ < ru. *архитектор*

балетчин „baletka, baletník“ < *балет* „balet“ (< ru. *балет*)

блогч „blogér“ < *блог* „blog“ (cf. ru. *блог*, angl. *blog*)

*боксчин*²⁶³ „boxer“ < *бокс* „box“ (< ru. *бокс*)

гитарчин „kytarista“ < *гитар* „kytara“ (< ru. *гитара*)

²⁶² Podobně se chovají některé tibetské výpůjčky označující některé funkce a specializace buddhistických mnichů, jako jsou *нярав* „pokladník, správce (původně v klášteře)“ (< tib. *gnyer-ba*), *маарамба* *buddh.* „lékař“ (< tib. *smān rams pa*) nebo *умзад* *buddh.* „předzpěvák“ (< tib. *dbu mdzad*), ale tyto jsou možná považovány spíše za tituly.

²⁶³ Bold (1986, s. 14) uvádí také tvar *боксч*.

компьютер графикч „počítačový grafik“ < **компьютер график** „počítačová grafika“ cf. ru. **компьютерная графика** „počítačová grafika“ ~ ru. **компьютерный график** „počítačový grafik“ cf. angl. **computer graphics** „počítačová grafika“ ~ **computer graphic designer** „počítačový grafik“

дипломатч „diplomat“ < **дипломат** „diplomat, diplomatický“ (< ru. **дипломат** „diplomat“, **дипломатия** „diplomacie“)

зоотехникч „zootechnik“ < ru. **зоотехник**

карьерч „kariérista“ < **карьер** „kariéra“ cf. ru. **карьера**, angl. **career**

каратеч „karatista“ < **карате** „karate“ < ru. **карате**

кассчин „pokladní“ < **касс** „pokladna“ (< ru. **касса**)

каталогич „pracovník (pracovnice) katalogu“ < **каталог(и)** „katalog“ (< ru. **каталог**)

кино механикч „promítač“ < ru. **киномеханик** „kinooperátor“

киноч „filmař“ < **кино** „film“ (< ru. **кино** „kino, film“)

нотариатч²⁶⁴ „notář“ < **нотариат** „notářství“ (< ru. **нотариат** „notářství“)

пиарч²⁶⁵ „pracovník pro styk s veřejností“ < **пиар** „styk s veřejností“ (cf. ru. **пиар** < PR < angl. **public relation** „styk s veřejností“)

компресорчин „obsluha kompresoru“ < **компресор** „kompresor“ (< ru. **компрессор**)

²⁶⁴ Z počátku bylo slovo notář přejato se zachováním ruského tvaru *нотариус* (Дамдинсүрэн, Лувсанвандан 1942, s. 206). V hovorové mongolštině však mluvčí většinou obcházejí přímé používání tvaru *нотариатч*, pravděpodobně kvůli komplikované výslovnosti, a upřednostňují různé tvary slova *нотариат* „notářství“.

²⁶⁵ Toto slovo je fonetickým zápisem původně anglické zkratky *PR* (*public relations*) „styk s veřejností“. Stejně jako v ruštině se i v mongolštině po určitou dobu pro zápis tohoto slova používalo původní anglické zkratky s přidáním příslušného mongolského sufixu. Dodnes jsou běžné oba dva způsoby zápisu.

кранчин „jeřábník“ < *кран* „jeřáb“ (< ru. *кран*)

покерчин „hráč pokru“ < *покер* „покр (karetní hra)“ (cf. angl. *poker*, ru. *покер*)

пулбильярдчин *sport.* „hráč kulečnicku pool“ < *пулбильярд* „kulečnick pool“ (ru. *пул* angl. *pool* - (*billiard*))

сумоч „zápasník sumó“ < *сумо* „sumó“ (< jap. sumó)

токарчин „soustružník, obráběč“ (< ru. *токарь*)

форумчин „návštěvník, účastník (internetového) fóra“ < *форум* „(internetové) fórum“ (cf. ru. *форум*, angl. *forum*)

хип хопч „hip hop“ < *хип хоп* „hip hop“ (cf. ru. *хип хоп*, angl. *hip hop*)

циркчин „cirkusák, cirkusačka“ < *цирк* „cirkus“ (< ru. *цирк*)

чатчин „návštěvník, uživatel chatu“ < *чат* „chat“ (cf. ru. *чат*, angl. *chat*)

шантаажчин „vyděrač“ < *шантааж* „vydírání“ (< ru. *шантаж* „vydírání“)

(96) Názvy profesí a osob se vztahem k nějaké činnosti bez sufixu **-ч/-чин**

архитектор „architekt“ (< ru. *архитектор*)

бармен „barman“ (cf. ru. *бармен*, angl. *barman*)

бизнесмен „podnikatel“ (< ru. *бизнесмен*)

геожи „rozhodčí v sumó“ (< jap. *gjódži*)

дизайнер „designer“ (< ru. *дизайнер*, angl. *designer*)

дилер „obchodník, prodejce (v rámci řetězce)“ (cf. ru. *дилер*, angl. *dealer*)

дистрибьютор „distributor“ (< ru. *дистрибьютор*)

зритель *prof. slang.* „divák“ (< ru. *зритель*)

инженер „inženýr“ (< ru. *инженер* „inženýr“)

имиджмейкер „imagemaker“ (cf. ru. *имиджмейкер*, angl. *imagemaker*)

касс²⁶⁶ „pokladní (také pokladna)“ (< ru. *касса*)

манекан, манекен²⁶⁷ „manekýn“ (< ru. *манекен*)

массажист „masér(ka)“ (< ru. *массажист*)

мастер „mistr (ve výrobě); mistr (sportu)“ (< ru. *мастер*)

менежер „manažer(ka)“ (< ru. *менеджер*, cf. angl. *manager*)

оператор „operátor(ka)“²⁶⁸ (cf. ru. *оператор*, angl. *operator*)

программист²⁶⁹ „programátor“ (< ru. *программист*)

продюссер „producer“ (ru. *продюсер*, angl. *producer*)

протезист „protetik“ (< ru. *протезист*)

редактор „redaktor“ (< ru. *редактор*)

референт „referent(ka)“ (< ru. *референт*)

²⁶⁶ Viz také 2.2.1.2. Rozšíření významu, s. 43. Paralelně se používá též tvar *кассчин*, viz výše s. 134.

²⁶⁷ Objevuje se také ve významu „figurína“.

²⁶⁸ Další význam je operátor ve smyslu organizace, např. telefonní operátor.

²⁶⁹ Méně často také *программчлагч* < *программчла-* „programovat“ + deverbativní sufix *-гч* < *программ* „software, program“ < ru. *программа*.

ресепшин „recepční“ (< angl. *reception* „recepce“ cf. ru. *ресепшин* „рецепсе“)

прокурор „státní zástupce (zástupkyně)“ (< ru. *прокурор*)

рокер „roker(ka)“ (cf. ru. *рокер*, angl. *rocker*)

террорист „terorista“ (cf. ru. *террорист*, angl. *terrorist*)

-тан⁴

Sufix *-тан⁴* se v současné mongolštině objevuje ve spojení se jmény a tvoří se jím souhrnně označení osob nebo bytostí, které charakterizuje to, co je vyjádřeno daným jménem (*жигүүр* „křídlo“ → *жигүүртэн* „ptáci (dosl. mající křídla)“, *эрдэм* „moudrost, erudice, vědomosti“ → *эрдэмтэн* „vědec“). Objevuje se též ve spojení s některými názvy barev a slovy *баруун* „pravý“ nebo *зүүн* „levý“, např. *цагаантан* „bělogvardějec, bílý“, *баруунтан* „pravičák, stoupenec pravice“.²⁷⁰

Ve spojení se soudobými výpůjčkami se tento sufix objevuje v následujících případech, přičemž někdy pozorujeme u takto vytvořeného jména znatelný modální odstín, jako v příkladech (98–99). Přidáním suffixu *-тан⁴* k číslovkám tibetského původu *сая* „milion“ a *тэрбум* „miliarda“ vznikla jména *саятан* „milionář“ a *тэрбумтан* „miliardář“.

(97)

медальтан „medailista“ < *медаль* „medaile“ (< ru. *медаль*)

(98)

жийптэн „majitel džípu“ < *жийп* „džíp“ ~ (cf. ru. *жип* „džíp“, angl. *jeep*)

(99)

дипломтан „diplomovaný člověk“ < *диплом* „diplom“ (< ru. *диплом*)

²⁷⁰ Podrobněji o suffixu *-тан⁴* včetně jeho historických tvarů viz Болд 1986, s 18–19.

-лаг²

V současné mongolštině se tento sufix objevuje se jmény a má význam „mající vlastnost vyjádřenou daným kmenem“ (např. *чадвар* „schopnost, dovednost“ → *чадварлаг* „mající schopnost, schopný“), čímž má blízko k sociativnímu sufixu *-тай⁴*. Ve spojení s výpůjčkami se objevuje spíše ojediněle.²⁷¹

(100)

стильлэг „stylový, stylově“ < *стиль* „styl“ (< ru. *стиль*)

<i>Ажил</i>	<i>хэрэгч</i>	<i>залуусын</i>	<i>хувьд</i>	<i>хэдий</i>	<i>костюмны</i>	<i>хослол</i>	<i>байх</i>
práce	vykonavatel	mladý-pl.-G.	úděl-D.-L.	i když	oblek-G.	oblek	být- NF

<i>ч</i>	<i>загвар сайтай</i>	<i>стильлэг</i>	<i>харагдах</i>	<i>хэрэгтэй</i>	<i>шүү.</i> [34]
part.	střih	dobrý-Soc.	stylově (<i>dosl.</i> se stylem)	vypadat-NF	potřeba-Soc. part.

„Pokud jde o mladé podnikatele, i když mají obleky, tak je potřeba, aby měly dobrý střih a vypadaly stylově.“

(101)

амбицлаг „ambiciózní“ < *амбиц* „ambice“ (< ru. *амбиция*)

<i>... эрэгтэйчүүд илүү</i>	<i>их</i>	<i>амбицлаг</i>	<i>ч</i>	<i>гэдэг</i>	<i>юм</i>	<i>уу ...</i> [35]
... muž-pl.-N.	více	hodně ambiciózní	part.	říkat-NU	věc	táz. part.

„... muži jsou asi ambicióznější ...“

(102)

материаллаг „materiálový“ < *материал* „materiál“ (< ru. *материал*)

²⁷¹ Podrobněji viz Болд 1986, s 23–26, Poppe 1951, s. 36.

материаллаг *бааз*²⁷²
materiálový *základna*
 „materiálová“ *základna*“

-pxyy²

Připojením tohoto složeného sufixu (*px+yy*) ke jmennému kmeni vznikne slovo s významem „mající podobné vlastnosti jako jméno tvořící kmen“ (např. *yc* „voda“ → *ycархуу* „vodnatý“, *тийм* „takový“ → *тиймэрхүү* „stejný jako tamto, dosti podobný“ apod.). Je-li kmen zakončen souhláskou *-p*, dochází k disimilaci a sufix má tvar *-лхуу*. Ve spojení s výpůjčkami byl zaznamenán v těchto případech:

(103)

драпархуу „podobný drapu“ < *драп* „drap (kabátovina)“ (< ru. *драп*)

драпархуу *материал* [36]
 podobný drapu materiál
 „materiál podobný drapu“

(104)

бааралхуу „barového typu, podobný baru“ < *бар*, *баар* „bar“ (cf. ru. *бар*, angl. *bar*)

<i>Тэдний кафе</i>	<i>тийм</i>	<i>бааралхуу</i>	<i>юм</i>	<i>болсон (...)</i>	<i>архи</i>	<i>мархи</i>
oni-G. kavárna	takový	podobný baru	věc	stát se-NP (...)	vodka	vodka (echo)

зардаг.²⁷³

prodávat-NU

„Z té jejich kavárny je teď spíš něco jako bar ... prodávají tam (vodku a) alkohol.“

²⁷² PSMJ, díl I, s. 187.

²⁷³ Ojuuna, červenec 2005.

5.1.1.2.2. Suffixy denominálních sloves

-ла⁴- (**-л-**)²⁷⁴

Pomocí sufixu **-ла⁴-** jsou v současné mongolštině odvozována slovesa ze jmenných základů. Takto odvozená slovesa jsou zpravidla tranzitivní²⁷⁵ a Poppe (Поппе 1937, s. 135) je označuje jako „slovesa (po)užití“ (*глаголы применения*), ve skutečnosti je však rozsah jejich významů mnohem širší a zahrnuje „používat nebo vytvořit věc či předmět vyjádřený slovem stojícím v kmeni“ anebo děj, resp. „jednat jako předmět anebo způsobem vyjádřeným jménem stojícím ve kmeni“.²⁷⁶

Sufix **-ла⁴-** hraje aktivní roli při adaptaci přejatých slov a jejich transformaci na slovesa a vyskytuje se stejně tak u asimilovaných výpůjček jako u novodobých bez ohledu na typologii zdrojového jazyka. Starší asimilované a verbalizované výpůjčky jsou například *наймаала-* „obchodovat“ < *наймаа* „drobný obchod“ < čín. *тāi-тāi*, *ваарла-* „obkládat, kachličkovat; pokládat střešní tašky“ < *ваар* „dlaždice, obkládačky, (střešní) tašky“ < čín. *wǎ*, *маягла-* „pitvořit se, předvádět se, mít vrtochy“ < tib. *ma yig* „vrtochy, nepřirozené chování“;²⁷⁷ *галигла-* „transkribovat“ < *галиг*

²⁷⁴ V odborných pracích většiny mongolských (SM 2004, s. 121; SM 1997, s. 190; Лувсанвандан 1968, s. 143, Өнөрбаян 2000, Бат-Эрдэнэ 2006, s. 91–98 atd.) a též některých zahraničních lingvistů (Lubsangdorji, Vacek 2004) jsou slovesné sufixy uváděny bez samohlásky a slovesa v tzv. rozpoznaném základním tvaru (identified basic form), zatímco v některých jiných pracích a tradičně ve slovnících se slovesa udávají ve tvaru Nomen futuri. Vzhledem k tomu, že se tato práce týká výpůjček z jazyků, které na rozdíl od mongolštiny neznají vokální harmonii, ponechávám záměrně slovesné sufixy ve tvaru se samohláskou, např. **-ла⁴-**, **-да⁴-** atd., aby bylo zřejmé, kterou vokálovou variantu sufixu ta která výpůjčka nabývá. Aby však byla práce jednotná, používám tento způsob i u mongolských sloves.

²⁷⁵ Vedle většiny tranzitivních sloves vzniká pomocí tohoto sufixu také nepatrné množství intransitivních sloves (podrobněji viz Өнөрбаян 2000, s. 25).

²⁷⁶ Өнөрбаян na základě podrobného zkoumání vyčleňuje u mongolských sloves s tímto produktivním sufixem celkem 5 významových okruhů, podrobněji viz Өнөрбаян 2000, s. 22–27. Tento sufix se rovněž podílí na derivaci sloves z číslovek a některých dalších slov (Болд 1986, s. 122–123).

²⁷⁷ Сүхбаатар 1997, s. 137.

„transkripce“ (původně sada znaků tradičního mongolského písma na zapisování slov cizího původu) < skt. *kalekha*²⁷⁸ a mnoho dalších.

U kmenů zakončených na *-ŋ* (*-h* /*r*/) nebo *-m* (*-m*) má tento sufix podobu *-ha⁴*-, jako v případě mongolského *эмнэ* „léčit“ < *эм* „lék“ nebo *самна* „česat“ < *сам* „hřeben“. Roerich (Рерих 2007, s. 138, 140) zaznamenal obě varianty tohoto sufixu u přejímek z tibetštiny (*norlax/norlox* „chybovat“, *gomnax* „meditovat“),²⁷⁹ avšak u soudobých přejímek se varianta *-ha⁴*- *neobjevuje*.

Většina výpůjček, které jsou kmeny sloves nově vytvořených pomocí sufixu *-la⁴*-, označují předměty, věci nebo akce, patří sem však také několik slov s významem profese nebo jinak označující osoby, jako např. *балиашиг* „fanoušek“, *продюссер* „producent“, *редактор* „redaktor“ či *спонсор* „sponzor“. Za pozornost jistě stojí, že tento typ kmene se objevuje pouze ve slovesech derivovaných pomocí sufixu *-la⁴*- (Kapišovská 2010, s. 63).

Bat-Erdene (Бат-Эрдэнэ 2006, s. 95) kromě výše uvedené významové skupiny dělí slovesa odvozená od výpůjček pomocí sufixu *-la⁴*- ještě na další 4 okruhy, a to na slovesa s významem 1) vložit něco někam; 2) opatřit, natřít něco něčím nebo navrstvit něco na něco; 3) rozdělit, roztrždit a 4) učinit to, co je dáno významem výpůjčky ve kmeni. Vzhledem ke skladbě jím analyzovaných slov se však nemohu s tímto navrhovaným dělením ztotožnit a domnívám se, že tato otázka si vyžaduje další podrobnější prozkoumání a jasné stanovení kritérií, z nichž se bude vycházet.

Nejčastěji se objevující slovesa odvozená od novodobých výpůjček pomocí sufixu *-la⁴*- a několik příkladů jejich použití (slovesa jsou řazena podle mongolské abecedy):

²⁷⁸ Сүхбаатар 1997, s. 59; Төмөртөг 2007, s. 42.

²⁷⁹ Roerich zkoumal tibetské přejímky v mongolštině ještě v době před přerušením buddhistické tradice koncem 30. let minulého století. Většina jím zaznamenaných přejímek patří dnes již k archaismům, ale jako příklad slovesa derivovaného z přejímky pomocí sufixu *-ha⁴*- může posloužit dnes opětovně používané *цамна* „tančit (v rituálním tanci) cam“ (< tib. *'cham*[*pa*]).

1. **актла-** „odepsat, vyřadit“ < *акт* „akt, úřední dokument“ (< ru. *акт*)

Акталснаас нь өгчих.

vyřadit-NP-Abl. příkl. zájm. dát-Ints.-Imp.

“Dej jí (něco) z těch vyřazených.”

2. **амбицла-** „mít ambice“ < *амбиц* „ambice“ (< ru. *амбиция*)

3. **архивла-** „archivovat“ < *архив* „archiv“ (< ru. *архив*)

4. **балиашигла-** „fandit“ < *балиашиг* „fanoušek, fanda“ (< ru. *болельщик*)

5. **банкетла-** „slavit, hodovat“ < *банкет* „banquet“ (< ru. *банкет*)

6. **бойкотло-** *нео., polit.* „bojkotovat“ < *бойкот* „bojkot“ (< ru. *бойкот*)

7. **делитлэ-** (*роц.*) „vymazat“ < angl. *delete* „vymazat, zrušit (příkaz v počítači)“

8. **импортло-** *обч.* „dovážet“ < *импорт* „import, dovoz“ (< ru. *импорт*)

9. **метрлэ-** „měřit v metrech“ < *метр* „metr“ (< ru. *метр*)

... тэр хэмжээг нь метрлээд үзэхэд

... ten rozměr-Ac. příkl. zájm. měřit (v metrech)- CPrf. vidět-NF-D.-L.

өнөөдрийн хүмүүстэй харьцуулаад үзэхэд боломжгүй

dnes-G. lidé-Soc. srovnat-CPrf. vidět-NF-D.-L. možnost-neg.

байдаг. [37]

být-NU

„... ty rozměry jsou (naprosto) nesrovnatelné s rozměry dnešních lidí ...“

(dosl. ...když si vezmete ty rozměry naměřené v metrech, (naprosto) je nelze srovnávat s rozměry dnešních lidí)

10. **монтажла-** „stříhat (film, video)“ < *монтаж* „stříhání (filmu, videa)“ (< ru. *монтаж*)

11. **номерло-** „(о)číslavat“ < *номер* „číslo“ (< ru. *номер*)

12. **очерло-; оочерло-; оочирло-** „stát ve frontě“ < *очер; оочер; оочир* „fronta“ (< ru. *очередь*)

Талханд оочерлох үе ч байдаг байлаа. [38]

chleba-D.-L. stát ve frontě-NF doba part.-také být-NU být- PrP

„Byly také doby, kdy se stálo ve frontách na chleba.“

13. **паркетла-** „pokládat parkety“ < *паркет* „parkety“ (< ru. *паркет*)

14. **пастла-** (*роц.*) „vložit“ < angl. *paste* „vložit (příkaz v počítači)“

15. **принтерлэ-** „(vy)tisknout“ < *принтер* „tiskárna“ (cf. ru. *принтер*, angl. *printer*)

Зураг *принтерлэхгүй*²⁸⁰

Obrázek tisknout-NF-neg

„Obrázky netiskneme.“

16. **продюсерло**²⁸¹ „produkovat (např. film)“ < *продюсер* „producer“ (cf. ru. *продюсер*, angl. *producer*)

17. **редакторла-** „redigovat, editovat“ < *редактор* „redaktor“ (< ru. *редактор*)

18. **спонсорло-** „sponzorovat“ < *спонсор* „sponzor“ (cf. ru. *спонсор*, angl. *sponsor*)

Танай тоглолтыг ... том байгууллагууд спонсорлож

vaš představení-Ac. ... velký organizace-pl. sponzorovat-Clmp.

байгаа гэж сонслоо. [39]

být- NImp hovořit-Clmp. slyšet- PrP

„Slyšel(a) jsem, že vaše představení sponzorovaly ... velké organizace.“

19. **тестлэ-** „testovat“ < *тест* „test“ (cf. ru. *тест*, angl. *test*)

Түүнийг тодорхой хугацаанд тестлэх шаардлагатай болсон. [40]

Ten-G. určitý doba-D.-L. testovat-NF nutnost-Soc. stát se-NP

„Bylo nutné (to) po určitou dobu testovat.“

20. **тоормосло**²⁸² „brzdit“ < *тоормос* „brzda“ (< ru. *тормоз*)

21. **форматла-** „formátovat“ < *формат* „formát“ (cf. ru. *формат*, angl. *format*)

22. **фракцла-** *polit.* „dělit se na frakce“ < *фракц* „frakce“ (< ru. *фракция*)

23. **хаазла-** „přidat plyn, šlápnout na plyn“ < *хааз* < *газ* „plyn“ (< ru. *газ*)

24. **хармаала**²⁸³ „dát si (něco) do kapsy“ < *хармаан* „kapsa“ (< ru. *карман*)

... нэгэн өдөр овоохон мөнгө хармаалж аваад

... jeden den dost-dimin.suf. peníze-Acc. dát si do kapsy-Clmp. vzít-CPrf.

²⁸⁰ Nápis v internetové kavárně v Ulánbátaru, červenec 2005.

²⁸¹ Objevuje se také v podobě *продюссерло*.

²⁸² Také ve tvaru *тоормсогло*.

²⁸³ *хармаала*- bývá v posledních letech stále častěji nahrazováno mongolským ekvivalentem *халаасла*- (< *халаас* „kapsa“).

эхнэртэйгээ утсаар яриw. [41]
manželka-Soc.-poss. telefon-Ins. hovořit-PP.
„Jednoho dne jsem (si) vzal docela dost peněz a zavolał jsem manželce.“

25. **хиллэ-** „vážit“ < кило „kilo“ (< ru. кило hov.)

Ачаагаа хиллэх гэсэн юм.²⁸⁴
zavazadlo-Acc.-poss. vážit-NF hovořit-NP věc
„Chtěli by si zvážit zavazadla.“

26. **чатла-; чаатла-** „chatovat“ < чат; чаат „chat“ (< ru. чат)

- Чөлөөт цагаараа юу хийдэг вэ?
- volný čas-Ins.-poss. co dělat-NU táz. part.
„Co děláte ve (svém) volném čase?“

- Найзуудтайгаа утсаар ярьж, чатлаад, кино
- přítel-pl-Soc.-poss. telefon-Ins. hovořit-Cimp. chatovat-CPrf. film-Acc.

үзээд сагс тоглох зэргээр өнгөрөөдөг. [42]
dívát se-CPrf. košíková-Acc. hrát-NF a tak dále-Ins. uplynout-Caus.-NU
„(Ve volném čase) telefonuji s přáteli, chatuji, dívám se na filmy, hraji košíkovou a tak.“

27. **шантаажла-** „vydírat“ < шантааж „vydírání“ (< ru. шантаж)

28. **экспортло-** „exportovat, vyvážet“ < экспорт „export, vývoz“ (< ru. экспорт)

-да⁴- (-д-)

Další velmi frekventovaný sufix, jenž se podílí na transformaci jmen na tranzitivní slovesa, je sufix **-да⁴-**. Jeho význam je velmi blízký významu suffixu **-ла⁴-**, tj. „použít věc nebo předmět stojící ve kmeni“ (Болд 1986, s. 111; Poppe 1951, s. 46).²⁸⁵ V některých konkrétních případech je na místě spíše interpretace „dělat něco, co je vyjádřeno jménem stojícím ve kmeni“ (Kapišovská 2010, s. 66).

²⁸⁴ Recepční v hotelu v Ulánbáтарu, září 2010.

²⁸⁵ Ёнөрбайан (Өнөрбаян 2000, s. 28) dále ještě podrobněji specifikuje mongolská slovesa z hlediska významu.

Sufix *-да⁴* se objevuje v mnoha mongolských slovesech, například *дууда-* „zpívat“ < *дуу* „zvuk, hlas, píseň“; *жолоодо-* „řídit“ < *жолоо* „volant“, jakož i ve slovesech odvozených od výpůjček asimilovaných, jako jsou *архида-* „pít alkohol, chlastat“ < *архи* „alkoholický nápoj, vodka“ < arab. *ʿaraq* „výpar, fíkový exudát“;²⁸⁶ *тарнида-* „zařikávat, pronášet mantry“ < *тарни* „mantra“ < skt. *dhāraṇī*;²⁸⁷ *бууда-* „střílet“ < *буу* „puška, zbraň“ < čín. *pào* atd.

U sloves derivovaných od výpůjček nachází Bat-Erdene (Бат-Эрдэнэ 2006, s. 96) 6 významových okruhů vycházejících z významu jména stojícího v kmeni: 1) jet dopravním prostředkem; 2) hrát na hudební nástroj; 3) jíst nebo pít (ve vztahu ke konkrétnímu jídlu nebo nápoji); 4) bušit nebo bouchat na něco; 5) opatřit něco něčím (přípevnit, natřít, spojit); 6) provést činnost pomocí něčeho, avšak i v tomto případě se domnívám, že zařazení některých sloves by mělo být přehodnoceno.

Nejčastěji se objevující slovesa odvozená od novodobých výpůjček pomocí sufixu *-да⁴* a několik příkladů jejich použití (slovesa jsou řazena podle mongolské abecedy):

1. *автобусда-* „jet autobusem“ < *автобус* „autobus“ (< ru. *автобус*)
2. *баарда-* „popíjet v baru, chodit po barech“ < *баар* (cf. ru. *бар*, angl. *bar*)
3. *бетондо-* „betonovat“ < *бетон* „beton“ (< ru. *бетон*)
4. *вакуумда-* „vakuovat“ < вакуум „vakuum“ (cf. ru. *вакуум n.*, *вакуумный adj.*; angl. *vacuum n.*, *adj.*)
5. *винодо-* „dát si víno“ < *вино* „víno“ (< ru. *вино*)

Винодох *уу?*²⁸⁸
dát si víno-NF *táz. part.*
Dáme si víno?
6. *диктатурда-* „diktovat, tyranizovat“ < *диктатур* „diktatura“ (< ru. *диктатура*)
7. *замасқда-* „tmelovat“ < *замасқ* „tmel“ (< ru. *замазка*)

²⁸⁶ Владимирцов 2005, s. 875.

²⁸⁷ Сүхбаатар 1997, s. 181.

²⁸⁸ Ојуунчимег, Ујанга 2005.

8. **ёлқдо-; ёолқдо-** „slavit Nový rok²⁸⁹“ < ёлк; ёолк „oslava Nového roku, Silvestr“ (< ru. ёлка „novoroční stromek, oslava Nového roku“)

<i>Маргааш найзууд</i>	<i>гэр бүлээрээ</i>	<i>ёолқдох</i>	<i>гэж</i>
<i>zítra</i>	<i>přítel-pl.</i>	<i>rodina-Ins.-poss.</i>	<i>slavit Nový rok-NF</i>
			<i>hovořit-Cimp.</i>

*байна.*²⁹⁰

být- Prl.

„Zítřa se chystáme slavit Nový rok s (několika) přáteli a jejich rodinami.“

9. **канондо-** „kopírovat, xeroxovat“ < *канон* „kopírka“ (< Canon²⁹¹)

10. **контордо-** „malovat si oční linky“ < *контор* „oční linka(y)“ (< ru. *контур* „kontura, oční linka“)

<i>Би</i>	<i>бас</i>	<i>контордох</i>	<i>дуртай.</i> ²⁹²
<i>já</i>	<i>také</i>	<i>malovat si oční linky</i>	<i>rád(a)</i>

„Já si také ráda dělám oční linky.“

11. **копидо-** (*поч.*) „kopírovat“ < *англ. copy* „kopírovat (příkaz v počítači)“

12. **лакда-** „lakovat“ < *лак* „lak“ (< ru. *лак*)

13. **ламинаторда-** „laminovat“ < *ламинатор* „laminating machine“ (cf. ru. *ламинатор* , angl. *laminator*)

14. **лоббидо-** (*polit.*) „lobovat“ < *лобби* „lobby“ (cf. ru. *лобби*, angl. *lobby*)

15. **машинда-** „mlít“ < *машин* „stroj“; (*пřen.*) „hltať (o jídle)“; „udělat něco pomocí nějakého stroje“ (< ru. *машина*)

<i>Нэг килограмм</i>	<i>махыг</i>	<i>100 төгрөгөөр</i>	<i>машиндаж</i>	<i>байна.</i> [43]
<i>jeden kilogram</i>	<i>maso-Acc.</i>	<i>100 tugrik-Ins.</i>	<i>mlít-CImp.</i>	<i>být-Prl.</i>

„Kilo masa melou za 100 tugriků.“

15. **микродо-** (*hov.*) „jet mikrobusem“ < *микр(о)* „mikrobus“ (< ru. *микробус, микроавтобус*)

15. **мейлдэ-** „poslat emailem, (na)mailovat“ < (*и-*)*мейл* „email“ (cf. ru. *и-мейл, имейл*, angl. *e-mail, email*)

²⁸⁹ Může jít také o předsilvestrovskou oslavu.

²⁹⁰ Davaaňam, prosinec 2010.

²⁹¹ Název značky prvních kopírek, které se v Mongolsku v polovině 90. let minulého století začaly používat.

²⁹² Otgon-Erdene 2009.

16. **мессэнжэрдэ**- „komunikovat přes Yahoo Messenger“ < *мессэнжэр* „(Yahoo) Messenger“ < angl. (*Yahoo*) *Messenger*

Шууд мессэнжэрдэх [44]

přimo komunikovat přes (Yahoo) Messenger-NF

„Přímé spojení přes (Yahoo) Messenger“

17. **нервдэ**- „nervovat (se)“ < *нерв* „nervy“ (< ru. *нерв(ы)*)

18. **нормалда**- (*řidič*.) „zařadit neutrál“ < *нормал* „neutrál“ (cf. ru. *нейтраль*)

Нормалдах үеийн эргэлтийн хурд [45]

zařadit neutrál-NF doba-G. otáčka-G. rychlost

„Počet otáček při volnoběhu (neutrálu)“

19. **пивдэ**- „dát si pivo“ < *пиво*²⁹³ „pivo“ (< ru. *пиво*)

20. **плитада**- „vydláždit, pokládat dlaždice“ < *плита* „dlaždice“ (< ru. *плита*)

21. **рекламда**- „dělat reklamu“ < *реклам* „reklama“ (< ru. *реклама*)

22. **сексдэ**- „milovat se, dělat sex“ < *секс* „sex“ (cf. ru. *секс*, angl. *sex*)

Найз залуу байхгүй бол хэнтэйгээ сексдэх юм. (Тийм биз дээ) [46]

Přítel mladík být-NF-neg. part. kdo-Soc.-poss. milovat se-NF věc.

„Když nemám přítele, s kým bych asi tak spala, že?“

23. **сигналда**- „troubit (o autech)“ < *сигнал* „troubení“ (< ru. *сигнал*, cf. *сигнал-ить* „troubit“)

24. **сканнерда**- „skenovat“ < *сканнер* „skener“ (cf. ru. *скайнер*, *скеннер*, angl. *scanner*)

25. **скочдо**- „zalepit lepicí páskou“ < *скоч* „lepicí páska, izolepa“ (< ru. *скотч*²⁹⁴)

26. **стрессдэ**- „stresovat (se)“ < *стресс* „stres“ (cf. ru. *стресс*, angl. *stress*)

27. **таксида**- „jet taxíkem“ < *такси* „taxi“ (< ru. *такси*)

28. **факсда**- (*neo*.) „poslat faxem, (na)faxovat“ < *факс* „fax“ (cf. ru. *факс*, angl. *fax*)

²⁹³ Slovo *пиво* „pivo“ se vyslovuje dvěma způsoby a z toho vyplývá i dvojí výslovnost slovesa: [pia:wdä-] a [pi:wdě-]. Na pravopis ale tato variantní výslovnost vliv nemá.

²⁹⁴ Slovo *Scotch* (Скотч) je obchodní značka americké společnosti 3M. Znamená doslova „skotský“ nebo „pocházející ze Skotska“ a začal být spojován s průsvitnou lepicí páskou kvůli skotským přistěhovalcům, kteří pracovali ve společnosti 3M. Tato lepicí páska vešla pod názvem *Скотч* do povědomí v Rusku a odtud se rozšířila do Mongolska. Například na mongolském venkově se objevila poprvé začátkem 90. let minulého století (Otgon-Erdene 2010).

<i>Юмаа</i>	<i>факсдаж</i>	<i>болно</i> . ²⁹⁵
Věc-poss.	poslat faxem-CImp.	být možné- Prl.
„Můžeš (mi) to nafxovat.“		

29. *хақда*²⁹⁶ „hacknout, (*slang*. háčkovat)“ < *хак* „hack“ (< angl. *hack*)

<i>Yahoo Mail, Messenger</i>	<i>хақдах</i>	<i>болон хамгаалах</i>
Yahoo Mail, Messenger	podniknout hackerský útok-NF	a chránit-NF

<i>талаар</i>	<i>бяцхан зөвлөмж</i> [47]
stránka-Ins.	malý rada

„Malá rada, jak hacknout Yahoo Mail a Messenger a jak se (proti tomu) bránit.“

30. *цензурда* „cenzurovat“ < *цензур* „cenzura“ (< ru. *цензура*)

31. *шоуда*- *slang*) „pařit“²⁹⁷ < *шоу* „šou; *přep.* pařba“ (cf. ru. *шоу*, angl. *show*)

-та²- (-т-)

Sufix *-та²-* dodává slovesům derivovaným ze jmen význam „nabýt vlastnost vyjádřenou jménem stojícím ve kmeni“ (Болд 1986, s. 114, Өнөрбаян 2000, s. 44 písm. b/) anebo „stát se“ ve smyslu toho, co je vyjádřeno jménem stojícím ve kmeni (Poppe 1937, s. 136, Өнөрбаян 2000, s. 43 písm. a/), jako např. *гэмтэ* „poškodit, zranit se“ < *гэм* „škoda, zranění“. Slovesa vzniklá pomocí tohoto méně častého sufixu jsou intranzitivní a ve spojení se soudobými přejímkami je jeho existence známa pouze v jediném případě:

(105)

угаарта- „otrávit se oxidem uhelnatým“ < *угаар* „oxid uhelnatý, CO“ (< ru. *hov.* *угар* „oxid uhelnatý; otrava CO“)

<i>Галыг</i>	<i>Аврах,</i>	<i>гал</i>	<i>унтраах</i>	<i>Х ангийн алба хаагчид</i>
ohěň-Acc.	zachránit-NF	ohěň-Acc.	uhasit-NF	X sbor-G. příslušník-pl.

²⁹⁵ Enchtujaa, červen 2004.

²⁹⁶ Objevuje se také ve tvaru *хакерда*.

²⁹⁷ Přesný výklad významu viz 2.1.1.5. Metafory a slovní hříčky, s. 48.

<i>унтраахаар</i>	<i>очиход</i>	<i>30-35 насны</i>	<i>эрэгтэй хүн</i>
uhasit-NF-Ins.	dorazit na místo-NF-D.-L.	30–35 věk-G.	muž člověk

<i>угаартаж</i>	<i>нас барсан</i>	<i>байжээ.</i> [48]
-----------------	-------------------	---------------------

být otráven oxidem uhelnatým-CImp.	zemřít-NP	být- Plmp
------------------------------------	-----------	-----------

„Když X. záchranný a hasičský sbor dorazil na místo požáru (*dosl.* aby uhasil požár), 30–35letý muž byl nalezen mrtev v důsledku otravy oxidem uhelnatým.“

-жи- (-ж-)

U tranzitivních sloves odvozených z některých výpůjček, zejména těch, které souvisejí s vědeckým nebo technickým názvoslovím, je přítomen sufix *-жи-* (*-ж-*), jehož význam je obecně charakterizován jako „nabýt vlastnosti (charakter) toho, co je vyjádřeno jménem stojícím ve kmeni“ (Poppe 1951, p. 46, Крылов 2004, p. 78).²⁹⁸ Podle tohoto modelu vznikají také neologismy založené na mongolských kmenech, jako jsou *улстөржи-* „(z)politizovat (se)“ < *улс төр* „politika“ nebo *хотжи-* „stát se městským (např. člověkem)“ < *хот* „město“. Tato slovesa se velmi často objevují s kauzativním sufixem *-уул/-үүл-*.

Nejčastěji se objevující slovesa odvozená od novodobých výpůjček pomocí sufixu *-жи-* (*-ж-*) a několik příkladů jejich použití (slovesa jsou řazena podle mongolské abecedy):

1. **автоматжи-** „automatizovat“ < *автомат* „automat“ (< ru. *автомат*)

<i>Бүрэн автоматжсан</i>	<i>дигитал</i>	<i>телевизийг</i>	<i>хэрхэн бий</i>	<i>болгох</i>
zcela automatizovat-NP	digitální	televize-Acc.	jak	být stát se-
Caus.				

²⁹⁸ Önörbajan shledává u sloves derivovaných pomocí tohoto sufixu ještě další význam „rozmnožovat, zvelebovat předmět vyjádřený jménem stojícím ve kmeni“, ale zdá se, že tento význam se ke slovesům odvozeným ze soudobých výpůjček nevztahuje. Podrobněji viz Өнөрбаян 2000, s. 38–39.

вэ. [49]

táz. part.

„Jak vytvořit plně automatizovanou digitální televizi.“

2. **автоматжуул-** „automatizovat“ (*автоматжи-* + *Caus.*)

Программын тусламжтайгаар төрөл бүрийн бизнес ажиллагааг
software-G. pomoc-Soc.-Ins. druh každý-G. obchod-At. činnost-Acc.

автоматжуулах боломжтой. [50]

automatizovat-Caus.-NF. možnost-Soc.

„Pomocí softwaru lze zautomatizovat jakoukoliv obchodní činnost.“

3. **вакцинжуула-** „nechat očkovat“ (*вакцинжи-* + *Caus.*) < *вакцин „očkování“* (< ru. *вакцина*)

Нийслэлийн малыг вакцинжуулах ажил эхэллээ. [51]

hlavní město-G. dobytek-G. očkovat-Caus.-NF práce začala- PsP

„Očkování dobytka v hlavním městě bylo zahájeno.“

4. **витаминжи-** „vitaminizovat“ < *витамин „vitamin“* (< ru. *витамин*)

5. **витаминжуула-** „obohacovat vitaminy“ (*вакцинжи-* + *Caus.*)

6. **индэксжүүлэ-** „opatřit (něco) indexem (také v IT)“ (*индэксжи-* + *Caus.*) < *индэкс „index“* (cf. ru.

индэкс, angl. index)

7. **йоджуула-** „jodizovat“ (*йоджи-* + *Caus.*) < *йод „jód“* (< ru. *йод*)

йоджуулсан давс

jodizovat-NP sùl

„jodizovaná sùl“

8. **камержуула-** „vybavit kamerami“ (*камержи-* + *Caus.*) < *камер „kamera“* (cf. ru. *камера, angl. camera*)

„Нарантуул“ захыг камержуулснаар хулгайн гэмт
хэрэг Narantuul tržnice-Acc. vybavit kamerami-NP-Ins. krádež-G. trestný čin

багасчээ [52]

klesnout- Plmp

„Díky instalaci kamer na tržnici Narantuul došlo k poklesu krádeží.“

9. **компьютержи-** „vybavit počítači, komputerizovat“ < *компьютер „počítač“* (cf. ru. *компьютер, angl. computer*)

10. **компьютержүүл-** „nechat vybavit počítači, nechat komputerizovat“ (*компьютержи- + Caus.*)

Бүх нийтийг компьютержүүлэх хөтөлбөр²⁹⁹
vše veřejnost-Acc. vybavit počítači-NF program
„Program komputerizace obyvatelstva“

11. **мафижи-** „zmafianštět“ < мафи „mafie“ (< ru. мафия)

12. **минералжи-** „mineralizovat“ < минерал „minerál(y)“ (< ru. минерал)

Чух нуурын ... минералжсан ус мал, зэрлэг ан амьтны
Čuch jezero-G. ...mineralizovat-NP voda dobytek divý zvěř-G.

хэрэгцээнд тохирно. [53]

potřeba-D.-L. hodit se- Prl.

„Mineralizovaná voda jezera Čuch je vhodná pro dobytek i pro divou zvěř.“

13. **техникжи-** „vybavit technikou“ < техник „technika“ (< ru. техника)

... хэт техникжсэн нийгэм...

... příliš technikou vybavit-NP společnost ...

... přetechnizovaná společnost...

14. **техникжүүл-** „nechat vybavit technikou“ (*техникжи- + Caus.*)

15. **технологжи-** „vybavit technologií“ < технологи „technologie“ (< ru. технология)

-чила²- (-чил-)

Sufix **-чила²- (-чил-)** patří podle Önörbajana k nejproduktivnějším mongolským sufixům, jejichž pomocí jsou ze jmen derivována tranzitivní slovesa (Өнөрбаян 2000, s. 21), může označovat 1) „chovat se, jednat podobně tomu, co je vyjádřeno jménem stojícím ve kmeni“, 2) „provádět to, co je vyjádřeno jménem stojícím ve kmeni“.³⁰⁰ Jde o sufix složený ze sufixů **-ч-** a **-ла-** (SM 1997, s. 192, Өнөрбаян 2000, s. 30), a proto jej někteří autoři popisují jako variantu sufixu **-ла⁴- (-л-)** (Болд 1986, s. 123). S mongolskými kmeny se objevuje například u **шинэчил-**

²⁹⁹ Reklamní nápis v Ulánbáтару, červenec 2005.

³⁰⁰ Podrobněji včetně použití s jinými slovními druhy viz Өнөрбаян 2000, s. 31.

„obnovit, rekonstruovat“ < *шинэ* „nový“, *үрчил-* „adoptovat“ (*lit.* chovat se tak, jako by to bylo vlastní dítě)³⁰¹ < *үр-* „dítě, potomek“ apod. Ojediněle se ke slovesu derivovanému z přejatého kmene se sufixem *-чил-* může vytvořit také jeho ekvivalent vytvořený pomocí jiného sufixu, jako v případě *кодчил-* a *кодло-* „kódovat“.

Nejčastěji se objevující slovesa odvozená od novodobých výpůjček pomocí sufixu *-чила²- (-чил-)* a několik příkladů jejich použití (slovesa jsou řazena podle mongolské abecedy):

1. **автоматчила-** „automatizovat“ < *автомат* „automat“ (< ru. *автомат*)

<i>автоматчилсан</i>	<i>системууд</i>
automatizovat-NP	system-pl.
„automatizované systémy“	

2. **аттестатчила-** „atestovat“ < *аттестат* „osvědčení o atestaci“ (< ru. *аттестат*)

Эрдэм шинжилгээний ажилтныг аттестатчлах журам [54]
 věda zkoumání-G. pracovník-Acc. atestovat-NF pravidlo
 „Pravidla atestace vědeckých pracovníků“

3. **программчила-** „programovat“ < *программ* „program, software“ (< ru. *программа*)

<i>Хичээлийн</i>	<i>товч агуулга: ... Интернет сүлжээнд</i>
předmět (ve škole)-G.	stručný obsah... internet síť-D.-L.

<i>программчлах</i>	<i>аргуудтай танилцах ...</i> [55]
<i>programovat-NF</i>	<i>způsob-pl.-Soc. seznámit se-NF</i>
„Anotace předmětu: ... programování na internetu“	

4. **театрчила-** „(z)dramatizovat“ < *театр* „divadlo“ (< ru. *театр*)

<i>... театрчилсан</i>	<i>үзмэр...</i>
... zdramatizovat-NP	představení ...
„divadelní představení“	

³⁰¹ Поппе 1937, s. 138.

5.1.2. Adaptace přejatých adjektiv

Adjektiva přejatá z ruštiny a angličtiny³⁰² se v mongolštině etablují dvojitým způsobem. Ruská adjektiva jsou do hovorové mongolštiny přejímána ve tvaru mužského rodu. Přípony *-ий*, *-ий* bývají někdy jak v ústní, tak v písemné podobě zkrácené na *-ы*, *-и*, přičemž mongolští mluvčí vyslovují obě samohlásky stejně. Přejímání ruských adjektiv nepochybně napomáhá jejich formální analogie s tvarem genitivu mongolských substantiv (*-ийн*, *-ын*, *-ий*, *-ы*).

Za nejvíce asimilované lze považovat ruské adjektivum *байховый*³⁰³ ze slovního spojení *байховый чай* „nelisovaný, černý čaj“, které v adaptované podobě *байхуу*³⁰⁴ může nahrazovat celý původní výraz.

(106)

байхуу цай

černý čaj

„černý čaj“

(107)

*Тэр байхуу чанаж, талх зүслээ.*³⁰⁵

он(а) černý (čaj) vařit- Clmp. chleba krájet-PrP.

„Uvařil(a) černý čaj a nakráljela chleba.“

I některá další přejatá adjektiva byla nebo jsou součástí ustálených slovních spojení, např.:

³⁰² Prozatím nebyl pozorován případ transferu adjektiv nebo slov adjektivního rázu z jiných jazyků do mongolštiny, ale v úzkém kontaktu mluvčích mongolštiny s jinými jazyky, např. v mongolských komunitách žijících v zahraničí jej nelze vyloučit.

³⁰³ Čaj z obvyklých odrůd černého čaje (Даль 1978, díl I, s. 39).

³⁰⁴ *байхуу* „černý (čaj)“ < *байхуу цай* < ru. *байховый* (adj.) *чай* „nelisovaný černý čaj“. Ve stejném významu jako *байхуу* se často používá také slovního spojení *Липтон цай* „Lipton“.

³⁰⁵ Аюурзана 2003, s. 30.

*местны, месны*³⁰⁶ „místní“ < *местны Орос* „místní Rus (tj. Rus žijící v Mongolsku)“
< ru. *местный (русский)*

обши (общий) „společný“ < *общий вагон* „velkoprostorový lehátkový vagon (bez kupé)“ < ru. *общий (вагон)*

V posledním případě však nelze vyloučit určitou míru substantivizace už v ruštině. Z *обши (общий)* „společný (vagon)“ bylo dále derivováno sloveso *общийд-* „cestovat lehátkovým vagonem (bez kupé)“.³⁰⁷

Z výpůjček tohoto typu se dále nejčastěji objevují výpůjčky uvedené níže, kdy ale například přejímka *томатны* „rajčatový“ se vyskytuje výhradně ve spojení s potravinami (108–110). Přejaté adjektivum uvedené jako poslední v této řadě patří do kategorie nejnovějších přejímek.

нормальны „normální“ < ru. *нормальный (adj.)*

конкретны(й) „konkrétní“ < ru. *конкретный (adj.)*

томатны „rajčatový, tomatový“ < ru. *томатный*

(108)

томатны *жүүс*
rajčatový (< ru.) džus (< angl.)
„rajčatový džus“

(109)

томатны *штáva*
rajčatový (< ru.) štáva
„rajčatová štáva“

³⁰⁶ V tomto případě došlo také k fonetické adaptaci v podobě vypadnutí [-t-] a zjednodušení konsonantního klastru.

³⁰⁷ Бат-Эрдэнэ 2006, s. 96.

(110)

ТОМАТНЫ СОУС

rajčatový (< ru.) šťáva (< ru.)

„rajčatová šťáva“

(111)

СТИЛЬНИ(Й) „stylový“ < ru. **СТИЛЬНЫЙ** (*adj.*)

Тэр айгүй **СТИЛЬНИ** шдээ (=шүү дээ).³⁰⁸

ten (to) strašně stylový (< ru.) part. důrazu (hov.)

„To je strašně **stylový!**“

Podle některých informantů je používání těchto přejímek typické zejména pro generaci dnešních čtyřicátníků až padesátníků a jejich praktickou aplikaci v mluvené řeči lze demonstrovat na následujícím příkladě:

(112)

... мэргэжилээрээ ажил хийнэ гэдэг бол надад айгүй **идеалны**
... specializace-Ins.-poss. práce dělat-PrI říci-NU Cond. já-D.-L. hrozně **ideální** (< ru.)

байгаа, байхгүй юу. Одоо бас жаахан **карьер** хөөхгүй
být-Nimp., být-NF-neg. táz. part. Ted' taky trochu **kariéra** honit-NF-neg.

бол болохгүй...³⁰⁹

Cond. stát se-NF-neg ...

„... to, že budu moci pracovat v oboru, je pro mě úplně **ideální**, víš? Ted' už bych měla začít taky trochu myslet na **kariéru**...“

Mimo výše uvedené případy se v mongolštině ojediněle objevují ruská adjektiva (v adaptované i původní ruské podobě) jako důsledek neprofesionálně

³⁰⁸ Nez. inf., Ulánbátar, červenec 2005.

³⁰⁹ Sacral, říjen 2010. **идеалны** [id'ä:lni:], **карьер** [kari:er].

provedených překladů³¹⁰ a absence nebo nemožnosti nárazově vytvořit termín z původních zdrojů nebo může jít také o přejímku používanou v rámci nějakého profesního slangu. Takovým přejímkám však nebývá věnována zvláštní pozornost, neboť jsou považovány za dočasné nebo okrajové, například **МАТОВЫ** „matný, mat“ < ru. *матовый* (*adj.*) v níže uvedeném příkladu apod.

(113)

... *ШИЛЭН* **хаалганы** **рам** (*никель, матовы*) [56]

... sklo dveře-G. rám (nikl matný (< ru.))

„... rámy prosklených dveří (nikl, mat)“

Část adjektiv přejatých skrze ruštinu ještě před rokem 1990 se ovšem do mongolštiny začlenila v kmenovém tvaru bez sufixů a přípon (většinou jde o adjektiva zakončená v ruštině na *-ный*). Původ těchto přejímek, které se dále v mongolštině objevují standardně ve funkci atributu, sahá většinou do latiny nebo některého

z evropských jazyků a v podstatě mají charakter internacionalismů. Výpůjčky zakončené na *-ль* se mohou dnes někdy v textu objevovat jako *-л*, ale nelze s určitostí říci, zda je to důsledek fonetického zápisu anebo skutečnost, že se silícím vlivem angličtiny jsou tyto přejímky některými mongolskými mluvčími ztotožňovány spíše s jejich anglickými ekvivalenty (vazba na angličtinu je někdy patrná z kontextu). U nově přejatých slov tohoto typu, jako v případě *интерактив*

³¹⁰ Např. v populárně-vědeckém článku o rakytníku v časopise *Зелень kolem нас* (*Миний ногоон орчин*, 02/2010, s. 30) jsou popisované odrůdy rakytníku původem z Altaje prezentovány pod názvy ... *Чацарганы сортууд: Витаминная сорт, Масличная сорт, Оранжевая сорт, Обильная сорт, Чуйская сорт* dosl. Odrůdy (< ru.) rakytníku: Vitaminní (= ru. tvar f.) odrůda (< ru.), Olejnatá (= ru. tvar f.) odrůda (< ru.), Oranžová (= ru. tvar f.) odrůda (< ru.), Bohatá (= ru. tvar f.) odrůda (< ru.), Čujská (= ru. tvar f.) odrůda (< ru.), kde je slovo *сорт* „odrůda“ již starší přejímkou, používanou jako termín, takže je vnímáno jako bezrodé. V jiných článcích v tomtéž časopise je většinou paralelně uvedena dvojí terminologie, např. *бууцай (шпинат)* „špenát“ < čín. (špenát = ru.) – s. 10, *зуун наст (алоэ)* „aloe, dosl. stoletka“ (aloe = ru.) – s. 27, *зөрөг (хмель)* „chmel“ = мо. (chmel = ru.) – s. 33 anebo jsou cizí názvy opatřeny poznámkami redaktorů.

„interaktivní“, je pak těžké s určitostí stanovit, ze kterého zdrojového jazyka byly do mongolštiny přejaty. K takovým výpůjčkám³¹¹ patří například tyto:

(114)

натураль „přírodní“ < ru. *натуральный* ~ **натурал** „přírodní“ < angl. *natural*

Алимны шүүс - 100% натураль³¹²

jablo-G. šťáva – 100% přírodní (výp.)

„Jablečný džus – 100% přírodní“

(115)

интерактив „interaktivní“ cf. ru. *интерактивный*, angl. *interactive*

Англи хэл өөрөө сурах интерактив программын танилцуулга³¹³

anglický jazyk sám učit se-NF interaktivní (výp.) program-G. prezentace

„Prezentační brožura k interaktivnímu programu Angličtina pro samouky“

(116)

альтернатив „alternativní“ < ru. *альтернативный*

альтернатив урсгал [57]

alternativní (výp.) proud

„alternativní proud“ (v hudbě)

anebo také

консерватив „konzervativní“ < ru. *консервативный*

интернациональ „internacionální“ < ru. *интернациональный*

универсаль „univerzální“ < ru. *универсальный*

³¹¹ Sféra použití těchto výpůjček není tak široká jako v evropských jazycích a často se váží k nějaké konkrétní oblasti či konotaci.

³¹² Z nápisu na reklamě, září 2010.

³¹³ Z reklamy v knihkupectví v Ulánbátaru, červenec 2005.

Na rozdíl od ruských adjektiv přejímání určité skupiny anglických adjektiv usnadňuje skutečnost, že nejsou zatížena komplikovanými a měnícími se příponami. Tato adjektiva se pak v mongolštině chovají jako mongolské atributy, ale k dalšímu rozvoji u nich podle dosavadních pozorování dochází jen v omezené míře (117–120). Za pozornost stojí, že v případě některých přejímek, jako např. *супер* „super“, *топ* „top, špičkový“, *онлайн* „on-line“ atd.) jde o neologismy internacionálního charakteru a tyto se v podobně nezměněné podobě objevují i v další jazycích (čes. *on-line*, slov. *on-line* i *online*, ru. *онлайн*, něm. *on-line*, *Online* atd.). Některé výpůjčky tohoto typu jsou navíc přejímány jako součást ustálených slovních spojení (např. *топ* „top, špičkový“, *топ модель* „topmodelka“ < ru. *топмодель* nebo *топ 10* „top 10“), další nahrazují jednotlivé komponenty původních mongolských nebo již hybridních lexikálních syntagmat, vytvářejíce tak další neologismy (121).

(117)

онлайн „on-line, přímý, přímo přístupný, onlajnový“ cf. ru. *онлайн*, angl. *on-line*

онлайн номын сан [58]

on-line kniha-G. fond

„on-line knihovna“

Видео хичээл онлайнаар шууд үзэх [59]

video lekce on-line-lns. přímo dívat se-NF

„On-line prohlížení videolekcí“

(118)

секси „sexy“ cf. angl. *sexy*, ru. *секси*

Миний секси дүр төрх бурхнаас надад заяасан маш том бэлэг. [60]

já-G. sexy vzhled Bůh-Abl. já-D.-L. nadělit-NP velmi velký dar

„Můj sexy vzhled je obrovský dar, který jsem dostala od Boha.“

(119)

супер „super“ cf. ru. *супер*, angl. *super*

a. *супер үйлчилгээ*
super služba
„super služby“

b. *супер хямдрал*
super sleva
„super sleva“

c. *супер азтан*³¹⁴
super šťastlivec
„absolutní výherce“

d. *супер хонжвор*³¹⁵
super výhra
„super výhra“

(120)

топ „top, špičkový“ cf. ru. *топ*, angl. *top*

a. *Топ, шилдэг брэнд* [61]
špičkový (přj.) výběrový značka
„špičková značka“

b. *Буудлагын топ тамирчин О.Гүндэгмаа ...* [62]
střelba-G. špičkový (přj.) sportovec O. Gündegmaa ...
„Špičková sportovní střelkyně O. Gündegmaa ...“

c. *Монгол циркчид топ гэдгээ дахин нотоллоо.* [63]
mongol(ský) cirkusák-pl. špičkový (přj.) říct-NU-poss. opět dokázat-

³¹⁴ Reklamní leták „Západního městečka“ (*Өнөр хотхон*).

³¹⁵ Ibid.

„Mongolští cirkusáci opět potvrdili svou špičkovou úroveň.“

(121)

дигитал „digitální“ < angl. *digital*

- a. *гэрэл зураг* → *фото зураг* → *дигитал зураг*³¹⁶ [64]
světlo obraz foto obraz digitální obraz
„fotografie“ „fotografie“ „digitální fotografie“
- b. *гэрэл зурагчин* → *фото зурагчин* → *дигитал зурагчин*
světlo kreslíř, fotograf foto kreslíř, fotograf digitální kreslíř, fotograf
„fotograf“ „fotograf“ „fotograf, který dělá
digitální
fotografie“
- c. *дигитал камер* „digitální kamera“ < angl. *digital camera* „digitální kamera“

³¹⁶ Ale také *дигитал фото* „digitální fotografie“.

5.1.3. Adaptace přejatých číslovek

5.1.3.1. Poznámka k mongolským číslovkám

Podle Poppeho tvoří číslovky (*тооны нэр*) v mongolštině zvláštní kategorii jmen, neboť se od ostatních kategorií liší nejen sémanticky, ale také formálně. Číslovky vyjadřují různé číselné pojmy a dělí se na základní (*үндсэн тоо*), řadové (*дэс тоо*), druhové (*хам тоо*), přibližné (*тойм тоо*), násobné (*дахих тоо*), kolektivní,³¹⁷ deminutivní a číslovky zlomků (*бутархай тоо*), procent a desetinných čísel.³¹⁸ Číslovky nemají tvar parciálního čísla, ale pomocí sufixů mohou nabývat takových tvarů, které z jiných jmen vytvořit nelze (Поппе 1937, s. 84–85).

5.1.3.2. Přejímání číslovek a jejich adaptace

Ačkoliv mongolština disponuje početnou sadou názvů pro vyjádření různých, i vyšších číselných hodnot (SM 2004, s. 146), nacházíme v její aktivní slovní zásobě několik číslovek přejatých z ruštiny a tibetštiny. Kromě dnes již poměrně málo používaného *бум* „sto tisíc“ (< tib. *’bum*) jde dále o tibetské a ruské ekvivalenty číslovek nula, milion a miliarda:

*нойл*³¹⁹, *нооль*, *ноль*³²⁰ „nula“ < ru. *ноль*

тэг „nula“ < tib. *thig* původně „prázdný“³²¹

сая „milion“ < tib. *sa ya*

миллион „milion“ < ru. *миллион*³²²

³¹⁷ Podle SM (2004, s. 147) – distributivní (*түгээл тоо*). Podrobně o číslovkách viz SM 2004, s. 145–148.

³¹⁸ Kullmann, Tserenpil 1996, s. 252–254.

³¹⁹ VAMRS, díl II, s. 410.

³²⁰ Даваажав 2007, s. 73.

³²¹ V klasických textech se ve významu „nula, nic“ používalo také slovo (kl. mo.) *dusul* „kapka“ (Lubsangdorji 2002, s. 123).

тэрбум „miliarda“ < tib. *ther 'bum*

миллиард „miliarda“ < ru. *миллиард*³²³

Rozdíly mezi nimi jsou především v používání. Například *тэг* „nula“ se používá spíše ve formálním stylu, zatímco *нойл* „nula“ v jazyce hovorovém a neformálním, byť toto často není striktně dodržováno a někdy lze pozorovat použití synonymické, zdá se však, že *нойл* „nula“ se obecně používá častěji. Jako jediná z číslovek se *нойл* „nula“ v hovorové mongolštině běžně používá i v nečíslovkovém významu „WC“, který se vyvinul na základě toho, že toalety na veřejných místech jsou v Mongolsku po ruském vzoru označovány dvěma nulami „00“. V hovorové ruštině také existuje výraz *два нуля (нуля)* „dvě nuly“ ve významu „WC“, lze se však domnívat, že k rozšíření slova *нойл* ve významu „WC“ přispělo více právě vizuální vnímání „00“ na dveřích toalet. V psaném jazyce se v tomto případě často používá číslice 0, např. *0-ний цаас* „toaletní papír“ nebo *00-н өрөө* (dosl. místnost 00) „WC“ [65].

(122)

<i>Танайд</i>	<i>нойл [no:el]</i>	<i>хаана</i>	<i>байна</i>	<i>вэ?</i>
vaše-D.-L.	nula	kde	být-PrI.	táz. part.

„Kde tady máte záchod?“

(123)

<i>Нойлний [no:elni:]</i>	<i>цаас</i>	<i>авах</i>	<i>уу?</i> ³²⁴
nula-G.	papír	vzít-NF	táz. part.

„Vezmete si (taky) toaletní papír?“

³²² PSMJ, díl. III, s. 1226.

³²³ PSMJ, díl. III, s. 1225.

³²⁴ Nezn. inf., obchod v Ulánbátaru, 2004.

Z číslovky *нойл* „nula“ je také odvozeno několik sloves, např. *нойлло-* „vynulovat“ (v různých významech) nebo *нойлто-* „dostat špatnou známku“, cf. také *нойлын ногоон* „špatný žák, pětkář“ (VAMRS, díl II, s. 410).

Další číslovky ruského původu (*миллион* a *миллиард*) – kromě číslovek vyšších řádů – jako např. *триллион* „bilion (10¹²)“ (< ru. *триллион* „bilion [10¹²]“),³²⁵ atd., jejichž použití spadá do sféry terminologie, se již prakticky nepoužívají. Například slovo *миллиард* „miliarda“ začalo být velmi intenzivně nahrazováno tibetským ekvivalentem *тэрбум* v 90. letech a jde-li o formální jazyk, bylo jím zcela vytěsněno. Avšak vzhledem k tomu, že v roce 2004 bylo slovo *миллиард* „miliarda“ zaznamenáno v rámci terénního výzkumu i u tehdy asi 20letého muže, lze předpokládat, že jeho použití do jisté míry stále ještě přetrvává.

(124)

<i>Хятадууд</i>	<i>саяар</i>	<i>барахгүй,</i>	<i>миллиард</i> [m'ala:rd]	<i>хүрч</i>	<i>байна</i> . ³²⁶
Číňan-pl.	milion-lns.	končit-neg.,	miliarda	dosáhnout- Clmp.	být- Prl.

„Číňané se nepočítají na miliony, jejich počet /už/ dosahuje miliardy.“

V předrevolučních textech se pro vyjádření některých vyšších číselných hodnot používalo také dalších číslovek převzatých z tibetštiny a ze sanskrtu. Z níže uvedených přejímek se dnes některé (*живаа* „10 milionů“, *дүнчүүр* „100 milionů“) objevují ve stylisticky odůvodněných případech, ostatní patří mezi archaismy.

³²⁵ Ve světě existují dvě základní soustavy pojmenování velkých čísel: tzv. krátká soustava (vyznačuje se např. tím, že nepoužívá slovo miliarda a bilion = 10⁹), používaná v USA a ve většině anglicky hovořících zemí, a tzv. dlouhá soustava, kde miliarda = 10⁹, bilion = 10¹² apod., používaná v kontinentální Evropě. Země bývalého Sovětského svazu, a tudíž i Mongolsko, které tento systém ve 20. stol. převzalo, používají kombinaci obou systémů: zde existuje miliarda ve smyslu dlouhé soustavy (10⁹), ale pojmenování čísel následujících po miliardě se řídí soustavou krátkou: *триллион* = 10¹² (http://cs.wikipedia.org/wiki/Des%C3%ADtkov%C3%A1_soustava; <http://ru.wikipedia.org/wiki/Триллион>).

³²⁶ Ňamaa, červenec 2004.

V současných textech se nicméně někdy objevuje odvozená číslovka *их наяд* „bilion“.

лагш(аа) „sto tisíc“ < skt. *lakṣa*

живаа „10 milionů“ < tib. *byi ba*

гольд „10 milionů“ < skt. *koṭi*

дүнчүүр „100 milionů“ < tib. *dung 'phyur*

асанги „10¹⁷“ < skt. *asamkhyā*

наяд „100 miliard“ < skt. *niyuta*

Všechny aktivně používané přejaté číslovky jsou plně začleněny do morfologického systému mongolštiny a jejich deklinace i derivace dalších tvarů se plně odvíjí od jejich významů (viz. Tab. 1 Odvozování jmen a Tab. 2 Odvozování sloves, s. 219, 220).

5.2. Adaptace přejatých sloves

5.2.1. Poznámka k mongolským slovesům

Slovesa (*γйл γr*) v mongolštině – podobně jako v jiných jazycích – vyjadřují děj, činnost, stav nebo změnu stavu a některá mají také pomocnou funkci. Podle SM (2004, s. 148) představují slovesa hlavní složku původní slovní zásoby každého jazyka, a proto se mezi kořennými slovesy nevyskytují slova cizího původu.

Mongolská slovesa rozlišují čas minulý (perfektum) a přítomně-budoucí (imperfektum), přičemž tvar zůstává stejný ve všech osobách singuláru i plurálu (Lubsandorji, Vacek 2004, s. 34). Lubsangdorji a Vacek rozlišují u sloves dvě hlavní třídy (s konsonantním a vokalickým kmenem), které mají význam z hlediska tvorby dalších slovesných tvarů (Lubsangdorji, Vacek 2004, díl I., s. 34).

Z lexikálně-gramatického hlediska dělí lingvisté mongolská slovesa také na tranzitivní (*тусгах үйл үл*) a intranzitivní (*эс тусгах үйл үл*) (Poppe 1951, s. 46–48, SM 2004, s. 148).³²⁷ Mongolská slovesa jsou až na dvě výjimky plně ohebná.³²⁸

Nejrůznější aspekty slovesného děje se vyjadřují pomocí řady derivačních sufixů, (např. *-лц-* – verba cooperativa nebo *-чих-* – verba intensiva), konverbálních a verbálních sufixů, partikulí (např. *л* vyjadřující intenzitu nebo prodloužení děje) a postpozic, ale také kombinováním sloves s různými významy, např. konverbum + další sloveso, a pomocí slovesných frází. Např.

(125)

<i>Би</i>	<i>кино</i>	<i>үзээд</i>	<i>ирлээ.</i>
já-NOM.	film-Acc.	vidět-Prf.	přijít PsP

„Byl/a jsem v kině.“

(126)

<i>Хайрцаг</i>	<i>оруулаад</i>	<i>өг.</i>
krabice-Acc.	dát dovnitř-CPrf.	dát-IMP.

„Dej (tu) krabici dovnitř!“

Mongolština se vyznačuje častým používáním **kauzativ**, která mají význam „způsobit nějaký děj“ anebo „nechat si něco (někým) udělat“. Kauzativa se tvoří pomocí sufixů *-уул/-үүл*, *-лга⁴*, *-га⁴*, *-гаа⁴* (*-га⁴*), *-аа⁴* (např. *үз-* → *үзүүл-* „vidět → ukazovat“, *бол-* → *болго-* „stát se → udělat něčím, nějakým“ nebo *зов-* → *зовоо-* „trápit [se] → trápit [koho]“).

Kromě kauzativa se používá také **pasivum**, které se tvoří nejčastěji pomocí sufixu *-гд-* (*хара-* „vidět“ → *харагда-* „je vidět“), méně často pomocí *-д-* (*оло-* „najít“

³²⁷ **Tranzitivními** jsou nazývána slovesa, která mají kromě subjektu valenci také k přímému objektu (Acc.), např. (*захидал, өгүүлэл*) *бичи-* „psát (dopis, článek)“, slovesa, která takovou valenci nemají (objekt je vyjádřen pomocí jiného pádu) nebo nemají pravou objektovou valenci vůbec, jsou **intranitivní**, např. *яв-* „jít“, *суу-* „sedět, bydlet“. (Čermák 2007, s. 134, SM 2004, 148).

³²⁸ Podrobněji viz SM 2004, s. 149.

→ *олдо*- „nalézat se, být, najít si (mít)“ a *-т*- (*үнэр* „vůně“ → *үнэртэ*- „vonět“). V hovorovém jazyce se pasiva často používá zejména u sloves vyjadřujících vnímání. V současných psaných textech je někdy pozorováno nadužívání pasivních tvarů, což je připisováno vlivu evropských jazyků, zejména pak angličtiny.³²⁹

Slovesa v mongolštině tvoří několik **jmenných tvarů** (např. nomen imperfecti *-аа᠋ᠳ*, nomen futuri *-х*, nomen usus *-даг*, nomen perfecti *-сан* atd.), které se chovají jako jména, přijímají jmenné sufixy a mohou stát jak v pozici predikátu, tak i atributu (127), subjektu nebo objektu a často se objevují také ve jmenných frázích. Vzhledem k jejich jmennému charakteru je například Luvsanvandan (Лувсанвандан 1968, s. 26–29) řadí nikoliv ke slovesům, ale ke jménům, a označuje je jako tzv. časová jména (*цaгт нэр*), čímž poukazuje na jejich časový aspekt.

(127)

<i>Доржийн</i>	<i>захиалсан</i>	<i>хоол</i>
Dordž-G.	objednat-NP	jídlo

„Jídlo, které si objednal Dordž.“

5.2.2. Přejímání sloves a jejich adaptace

Sloves verbálního původu přímo přejatých z cizích jazyků se objevuje v mongolštině jen nemnoho. Několik příkladů transformace tibetských slovesných tvarů na mongolská slovesa uvádí Luvsandorji (2002, p. 111) ve svém článku o tibetských výpůjčkách v mongolštině.

Slovesa přejatá z ruštiny jsou do mongolštiny adaptována pomocí derivačního sufixu *-ла᠋ᠳ*- nebo pomocí kombinace sufixů *-л-* + *-да᠋ᠳ*-, kde *-л-* patrně působí jako vpona usnadňující výslovnost.

³²⁹ Tento jev na četných příkladech kritizuje Šagdarsüren (Шагдарсүрэн 2010, s. 281–283).

(128)

балиала³³⁰ (*sport., hov.*) „fandit“ (= *балиа-ла-*) < ru. *боле-ть*

“Энэ ДАШТаар ямар улсыг **балиалж** байна, ямар улс түрүүлэх вэ?” [66]
ten MS-Ins. který stát-Ac. fandit- CImp být-PrI který stát-N. vyhrát-NF táz. part.
„Komu na tomto mistrovství světa fandíte, kdo vyhraje?“...

(129)

болтаала- (*řidič.*) „plandat se, houpat se, viset“ (= *болтаа-ла-*) < ru. *болта-ться*

хэмжүүрийн *зүү* *болтаала*³³¹
měřicí zařízení-G. ručička-N. houpat se
„Ručička měřicího zařízení se uvolnila (a houpe se).“

(130)

гачаалда- (*řidič.*) „čerpat, pumpovat; *met.* masturbovat“ (= *гачаа- -л- + -да-*) < ru. *кача-ть*

Түлхүүр түлхэхээр *гачаалдаж* *гачаалдаж* *байж* *арай гэж*
klíč (za)tlačit-Ins. pumpovat-Cimp. pumpovat-Cimp být-Cimp. jen jen že

ассанаа *буцаад* *л* *өөрөө* *дуу* *нь*
zapáli-NP-poss. vrátit se-CPrf. part. sám-poss. zvuk příkl.

сулраад *унтарчих* *юм.* [67]
(ze)slábnout-CPrf. zhasnout-NF věc

„Když otočím klíčkem, po chvíli (nasávání) motor jen tak tak naskočí, pak (ale) začíná zvuk zase slábnout, až zhasne.“

³³⁰ Podle Lubsandorji (2005, s. 102) také *болело-*, např. *хамтлагт болело-* „fandit skupině“.

³³¹ Lubsangdorji 2005, s. 102.

(131)

гулиала- (*slang.*) „procházet se, toulat se, brouzdat se“ (= гулиа-ла-) < ru. гуля-ть „procházet se“

Нэг удаа дүүгээ дагуулаал (= дагуулаад)
jeden krát mladší sourozenec-Acc.-poss. jít spolu-Caus.- CPrf-*(hov.)*
„Jednou jsem se takhle procházel(a) se svou mladší sestrou (svým mladším bratrem).“

гулиалж байвөө (=байваа). [68]
procházet se-CImp být-PP *(hov.)*

(132)

занималда- (*slang.*) „zabývat se (čím)“ (= занима- -л- + -да-) < ru. занима-ться

1. ...улс төрөөр занималддаг юм уу ...³³²
...politika-Ins. zabývat se-NU part. „věc“ táz. part. ...
„... uvažuji o tom, že bych se dal na politiku ...“

2. Балхаа ах бас шүлэгчээр „занималдах уу“. [69]
Balchaa starší bratr také básník-Ins. zabývat se-Nu táz. part.
„Pane Balcho, vy se také věnujete poezii, že?“

Skutečnost, že tato přejatá slovesa patří většinou ke slangové vrstvě mongolské slovní zásoby, a dále také jejich malý počet svědčí o tom, že podmínkou pro jejich přejímání je intenzivní jazykový kontakt se zdrojovým jazykem. Například slovesa **болтаала-** „plandat se, houpat se, viset“ a **гачаалда-** „houpat se, kývat se“ se začala nejprve objevovat v řeči mongolských řidičů, kteří často přicházeli do styku s ruskými řidiči (Luvsandorj, osobní konzultace 2011).

Pokud jde o slovesa přejatá z angličtiny, tak jejich výskyt je prozatím dosti omezený a ve všech zaznamenaných případech jde zároveň o slovesa s přesně vymezeným okruhem používání, například slovesa rozšířená mezi aktivními

³³² Bajasgalan, listopad 2007.

uživateli počítačů. Navíc je otázkou, zda lze tyto případy vůbec považovat za přejatá slovesa: často se totiž vyskytují jako názvy ikon, tlačítek, příkazu v případě počítačů anebo jako text „*cancelled*“ na úředním razítku apod., a tudíž by mohla být vnímána spíše jako substantiva než jako slovesa, což také naznačují ekvivalentní výrazy typu *сээв хий-* „uložit“ (*dosl.* „udělat save“), cf. také *копи паст ашигла-* „používat (příkazy) kopírovat a vložit“ (*dosl.* „používat copy a paste“).

(133)

сээвлэ- (*poč., slang.*) „uložit“ < angl. *(to) save*

Яг хаана сээвлэсэн бэ?³³³

Přesně kde uložit-NP táz. part.

„Kde přesně jste (si) to uložil(a)?“

(134)

канселда-³³⁴ (*slang*) „zrušit“ < angl. *cancel(led)* „zrušit (zrušeno)“

Дараа удаа визийг чинь канселдчихнэ³³⁵ шүү

příště krát vízum-Acc. tvůj-os.poss. zrušit- Ints.- Prl. part. důrazu

„Příště (už) ti to vízum zruším!“

³³³ Obsluha v internetové kavárně v Ulánbátaru, červenec 2005. O fonetické adaptaci v případě tohoto slovesa viz kapitolu 3. Fonetická adaptace přejatých slov, s. 80.

³³⁴ Úřadovna Cizinecké policie v Ulánbátaru, 2004. Může jít o profesní slang anebo také o tzv. individuální přejímku.

³³⁵ [*ka:ncaldčixnɮ*].

5.3. Adaptace přejatých partikulí

5.3.1. Poznámka k mongolským partikulím

Partikule (*цул үл*) patří k neohebným slovním druhům a vyjadřují různé gramatické a modální vztahy ve větě nebo vztah mluvčího k obsahu věty (postoje) atd. (včetně otázky a záporu).³³⁶ Tömörtogoo (2004, s. 61) dělí partikule na tázací, vyjadřující souhlas, záporné, zakazující a zesilující. Poppe (1951, s. 95) rozlišuje partikule záporné, zdůrazňující, potvrzující, atd. a podle pozice vůči slovu, k němuž se váží, je dělí také na prepoziční (záporné partikule a partikule typu *тас* a *цүрә*³³⁷) a postpoziční (Поппе 1940, s. 172). Podobně klasifikuje partikule i SM (2004, s. 181–182), zohledňuje však přitom také jejich postavení ve větě.³³⁸

Z části partikulí lze pomocí derivačních sufixů odvozovat další slova, primárně nejčastěji slovesa, např. *цүрә-л-* „vytáhnout, vytrhnout“ < *цүрә*, zesilující částice s významem prudkého pohybu při vytahování něčeho (VAMRS 2001, díl III, s. 124).

5.3.2. Přejímání partikulí a jejich adaptace

Partikule zaznamenáváme ojediněle i mezi již asimilovanými přejímkami (např. *лав* „jistě, určitě“ < nanaj. *lab* „pravda“ (Сүхбаатар 1997, s. 119).

Z reakcí některých mongolských jazykozpytců lze usuzovat, že k přejímání ruských částic docházelo již v první polovině 20. stol. B. Sodnom například nešetří kritikou nad prací překladatelů a upozorňuje na zbytečné užívání některých ruských slov, mezi nimiž zmiňuje právě částici *ещё* „ještě“ < ru. *ещё*. *Өшөө* je v současnosti jedinou téměř povšechně rozšířenou partikulí přejatou z ruštiny.

³³⁶ Podrobněji o partikulích viz Čermák 2007, s. 185–186.

³³⁷ Tyto partikule označuje Poppe (1937, s. 145) v jedné ze svých dřívějších prací jako částice definitivnosti (*частицы окончательности*).

³³⁸ Luvsanvandan (1968, s. 31–32) řadí partikule do samostatné kategorie tzv. slov bez sufixů (*нөхцөлгүй үгс*) a stejně jako SM počítá mezi partikule také interjekce.

Další partikule, jako jsou *уже* „už, již“, *даже* „dokonce“ a *плюс* „plus“ ve významu „navíc“ v roli partikule, byly nejčastěji zaznamenány v řeči alespoň částečně bilingvních lidí (lidí, kteří absolvovali studia v ruskojazyčném prostředí anebo kteří jsou z nejrůznějších důvodů v intenzivním, byť pasivním kontaktu s ruštinou) a také osob z jejich okruhu.

Zdá se však, že se ruské partikule mohou transformovat i do pozice, v níž se v mongolštině obvykle objevují jiné slovní druhy (136).

Používání ruských partikulí a zejména skutečnost, že je mluvčí často kombinují s původními mongolskými partikulemi stejného významu – čímž vytvářejí jakousi emocionální nadstavbu –, může poukazovat na to, že jejich uživatelé vnímají ekvivalentní mongolské partikule jako málo expresivní, což kompenzují právě ruskými přejímkami. Roli při převzetí ruských partikulí sehrálo bezpochyby také to, že i v ruštině jsou to nejčastější partikule (Конецкий 1976, s. 263–264).

Přejaté partikule jsou v mongolštině zejména lingvisty vnímány krajně negativně a často jsou současně nabízeny jako náhradní varianty příslušné mongolské ekvivalenty (Буянтогтох 2004, s. 21, Шагдарсүрэн 2010, s. 285). V souvislosti s *өшөө* „ještě“ se také často upozorňuje na existenci homonymního mongolského slova s významem „pomsta“.

(135)

өшөө „ještě“ < ru. *ещё*

- a. *Өшөө нэг машин хэрэгтэй.*³³⁹
 ještě (< ru.) jeden auto potřeba-Soc.
 „Potřebuji (*dosl.* je potřeba) ještě jedno auto.“

- b. *Өшөө өөр сонирхолтой зураг нэмээрэй.* [70]
 ještě (< ru.) jiný zajímavý obrázek-Acc. přidat- Pres.
 „Přidejte ještě nějaký zajímavý obrázek.“

³³⁹ Буянтогтох 2004, s. 21.

c. Энэ сургуульд өшөө хоёр хүүхэд нэмж орсон,³⁴⁰
 ten škola-D.-L- ještě (< ru.) dva dítě přidat-CImp. vejít-NP
 „Do té školy nastoupily ještě dvě další děti.“

d. ... өшөө цаашаа ямар эмчилгээ хийх вэ? ...³⁴¹
 ještě (< ru.) dále jaký léčba-Acc. dělat-NF. táz. part.
 „... jak bude probíhat další léčba?...“

(136)

уже [üdʒe:] „už, již“

a. ... тэгээд тэрийгээ уже мэддэг ...
 ... tak dělat-CPrf ten-Acc.- poss. už (< ru.) vědět-NU
 „...no a to už (lidé) znají ...“ (Altanceceg 2005)

b. ... бүр аль уже салсан ...³⁴²
 ... zes. part. (úplně) už dávno oddělit se-NP ...
 „... už se dávno rozešli...“ nebo „... už jsou dávno rozvedeni...“

(137)

даже [da:dʒe:] „dokonce“

Бүр даже салгаад суучихвал яах
 zes. part. (dokonce) dokonce oddělit se-Caus.- CPrf vdát se (oženit se)- Ints.- CCond. jak

dělat-NF

уу? [71]

táz. part.

„A co když (vám) dokonce přebere (partnera) a vdá se za něj?“

(138)

³⁴⁰ Nezn. inf., červenec 2005.

³⁴¹ Nez. inf., říjen 2011.

³⁴² Nezn. inf., říjen 2010.

плюс [pülü:s] „plus“ ve významu „navíc“

... плюс	дээрээс	нь ...
... plus	nahoře-Abl.	příkl.
„... a navíc ...“		

(139)

вообще „vůbec“

Тэр	нөгөө	өрөөний	паар	нь	вообще	бүр	халдаггүй. ³⁴³
ten	jiný	pokoj-G.	topení (< ru.)	příkl. zájm.	vůbec (= ru.)	vůbec	hřát-NU-neg.
„Topení v tom druhém pokoji nehřeje vůbec.“							

5.4. Závěr

Z výše uvedeného rozboru a popisu výpůjček v mongolštině z hlediska přejímaných kategorií a jejich následné morfologické adaptace vyplývá, že skutečně, jak tvrdí Davaadžav (2003, s. 46), největší podíl na nových a novodobých výpůjčkách tvoří slova, fungující ve svých zdrojových jazycích jako substantiva. Po nich následují adjektiva, zhruba na stejné úrovni slovesa a partikule a nejméně je číslovek. Z toho je zřejmé, že by bylo účelné přehodnotit hierarchii přejímatelnosti, neboť tak, jak je zformulována (Winford 2003, s. 51; Appel-Muysken 1987, s. 170), nezahrnuje například číslovky ani partikule. V případě přejímání číslovek šlo sice v historii mongolštiny několikrát o cílené rozhodnutí, přesto vidíme, že jak u číslovek, tak u partikulí k přejímání v praxi dochází, což dokládá také situace v jiných jazycích Centrální Asie a Dálného východu (Ha 2010).

Lze také konstatovat, že spolu s výpůjčkami se do přijímajícího jazyka přenášejí také některé analogie s jejich užíváním ve zdrojovém jazyce, v případě

³⁴³ Dzulaa, říjen 2004.

mongolštiny například aplikace nestabilního /n u výpůjček, nadužívání plurálových tvarů u jmen a pasivních konstrukcí u sloves apod., které mohou v dlouhodobé perspektivě ovlivnit vnitřní vývoj mongolštiny.

Čistě z gramatického hlediska se zdá, že mongolština začleňuje do svého systému cizí slova poměrně snadno, což naznačují četné příklady z minulosti i ze současné praxe. Například Roerichův popis „klášterní mluvy“ mongolských buddhistických mnichů (s. 21) nebo autonomní inovace mongolských mluvčích v cizím prostředí (*маақдъя* „Pojďme se najíst do Mekáče (Mc Donald’su).“ nebo *Метродох уу?* „Pojedeme metrem?“) či věty, na nichž lingvisté demonstrují nadužívání výpůjček v současné mongolštině: *Материал техникийн баазын зааланд дискотой* (materiál technika-G. základna-G. sál-D.-L. diskotéka-Soc.) „V sále materiálně-technického zásobovacího střediska se koná diskotéka.“ (Davaasüren, říjen 2010).

6. Postoj veřejnosti vůči výpůjčkám

6.1. Postoj laické veřejnosti vůči výpůjčkám

Tato závěrečná kapitola byla inspirována poznatky mých kolegů a studentů (PhDr. A. Oberfalzerová Ph.D., Bc. D. Kubiska, Mgr. J. Vobořilová), jejichž cílovými oblastmi výzkumů byla nebo jsou různá místa na mongolském venkově. Hovoří o tom, že venkovští Mongolové téměř nepoužívají cizí slova, přičemž tím měli na mysli především rusismy. Během terénních výzkumů nebylo obtížné vypožorovat, že rozsah a charakter používání přejímek mezi městským a venkovským obyvatelstvem je výrazně odlišný. Následně se staly impulzem k potvrzení této skutečnosti výsledky cíleného výzkumu Ye. Zaretskyho (2008, s. 127–164), jenž v rámci své studie o anglicismech v ruštině a ukrajinštině charakterizuje mimo jiné také postoj Rusů vůči anglicismům.

Rozhodla jsem se proto provést vlastní výzkum, který jsem koncipovala do dvou částí, z nichž jedna byla zaměřena na městské obyvatelstvo a druhá na venkovské.³⁴⁴ Výzkum probíhal v Ulánbátaru a v různých okresech a lokalitách dvou mongolských ajmaků – Východní Gobi (Dornogobi) a Chentij, v období od začátku srpna do konce října 2010, a byl prováděn dotazníkovou metodou formou rozhovoru s jednotlivými dotazovanými, což mi umožnilo zaznamenat i neméně zajímavá doplňující vyjádření tázaných. Cílem tohoto výzkumu bylo zjistit, zda dotazovaní přejímky obsažené v dotazníku znají, umí vysvětlit, zda je sami používají či nikoliv a také zda správně chápou jejich význam. Vzhledem k nevelkému a navíc nestejnému počtu dotazovaných v obou skupinách (26 tázaných na venkově a 18 ve městě) jsou pro lepší názornost jejich odpovědi převedeny na procenta.

³⁴⁴ Někdy nebylo jednoduché rozhodnout, do které skupiny toho či onoho dotazovaného zařadit, neboť někteří uváděli, že pocházejí z venkova, ačkoliv už několik let nepřetržitě žili v Ulánbátaru. Proto bylo stanoveno kritérium, že za obyvatele venkova bude pokládán pouze ten, kdo žije trvale na venkově a do města jezdí pouze příležitostně.

Slova byla vybírána především z řady nejnovějších výpůjček tak, aby byly v dotazníku zastoupeny výpůjčky často se vyskytující v médiích a reklamách, ale také výpůjčky ryze hovorové. Navíc do něj byly zařazeny také dvě starší výpůjčky, z nichž jedna (*даашинз* „šaty“) ve standardním jazyce nahrazuje rusismus *платье*, *палааж* *hov.* „šaty“ < ru. *платье* a druhá představuje asimilovanou výpůjčku ze sanskrtu (*бодьсатва* „bódhisattva“), jejíž používání bylo v době socialismu, tedy po větší část 20. stol., potlačeno.

Všichni dotazovaní, zařazení do první skupiny, pocházeli z venkova a trvale na venkově žili a pracovali. Výzkum probíhal v několika etapách ve Východogobijském ajmaku (Sajšand a okres Ulaanbadrach a Chövsgöl), Chentijském ajmaku (okres Dadal, Binder, Batšireet, Bajanchutag, Ömnödelger, Cenchermandal a krajské město Öndörchaan). Dva z dotazovaných uvedli, že pocházejí odjinud – jeden muž z Centrálního (Töv) a jedna žena z Archangajského ajmaku.

Věková skladba dotazovaných byla různorodá, nejmladšímu bylo 14, nejstaršímu 75 let. 3 z 25 dotazovaných patřili do věkové kategorie 20–25 let, 5 z 25 dotazovaných do kategorie 25–35 let, stejný počet patřil do věkové kategorie 35–45 let, 6 z 25 dotazovaných patřili do věkové kategorie 45–55 let, přičemž většina jich se blížila horní hranici této kategorie, a 4 z 25 dotazovaných patřili do věkové kategorie 55 a více let. 11 z 25 dotazovaných se zabývá výhradně pastevectvím a žijí (kočují) v různých lokalitách mimo okresní nebo ajmační centra, 4 z dotazovaných žijí v ajmačních a 6 v okresních centrech. 3 dotazovaní působí u pohraniční stráže. Úroveň vzdělání dotazovaných jsem nezkoumala, avšak v průběhu rozhovoru například vyplynulo, že nejmladší dotazovaný (14 let) je úspěšným žokejem, který nechodí do školy a celoročně žije v pastevecké rodině poměrně daleko od osídlených oblastí.

Všichni dotazovaní v druhé skupině žijí delší dobu nebo trvale ve městě. 2 jsou z Baganuuru,³⁴⁵ ostatní z Ulánbátaru. 4 z tázaných uvedli, že pocházejí z venkova, ale z dalšího rozhovoru vyplynulo, že se do hlavního města přestěhovali natrvalo a před delší dobou (3 zhruba před 10 lety, 1 před 2 a půl lety) a do místa původu jezdí minimálně.

Věková skladba byla i v tomto případě různorodá: nejmladší dotazovaní patřili do kategorie 20–25 let, 11 dotazovaných patřilo do kategorie 25–45 let, 2 do kategorie 45–55 let a 4 patřili věkové kategorie 55 a více let. Při výběru osob, které jsem oslovila a požádala o zodpovězení dotazníku, jsem se snažila vyřadit vyšší úředníky, studenty VŠ, podnikatele, kteří získali vzdělání v cizině a také osoby, o nichž mi bylo známo, že absolvovaly školu s jiným vyučovacím jazykem než mongolským, a to proto, aby byly z dotazníku eliminovány osoby s vyšším stupněm bilingvnosti v ruštině nebo angličtině, než jaký mohou Mongolové běžně získat v rámci všeobecně vzdělávacího programu na mongolských školách.

Z tabulek, v nichž jsou shrnuty odpovědi dotazovaných, vyplývá, že u obyvatel venkova vykazuje rozsah povědomí o zkoumaných výpůjčkách větší různorodost než je tomu u obyvatel městských aglomerací, kde byly například zaznamenány negativní odpovědi pouze u slov *бодьсатва* „bódhisattva“, *кондишн* ~ *эр-кондишн* „klimatizace“ a *амбиц* „ambice“. Nejvyšší procento kladných odpovědí mezi dotazovanými z venkova bylo zaznamenáno u slov *ченж* „překupník“ a *сейф* „sejf, trezor“, po nichž následovaly *шоу* „šou“ a *шоудах* „bavit se“, což poukazuje na to, že se s těmito pojmy v kontextu svého běžného života setkávají nejčastěji. Nejméně známým slovem pro ně bylo *амбиц* „ambice“, které znali pouze dotazovaní s vysokoškolským vzděláním, z nichž někteří navíc působí nebo působili v orgánech místní samosprávy. Jen velmi průměrné povědomí o slově *бодьсатва* „bódhisattva“ u obou skupin lze zřejmě vysvětlit přerušením buddhistických tradic po větší část 20. stol.

³⁴⁵ Baganuur je městečko nacházející se ve vzdálenosti asi 130 km od Ulánbátaru. Vzniklo u uhelných dolů v roce 1978 a nyní je administrativní součástí Ulánbátaru.

Za pozornost také stojí, že relativně vysoké procento dotazovaných v obou skupinách si vykládá některá slova nesprávně (např. *даашинз* „šaty“) anebo je znají pouze jako součást nějakého slovního spojení nebo v kontextu určité situace (např. *бренд* „značka“ nebo *бонус* „bonus“). Celkově ve skupině venkovských dotazovaných měli o výpůjčkách v dotazníku muži o něco lepší povědomí než ženy (odpovědi 61 % dotazovaných mužů spadaly do kategorie „Znám, umím vysvětlit“, u žen to bylo 52 %), zatímco u dotazovaných z města byl poměr obrácený (odpovědi 69,7 % dotazovaných mužů spadaly do kategorie „Znám, umím vysvětlit“, u žen to bylo 81,8 %).

Paní Urdžinchand ke sloům v dotazníku poznamenala, že „oni na venkově těm sloům, která používají Mongolové z města, rozumí, ale sami je nepoužívají“.

Obyvatelé venkova jsou dnes mnohem intenzivněji konfrontováni s jazykem městského obyvatelstva a s jazykem médií, než tomu bylo v minulosti, a tím jsou také, byť jen pasivně, vystaveni většímu náporu výpůjček, které městský jazyk obsahuje. Více informantů uvedlo, že lidé na venkově rádi čtou bulvární tisk (*шар сонин*, dosl. žluté noviny) kvůli „srozumitelnému, nekomplikovanému jazyku, blízkému hovorovému“ a „zajímavým, senzačním“ zprávám ze života populárních osobností a politiků. Mnoho rodin i na odlehlých místech má dnes v jurtě televizi a pravidelné sledování domácích, ale především zahraničních (dnes hlavně jihokorejských) seriálů vede dokonce ke změnám v zaběhlém denním režimu pastevců, jenž je diktován péčí o dobytek a potřebou okamžitého zpracování živočišných produktů.³⁴⁶ Naproti tomu používání mobilních telefonů, které jsou dalším potenciálním zdrojem cizí terminologie, se u pastevců omezuje většinou jen na telefonování (Gandzorig, Otgon-Erdene a další, srpen–listopad 2010).³⁴⁷

³⁴⁶ Otgon-Erdene ve svém rodném kraji (Chövsgöslký ajmak) nedávno zaznamenala posun doby pravidelného večerního dojení krav kvůli sledování seriálu. „Kolem 17. hodiny, kdy se obvykle v podvečer dojí krávy, byl kolem jurt nezvyklý klid, protože ženy se v televizi dívaly na seriál a dojit šly až za tmy po skončení seriálu“ (Otgon-Erdene, leden 2011).

³⁴⁷ Otgon-Erdene například uvedla, že její otec za celých 5 let, co vlastnil mobilní telefon, z něj nenapsal jedinou sms správu a vysvětluje to jednak tím, že neznal latinku, ale také všeobecnou

Neméně významnou z hlediska kontaktu městského jazyka s lokálními varietami a dialekty je výrazně lepší možnost pohybu po Mongolsku (výstavba silnic, rostoucí počet osobních automobilů, velmi často terénních, rekreace městských obyvatel na venkově a výlety na poutní místa atd.) a rostoucí migrace obyvatel

z venkova do měst. Přesto však nelze vyloučit, že situace v používání výpůjček v odlehlejších a hůře dostupných oblastech, například na západě Mongolska, může být odlišná od situace v těch lokalitách, kde byl výzkum prováděn, neboť mají i přes velkou vzdálenost relativně dobré spojení s hlavním městem (Cogdzolmaa, říjen 2010).

6.1.1. Postoj veřejnosti k výpůjčkám a cizojazyčným nápisům

V jedné ze svých prací z roku 1934, věnované používání cizích slov v mongolštině, cituje Damdinsüren (Damdinsürüng 1934, s. 30) rozhořčení jistého pastevce Baldana z Chentijského ajmaku, uveřejněné ve 2. čísle deníku *Ünen* v roce 1933, nad tím, že „dnešní mladí lidé používají hodně ruských slov, ale protože jejich významu sami nerozumějí, nemohou je vysvětlit ani nám venkovanům. Ať jen ruská slova klidně používají, ale jakýpak to má smysl, neznají-li jejich význam...”³⁴⁸

Obyvatelé venkova se na osoby nadužívající rusismy dívali vždy s velkou ironií a despektem. V současnosti však již podle některých informantů takoví lidé prakticky nejsou a přejatá slova, která ve své slovní zásobě venkovanů mají, jsou

tendencí Mongolů více využívat mobilní telefony k přímé komunikaci než k psaní sms zpráv (Otgon-Erdene, 2010).

³⁴⁸ „*Odo-yin jalayučud ködege očiyad oros üge masi olan keledeg bolbaču, tegün-ü-ben udyā-yi öber-iyen Medek ügei tula, küdegen-ü biden-tür tayilburilan ögčü čidaday ügei bayimui. Oros üge kelejü bolumui. Kelegsen ügen-ü-ben udyā-yi medekü bügesü yayun-u kereg. Idegsen qoyulan-dayan saba bolju, kelegsen ügen-degen ejen bolju yabuju keregtei ...*“ (Damdinsürüng 1934, s. 30).

názvy a pojmy z různých oblastí jejich běžného života, jako jsou potraviny (*сахар* „cukr krupice“, *печень* „sušenky“, *масло* „máslo“ atd.), kosmetika (*шампунь* „šampon“), automobilismus, náhradní díly a příslušenství automobilů (*домкрат* „hever“, *кардан* „kardanový kloub“, *болт* „šroub“ atd.), oděvy a obuv, nářadí a nástroje, lékařství a z nejnovějších výpůjček například *диско* „diskotéka“, *караоке* „karaoke“ a řada dalších. Frekvence a skladba jak rusismů, tak novodobých výpůjček je odlišná v závislosti na prostředí a lokalitě (jiná u pastevců z odlehlých oblastí a jiná u obyvatel administrativních center ajmaků a okresů-somonů, jiná v okolí železnice, jiná u jednotlivých národnostních skupin³⁴⁹ atd.). Použití nejnovějších výpůjček, např. z oblasti moderních způsobů komunikace, jako jsou fax či internet, v písemné podobě je na příslušných místech často doprovázeno vysvětlujícími poznámkami v závorkách nebo názornými obrázky.

Během výzkumu na venkově jsem se setkala také s názorem, že „s výpůjčkami v mongolštině by měli něco dělat jazykovědci“ (Pürevdordž, Sajnšand, srpen 2010). Naproti tomu skupina mladých Ulánbátařanů od filmu mi na různých profesních slangismech ze svého oboru i na některých dalších výpůjčkách ze sportu hrdě demonstrovala, jak dokonale je dokáže mongolština k nepoznání „pomongolštit“. (kolektiv Studia Omega, 2004).

Na rozdíl od dnes převážně neutrálního postoje³⁵⁰ vůči výpůjčkám a tolerování jejich střídavého používání (tedy tehdy, kdy pro nějaké slovo neexistuje mongolský ekvivalent) je postoj vůči cizojazyčným nápisům v obou skupinách dotazovaných spíše negativní. Paní Urdžinchand sice uvedla, že je s cizojazyčnými nápisy smířená a domnívá se, že „jsou tu kvůli lepší orientaci cizinců“, ale jinak u většiny ostatních dotazovaných vzbuzují cizojazyčné nápisy,

³⁴⁹ Například Burjati v Chentijském ajmaku bydlí převážně v dřevěných srubech, mají hliněné pece (*пийшинь*), v nichž pečou chleba a placky zvané *ёпоошхо* „placka“ < ru. *лепёшка*, ale tyto zvyky si přinesli pravděpodobně ještě ze staré vlasti, kde došlo ke kontaktu s ruštinou a ruskou kulturou mnohem dříve a kde měl tento kontakt také intenzivnější podobu.

³⁵⁰ 65letý dotazovaný z Öndörchaanu (administrativní centrum Chentijského ajmaku) dokonce uvedl, že mu „používání přejímek nevádí, neboť ty mongolská slova stejně nevytlačí a mládež bude podle něj aspoň vzdělanější“ (Džančivdordž, září 2010).

popřípadě kombinace cizojazyčných nápisů s mongolskými (např. *VIP өрөө* „VIP místnost“ na letišti v Mörönu, Chövsgölský ajmak),³⁵¹ spíše nelibost. Několik informantů z Ulánbátaru prohlásilo, že se jim různé nápisy v latince, čínštině nebo korejštině sice nelíbí, ale současně připustilo, že „si na ně zvykli a takzvaně je neřeší a že se v nich orientují bez větších problémů“. Například lidé z venkova se ale v hlavním městě orientují převážně podle výrazných orientačních bodů, jako jsou nápadné a známé budovy, křižovatky, mongolské nápisy atd. (Pürevdordž, Gandzorig a další, říjen 2010). Další z informantů vyjádřil přesvědčení, že „v případě dvojích nápisů by ty mongolské vždy měly být výraznější jako výraz svébytnosti Mongolska“. Pouze jeden z dotazovaných věděl, že v Mongolsku platí zákon o státním jazyce, jenž upravuje podobu vývěsních štítů a nápisů na veřejných budovách.

Na webových stránkách Semináře mongolistiky Ústavu pro jižní a centrální Asii, FF UK v Praze je umístěn článek doc. Luvsandorje nazvaný Ulánbátar v roce 2007 (Zápisky o způsobu řeči Mongolů).³⁵² V něm popisuje rozhovor s mladým řidičem, jehož po cestě městem žádá o vysvětlení nápisu na reklamě a několika názvů obchodních center a restaurací. Řidič sice umí latinku, ale význam anglických částí názvů („*Great khaan buuz*“ – název restaurace, „*Гранд Плаза цогцолбор*“ – komplex *Grand Plaza*, „*Гранд Оффис Центр*“ – *Grand Office Center*) není autorovi zápisků schopen vysvětlit.

Nejrůznější otázky týkající se péče o jazyk, pravopisu a stylistiky, preferovaného písma a také používání přejímek se rozebírají rovněž v internetových diskusních fórech. Například na stránkách www.biznetwork.mn bylo otevřeno hned několik takových tematicky si blízkých diskusí.³⁵³ Autoři jednotlivých příspěvků jsou shodně přesvědčeni, že v poslední době výrazně

³⁵¹ Otgon-Erdene, leden 2011.

³⁵² Luvsandorj 2007. On: <http://mongolistika.ff.cuni.cz/Ulaanbaatar.pdf>.

³⁵³ Například Jak si zachovat rodný jazyk? (Эх хэлээ яаж хадгалах вэ?) http://biznetwork.mn/related_topics/10587, Hoře mongolštiny na internetu (Интернет дэх монгол хэлний эмгэнэл), Zděvěnělá mongolština (Модон болсон Монгол хэл) apod.

poklesla jazyková kultura Mongolů, což se podle nich projevuje právě na internetové komunikaci, v reakcích uživatelů internetu na různé diskuse a náměty. Domnělá svoboda internetu podle některých názorů svádí k nedodržování jazykových a pravopisných norem, kdy někteří přestávají rozlišovat mezi formálním a neformálním stylem a další zase v textu používají fonetický zápis hovorové, až slangové mluvy (ve stylu „píšu tak, jak mluvím, případně slyším“). Jak se vyjádřil jeden z účastníků, „nikdo po nikom nechce, aby měl při psaní na internetu slovník na stole, ale všechno má své meze“.

Používání cizojazyčných přejímek anebo míchání cizích prvků do mongolštiny také patří k hodně diskutovaným tématům.³⁵⁴ Většina účastníků souhlasí s používáním přejímek tam, kde pro to neexistují mongolské ekvivalenty a pro některé je absurdní už jen myšlenka nahrazování rusismů staršími přejímkami z čínštiny, částečně proto, že jednotlivé přejímky mají konkrétní sémantický obsah a v mnoha případech jsou vnímány jako navzájem nezaměnitelné (např. *шаахай* „bačkory, střevíce“ (< čín.) za *туфли* [tү:pěl] „lodičky, střevíce, vycházková obuv“ (< ru.). Také nahrazování výpůjček několikaslovními mongolskými ekvivalenty za každou cenu považují někteří za nepohodlné a zbytečné.³⁵⁵

Jednoznačně negativně se diskutující vyjadřují o nadužívání přejímek, včetně anglicismů, a hlavně například pozdravů, jako jsou hi „ahoj“ a bye „ahoj (při

³⁵⁴ Většina účastníků těchto diskusních fór jsou mladí lidé a většina z nich má za sebou už nějakou zkušenost s cizími jazyky nebo pobyt v zahraničí, proto často srovnávají jazykovou situaci a jednotlivé jevy týkající se přejímek v mongolštině a v jiných jazycích (např. pravopis výpůjček v mongolštině a japonštině), apod. (Fórum 1, Fórum 2).

³⁵⁵ Účastnice jedné z diskusí se ptá: “Өнөө орой ямар шар айрагны газар суух вэ? Эсвэл дуу дуулдаг газар очих уу? Ингэж ярьж чадах хүн байна уу” „Do jaké hospody si dnes půjdeme sednout? (dosl. místa, kde se pije, žlutý kumys“ namísto *паб* „pub, hospoda“ < angl.) anebo Půjdeme do místa, kde se zpívají písně? (namísto *караоке* „karaoke“ < jap.) Dokáže někdo takto mluvit?“ (Fórum 3).

loučení)³⁵⁶ a odsuzují osoby, u nichž za nadužíváním přejímek stojí snaha poukázat na to, že studovaly anebo žily v zahraničí.

6.2. Postoj odborné veřejnosti vůči výpůjčkám

Mongolští jazykovědci nebyli nikdy lhostejní vůči některým – z jejich hlediska negativním – jevům, které zaznamenali ve vývoji mongolštiny.³⁵⁷ Nejinak je tomu i v posledních 10–15 letech, kdy se jejich aktivity zahrnující rozhovory pro sdělovací prostředky (Bulgamaa, Nyamjav), pořádání tematicky zaměřených konferencí,³⁵⁸ publikování popularizačních článků (Саруул-Эрдэнэ 2004, Эрдэнэмаа 2004, Элбэгзаяа 2008), sborníků, časopisů (Монгол хэл, соёл № 01, 09/2010), knih (Шагдарсүрэн 2010) a výkladových a specializovaných slovníků (PVSMJ 2008, Үгийн учир 2003, № 2, 2006), ještě více zintenzivnily. Lze skoro říci, že „bijí na poplach“.

Nejvíce diskutované otázky lze shrnout do následujících bodů:

- nedostatečná a nejednotná vládní politika, která by směřovala k ochraně mongolštiny, loajalitě vůči ní a povznesení její úrovně,
- prosazování jazykového zákona z roku 2003,

³⁵⁶ *Hi* se stalo již téměř standardním pozdravem v internetové a sms komunikaci. Na zmiňovaných diskusních fórech jsou tyto pozdravy uváděny různě foneticky, např. jako *хаая* (hi) a *баая* (bye).

³⁵⁷ Ve 30. letech se například Damdinsüren (Damdinsürüng 1932, s. 13–38) pozastavoval nad úrovní mongolských psaných textů na veřejných prostranstvích v hlavním městě, kritizoval přílišné pronikání hovorových slov a výrazů do psaného jazyka, omezenost slovní zásoby a zbytečné kalkování jako jevy, které v konečném důsledku snižují úroveň a srozumitelnost textu. Viz také Kapišovská 2005, s. 60–61. Rezolutně také vyznívají příspěvky některých mongolských lingvistů na téma mongolské cyrilice publikované ve sborníku z Mezinárodní vědecké konference, která se konala v červenci 1957 v Ulánbátaru (Монголын шинэ үсгийн асуудалд 1957).

³⁵⁸ Např. konference na téma Problematika vládní jazykové politiky (*Төрөөс баримтлах хэлний бодлогын асуудлууд*) v roce 2005 nebo Globalizace – jazyková politika – veřejné sdělovací prostředky (*Даяаршил – Хэлний бодлого – Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл*) v roce 2008 ad.

- pokles jazykové kultury, slabá slovní zásoba a používání kalků a polokalků z cizích jazyků na úkor tradiční slovní zásoby,
- nápisy na veřejných prostranstvích (používání cizojazyčných nápisů i chyby v mongolštině),
- přeceňování cizích jazyků, dnes zejména angličtiny,
- loajalita vůči mateřskému jazyku,
- všeobecně nízká jazyková úroveň překladů a totéž se vytýká i jazyku sdělovacích prostředků, včetně soukromých rozhlasových stanic,
- konkrétní nedostatky stylistické, gramatické a pravopisné,³⁵⁹ které se objevují v textech sdělovacích prostředků a školních učebnic,
- pravopisná reforma,
- eventuelní možnost znovuzavedení tradičního mongolského písma.

U mongolských lingvistů pozorujeme dvě názorové linie vůči používání výpůjček: zatímco umírněnější z nich připouštějí používání výpůjček v těch případech, kdy pro daný pojem nebo reálii skutečně neexistuje mongolský ekvivalent (např. Davaasüren, FMJK MSU), ti radikálnější zpravidla prosazují nahrazení co možná největšího počtu rusismů, anglicismů a internacionalismů mongolskými ekvivalenty nebo staršími a asimilovanými výpůjčkami a ve svých popularizačních člancích zpravidla takové ekvivalenty nabízejí (Элбэгзаяа 2008). Saruul-Erdene (Саруул-Эрдэнэ 2010) například navrhuje začít s prosazováním mongolských ekvivalentů pomalu a postupně po několika slovech a srovnává to s očividně úspěšným prosazováním slova *алим* „jablko“, místo něhož se dříve běžně používalo slovo *яавлаг* „jablko“ (< ru. *яблоко*). Tendence prosazovat nebo alespoň navrhopvat možný ekvivalent za výpůjčku je patrná také ve dvou publikacích vydaných Sektorem aplikované lingvistiky ÚJL AV Mongolska, obsahující výklady a

³⁵⁹ Velmi detailně se negativním jevům v mongolštině na úrovni popularizační, včetně popisu jednotlivých chyb a jejich správného řešení věnuje Шагдарсүрэн 2010. Taktéž vysvětluje popularizujícím způsobem některé osobitosti mongolského jazyka a srovnává jej s některými evropskými jazyky. Recenze na tuto publikaci viz Lubsangdorji 2010, 3/1, s. 163–166.

etymologie k novým termínům z mnoha různých oblastí. V závěru každé položky autoři navrhují možný mongolský ekvivalent (Үгийн учир 2003, №2, 2006).

V souvislosti s novými a novodobými výpůjčkami se nejčastěji zmiňuje jejich nadměrné nebo nesprávné užívání, nedodržování standardizované terminologie a pravopisu, včetně zapisování cizích slov latinkou.³⁶⁰ Za hlavní důvody jejich nadužívání se považuje „anarchie“, daná zjevnou absencí jednotné politiky týkající se používání výpůjček, zhoršení znalosti mateřského jazyka a „scestná představa“ některých mluvčích, že používání výpůjček je ukazatelem hlubokých znalostí a dobrého vzdělání (Дугарцэцэг 2008, s. 47).

Největší podíl na této situaci je všeobecně připisován sdělovacím prostředkům a průniku hovorového jazyka do stylů, v nichž se tradičně uplatňuje standardní jazyk. Mylná je podle Šagdarsürena (Шагдарсүрэн 2010, s. 57) i představa, že o jazyk není třeba pečovat, protože je to jazyk mateřský.

Používání výpůjček a postavení mongolštiny vůči cizím jazykům na legislativní úrovni upravuje Zákon o státním jazyce (*Төрийн албан ёсны хэлний тухай*) z roku 2003, přičemž státním jazykem je v něm míněna „současná literární a hovorová mongolština“. Zákon ukládá nadřazenost mongolštiny, i když použití cizího jazyka připouští (§ 5.5.–5.10.) a v souvislosti s výpůjčkami stanovuje výslovný zákaz používat cizí slova tam, kde existují odpovídající mongolské ekvivalenty a termíny (§ 5.18.). Zákon také zřizuje Radu pro státní jazyk, která by se měla stát ústředním jazykovým orgánem (čl. 6) a stanoví řadu sankcí za porušení jednotlivých ustanovení (čl. 9). Většina lingvistů je však z naplňování tohoto zákona, do něhož se před jeho schválením vkládaly velké naděje, spíše zklamaná.

³⁶⁰ V rámci průzkumu jazykové situace periodik, provedeném v září–říjnu 2007 Radou pro státní jazyk a Ústavu žurnalistiky, bylo používání výpůjček sledováno jako jedna z hodnot určujících jejich jazykovou úroveň. Nesprávné použití cizího slova tvořilo u sledovaných periodik 9,6 % z celkového množství chyb lexikálního charakteru (Монголын тогтмол хэлвлэлийн хэл найруулга, үгсийн сангийн өнөөгийн байдал, 2007).

6.3. Závěr

Závěrem lze konstatovat, že zatímco lingvisté mají vůči výpůjčkám jasné definovaný a v podstatě jednotný postoj a jejich nadužívání či nesprávné užívání považují za znehodnocování jazyka a projev nízké jazykové kultury, samotní mluvčí mají rozličné názory, ale situaci většinou pasivně přijímají tak, jak je. Část mluvčích si uvědomuje, že používání či nepoužívání výpůjček je individuální záležitostí každého z nich. Shodně odmítavě se ale staví vůči cizojazyčným a pro mnohé nesrozumitelným nápisům na budovách a veřejných prostranstvích.

Během terénních výzkumů, z nichž poslední jsem absolvovala po delší pauze, jsem si ale uvědomila, že iniciovat a prosazovat změny nemusí pouze jazykovědci nebo zákon. Bohatě stačí, když prozíravý podnikatel, který se chce prosadit na venkově, upraví texty svých katalogů nebo propagačních materiálů tak, aby s jejich pochopením neměla cílová skupina problém, což zahrnuje samozřejmě také použití výpůjček. Anebo když z regálů velkých obchodních řetězců zmizí nápis *варень* „džem, marmeláda“ (< ru. *варенье*) a objeví se mongolské *чанамал* „zavařenina“. Co na tom, že jej obyčejný mongolský mluvčí zatím ještě nepoužívá?

...

7. Závěr

Cílem této práce bylo na materiálu současného mongolského jazyka popsat přejímání cizích slov v současné mongolštině a jednotlivé aspekty jejich adaptace z pohledu diachronie a synchronie, zasadit přejímání a přítomnost výpůjček v mongolštině do širšího historicko-společenského kontextu, charakterizovat postoje, které vůči výpůjčkám v mongolštině mongolští mluvčí zaujímají a pokusit se o regionální a věkovou stratifikaci jejich používání. Jádrem této práce byly výpůjčky, které byly do mongolštiny přejaty v období blízkých vztahů Mongolska a Ruska, resp. Sovětského svazu, a v období následujícím po pádu komunistického režimu až po současnost. První skupina výpůjček byla přejímána hlavně z ruštiny a označuji je jako **nové**. Druhá část výpůjček je co do původu diferencovanější a od první skupiny se liší také některými aspekty adaptace a používáním, proto tyto výpůjčky označuji jako **nejnovější**.

Úvod do popisné části práce představuje první kapitola obsahující podrobný přehled jednotlivých jazykových kontaktů, které mongolštinu v minulosti ovlivnily a jejichž stopy jsou v aktivní slovní zásobě mongolštiny stále přítomny. Za nejstarší jsou považovány výpůjčky z turkických jazyků, zejména ujurštiny, dále ze sogdštiny a sanskrtu, přičemž zejména v případě posledních tří jazyků je ze skladby těchto výpůjček zřejmá přímá souvislost s první vlnou šíření buddhismu mezi mongolskými kmeny. Z hlediska vlivu na slovní zásobu lze za nejvýznamnější bezpochyby považovat několikasetletý vliv tibetštiny a čínštiny, méně významný je již vliv mandžuštiny. Novodobé kontakty, které jsou právě předmětem mé práce, tedy nejprve kontakt s ruštinou, jenž byl nejintenzivnější po socialistické revoluci v roce 1921 a trval až do roku 1990. Po pádu komunistického režimu a rozpadu SSSR a východního bloku sice vliv ruštiny výrazně slábne, nicméně zdá se, že je stále považován za poměrně významný zdroj nejnovějších výpůjček v mongolštině. Od 90. let 20. stol. se stává důležitým zdrojovým jazykem přejímání také angličtina, jejíž význam díky jejímu postavení v moderním světě stále sílí i v Mongolsku. Mongolsko je velmi proevropsky orientovanou zemí, zejména pro své dřívější vazby na někdejší socialistické státy, a proto je možné, že některé anglicismy jsou

ve skutečnosti poangličtěnými slovy nebo výrazy některého z evropských jazyků. Za okrajové vzhledem k jejich rozsahu považuji v této práci moderní výpůjčky z japonštiny a korejštiny, do budoucna nelze ale vyloučit větší příliv slov z těchto jazyků.

Další části práce zaměřené na popis jednotlivých aspektů adaptace přejatých slov uvádím v úvodu 2. kapitoly charakteristikou procesu přejímání opírající se o teoretické práce různých odborníků (Winford 2003; Thomason, Kaufman 1991 aj.) a vycházející z tohoto procesu tak, jak jsem jej pozorovala na příkladech z mongolštiny, zejména postupy uplatňující se v první fázi průniku výpůjčky do jazyka. Upozorňuji rovněž na to, že tytéž postupy jsou uplatňovány při řízeném vytěsňování výpůjčky ze standardní mongolštiny. Samotný proces adaptace přejatých slov jsem rozdělila na adaptaci sémanticko-lexikální, fonetickou, pravopisnou a morfologickou a z každého hlediska mohu učinit následující závěry:

Pod pojem **sémantická adaptace** zahrnuji změny a rozdíly pozorované ve významu, k nimž dochází při přechodu slova ze zdrojového jazyka do jazyka přijímajícího anebo v průběhu přítomnosti výpůjčky v přijímajícím jazyce (mongolštině). Na konkrétních příkladech demonstruji sémantický posun, rozšíření a zúžení významu, apelativizaci, metafory a slovní hříčky a na doplnění uvádím příklady přejímání pozdravů a nadávek. K těmto sémantickým změnám dochází nejen u výpůjček, ale také u jejich derivátů, a to zejména u sloves. Zajímavým jevem je sémantická diferenciaci, která se pokaždé projevuje jinak v hovorové a ve standardní (formální) mongolštině. Zatímco hovorová mongolština preferuje výpůjčky jako sémanticky přesně diferencované lexémy například i vůči vlastním ekvivalentům (*сыр* [si:r] „tvrdý sýr evropského typu“ < ru. *сыр* „sýr“ na rozdíl od tradičního mongolského sýru *бяслаг*, který se konzistencí i chuťově od evropských sýrů liší nebo *силк* „hedvábí, hedvábný“ < angl. *silk* na rozdíl od hedvábí jiného typu používaného na tradiční oděv *топро* „hedvábí“), standardní mongolština, v níž je patrné regulované vytěsňování výpůjček při importu nových pojmů, uplatňuje spíše rozšiřování významů domácích lexémů, např. *бяслаг* pro všechny druhy

sýra nebo slovo *шүүгээ* „skříň“ ve výrazu *шарах шүүгээ* „trouba“ (dosl. skříň na pečení) namísto hovorového *духовк* [duxo:v] „(elektrická) trouba“ < ru. *духовка*.

Sledování nových a nejnovějších výpůjček v širším časovém spektru ukazuje, že ve skladbě slov cizího původu v rámci slovní zásoby mongolštiny napříč jejími vrstvami průběžně dochází k různým obměnám. Výpůjčky mohou být vytěsňovány z aktivní slovní zásoby, a to jak cíleným nahrazováním mongolskými ekvivalenty nebo staršími, již asimilovanými výpůjčkami, tak samovolným nahrazováním jinými, modernějšími výpůjčkami ([*šilia:p*] „klobouk“ < ru. *шляпа* → *кобой малгай* „kovbojský klobouk“). V důsledku toho dochází k rozvrstvení slovní zásoby a vytváření stylisticky, kontextuálně i významově diferencovaných, synonymických slov, skládajících se z výpůjčky v hovorovém jazyce nebo slangu a mongolského ekvivalentu ve standardním (formálním) jazyce. Naproti tomu po všech stránkách rovnocenných a vzájemně (i z hlediska stylového) zaměnitelných dvojic se zdá být v mongolštině poměrně málo, stejně tak jako případů, kdy naopak výpůjčka převáží a z aktivní slovní zásoby je vytěsněn mongolský ekvivalent. Nová vlna přejímání přináší další výpůjčky, jejichž diferenciaci a stabilizaci teprve probíhá, a kruh jejich používání je v této fázi z větší části omezen na určité věkové kategorie nebo profesní a zájmové skupiny mluvčích (tj. jejich sociolekty).

Nové a nejnovější výpůjčky zabírají v současné mongolštině (obecně v obou jejích varietách) široké spektrum sémantických oblastí a většina z nich byla přejata spolu s novými reáliemi. Jsou to například názvy z oblasti

- administrativy (*анкет* „dotazník; životopis“ < ru. *анкета*; *виз* „vízum“ < ru. *виза*, *референт* „referent(ka)“ < ru. *референт* apod.);
- automobilismu a motorismu (*свеча* [sefča:] „svíčka“ < ru. *свеча*, *хааз* „plyn“ < ru. *газ*, *автобус* „autobus“ < ru. *автобус*, *мотор* „motor“ < ru. *мотор* apod.);
- financí, bankovníctví (*банк* „banka“ < ru. *банк* „banka“, *бирж* „burza“ < ru. *биржа*, *лизинг* „leasing“ cf. ru. *лизинг*, angl. *leasing* „leasing“);
- kosmetiky (*крем* „krém“ < ru. *крем* „krém“, *пудр* „pudr“ < ru. *пудра* „pudr“, *тень* „oční stíny“ < ru. *тени (для глаз)*, *шампунь* „šampon“ < ru. *шампунь*

„šampon“, *вакс* „depilace voskem“ cf. ru. *вакс* „depilace voskem“, angl. *wax* „vosk“);

- lékařství (*аборт* [obo:r(t)] „potrat“ < ru. *аборт*, *астма* [a:stäm] „astma“ < ru. *астма*, *вакцин* „vakcína, očkovací látka“ < ru. *вакцина*, *донор* „dárce“ < ru. *донор*, *рак* „rakovina“ < ru. *рак* „rakovina“ apod.);
- nábytku a vybavení domácnosti (*амбаар* „dřevěný přístavek [k jurtě nebo domu]“ < ru. *амбар* „komora, stodola“, *балкон* „balkon“ < ru. *балкон* „balkon“, *крант* „vodovodní kohoutek“ (*крантны ус* „voda z kohoutku“) < ru. *кран*, *обои* „tapety“ < ru. *обои*, *хаус* „rodinný dům“ < angl. *house* „dům“ atd.);
- nářadí a strojů (*бульдозер* „buldozer“ < ru. *бульдозер*, *кран* „jeřáb“ < ru. *кран*, *трактор* „traktor (také obecně pro těžké stroje)“ < ru. *трактор*, *эксковатор* „bagr“ < ru. *экскаватор* atd.)

Pod pojmem **fonetická adaptace** přejatých slov chápu proces substituce cizích fonémů fonémy přejímajícího jazyka za současného působení jeho pravidel distribuce a přizpůsobení se daného slova slabikové struktury přejímajícího jazyka. Díky zápisům výslovnosti některých výpůjček v pracích některých mongolistů ze začátku 20. stol. (Владимирцов [1929] 2005; Памстедт 1908) máme možnost srovnávat, jak se míra adaptace po delším časovém úseku změnila, ale obecně vzato se výslovnost výpůjčky přiblížila její výslovnosti ve zdrojovém jazyce. Výslovnost nových výpůjček je v mongolštině velmi variabilní, což lze připisovat především různým mimojazykovým faktorům, jako jsou vzdělání a zejména jazykové vzdělání, které nejvíce ovlivňuje artikulační schopnosti jedince, dále mezigenerační přenos, ale patrně také skutečnost, že většina výpůjček se šíří skrze hovorový jazyk, bez vazby na text.

U nejnovějších výpůjček pozorujeme v zásadě tytéž fonetické změny jako u dřívějších výpůjček (tzv. nových), zdá se však, že nejsou tak intenzivní. Použijeme-li Darbejevovy stupnice (Дарбеева 1984, s. 73–74) fonetické integrace výpůjček, pak většina těch nejnovějších spadá do kategorie 2.–3., tj. částečné, až nulové adaptace. Vysvětlit to lze jednak jejich relativně krátkou přítomností v

mongolštině a také poměrně ohraničeným spektrem použití a artikulačními schopnostmi těch mluvčích, v jejichž slovní zásobě se nejvíce objevují.

Fonetickou adaptaci nejnovějších výpůjček provází dále dva zcela nové jevy: u některých výpůjček je patrný bezprostřední vliv vnímání grafické podoby slova ve zdrojovém jazyce (*aplike:šəŋ* аппликешн „žádost, přihláška“ < angl. *application*, cf. ru. *эпликашн*) a také tzv. „fonetické dublování“, které se objevuje jen v několika případech u slov, která mají v ruštině i v angličtině stejný tvar a stejný původ, ale liší se výslovností, jako například *проектор porje:ktor* „promítací přístroj“ (< ru. *проектор*) a *портже:ktor* (< angl. *projector*).

Pravopis přejatých slov v mongolštině se v zásadě řídí pravidly zformulovanými v roce 1942 při přechodu na cyrilici. Podle těchto pravidel se starší výpůjčky, které jsou již v mongolštině natolik adaptované, že nevyvolávají dojem cizího slova, zapisují foneticky jako slova mongolská, a při psaní ruských slov, včetně slov přejatých skrze ruštinu, má zůstat zachován jejich ruský pravopis. Současná situace je charakteristická na jedné straně přílivem nových výpůjček a zejména cizojazyčných slov v názvech, jejichž původním písmem je latinka, a na straně druhé vznikem nových forem písemné neformální komunikace, v níž se uplatňuje především hovorový jazyk. Z hlediska způsobu zápisu dělím výpůjčky na několik skupin, a to na výpůjčky se standardizovaným pravopisem, které zahrnují výpůjčky s adaptovaným a původním ruským pravopisem, které jsou zahrnuty v pravopisných příručkách a slovnících a výpůjčky s nestandardizovaným pravopisem, které zahrnují různé varianty fonetického zápisu jednotlivých výpůjček a výpůjčky psané latinkou. Situace v pravopisu výpůjček je však velmi nejednotná a nestabilní nejen u nestandardizované části výpůjček. Důvody je potřeba patrně hledat jak v neznalosti, tak v ignorování standardizované nebo obecně ustálené pravopisné podoby, a dále v absenci pravidel pro přepis anglicismů a internacionalismů a také v odmítavém postoji většiny jazykovědců vůči mnohým výpůjčkám přítomným v hovorovém jazyce.

Jako **morfologická adaptace** je v odborné literatuře (Winford 2003, s. 48–51, Clyne 1980, s. 632, Weinreich 1968, s. 44) označován proces, při němž se výpůjčka přizpůsobuje systému a pravidlům přejímajícího jazyka ve smyslu

mluvnického rodu, čísla, deklinačního a konjugačního systému či případných dalších kategorií a jehož výsledkem je úplné začlenění cizího prvku do morfologické a slovtvorné struktury daného jazyka. V úvodu konstatuji, že výpůjčky se obvykle chovají stejně jako původní kmeny přejímajícího jazyka stejné kategorie a srovnávám tvary přejatých slov s jejich výchozími tvary ve zdrojovém jazyce. Dále se stručně věnuji tzv. hierarchii přejímatelnosti, podle níž jsou nejčastěji přejímána substantiva, dále adjektiva, slovesa, předložky, koordinační spojky, kvantifikátory, determinátory, volná zájmena, příklonková zájmena a podřízené spojky (Appel-Muysken 1987, s. 171, Winford 2003, s. 51) a také problematice klasifikace slovních druhů v mongolštině. V dalších částech analyzuji výpůjčky vyexcerpované z nashromážděného jazykového materiálu současné mongolštiny po stránce jejich přiřazení se ke slovním druhům mongolštiny a z hlediska jejich začlenění se do deklinačního a slovtvorného systému mongolštiny. Z analyzovaných nových a nejnovějších výpůjček vyplývá, že v mongolštině skutečně, jak tvrdí i Davaadžav (2003, s. 46), největší podíl na nových a novodobých výpůjčkách tvoří slova, která jsou ve svých zdrojových jazycích substantivy. Po nich následují adjektiva, zhruba na stejné úrovni slovesa a partikule a nejméně je číslovek. Z toho je zřejmé, že by bylo účelné přehodnotit hierarchii přejímatelnosti, neboť tak, jak je zformulována (Winford 2003, s. 51; Appel-Muysken 1987, s. 170), nezahrnuje například číslovky ani partikule. V případě přejímání číslovek šlo sice v historii mongolštiny několikrát o cílené rozhodnutí, přesto vidíme, že jak u číslovek, tak u partikul k přejímání v praxi dochází, což dokládá také situace v jiných jazycích Centrální Asie a Dálného východu (Ha 2010).

Na základě analyzovaných výpůjček a jejich tvarů lze také konstatovat, že spolu s výpůjčkami se do přijímajícího jazyka přenáší také některé analogie s jejich užíváním ve zdrojovém jazyce, v případě mongolštiny například aplikace nestabilního /n/ u výpůjček v pozici atributu, nadužívání plurálních tvarů u jmen a pasivních konstrukcí u sloves apod., které mohou v dlouhodobé perspektivě ovlivnit další vnitřní vývoj jazyka.

Na nemnoha příkladech přejatých sloves hlavně z ruštiny je zřejmé, že přejímání této kategorie slov z typologicky odlišného jazyka je pravděpodobně příliš složité, protože jsou slovesa zatížena nejen sufixy a koncovkami, ale také prefixy, a tudíž je možné tak učinit jen za podmínky těsného kontaktu s tímto zdrojovým jazykem. To by potvrzovala také situace pozorovaná u mongolských migrantů v České republice, kdy v mluvě osob nehovořících česky se slovesa z češtiny objevují jen výjimečně, a pokud jsou, tak ve tvaru zaznamenaném na s. 120. U Mongolů hovořících česky naproti tomu pozorujeme regulérní česká slovesa zakomponovaná do mongolské věty pomocí mongolských sufixů. Vycházíme-li ze srovnání přejatých sloves a sloves derivovaných z výpůjček, které se v mongolštině etablojí jako jména, lze konstatovat, že ač je mongolština jazykem s převahou sloves a slovesných tvarů,³⁶¹ namísto přímého přejímání sloves z jiných jazyků upřednostňuje jejich odvozování z přejatých a adaptovaných jmen.

V závěrečné kapitole shrnuji výsledky dotazníkového průzkumu zaměřeného na zjištění rozšíření výpůjček v mluvě mongolských mluvčích ve městě a na venkově a také postoje veřejnosti a jazykovědců k používání výpůjček v mongolštině. Ukázalo se, že povědomí o výpůjčkách u mluvčích je velmi různorodé, někteří také některá slova vnímají nesprávně anebo jen v omezeném kontextu. Někteří mluvčí z venkova uvedli, že výpůjčky spíše nepoužívají, byť jim rozumí. Naproti tomu v jazyce městských mluvčích jsou výpůjčky přítomny v mnohem větším rozsahu a ti si často tuto skutečnost uvědomili až během mého dotazování na různé podrobnosti.

³⁶¹ Této otázce se blíže věnuje Šagdarsüren (2010, s. 33–37), jenž uvádí, že „... mongolština spojuje slova spíše pomocí sloves, nežli pomocí jmen ... Kromě toho, že je sloveso důležitou součástí slovní zásoby, je také ústředním prvkem stavby věty. Slovesa mají mnohem větší schopnost k sobě poutat ostatní slova.“ Šagdarsüren současně kriticky poukazuje na sílící tendenci nevhodného nahrazování slovesných tvarů substantivními danou vlivem ruštiny a angličtiny, ale především vlivem nízké úrovně překladů z těchto jazyků do mongolštiny.

Zatímco tedy lingvisté mají vůči výpůjčkám jasně definovaný a v podstatě jednotný postoj a jejich nadužívání či nesprávné užívání považují za znehodnocování jazyka a projev nízké jazykové kultury, samotní mluvčí mají rozličné názory, ale situaci většinou pasivně přijímají tak, jak je. Shodně odmítavě se ale staví vůči cizojazyčným a pro mnohé nesrozumitelným nápisům na budovách a veřejných prostranstvích.

Jako jeden z cílů této práce jsem si stanovila pokusit se o regionální a věkovou stratifikaci používání nových a nejnovějších výpůjček. Bertagajev (Бертагаев 1974, s. 339–340) nabízí pro období počátku 70. let 20. stol. následující sociální a věkovou stratifikaci používání rusismů: v hovorovém jazyce používá nejvíce rusismů inteligence a aktivisté, zejména mladá generace z řad obyvatel měst a vesnic, kde je však rozdílný podíl rusismů v jednotlivých dialektech a u jednotlivých zájmových skupin, méně rusismů používá střední generace a nejméně starší generace a zejména ženy. Jakkoli je pro podrobnější stratifikaci potřeba provést cílený a mnohem podrobnější průzkum, z pozorování učiněných v rámci popisu jednotlivých aspektů adaptace přejímek a jednotlivě zmíněných na příslušných místech v jednotlivých kapitolách přece jen lze učinit některé obecné závěry: všeobecně je více výpůjček přítomných v jazyce městských mluvčích, zejména mám na mysli obyvatele hlavního města. Jejich rozsah se snižuje úměrně vzdálenosti od hlavního města. Na venkově je podíl výpůjček větší v jazyce obyvatel okresních a ajmačnických center, například pracovníků administrativy, školství, kulturních zařízení, řidičů a autoopravářů a také obchodníků. Samozřejmě i dnes platí, že podíl výpůjček u jednotlivých skupin mluvčích je rozdílný. Pokud jde o věkovou stratifikaci, v jazyce starších lidí často zůstaly zafixovány například rusismy, místo nichž se už dnes běžně i v hovorové mongolštině používají mongolské ekvivalenty. Podle všeho nejvíce rusismů používají Ulánbátarčané ve věku 40–60 let. Nejvnímavější vůči nejnovějšímu přílivu výpůjček jsou mladí lidé a lidé ve věku zhruba do 40 let, přičemž podíl výpůjček v jejich idiolekttech se může také lišit v závislosti na řadě vnějších faktorů.

Problematika přejímání a přítomnosti výpůjček v mongolštině je velmi obsáhlá, nicméně musíme konstatovat, že jde o jev, který je v současnosti velmi

aktuální také v mnoha jiných jazycích. Tato práce je prací materiálovou, popisnou a jejím hlavním přínosem je celou problematiku shrnout a zasadit ji do širšího kontextu mongolské reality. Tato práce rovněž naznačuje některé další náměty na podrobnější zkoumání, případně srovnávací nebo statistické studie, a možná také náměty na řešení některých jevů, které, jak jsem již několikrát zmínila, jsou hlavně lingvisty vnímány s velkou nelibostí.

8. Bibliografie

Bibliografie v ruštině a mongolštině

- Аюурзана, Г., 2003, Шүтэн бишрэгч (Obdivovatel). In: *Монголын өгүүллэгийн цоморлиг* (Sbírka mongolských povídek). Соёмбо принтинг, ХХК, Улаанбаатар, s. 24–33.
- Бат-Эрдэнэ, С., 2006, Харь гаралтай үгээс үйл үг бүтээх нь (Derivace sloves ze slov cizího původu). In: *Монгол хэл шинжлэл* (Mongolská lingvistika). IX (XXXI), № 7. МУШУА, ХЗХ, Улаанбаатар, s. 91–99.
- Бат-Эрдэнэ, С., 2007, Харь үг, нэр томъёоны тухай (Cizí slova a termíny). In: *Нэртомъёо судлал* (Terminologická studia). № 9. ШУА, ТХЗ, ХЗХ, Улаанбаатар, s. 24–34.
- БАЯРСҮРЭН, Ц., 1979, Монгол хэлэнд орсон харь гаралтай үгийн дуудлагын тухай (Výslovnost cizojazyčných výpůjček v mongolštině). *Studia Linguae et Letteratum Instituti Linguae et literarum academiae scientiarum reipublicae populi mongolici*. Tom. XIII, Fasc. 10. Ш ухааны Академийн хэвлэх үйлдвэр, Улаанбаатар.
- Болд, Л., 1986, *Орчин цагийн монгол хэлний дагавар* (Sufixy v současné mongolštině). Улсын хэвлэлийн газар, Улаанбаатар.
- БОЛЬШОЙ АКАДЕМИЧЕСКИЙ МОНГОЛЬСКО-РУССКИЙ СЛОВАРЬ* (Velký akademický mongolsko-ruský slovník). Academia, Москва 2001–2002. [VAMRS]
- БУЯНТОГТОХ, Г., 2004, *Нийтээр эзэмших монгол хэлний дүрмийн лавлах* (Příručka mongolského pravopisu pro veřejnost). Улаанбаатар.
- Бэгз, Н., 2005, Гадаад хэлний сургалтын өнөөгийн байдал, цаашдын зорилт (Současná situace v oblasti výuky cizích jazyků a její další cíle). In: *Төрөөс баримтлах хэлний бодлогын асуудлууд* (Otázky státní jazykové politiky). Улаанбаатар, s. 26–31.
- Бямбасан, П., 2006, *Монгол хэлний онол, бүтцийн асуудалд* (K otázkám teorie a struktury mongolského jazyka). Улаанбаатар, “Бодьмөр Принтинг”, ХХК.

- ВЛАДИМИРЦОВ, Б. Я., 2005, Арабские слова в монгольском (Arabská slova v mongolštině). In: *Работы по монгольскому языкознанию* (Práce z oblasti mongolské lingvistiky). Восточная литература РАН, s. 873–880.
- ВЛАДИМИРЦОВ, Б. Я., 1929, *Сравнительная грамматика монгольского письменного языка и халхасского наречия* (Srovnávací gramatika písemné mongolštiny a chalchského nářečí). Leningrad, re-published in 2005, Восточная литература РАН.
- ВЛАДИМИРЦОВ, Б. Я., 2003, *Работы по литературе монгольских народов* (Práce z oblasti literatury mongolských národů). Восточная литература РАН.
- ВЛАДИМИРЦОВ, Б. Я., 2005, *Работы по монгольскому языкознанию* (Práce z oblasti mongolské lingvistiky). Восточная литература РАН.
- ДАВААЖАВ, Г., 2003, Европын олон хэлнээс монгол хэлэнд орсон үг, түүний өвөрмөц онцлог (Slova přejatá do mongolštiny z různých evropských jazyků a jejich specifika). Disertační práce, rukopis. Улаанбаатар.
- ДАВААЖАВ, Г., 2007, *Монгол хэлний ормол үгийн толь* (Slovník výpůjček v mongolštině). Улаанбаатар.
- ДАЛЬ, В. И., 1978, *Толковый словарь живого великорусского языка* (Výkladový slovník živého velkoruského jazyka). I–IV. Изд. «Русский язык», Москва.
- ДАМДИНОВА, Б.-Х. В., 2007, Китайско-монгольские языковые контакты (Čínsko-mongolské jazykové kontakty). In: Проблемы исторического развития монгольских языков. Материалы научной конференции (Otázky historického vývoje mongolských jazyků. Materiály vědecké konference). Санкт-Петербург, Издательство Нестор История, s. 52–59.
- ДАМДИНСҮРЭН, Ц., 1942a, *Шинэ үсгийн дүрэм* (Pravidla pravopisu nového písma). Улаанбаатар.
- ДАМДИНСҮРЭН, Ц., ЛУВСАНВАНДАН, Ш., 1942b, *Орос-монгол толь* (Rusko-mongolský slovník). Шинжлэх ухааны хүрээлэнгийн хэвлэл, Улаанбаатар.
- ДАМДИНСҮРЭН, Ц., 2007, Монгол хэлэнд орсон төвд үгс (Tibetská slova v mongolštině). In: Монгол хэлэнд орсон санскрит, төвд үг (Sanskrtská a tibetská slova v mongolštině). Улаанбаатар, ШУА ХЗХ, МАСХ, “Бемби Сан” ХХК, s. 106–134.

- ДАРБЕЕВА, А. А., 1984, Русско-монгольские языковые контакты в условиях двуязычия (Rusko-mongolské jazykové kontakty v podmínkách bilingvismu). Издательство «Наука», Москва.
- ДАРЕВСКАЯ, Е. М., 1994, Сибирь и Монголия. Очерки русско-монгольских связей в конце XIX – начале XX веков (Sibiř a Mongolsko. Studie rusko-mongolských vztahů na přelomu 19. a 20. stol.). Изд. Иркутского университета, Иркутск.
- ЕДИНАРХОВА, Н. Е., 2008, Русское консульство в Урге и Я.П. Шишмарев (Ruský konzulát v Urze a Ja. P. Šišmarjov). Репроцентр А1, Иркутск.
- ЖАМБАЛСҮРЭН, Н., 2007, Тибетские имена Монголов (Mongolská jména tibetského původu). In: *Монгол хэлэнд орсон санскрит, төвд үг* (Sanskrtská a tibetská slova v mongolštině). Улаанбаатар, ШУА ХЗХ, МАСХ, “Бемби Сан” ХХК, s. 164–171.
- КОПЕЦКИЙ, Л. В., 1976, *Морфология современного русского литературного языка* (Morfologie současného ruského literárního jazyka). SPN, Praha.
- КОРОСТОВЕЦ, И. Я., 2004, *От Чингис Хана до советской республики. (Краткая история Монголии с особым учетом новейшего времени)* [Od Čingischána po sovětskou republiku. Stručné dějiny Mongolska se zvláštním zřetelem na nejnovější dobu]. Эмгэнт, Улаанбаатар.
- КРЫЛОВ, С. А., 2004, *Теоретическая грамматика современного монгольского языка и смежные проблемы общей лингвистики. Часть I.* (Teoretická gramatika současné mongolštiny a podobné otázky obecné lingvistiky. Část I.). Восточная литература РАН, Москва.
- КРЫСИН, Л. П., 1998, *Толковый словарь иноязычных слов* (Výkladový slovník cizích slov). Изд. «Русский язык», Москва.
- КРЫСИН, Л. П., 2004, *Русское слово, свое и чужое. Исследования по современному русскому языку и социолингвистике* (Ruské slovo, vlastní a cizí. Zkoumání v oblasti současné ruštiny a sociolingvistiky). Изд. «Языки славянской культуры», Москва.

- ЛАТИН ҮСГИЙН ҮНДЭСНИЙ ХӨТӨЛБӨР (Národní program pro latinku). In: Зууны мэдээ 24. 7. 2003, № 178 (1376).
- Лузянин, С. Г., 2003, *Россия – Монголия – Китай в первой половине XX в. Политические взаимоотношения в 1911–1946 гг.* (Rusko – Mongolsko – Čína v první polovině 20. stol. Vzájemné politické vztahy v letech 1911–1946). Издательство «Огни», Москва.
- ЛУВСАНВАНДАН, Ш., 1967, *Орчин цагийн монгол хэлний бүтэц. Авиа, авиалбар хоёр нь* (Struktura současné mongolštiny. Zvuk a foném). Шинжлэх ухаан Академийн хэвлэл, Улаанбаатар.
- ЛУВСАНВАНДАН, Ш., 1968, *Орчин цагийн монгол хэлний бүтэц. Монгол хэлний үг, нөхцөл хоёр нь* (Struktura současné mongolštiny. Mongolské slovo a sufix). ШУАкадемийн Хэвлэл, Улаанбаатар.
- ЛУВСАНВАНДАН, Ш., 2002, *Монгол хэлний авиазүйн онол практикийн асуудлууд.* Дөтгөөр дэвтэр (Mongolská fonetika v teorii a praxi). Улаанбаатар.
- ЛУВСАНДОРЖ, Ж., 1975, *Монгол авианы дуудлага* (Výslovnost mongolských fonémů). МУИС-ийн хэвлэл, Улаанбаатар.
- ЛУВСАНДЭНДЭВ, А., [1959] 2008, Гадаад үг хэрхэн бичих тухай асуудалд (K otázce zápisu slov cizího původu). In: *Монгол үндэсний утга зохиолын хэл бүрэлдэн тогтсон нь*. Улаанбаатар.
- ЛУВСАНДЭНДЭВ, А., 2007, Монгол орны газар усны түвд нэрийн учир (Tibetské toponymické názvy). In: Монгол хэлэнд орсон санскрит, төвд үг. (Sanskrtská a tibetská slova v mongolštině). ШУА ХЗХ, МАСХ, “Бемби Сан” ХХК, Улаанбаатар, s. 143–148.
- МАСЛОВ, А. И., 2009, История образования российской диаспоры в Монголии (Historie vzniku ruské komunity v Mongolsku). In: *Русские в Монголии* (Rusové v Mongolsku). Мөнхийн үсэг групп, ХХК, Улаанбаатар.
- МАСЛОВА, Л. Г., 2009, Вклад русских врачей в развитие медицины и отрасли здравоохранения в Монголии (Přínos ruských lékařů v rozvoji lékařství a zdravotnictví v Mongolsku). In: *Русские в Монголии* (Rusové v Mongolsku). Мөнхийн үсэг групп, ХХК, Улаанбаатар.
- МИНИЙ НОГООН ОРЧИН* (Zeleň kolem nás). 02/2010, s. 28-30.

- МОНГОЛ-ЗӨВЛӨЛТИЙН СОЁЛ ШИНЖЛЭХ УХААН, ТЕХНИКИЙН ХАРИЛЦАА (1921–1960)*
(Mongolsko-sovětské vztahy v oblasti kultury, vědy a techniky). Үндэсний
Архивын Газрын Сэргээн шинэтгэх микрофото лаборатори,
Улаанбаатар. [MSVKVT]
- МОНГОЛ-ОРОС ТОЛЬ* (Mongolsko-ruský slovník). (red. A. Luvsandendev),
Улаанбаатар 1957.
- Монгол хэлний дэлгэрэнгүй тайлбар толь* (Podrobný výkladový slovník
mongolského jazyka). Улаанбаатар 2008. [PVSMJ]
- Монголын шинэ үсгийн асуудалд* (K problematice nového mongolského písma).
Улаанбаатар 1957.
- Монголын шинэ үсгийн товч дүрэм.* (Stručná pravidla pravopisu nového písma).
Улаанбаатар 1946.
- МОНГОЛ УЛСЫН ТҮҮХ* (Dějiny Mongolska) I–V, 2004, ADMON Улаанбаатар,.
- МОНГОЛЫН УРАН ЗОХИОЛЫН ЛАВЛАХ ТОЛЬ* (Příručka mongolské literatury). “Бемби
сан” хэвлэлийн газар, Улаанбаатар 2001.
- МОНГОЛ ХЭЛ, СОЁЛ* (Mongolský jazyk a kultura) № 01, 09/2010.
- Мөөмөө, С., 1983, *Монгол үсгийн дүрмийн толь* (Slovník mongolského
pravopisu). Улаанбаатар.
- ОРЧИН ЦАГИЙН МОНГОЛ ХЭЛ* (Současná mongolština). Улаанбаатар 1997.
- ОРЧИН ЦАГИЙН МОНГОЛ ХЭЛ* (Současná mongolština). (Red. Ү. Ариунболд).
Улаанбаатар 2004. [SM]
- ӨНӨРБАЯН, Ц., 2000, *Орчин цагийн монгол хэлний үйл үг бүтэх ёс (Дагаврын
аргаар бүтэх ёс)* (Derivace sloves v současné mongolštině. [Sufixální
derivace]). Улаанбаатар.
- ПАГВА, Т., 1959, *Төвөд үсгээр үгчилсэн монгол ном зохиол* (Literatura
transliterovaná tibetským písmem), Studia Mongolica, Tom I, Fasc 25,
Улаанбаатар.
- ПЕРШИН, Д. П., 1999, *Барон Унгерн, Урга и Алтан-Булак. Записки очевидца
о смутном времени во Внешней (Халхаской) Монголии в первой трети XX
века* (Baron Ungern, Urga a Altan-Bulak. Zápisky očitého svědka o temných

- časch ve Vnitřním Mongolsku (Chalše) v první třetině 20. století). Изд. дом «Агни», Самара.
- ПОППЕ, Н. Н., 1940, О частях речи в монгольском языке (Опыт классификации) (Slovní druhy v mongolštině. [Pokus o klasifikaci]). In: *Советское востоковедение* (Sovětská orientalistika), вып. 1, Изд-во АН СССР, Москва, s. 147–173,
- ПҮРЭВЖАВ, Э., 2006, Японы сүмо бөхөд холбогдох үг хэллэг (Slova a výrazy spojené s japonským sumó). In: *Нэртөмьёо судлал* (Terminologická studia). № 8, s. 95–105.
- РАМСТЕДТ, Г. I., 1908, *Сравнительная фонетика монгольского письменного языка и халха'ско-ургинского говора* (Srovnávací fonetika mongolského psaného jazyka a chalšsko-urginské mluvy). Типография Императорской академии наук, С.-Петербургъ.
- РАССАДИН, В. И., 2007, *Очерки по истории сложения тюрко-монгольской языковой общности* (Studie k dějinám formování turecko-mongolského jazykového společenství). Изд-во КГУ, Элиста.
- РАССАДИН, В. И., 2008, *Очерки по морфологии и словообразованию монгольских языков* (Studie z morfologie a slootovorby mongolských jazyků). Изд-во КГУ, Элиста.
- РЕРИХ, Ю. Н., 2007, Монгол хэлэнд орсон төвд үг (Tibetská slova v mongolštině). In: *Монгол хэлэнд орсон санскрит, төвд үг* (Sanskrtská a tibetská slova v mongolštině). Улаанбаатар, ШУА ХЗХ, МАСХ, “Бемби Сан” ХХК, s. 135–142.
- Русские в Монголии* (Rusové v Mongolsku). Мөнхийн үсэг групп, ХХК, Улаанбаатар 2009.
- САМБУУДОРЖ, О., ЭРДЭНЭСУВД, Л., 2002, Монгол хэлний этгээд үг хэллэг. Этгээд үг хэллэгийн товч толь (Slangová slova a výrazy v mongolštině. Slovník mongolského slangu). Interpress, Улаанбаатар.
- Саруул-Эрдэнэ, М., 2004, Аялгуу сайхан монгол хэл аялгуугүй болох аюул (Nádherné a libozvučné mongolštině hrozí, že přijde o svoji libozvučnost). In: *Үнэн* (Pravda) № 156, 10. 08. 2004.

- СЭРЖЭЭ, Ж., 1988, Монгол хүний нэрэнд орсон Орос, Европ нэрийн тухай (Ruská a evropská jména u Mongolů). In: *Хэл зохиол судлал* (Lingvistická a literární vědní studia), Tom XXI, Улаанбаатар, s. 80–86.
- СЭРЖЭЭ, Ж., 2007, Монгол хүний нэрийн толь (Slovník mongolských jmen). Улаанбаатар.
- СҮХБААТАР, О., 1997, *Монгол хэлний харь үгийн толь* (Slovník cizích slov v mongolštině). Улаанбаатар.
- ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ РУССКОГО ЯЗЫКА НАЧАЛА XXI ВЕКА. АКТУАЛЬНАЯ ЛЕКСИКА* (Výkladový slovník ruského jazyka začátku 21. století. Aktuální slovní zásoba). Изд. «ЭКМО», Санкт-Петербург 2006.
- ТӨМӨРТӨГӨӨ, Д., ПҮРЭВЖАВ, Э., МАНЛАЖАВ, Л., 2005, Монгол хэлшинжлэл. Ш. Лувсанвандан (Mongolská lingvistika. Š. Luvsanvandan). Монгол Улсын Шинжлэх Ухаан, 6-р боть. Улаанбаатар.
- УЛСЫН НЭР ТОМЬЁОНЫ КОМИССЫН МЭДЭЭ* (Věstník státní terminologické komise). № 119, Улаанбаатар 1982.
- ҮГИЙН УЧИР. ЗАРИМ ОРМОЛ ҮГИЙН ТАЙЛБАР* (Podstata slova. Výkladový slovník některých výpůjček). № 2. Улаанбаатар 2006.
- ФАСМЕР, М., 2003, *Этимологический словарь русского языка* (Etymologický slovník ruského jazyka). I–IV. Издательство Астрель, Москва.
- ШАГДАРСҮРЭН, Ц., 2001, *Монголчуудын үсэг бичгийн товчоон* (Písma Mongolů). URLAKH ERDEM, Улаанбаатар.
- ШИНЖЛЭХ УХААН* (Věda), № 1, 1950, Улсын хэвлэх үйлдвэр, Улаанбаатар.
- ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ ТУХАЙ ХУУЛЬ. МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛИУД. (ЦУВРАЛ ЭМХЭТГЭЛ)* (Zákon o výkonu soudních rozhodnutí. Mongolské zákony [Sbírka zákonů]). Улаанбаатар 2002. [ZVSR]
- ЦЭЦЭГМАА, Ц., 2005, *Монголын хэвлэл-мэдээллийн хэрэгсэлд харь үг хэрэглэж байгаа болон түүнийг зохицуулах зарим арга зам* (Používání cizích slov v mongolských sdělovacích prostředcích a některé způsoby jejich regulace). Teze magisterské práce, FMJK MSU Улаанбаатар.

ЭРДЭНЭМАА, Л., 2004, Англи хэлийг хоёр дахь хэлээ болгоё – Бидэнд хоёр дахь хэл хэрэгтэй юу (Zaved'me si angličtinu jako druhý jazyk – Potřebujeme vůbec druhý jazyk?). In: *ҮНЭН* (Pravda), № 156, 10. 08. 2004.

Bibliografie v češtině, angličtině a tradičním mongolském písmu

APPEL, R., MUYSKEN, P., 1987, *Language Contact and Bilingualism*. Edward Arnold, Velká Británie.

BROSE, M. C., 2007, *Subjects and Masters: Uyghurs in the Mongol Empire*. Center for East Asian Studies, Western Washington University.

BULGAMAA, B., NYAMJAV, B., Independent Mongolian State Needs National Script. In: *UB-Post*, 1. 12. 2005.

CLYNE, M. G., 1980, Sprachkontakt/Mehrsprachigkeit. In: *Lexikon der Germanistischen Linguistik* (von H.P. Althaus). Studienausgabe Bd. 4., s. 641–646. Max Niemeyer Verlag Tübingen.

ČERMÁK, F., 2007, *Jazyk a jazykověda*. Nakladatelství Karolinum, Praha.

DAMDINSÜRÜNG, C., 1934, *Mongyol kele bičig-i sayjirayulaqu bodulya-yin ögülel*. (Články na téma, jak zvýšit úroveň mongolštiny). Nigedüger debter. Šinjilekü uqayan-u küriyeleng (UB.)

FAIRBANK, J. K., 2004, *Dějiny Číny*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny.

GROLLOVÁ, I., 2001, *Mongolové pravnuci Čingischána*. Triton, Praha.

HA, MINGZONG, 2010, Particles in Mongghul. 1. Final, interrogative and negative particles (Jazykové plánování v Mongolsku I.). In: *MONGOLICA PRAGENSIA '10, Ethnolinguistics, Sociolinguistics, Religion and Culture*. Vol. 3/2. Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerova. Triton, Prague, s. 125–156.

HAUSER, P., 1980, *Nauka o slovní zásobě*. SPN, Praha.

JAGCHID, S., SYMONS, V. J., 1989, *Peace, War, and Trade Along the Great Wall*. Indiana University Press., Bloomington.

KAPIŠOVSKÁ, V., 2002, Preliminary Study of Loanwords in Modern Mongolian: Communicative Approach to Lexical Integration. In: *MONGOLICA PRAGENSIA '02, Ethnolinguistics and Sociolinguistics in Synchrony and*

- Diachrony*. Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerova. Triton, Prague, s. 40–63.
- KAPIŠOVSKÁ, V., 2005, Language Planning in Mongolia I. (Jazykové plánování v Mongolsku I.). In: *MONGOLICA PRAGENSIA '05, Ethnolinguistics and Sociolinguistics in Synchrony and Diachrony*. Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerova. Triton, Prague, s. 55–83.
- KULLMANN, R., TSERENPIL, S., 2001, *Mongolian Grammar*. Hong Kong.
- LOTKO, E., 2000, *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc.
- LUVSANDORJI, J., 2004, The phonetics of foreignisms coming through Russian into present-day Mongolian ('mongolization'). In: *MONGOLICA PRAGENSIA '05, Ethnolinguistics and Sociolinguistics in Synchrony and Diachrony*. Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerova. Triton, Prague, s. 86–105.
- LUVSANDORJI, J., 2005, The phonetics of foreignisms coming through Russian into present-day Mongolian ('mongolization'). In: *MONGOLICA PRAGENSIA '05, Ethnolinguistics and Sociolinguistics in Synchrony and Diachrony*. Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerova. Triton, Praha, s. 86–105.
- OBERFALZEROVÁ, A., 2006, *Metaphors and Nomads*. Triton, Praha.
- POPPE, N., 1951, *Khalkha-Mongolische Grammatik*. Franz Steiner Verlag GMBH., Wiesbaden.
- POPPE, N., 1955a, *Introduction to Mongolian Comparative Studies* (Úvod do srovnávací mongolistiky). Helsinki.
- POPPE, N., 1955b, The Turkic Loan Words in Middle Mongolian. In: *Central Asiatic Journal*, Vol. I, Nr. 1, Mouton & Co., The Hague, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, s. 36–42.
- SHOGAITO, M., 1991, On Uighur elements in Buddhist Mongolian texts. In: *Memoires of the Research Department of the Toyo Bunko*, No. 49, s. 27–49.
- SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (AKADEMICKÝ). SPN, Bratislava 2005.
- SVANTESSON, J.-O., TSENDINA, A., MUKHANOVA KARLSSON, A., FRANZÉN, V., 2005, *The Phonology of Mongolian*. Oxford University Press.
- THOMASON, S. G., 2001, *Language Contact. An Introduction*. Edinburgh University Press.

- THOMASON, S. G., KAUFMAN, T., 1991, *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*. University of California Press.
- THE SECRET HISTORY OF THE MONGOLS. THE LIFE AND TIMES OF CHINGGIS KHAN.*
Translated, Edited and with an Introduction by Urgunge Onon, Curzon Press.
2001
- LUBSANGDORJI, J., VACEK, J., 2004, *Colloquial Mongolian. An Introductory Intensive Course*. Triton, Prague.
- VACEK, J., PÜREV-OČIR, B., 1987, Lexical Pairs in Mongolian. (Some Theoretical and Practical Problems of Formation and Interpretation). In: *Archív Orientální*, 55, 4, s. 370–386.
- VAN COETSEM, F., 1988, *Loan Phonology and the Two Transfer Types in Language Contact*. Dordrecht: Foris.
- WEINREICH, U., 1968, *Languages in Contact. Findings and Problems*. Mouton, The Hague.
- VEĽKÝ RUSKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1968.
- WINFORD, D., 2003, *An Introduction to Contact Linguistics*. Blackwell Publishing, USA.
- ZARETSKY, YE., 2008, *Anglizismen in Russischen seit 1991. Ein Vergleich mit dem Ukrainischen und Deutschen*. Studien zur Anglistik und Amerikanistik, Band 12, Verlag Dr. Kovač, Hamburg.

Internetové zdroje

- v jazycích používajících latinku

<http://countrystudies.us/mongolia/>

Desítková soustava. On:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Des%C3%ADtkov%C3%A1_soustava

LUVSANDORJ, J., 2007, *2007 onii Ulaanbaatar Mongolc'uudyn yarianii temdeglel* (Ulánbáatar v roce 2007. Zápis hovorové mongolštiny).

On:<http://mongolistika.ff.cuni.cz/>

Ulaanbaatar.pdf

- v jazycích používajících cyrilici

Ардын уран зохиолч Дэндэвийн Пүрэвдоржийн баримтыг архивт хүлээн авлаа

(Archiv převzal dokumenty lidového básníka Dendevijna Pürevdordže), 24.

08. 2010. On: www.archives.gov.mn

Fórum. On: <http://forum.asuultserver.com/>

Fórum. On: <http://biznetwork.mn/topic/show/23257/1> [Fórum 1]

Fórum. On: <http://biznetwork.mn/topic/show/10587/2> [Fórum 2]

Fórum. On: http://biznetwork.mn/related_topics/10587 [Fórum 3]

МОНГОЛЫН ТОГТМОЛ ХЭВЛЭЛИЙН ХЭЛ НАЙРУУЛГА, ҮГСИЙН САНГИЙН ӨНӨӨГИЙН

БАЙДАЛ (Hodnocení stylistiky a slovní zásoby v současných mongolských periodicích). Хэвлэлийн хүрээлэн, Төрийн хэлний зөвлөл, 2007. On: www.pressinst.org.mn

ПРИКАЗ No. 195 от 08 июня 2009 г. (Nařízení č. 195 ze dne 8.6.2009). On:

http://www.znaki.pr.spb.ru/texts/russian_language.html.

Сангийн яамны Сорьцын улсын хяналтын албаны улсын байцаагч бөгөөд

эрдэнийн чулууны шинжээч, геологич Шаравын Бямбасүрэн ярьж байна

(Rozhovor s Šaravem Bjambasürenem, geologem, inspektorem Státního puncovního úřadu Ministerstva financí a znalcem v oboru drahých kamenů).

1.5.2007. On: <http://www.olloo.mn/> [Rozhovor s Š. Bjambasürenem]

САРУУЛ-ЭРДЭНЭ, М., 2010, Монгол нэр томьёог нийтэд хэвшүүлэх нэгэн

тодорхой санал (Konkrétní návrh, jak prosadit mongolské termíny). On:

www.khel.miniih.com (18. 11. 2010).

СЛОВАРЬ ИНОСТРАННЫХ СЛОВ (Slovník cizích slov). On: www.inslov.ru

Сүхбаатар, Ц., Гадаад яамны “Ардчиллыг дэмжих дугуйлан”-гийн 15 залуу

Монголын гадаад харилцааны салбарт ардчиллын салхи оруулсан (15 mladíků z „Kroužku pro podporu demokracie“ přinesli do mongolských mezinárodních vztahů vítr demokracie). 4.4.2008. www.olloo.mn

ТРИЛЛИОН (Trilión). On: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Триллион>

ЭЛБЭГЗАЯА, Л., 2008, Шумбуурт орох уу? (Jdeme do bazénu?). 2. 10. 2008. On:

www.dailynews.mn

ЭРҮҮЛ МЭНД (Zdravotnictví). On: www.arkhangai.mn

МОНГОЛ ХЭЛ, БИЧГИЙН БАГШ НАРЫН ҮНДЭСНИЙ ХОЛБОО (Národní asociace učitelů mongolského jazyka). On: www.ehhelbichig.wordpress.com/2011/01/23

(Úplné znění pravidel pravopisu mongolské cyrilice. On: http://mn.wikipedia.org/wiki/Кирилл_монгол_бичгийн_дүрэм

www.parl.gov.mn, Хуулийн сан (Zákony), № 311

www.rcag.mas.ac.mn

www.tv9.mn

Prameny příkladů

- [1] *Монголын нэг өдөр*, 2005 № 39, с. 3.
- [2] <http://www.num.edu.mn>
- [3] www.103.mn
- [4] *Өнөөдөр*, 16.6.2007, №141 (3099), с. 1.
- [5] “Торгон” ариун цэврийн цаасны үйлдвэр хүчин чадлынхаа дөнгөж дөрөвний нэгийг нь л ашигладаг (Papírny Torgon využívalj pouze čtvrtinu své kapacity). 13. 1. 2010, <http://www.inet.mn>
- [6] Хээнцэр модон шалны дайсан ус гэдгийг та мэдэх үү? (Víte, že voda je nepřítel luxusních dřevěných podlah?). *Танд хэрэгтэй, září–říjen* 2010, № 10, с. 63.
- [7] *Баяртай, ченж ээ* (Nashle, veksláku). www.bolod.mn.
- [8] Эх орноор дүүрэн эх орончид (Vlast plná vlastenců), 26. 4. 2010, <http://politics.news.mn/content/8351.shtml>.
- [9] Баабар хэний төлөө юу гэж өгүүлэв (Co řekl Baatar ve prospěch koho?) 16. 08. 2007, www.olloo.mn.
- [10] <http://factnews.mn/news/view/photo/id/1853>
- [11] <http://www.mongoliatrade.mn/index.php?page=cat&aid=&oid=20&pid=80>
- [12] Fórum. únor 2005, www.monstudnet.mn
- [13] <http://www.asuu.mn/medleg/biz/100/1006280024>
- [14] *Монголчуудын амьдрал*, 2004, №35,36 (065,066), с. 2.
- [15] *Өдрийн сонин*, № 005 (3395), 8. 1. 2010, с. 15
- [16] <http://biznetwork.mn/network/topic/show/9206/page/3>
- [17] *Bravo plus*, No. 2, 2004, с. 46.
- [18] ХасCup 2010 гольфын тэмцээнд 6 орны тамирчид өрсөлдлөө (V golfovém turnaji ChanCup 2010 se utkali sportovci ze 6 zemí). *Танд хэрэгтэй, září–říjen* 2010, № 10, с. 56.

- [19] www.metawise.mn
- [20] www.ivanhoe-mines.com
- [21] Электро хөгжим (Elektro hudba). Зууны мэдээ 150/2286. Он: www.olloo.mn
- [22] Монголын Пиарын тvvх нялх үеэ давжээ (Mongolský PR odrostl plenkám). Он: www.tulhuur.com
- [23] Маш нууц, 2009 оны 12 сар, № 31 /506/, с. 12.
- [24] www.zarsonin.mn/zarsonin/notice/091022100888
- [25] Хүмүүс, 2003, №23 (231), с. 2.
- [26] www.mongolnews.mn
- [27] Хүмүүсийн амьдрал, říjen 2005, № 37/266, с. 4.
- [28] Сэрүүлэг, 2007, № 43, с. 1.
- [29] Сэрүүлэг, 2007, № 43, с. 7.
- [30] Өдрийн сонин, 2005.06.9.
- [31] <http://www.mglradio.com/forum/>
- [32] Монголчуудын амьдрал, № 35, 36, 2004, с. 1.
- [33] Жүдо бөхийн Ази тивийн аварга шалгаруулах тэмцээн (Mistrovství Asie v džudu). 17. 5. 2005, www.olloo.mn
- [34] Bravo plus, No. 2, 2004, с. 53.
- [35] С.Оюун: Эрчvvд эмэгтэйчvvдийнхээ төлөө иргэний зориг гаргах хэрэгтэй (S. Ojuun: Muži musí kvůli ženám projevit občanskou odvahu). 11. 11. 2009. Он: www.olloo.mn
- [36] Гялбаа, № 15, 2005, с. 7.
- [37] Монголын нэг өдөр, № 39, 2005, с. 3.
- [38] Монголбанкны ерөнхийлөгч асан О.Чулуунбатын хүү Ч.Бөртөнбат: Тархины гэмтэлдээ уудаг эмийг маань хар тамхи гэж онгоцны буудлаас баривчилсанд их гомддог (Syn bývalého předsedy banky Mongolbank O. Čuluunbata Č. Börtönbat: Velmi mě mrzí, že mě zatkli na letišti kvůli lékům, které беру kvůli zranění hlavy). Монголын нэг өдөр, 15. 4. 2008.
- [39] Дээдсийн амьдрал, 19. 10. 2002, № 34.
- [40] www.banjig.net (15.2.2005)
- [41] <http://bichamdhairtai.miniih.com/index.php//home/post/99>
- [42] Монголын сумогийн шинэ од Какүрю Бямба (Kakurju Bjamba – Nová hvězda mongolského sumó). 03. 10. 2007, <http://www.tsahimurtuu.mn/sport/20070310828.htm>
- [43] <http://news.gogo.mn/news/print/49842>
- [44] <http://www.emall.mn/index.php//home/category/4>
- [45] Евро 3 экологийн стандарт бүхий WT615 дизель хөдөлгүүр (Dieselový motor WT615 odpovídající ekologické normě EURO 3). <http://www.mychina.biz/sinotruck/pages/spare/sinWT615E3.html>
- [46] Дуучин Нара: Миний секси дүр төрх бурхнаас надад заяасан маш том бэлэг (Zpěvačka

- Nara: Můj sexy vzhled je obrovský dar, který jsem dostala od Boha). *Монголчуудын амьдрал*, 22. 8. 2009.
- [47] <http://spysec.blog.gogo.mn/read/entry35897>
- [48] Траншейнд угаартаж нас баржээ (Zahynul v příkopě na otravu oxidem uhelnatým). *Нийгмийн толь*, 22.4.2009. On: <http://news.gogo.mn/>
- [49] Бүрэн автоматжсан дижитал телевизийг хэрхэн бий болгох вэ (Jak přijít ke zcela automatizované digitální televizi). 14. 10. 2010. On: <http://www.oloo.mn/modules.php?name=News&file=article&sid=1177133>
- [50] *Интернет ба сүлжээ* (Internet a síť). www.e-surgalt.com/software/network.
- [51] Нийслэлийн малыг вакцинжуулах ажил эхэллээ (Zahájeno očkování dobytka v hlavním městě). 22. 11. 2010. On: <http://www.oloo.mn/modules.php?name=News&file=article&sid=1178810>
- [52] „Нарантуул“ захыг камержуулснаар хулгайн гэмт хэрэг багасчээ (Díky zavedení kamerového systému se snížil počet krádeží na tržnici Narantuul). *Өдрийн сонин*, 15. 1. 2011. On: www.dailynews.mn
- [53] www.dornod.mn
- [54] *Эрдэм шинжилгээний ажилтныг аттестатчлах журам* (Pravidla pro udělování atestací vědeckým pracovníkům). Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны сайдын 2007 оны 06-р сарын 18-ны өдрийн 211-р тушаал (Nařízení ministra školství, kultury a vědy č. 211 ze dne 18.06.2007). On: www.mas.ac.mn
- [55] *МУИС – Эдийн Засгийн сургууль, Математик, компьютерийн тэнхим, Интернет программчлал – PROG102* (MSU – Ekonomická fakulta, Katedra matematiky a výpočetní techniky. Internetové programování – PROG102). <http://mathcomp.ses.edu.mn/>
- [56] Барилгын материалын худалдаа (Sekce Prodej stavebních materiálů), „Талст“ бөөний төв (Velkoobchod „Talst“), www.ezar.mn
- [57] *Bravo plus*, No. 2, 2004, s. 12.
- [58] www.elibrary.mn
- [59] www.hicheel.mn
- [60] Дуучин Нара: Миний секси дүр төрх бурхнаас надад заяасан маш том бэлэг (Zpěvačka Nara: Můj sexy vzhled je obrovský dar, který jsem dostala od Boha). *Монголчуудын амьдрал*, 22. 8. 2009.
- [61] *Барилга.мн*, № 2, 2004, s.2
- [62] Хаа ч цуг (Všude spolu). *Хийморь*, 12.1.2008.
- [63] http://www.dailynews.mn/?vfile=9&vmet_id=15744&vmet_main=312
- [64] *Bravo plus*, No. 2, 2004, s. 17.
- [65] *Bravo plus*, 2004, № 2, s. 63.
- [66] *Спортын цонх – онлайн хэлэлцүүлэг* (Sportovní okénko – Online diskuze), 8.6.2008.

- <http://sportnews.mn/forum/>
- [67] <http://biznetwork.mn/network/topic/show/8039/page/2>
- [68] <http://biznetwork.mn/topic/show?id=2035&page=27>
- [69] *Bravo plus*, No. 2, 2004, s. 9.
- [70] <http://www.dawalgaa.com/forum/46-36>
- [71] *Дизайнер Н. Соёлмаа: Гомдох гэдгийг март* (Návrhářka N. Sojolmaa: Zapomeňte na urážení). On: www.news.mn

9. Seznam informantů

Jméno	Základní informace o informantovi*
Baatar	asi 65 let, muž, buddhistický mnich v klášteře Chamaryn chijd, Dornogobijský ajmak
Bajasgalan	asi 50 let, muž, právník, Ulánbátar
Bandi	75 let, pastevec, okres Ulaanbadrach Dornogobijského ajmaku (rozhovorů se aktivně účastnili všichni jeho přítomní příbuzní)
Bandi, M.	asi 50 let, muž, pochází ze smíšeného mongolsko-ruského manželství, dětství a mládí prožil v Ulánbátaru, nyní žije v Německu
Cacral	42 let, žena, Ulánbátar, v mládí studovala v Kyjevě
Cogoo	asi 35 let, muž, bývalý zaměstnanec při výstavbě dolů v Ojuutolgoj, Jihogobijský ajmak
Davaaňam	50 let, muž, soukromý podnikatel, Ulánbátar, původem z Uvského ajmaku
Davaasüren	Mongolská státní univerzita, Fakulta mongolského jazyka a kultury, Katedra textologie a altajistiky
Dzulaa	36 let, administrativní pracovnice, Ulánbátar, nyní žije v zahraničí
Ench-Amgalan	asi 27 let, muž, student, pochází z Ulánbátaru
Gereldžav	asi 55 let, muž, mongolista, pochází z Vnitřního Mongolska v Číně
Enchtujaa	asi 50 let, žena, podnikatelka, Ulánbátar
Gereldžav	asi 55 let, muž, mongolista z Vnitřního Mongolska, Čína
Gerelmaa	asi 40 let, žena, pracovnice Terminologické skupiny Ústavu pro jazyk a literaturu Mongolské akademie věd
Havlík, Z.	český specialista, působil v Mongolsku v 90. letech 20. stol.
Holák, J.	český geolog, působil v Mongolsku v 90. letech 20. stol.
Holáková,	asi 50 let, žena, od poloviny 90. let žije v České republice
Enchdžargal	
Horák, T., Ph.D.	Koreanista, Ústav Dálného východu, FF UK v Praze
Murat	asi 50 let, muž, zaměstnanec při výstavbě dolů v Ojuutolgoj, Jihogobijský ajmak
Ňamaa	asi 25 let, vyrostl na venkově v pastevecké rodině, má ukončené základní vzdělání a v roce 2004 se živil jako řidič
Namdžil	asi 65 let, vysokoškolský profesor, obor historie – tradiční pedagogika, Ulánbátar
Narantujaa	asi 45 let, žena, operní zpěvačka v ajmačním divadle v Sajňšandu, Dornogobijský ajmak

Ogij	asi 36 let, žena z Ulánbátaru, v domácnosti
Ojuunčimeg	44 let, žena z Ulánbátaru
Otgon-Erdene	Studentka, asi 27 let, původem z Chövsgölského ajmaku
Pürevdordž	asi 35 let, muž z okresu Batšireet Chentijského ajmaku, živí se jako řidič
Sarangerel	asi 54 let, žena, pochází z Chöchnuuru v Číně, nyní přednáší na Centrální univerzitě národností v Pekingu
Teplý, F.	český specialista, působil v Mongolsku v 90. letech 20. stol., nyní stále v Mongolsku pracuje
Tülchүүr	44 let, žena z Ulánbátaru, v 3měsíčních cyklech jezdí pracovat do Jižní Koreje
Ujanga	asi 25 let, studentka Lékařské univerzity v Ulánbátaru, dcera Ojuunčimeg
Undram	20 let, studentka z Ulánbátaru, dcera Ojuunčimeg

* Do tohoto seznamu nejsou zahrnuti účastníci dotazníkového průzkumu.

PŘÍLOHY

1. Klasifikace výsledků lexikálních kontaktů v současné mongolštině
(na příkladech nových a nejnovějších výpůjček)³⁶²

Typ	Proces	Příklad
I. Výpůjčky		
A. Přejatá slova		
1. „Pravé“ výpůjčky	• Úplný ³⁶³ morfemický transfer jednoduchého slova nebo kompozita	<i>дизайн</i> „design“ ³⁶⁴ <i>элит</i> „elita“ ³⁶⁵ <i>лекц</i> „přednáška“ ³⁶⁶ <i>караоке</i> „karaoke“ ³⁶⁷
	• Fonetická substituce různého stupně	<i>өшөө</i> „ještě“ ³⁶⁸ <i>боошиг</i> „sud“ ³⁶⁹
	• Sémantická změna (zdrojový jazyk vs. přejímající jazyk)	<i>монет</i> (<i>маниад</i>) ³⁷⁰ „(červené) zlato“
	• Kombinace transferu cizího slova a cizího významu podpořeného vizuálním vjemem	<i>ОО, нойл</i> ³⁷¹ (<i>dosl.</i> nula) „WC“
2. Hybridní výpůjčky	Kombinace domácích	

³⁶² Zpracováno podle Winford 2003, s. 42–26, Weinreich 1968, s. 53–56.

³⁶³ Možná je také částečná fonetická změna, která je přítomna už při přejímání (chybějící koncovka ve slovech, která jsou ve zdrojovém jazyce ženského rodu).

³⁶⁴ cf. ru. *дизайн*, angl. *design*.

³⁶⁵ < ru. *элита* cf. angl. *elite* (US).

³⁶⁶ < ru. *лекция*.

³⁶⁷ < jap. *karaōke* (V japonštině kompozitum z *kara* – prázdný a *ōkesutora* – orchestr).

³⁶⁸ < ru. *ещё* (viz také 5.3. Adaptace přejatých partikulí, s. 170).

³⁶⁹ < ru. *бочка* VAMRS 2001, díl I, s. 264.

³⁷⁰ PVSMJ 2008, díl III, s. 1206. < ru. *монета* „mince“.

³⁷¹ VAMRS, (< ru. *ноль*). Další (nestandardizovaný) způsob zápisu: *ноль*.

	a přejatých morfémů	
2a Derivační hybridy	• Přejatý kmen + domácí afix	<i>архитекторч</i> (архитектор + -ч) „architekt“ <i>очерло-</i> (очер + -л-) „stát ve frontě“
2b Hybridní kompozita a fráze	• Přejatý kmen + domácí kmen	<i>фото зураг</i> ³⁷² „fotografie“ <i>фитнесс төв</i> „fitness centrum“ cf. Ru. <i>фитнес центр</i> , Eng. <i>fitness centre</i> <i>вэб хуудас</i> „webové stránky“ < Eng. <i>web page</i> (Ru. <i>веб-страница</i>)
	• Přejatý kmen + domácí afix + domácí kmen	<i>автын осол</i> (авто- <i>G. осол</i>) „dopravní nehoda“
	• Domácí kmen + přejatý kmen	<i>дүрслэх геометр</i> (дүрсэл- „zobrazit“) „deskriptivní geometrie“ <i>зураасан код</i> ³⁷³ (<i>зураас</i> „čára“) „čárový kód“
2c Lexikální páry	• Vlastní lexém + přejatý lexém	<i>гэрээ контракт</i> (smlouva + kontrakt) „(obchodní) smlouvy, kontrakty“
	• Přejatý lexém + vlastní lexém	<i>яармаг худалдаа</i> (veletrh + obchod) „prodejní veletrh“
	• Přejatý lexém + přejatý lexém	<i>стиль имидж</i> (styl + image) „styl“
B. Přejaté významy		
1. „Extenze“	Posun ve významu původního slova nebo	<i>ажлын байр</i> „pracovní místo“ – nyní paralelně

³⁷² Za současného používání původního domácího výrazu *гэрэл зураг* (světlo – obrázek) „fotografie“.

³⁷³ Běžně také *бар код* (< angl. *bar code*) nebo *шугаман код* (*шугам* „linie, čára“).

	výrazu vlivem cizího slova nebo výrazu	s původním významem „pracoviště“ ³⁷⁴
2. Doslovné překlady cizích slov nebo výrazů (kalky)	Kombinace domácích morfémů kopírujících cizí vzor	<i>хүчилтөрөгч</i> ³⁷⁵ „kyslík“ <i>морины хүч</i> ³⁷⁶ „koňská síla“ <i>түргэн хоол</i> „fast food“
3. Přiřazení nového významu zastaralým výpůjčkám (archaismům)	Posun ve významu a prosazování používání zastaralých výpůjček většinou za účelem vytlačení nových výpůjček (hlavně rusismů) z aktivní slovní zásoby	тагт pův. „patrový dům“ < Mandž. taktu → „balkon“ тийз pův. „pečeť, pečetidlo pro pečetění voskem; lokální bankovky“ < čín. tié zi → „letenka, jízdenka“
II. Vlastní inovace		
1. Vlastní inovace založené na domácích morfémech	• Inovativní použití domácích slov pro vyjádření cizích pojmů a věcí	<i>шар айраг</i> „pivo“ (<i>dosl.</i> žlutý kumys) <i>амиа золиослогч</i> „sebevražedný atentátník“ (<i>dosl.</i> člověk obětující vlastní život) cf. ru. <i>смертник</i> , angl. <i>suicide bomber</i>
	• Nová kombinace domácích slov kopírujících cizí výraz na úkor tradičního domácího názvosloví ³⁷⁷	<i>сүү, сүүн бүтээгдэхүүн</i> „mléko a mléčné výrobky“ ~ (<i>trad.</i>) <i>цагаан идээ</i> (<i>dosl.</i> bílý jídlo)

³⁷⁴ Kritický postoj vůči významovému posunu v tomto konkrétním případě viz Шагдарсүрэн 2010, s. 133.

³⁷⁵ *хүчилтөрөгч* = *хүчил* + *төрөгч* < ru. *кисл* – *о* – *род*.

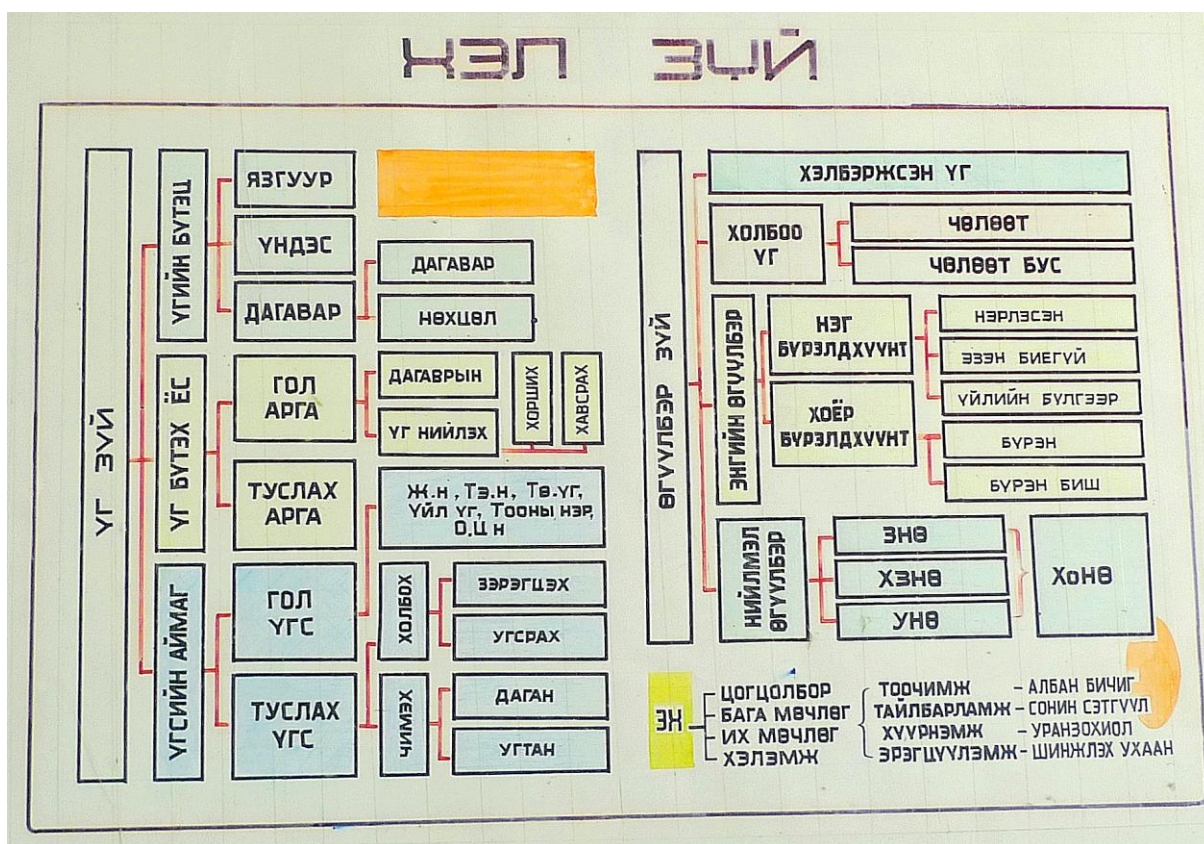
³⁷⁶ < ru. *лошадиная сила*.

³⁷⁷ K tomuto jevu dochází podle lingvistů v důsledku působení cizího jazyka, často hlavně z důvodu přílišného přidržování se originálu při překládání, přičemž v některých případech se tento tlak navíc kombinuje s neznalostí tradičního názvosloví mongolských pastevců.

		<i>нойтон цас</i> „mokrý sníh“ ~ (<i>trad.</i>) <i>шамрага, шамарга</i> „mokrý sníh; déšť se sněhem“ ³⁷⁸
2. Hybridní inovace	Inovativní kombinace domácích a cizojazyčných morfémů pro vyjádření cizích věcí a pojmů	<i>шулуун хими</i> (rovný + trvalá < Ru. <i>химия</i>) trvalé vyrovnávání vlasů <i>цасан скейт</i> (sníh-at.+ skate < skateboard) „snowboard“ <i>нүүрний аэробик</i> (obličej-G. + aerobik) „obličejová gymnastika“
3. Vlastní inovace založené výhradně na cizojazyčných morfémech	Kombinace cizojazyčných morfémů pro vyjádření nových věcí a pojmů	<i>дигитал хими</i> ³⁷⁹ (digitální + trvalá < ru. <i>химия</i>) „trvalá na základě počítačové analýzy vlasů“

³⁷⁸ Галдан 2008, s. 38, VAMRS, díl IV, s. 338–339.

³⁷⁹ Běžně v nabídce kadeřnických salonů. Výklad dle Үгийн учир 2006, s. 48.

Obr. Schéma mongolské gramatiky (vlevo morfologie, vpravo syntax) na nástěnce ve třídě střední školy okresního města Ulaanbadrach v Dornogobijském ajmaku, srpen 2010

Morfologie (shora dolů)

Struktura slova: A. kořen, B. kmen, C. sufix a) sufix, b) koncovka

Slovotvorba:

A. základní způsoby a) derivace pomocí sufixů; b) skládání slov – lexikální páry, kompozita a fráze

B. pomocné způsoby

Slovní druhy:

A. hlavní (plnovýznamová) slova – substantiva, adjektiva, zájmena, slovesa, číslovky, časová a prostorová jména

B. pomocná slova a) částice – prepoziční, postpoziční; b) spojky – souřadící, podřadící

3. Přehled sufixů používaných s novodobými výpůjčkami

Tab. 1 Odvozování jmen

Jména	
Denominální jména:	
-ч/-чин	блогч „blogér“, каратеч „karatista“, пүлбильярдчин „hráč kulečníku“, чатчин „uživatel chatu“
-тан ⁴	жийптэн „majitel džípu“
-лаг ²	стильлэг „stylový, stylově“
-рхуу ²	драпархуу „podobný drapu“
Deverbální jména:	
-л	программчлал „programování“, автоматчилал ³⁸⁰ , автоматчлал „automatizace“, глобалчлал „globalizace“
-лт	автоматжуулалт „automatizace“, кальцижилт „(z)vápenatění“
-гч	программлагч „programátor“
0	гулиа (хүн) „světák“ ³⁸¹
Číslovky	
Jmenné sufixy: (pouze u tibetských výpůjček v nových významech)	-тан ⁴ саятан „milionář“, тэрбумтан „miliardář“

³⁸⁰ PSMJ, I, s. 23.

³⁸¹ Lubsandorji 2005, s. 102. Také ve rčení гулиа дарж, голио гишгэх „bezciálně se potloukat, toulat se“ (Самбуудорж–Эрдэнэсүвд 2002, s. 106; Lubsandorji 2005, s. 102).

Tab. 2 Odvozování sloves

Slovesa	
Denominální slovesa:	
-л-	принтерлэ- „tisknout“, импортло- „dovážet“
-д-	лакда- „lakovat“, мейлдэ- „mailovat“
-т-	угаарта- „otrávit se oxidem uhelnatým“
-ж-	витаминожи- „obohacovat vitaminy“, компьютержи- „vybavit počítačem“
-чил-	программчла- „programovat“
Denumerální slovesa:	
-л-	нойлло- „vynulovat“ (v různých významech)
-т-	нойпто- „dostat špatnou známku“
Slovesa z přejatých slovesných kmenů:	
-л-	гулиала- „procházet se, toulat se, přen. prohajdákat (peníze)“
-лд-	занималда- „zabývat se“

Tab. 3 Tvarosloví – jména

Jména	
Parciální číslo (plurál):	
-ууд ²	вэбүүд „webovky“, дизайнерууд „designerři“, хулиганууд „chuligáni“
-д (ро -ч / -чин)	блогчид „blogéři“, киночид „filmaři, lidé od filmu“
нар	геожи нар „rozhodčí (v sumó)“, ди жи нар „dídžejové“
Pádové sufixy:	
Genitiv	аэробикийн „aerobiku“, спортын „sportu“
Dativ-Lokativ	компанид „ve společnosti“, системд „v systému“, банкинд „v bance“
Akuzativ	матрасыг „matraci“, мессежийг

	„esemesku“, <i>бойкот (зарла-)</i> „(vyhlásit) bojkot“
Ablativ	<i>вокзалаас</i> „z nádraží“, <i>компаниас</i> „ze společnosti“
Instrumentál	<i>виногоор</i> „vínem“, <i>камераар</i> „kamerou“
Sociativ	<i>гаражтай</i> „s garáží“, <i>клиптэй</i> „s klipem“
Direktiv	<i>офис руу</i> „do kanceláře“
Posesivní sufixy:	
-aa ⁴	<i>банкаа</i> „svou nádrž“, <i>имижээ</i> „svoji image“, <i>клипнийхээ</i> „svého klipu“
Negativní sufix -гүй	<i>хаусгүй</i> „bez rodinného domu“

Tab. 4 Tvarosloví – slovesa

Slovesa	
Konverbální tvary	<i>массажлаж</i> „masírovat-CImp“, <i>лазердаад</i> „dělat něco pomocí laseru-CPrf“
Jmenné tvary	<i>плитадсан</i> „kachlíkovat-NP“, экспортлодог „vyvážet-NU“, <i>оочерлох</i> „stát ve frontě-NF“
Kauzativa	<i>канондуула-</i> „kopírovat-Caus.“, <i>метрлүүлэ-</i> ³⁸² „měřit na metry-Caus.“, <i>механикжигда-</i> „mechanizovat-Caus.“, <i>роботжуула-</i> „robotizovat-Caus.“
Verba intensiva	<i>сээвлэчих</i> „uložit-Ints-Imp. (do počítače)“

³⁸² PSMJ, díl III, s. 1225.

ТУЛГЫН ЧУЛУУГ ХӨДӨЛГӨЖ БОЛОХГҮЙ буюу ЭХ ХЭЛЭЭ ХАЙРЛАХУЙ
KAMENEM V OHNIŠTI NEPOHNEŠ aneb LÁSKA K RODNÉMU JAZYKU

D. PÜREVDORDŽ

(Lidový básník)

Dendevijn Pürevdordž (1933–2009) je považován za jednoho z předních mongolských básníků současnosti, v jehož básnické tvorbě se prolínají prvky moderní poezie s nesmírným bohatstvím žánrů, obrazotvorných, uměleckých a jazykových prostředků oplývající mongolské ústní lidové slovesnosti. Je autorem mnoha básní, lyrických a lyricko-epických skladeb a písní. Napsal také několik románů a libreto k opeře Nahý šlechtic (*Нүцгэн ноён*) a Charchorum (*Хархорум*).³⁸³ V článkách věnovaných jeho tvorbě je charakterizován jako člověk, jemuž „vždy ležel na srdci osud mongolštiny a tradiční mongolské kultury“,³⁸⁴ se svými pocity a obavami se svěřoval a k loajalitě vůči rodnému jazyku své krajany vyzýval také ve vlastních článkách. Báseň *Kamenem v ohništi nepohneš aneb láska k rodnému jazyku* sice podle všeho nepatří mezi Pürevdordžova nejvýznamnější díla, zato však přesně odpovídá tomuto jeho životnímu postoji a s určitou dávkou sebeironie a snad i smutné odevzdanosti si zároveň bere na mušku rusizmy a některé další moderní výpůjčky přejaté do různých vrstev současné mongolštiny.

Báseň má poměrně jednoduchou strukturu aliterovaných dvojverší, vzájemně navíc pospojovaných rýmem daným buď stejným sufixem nebo tvarem

³⁸³ EML 2001, s. 310, Ардын уран зохиолч Дэндэвийн Пүрэвдоржийн баримтыг архивт хүлээн авлаа (www.archives.gov.mn), Д. Пүрэвдорж (http://mn.wikipedia.org/wiki/Дэндэвийн_Пүрэвдорж).

³⁸⁴ Úvod k souboru Pürevdordžových článků na stránkách Národní asociace učitelů mongolského jazyka (*Монгол хэл, бичгийн багш нарын үндэсний холбоо*) a mongolského písma (www.ehhelbichig.wordpress.com/2011/01/23).

posledních slov v sousedících verších.³⁸⁵ Výpůjčka, která je jádrem každého verše, je někdy součástí jednoduchého konstatování nebo popisu (ř. 1, 3, 4, apod.), jindy je konfrontována se svým mongolským ekvivalentem (ř. 46, 47, 48 a násl.) nebo obrazně vyjádřeným popisem (ř. 49, 56, 72, 76, 77 a další). Je to vlastně řetězec veršů, jenž může ve své podstatě pokračovat ještě dál, což autor naznačuje třemi tečkami v závěru a v jiném svém článku tak i činí.³⁸⁶ Vzhledem k tomu, že hlavní důraz v každém verši spočívá na jinakosti výpůjčky v rámci mongolského textu, bylo mou snahou v překladu tuto jinakost zachovat, proto tam, kde to bylo možné, byla výpůjčka přeložena do češtiny také cizím slovem, případně slovem slangovým nebo nářečovým. Specialitou této básně je, že výpůjčky v ní mají foneticky velmi silně pomongolštěnou podobu, v poznámce ke každému verši je proto uveden standardní nebo ustálený způsob zápisu výpůjčky (pokud existuje) spolu s uvedením zdrojového slova.

1. Санхүү банкны сэсчээмтэй ³⁸⁷	Máme finanční a bankovní systemy
2. Сантехникийн сэлээсэртэй ³⁸⁸	(v domácnostech pomáhají) instalatéři
3. Барьцааны ломбаардтай ³⁸⁹	věci se zastavují ve frcu (= zastavárně)
4. Баталгааны нотриадтай ³⁹⁰	ověřuje se u notáře
5. Удирдагч нь куульттэй ³⁹¹	velebení vůdců jsou kulty
6. Удирдаач нь пуульттэй ³⁹²	k ovládání máme (řídící) pulty
7. Хувийн коодтой ³⁹³	(také) máme osobní kódy
8. Хувцасны моодтой ³⁹⁴	v oblíkání se řídíme módou

³⁸⁵ Ve verších 1–33 tvoří rým sufix sociativu, ve verších 34–35 - sufix NP, dále následují metricky i zakončením podobné dvojice slov např. *дисэртаац* „disertace“ – *консолтаац* „konzultace“, apod.

³⁸⁶ „Мэдээж” дүүтэй золгох мэндийн самбай. Өнөөдөр, 4. 12. 2008.

³⁸⁷ *систем* „system“ < ru. *система*

³⁸⁸ *сантехникийн слесарь* „instalatér“ < ru. *слесарь-сантехник*

³⁸⁹ *ломбард* „zastavárna“ < ru. *ломбард*

³⁹⁰ *нотариат* „notářství; přen. notář“ < ru. *нотариат*

³⁹¹ *культ* „kult“ < ru. *культ*

³⁹² *пульт* „ovladač“ < ru. *пульт*

³⁹³ *код* „kód“ < ru. *код*

9. Галын командтай ³⁹⁵	hasiči pracují v komandech
10. Газрын кадаастартай ³⁹⁶	a na evidenci pozemky jsou katastry
11. Орцондоо ноймортой ³⁹⁷	na vchodech jsou numera
12. Ордондоо каамэртэй ³⁹⁸	v palácích kamery
13. Архины бокаалтай ³⁹⁹	alkohol se pije ze sklenek
14. Ажлын бахиалтай ⁴⁰⁰	na práci jsou bagančata
15. Зайгуулын тараншээтэй ⁴⁰¹	v příkopech je (plno) houmlesů
16. Зайлуулгын тараактартай ⁴⁰²	traktory nám všechno odtáhnou
17. Клиникийн ⁴⁰³ үзлэгтэй	na klinikách (se dělají) vyšetření
18. Клирингийн ⁴⁰⁴ тооцоотой	máme clearingové účty
19. Хоол нь поорцтой ⁴⁰⁵	a jídlo (dělíme) na porce
20. Холио нь пээрцтэй ⁴⁰⁶	v kořenicích směsích bývá pepř
21. Яам нь мээнэжэртэй ⁴⁰⁷	na ministerstvech jsou manažeři
22. Ямаа нь кашмиртай ⁴⁰⁸	kozy (nám) dávají kašmír
23. Өрөөлдөө портээзтэй ⁴⁰⁹	místo chybějící končetiny se dávají protézy
24. Өвөртөө пороомсогтой ⁴¹⁰	v náprsní kapse nosíme legitimaci

³⁹⁴ *моод (мод)* „móda“ < ru. *мода*

³⁹⁵ *команд* „mužstvo, sbor“ < ru. *команда*

³⁹⁶ *кадастр* „katastr“ < ru. *кадастр*

³⁹⁷ *номер* „číslo“ < ru. *номер*

³⁹⁸ *камер* „kamera“ < ru. *камера*

³⁹⁹ *бокал* „sklenička (na víno)“ < ru. *бокал*

⁴⁰⁰ *бахиал* „vysoké pracovní boty“ < ru. *бахилы*

⁴⁰¹ *траншей* „příkop“ < ru. *траншея*

⁴⁰² *трактор* „traktor“ < ru. *трактор*

⁴⁰³ *клиник* „klinika“ < ru. *клиника*

⁴⁰⁴ *клиринг* „clearing“ cf. angl. *clearing*, ru. *клиринг*

⁴⁰⁵ „porce“ < ru. *порция*

⁴⁰⁶ „koření“ < ru. *перец*

⁴⁰⁷ *менежер* „manažer“ < ru. *менеджер*, angl. *manager*

⁴⁰⁸ *кашмир* „kašmír“ < angl. *cashmere*, ru. *кашмир*

⁴⁰⁹ *протез* „protéza“ < ru. *протез*

⁴¹⁰ *пропуск* „průkaz“ < ru. *пропуск*

25. Чихэндээ апараадтай ⁴¹¹	v uších máme naslouchací aparátky
26. Чивэндээ гондоомтой ⁴¹²	na přirození kondomy
27. Эцэг нь таавчигтай ⁴¹³	otcové nosí bačkory
28. Эх нь лээвчигтэй ⁴¹⁴	matky podprsenky
29. Хvvхэд нь паампэрстэй ⁴¹⁵	pro děti jsou „ pampersky “
30. Ууцандаа масаажтай ⁴¹⁶	na záda se dělají masáže
31. Утсандаа мэйсэжтэй ⁴¹⁷	v telefonech máme esemesky
32. Унадаг бөх моосттой ⁴¹⁸	silná auta mají nápravy
33. Уулзвар бvхэн поосттой ⁴¹⁹	na každé křižovatce je varta (= hlídka)
34. Тээстээр ⁴²⁰ шалгадаг	pomocí testů se testuje
35. Тээндэрээр ⁴²¹ уралддаг	soupeříme spolu v tendrech
36. Шооконд ⁴²² ордог	(někdy) jsme v šoku
37. Сейфэнд ⁴²³ нуудаг	(cennosti) schováváme v sejfech
38. Пэлтаа ⁴²⁴ наадаг	obkládáme kachlíkama
39. Пэлээтэг ⁴²⁵ залгадаг	zapínáme sporáky
40. Рээзэвт ⁴²⁶ бичдэг	(doktoři) píšou recepty

⁴¹¹ *аппарат* „přístroj, naslouchadlo“ < ru. *аппарат*

⁴¹² „prezervativ“ < ru. *кондом*

⁴¹³ „bačkory“ < ru. *тапочки*

⁴¹⁴ *лифчик* „podprsenka“ < ru. *лифчик*

⁴¹⁵ „plenky“ < *Pampers* (název plenek)

⁴¹⁶ *массаж* „masáž“ < ru. *массаж*

⁴¹⁷ *мессеж* „sms“ < angl. *message*

⁴¹⁸ „náprava“ < ru. *мост* „náprava“: Mongolové v hovorovém jazyce rozlišují auta s náhonem na jednu nápravu (*нэг моосттой машин*) a auta s náhonem na obě nápravy, tj. na všechna čtyři kola (*хоёр моосттой машин*).

⁴¹⁹ „stanoviště, hlídka“ < ru. *пост*

⁴²⁰ *тест* „test“ cf. ru. *тест*, angl. *test*

⁴²¹ *тендер* „tendr, výběrové řízení“ cf. ru. *тендер*, angl. *tender*

⁴²² *шок* „šok“ cf. ru. *шок*, angl. *shock*

⁴²³ *сейф* „sejf, trezor“ < ru. *сейф*, angl. *safe*

⁴²⁴ *плита* „dlaždice“ < ru. *плита*

⁴²⁵ *плитка* „sporák“ < ru. *плитка*

⁴²⁶ „recept“ < ru. *рецепт*

41. Истоор ⁴²⁷ нээдэг	a zakládají chorobopisy
42. Инчрээстэй ⁴²⁸ тоглодог	do hry býváme zažráni
43. Стрээс ⁴²⁹ тайлдаг	zbavujeme se stresu
44. Ханаа дараанкалдаг ⁴³⁰	zdi se zpevňují štukovými latkami
45. Хадлангаа пэрээсэлдэг ⁴³¹	nakosené seno se presuje
46. Хийсэн бvтээл дисэртаац ⁴³²	vlastní dílo je disertace
47. Хичээлийн давтлага консолтаац ⁴³³	kvůli opakování se chodí na konzultace
48. Өргүүр шат лийпт ⁴³⁴	výtahy jsou lifty
49. Өндөг араа лүүпт ⁴³⁵	mezera v soukolí je vakl
50. Цаасан хүүдий пакээт ⁴³⁶	papírový sáček je taška
51. Царсан шал паркээт ⁴³⁷	parkety jsou dubová podlaha
52. Томхон танхим заал ⁴³⁸	velká místnost je sál
53. Тойрон бүжвэл баал ⁴³⁹	tanec v kole je bál
54. Хурлын дарга спикэр ⁴⁴⁰	předseda churalu je „ speaker “
55. Хувийн дугаар эргистэр ⁴⁴¹	rodnému číslu říkáme „ registr “
56. Аливааг чадвал маасчар ⁴⁴²	všeumělec je mistr
57. Адрын гэрэл лvvстэр ⁴⁴³	stropní svítidlo je lustr

⁴²⁷ „chorobopis“ < ru. *история (болезни)*

⁴²⁸ „zájem“ < ru. *интерес*

⁴²⁹ *стресс* „stres“ cf. ru. *стресс*, angl. *stress*

⁴³⁰ „podkládat latkama“ < *дараанк* „latka pod omítku“ < ru. *дранка*

⁴³¹ „lisovat“ < *пэрээс* „lis“ < ru. *прес*

⁴³² *диссертаци* „disertace“ < ru. *диссертация*

⁴³³ „konzultace“ < ru. *консультация*

⁴³⁴ *лифт* „výtah“ < ru. *лифт*

⁴³⁵ *tech.* „vůle, vakl“ < ru. *люфт*

⁴³⁶ „pytlík, sáček“ < ru. *пакет*

⁴³⁷ *паркет* „parkety“ < ru. *паркеты*

⁴³⁸ *заал* „sál“ < ru. *зал*

⁴³⁹ „ples“ < ru. *бал*

⁴⁴⁰ *спикер* „předseda parlamentu“ < angl. *speaker* „předseda sněmovny“

⁴⁴¹ *регистр* < *регистрийн дугаар* „rodné číslo“ cf. ru. *регистр* „rejstřík“ (*регистрационный номер* „evidenční číslo“)

⁴⁴² *мастер* „mistr“ < ru. *мастер*

58. Түүчээ тэрэг бүүпэр ⁴⁴⁴	vedoucí vůz je jako „bufr“ (= nárazník)
59. Түгжээт нууцлал шийпэр ⁴⁴⁵	kódované heslo je šifra
60. Цусны чагт хэрээст ⁴⁴⁶	výsledky rozboru krve se značí křížky
61. Усны цорго караант ⁴⁴⁷	vodovodní výpusť je kohoutek
62. Цайны идээ заваарк ⁴⁴⁸	čajový výluh je zavářka
63. Цаасны хэмжээ формат ⁴⁴⁹	velikosti papíru se říká formát
64. Энгийн дэр падуушиг ⁴⁵⁰	obyčejný polštář je poduška
65. Ээрүүлт хүрд кадуушаг ⁴⁵¹	vřetenová cívka je špulka
66. Яриан жүжиг дараам ⁴⁵²	mluvená hra je drama
67. Янзны хүрээ араам ⁴⁵³	krásné obruby jsou rámy
68. Нэрийн чансаар эрээтэнг ⁴⁵⁴	důvěryhodnost se hodnotí ratingy
69. Нэхэл өлгөц эрээплэг ⁴⁵⁵	v promluvě se střídají repliky
70. Албан суудал мээст ⁴⁵⁶	úřednická židle je post
71. Алдар хүнд чээст ⁴⁵⁷	dobrá pověst je čest

⁴⁴³ „lustr“ < ru. *люстра*

⁴⁴⁴ „nárazník“ < ru. *буфер*

⁴⁴⁵ *шифр* „šifra, signatura“ < ru. *шифр*

⁴⁴⁶ *хэрээс* „kříž, křížek“ < ru. *крест* „kříž“. Zde ve slangovém významu vázaném na formulář s výsledky krevních testů, kde se některé údaje označují křížkem. S tímto významem souvisí také například *цус хэрээстэй гарсан* (krev - křížek-Soc. - vyjít-NP) „na výsledcích z krve mám křížek, tj. výsledky nejsou úplně v pořádku“ anebo například *цус гурван хэрээсттэй гарсан байна* (krev – tři - křížek-Soc. - vyjít-NP - být-PrI) „na výsledcích z krve mám tři křížky, tj. dopadly velmi špatně“ (doc. Luvsandorji, leden 2011).

⁴⁴⁷ *крант* „kohoutek“ < ru. *кран*

⁴⁴⁸ „zavářka“ < ru. *заварка*

⁴⁴⁹ *формат* „formát“ < ru. *формат*

⁴⁵⁰ „polštář“ < ru. *подушка*

⁴⁵¹ „cívka“ < ru. *катушка*

⁴⁵² *драм* „drama“ < ru. *драма*

⁴⁵³ *рам* „rám, obruba“ < ru. *рама*

⁴⁵⁴ *рейтинг* „rating“ < ru. *рейтинг*, angl. *rating*

⁴⁵⁵ „replika“ < ru. *реплика*

⁴⁵⁶ „místo“ < ru. *место*

⁴⁵⁷ „čest“ < ru. *честь*

72. Санаандгүй явдал сюрприз ⁴⁵⁸	nenadálá událost je překvapení
73. Салбан өмд тарпээ ⁴⁵⁹	rozšířené kalhoty mají tvar trapézu
74. Нүхэн гарц түнээл ⁴⁶⁰	podzemní průchod je tunel
75. Нүнжигтэй эд оргинаал ⁴⁶¹	kvalitní zboží je originál
76. Ахалж яваа нь лийдэр ⁴⁶²	v čele kráčí lídr
77. Ард үлдсэн нь лоодор ⁴⁶³	vzadu zůstává lotr
78. Мулгуу нь паакт ⁴⁶⁴	neschopnost plodí trable
79. Муу нь аакт ⁴⁶⁵	špatné bývá skartováno
80. Амьсгал хордвол угаар ⁴⁶⁶	otrava oxidem uhelnatým je intoxikace
81. Аюулд өртвөл аваар ⁴⁶⁷	v ohrožení života jsme při havárce
82. Ханын шүүгээ шкаав ⁴⁶⁸	skříň je almara
83. Хомон хадаас скоов ⁴⁶⁹	zahnutý hřeb je skoba
84. Тэвэг талх батон ⁴⁷⁰	kulatý chleba je bochník
85. Тэцэн хувин битаан ⁴⁷¹	hliníková nádoba je konev
86. Оноол ажил ноором ⁴⁷²	předepsané množství práce je norma
87. Онцлох хувцас фоором ⁴⁷³	jednotné oblečení je uniforma
88. Оготор банзал мийний ⁴⁷⁴	krátká sukně je mini

⁴⁵⁸ *сюрприз* „překvapení“ < ru. *сюрприз*

⁴⁵⁹ *трапец* „lichoběžník“ < ru. *трапеция*

⁴⁶⁰ „tunel“ < ru. *туннель*

⁴⁶¹ *оргинал(ь)* „originál“ < ru. *оргинал*

⁴⁶² *лидер* „lídr“ < ru. *лидер*, angl. *leader*

⁴⁶³ pravděpodobně „lotr, darebák“ < ru. *лодырь, лодарь* (< Něm. *Lotterbube*)

⁴⁶⁴ *паакт* (*slang.*) „chyba, problémy, průšvih“ < *факт* „fakt, skutečnost“ < ru. *факт*

⁴⁶⁵ *акт* „akt, zápis, protokol – zde o vyřazení“; (*пřen.*) „vyřazené věci“ < ru. *акт* „akt, zápis, protokol“

⁴⁶⁶ „oxid uhelnatý“ < ru. *угар* < *угарный (газ)* „oxid uhelnatý“

⁴⁶⁷ „havárie, nehoda“ < ru. *авария*

⁴⁶⁸ *шкаф* „skříň“ < ru. *шкаф*

⁴⁶⁹ „skoba“ < ru. *скоба*

⁴⁷⁰ „bochník“ < ru. *батон*

⁴⁷¹ *бидон* „konev (na mléko)“ < ru. *бидон*

⁴⁷² *норм* „(výkonová) norma“ < ru. *норма*

⁴⁷³ „uniforma“ < ru. *форма*

⁴⁷⁴ „mini, minisukně“ < ru. *мини* < *мини-юбка* „minisukně“

89. Ороолдсон хормой макси ⁴⁷⁵	zavinutý podolek zas maxi
90. Цэргийн дуулга каасаг ⁴⁷⁶	vojenská přilba je helma
91. Цээрийн баг маасаг ⁴⁷⁷	ochranná maska je rouška
92. Албаны өрөө оофис ⁴⁷⁸	z kanceláři se staly „ ofisy “
93. Амрагийн хурьцал сээкс ⁴⁷⁹	a milostný styk je sex
94. Гэрийн тавилга мээбэл ⁴⁸⁰	vybavení bytu je nábytek
95. Гэрлийн утас каабэл ⁴⁸¹	elektrické šňůry jsou kabely
96. Халуун уур паар ⁴⁸²	horké výpary jsou pára
97. Хальсан бөмбөлөг шаар ⁴⁸³	letící koule je balon
98. Өвөөлжин шовоохой бүүтэг ⁴⁸⁴	letní dřevěné stavení je budka
99. Өвчүүн завь лоотог ⁴⁸⁵	plavidlo [s kostrou ve tvaru] hrudní kosti je lodka
100. Сахлын хутга бэрийтэг ⁴⁸⁶	nůž na holení je břitva
101. Саравчтай малгай кээпэг ⁴⁸⁷	čepice se štítkem je kšiltovka
102. Ханцуйн товч запанг ⁴⁸⁸	knoflíky na rukávech jsou manžetové
103. Хавчих хавтас паапар ⁴⁸⁹	desky na dokumenty jsou rychlovazače
104. Эдийн солгой бараак ⁴⁹⁰	vadné zboží je brak
105. Эргүү толгой дураак ⁴⁹¹	hloupý člověk je pitomec

⁴⁷⁵ „maxi, maxisukně“ < ru. *макси* < *юбка макси, макси-юбка* „maxisukně“

⁴⁷⁶ *каска* „přilba“ < ru. *каска*

⁴⁷⁷ „maska, rouška“ < ru. *маска*

⁴⁷⁸ *о(ф)фис* „kancelář, office“ < ru. *офис* „kancelář, office“, angl. *office*

⁴⁷⁹ *секс* „sex“ cf. ru. *секс*, angl. *sex*

⁴⁸⁰ *мебель* „nábytek“ < ru. *мебель*

⁴⁸¹ *кабель* „kabel, šňůra“ < ru. *кабель*

⁴⁸² *паар* „pára“ < ru. *пар*

⁴⁸³ „balón“ < ru. *шар*

⁴⁸⁴ „budka“ < ru. *будка*

⁴⁸⁵ „lodka“ < ru. *лодка*

⁴⁸⁶ „břitva“ < ru. *бритва*

⁴⁸⁷ „kšiltovka“ < ru. *кепка*

⁴⁸⁸ „manžetový knoflík“ < ru. *запонка*

⁴⁸⁹ „obal na dokumenty, desky“ < ru. *папка*

⁴⁹⁰ „brak, zmetek“ < ru. *брак*

106. Данс баригч нарийдчаг ⁴⁹²	správce účtů a úkolář je nyní operátor
107. Даган баясагч балиалшэг ⁴⁹³	nadšený obdivovatel je fanda
108. Хурууд эм таблээтаг ⁴⁹⁴	lék tvrdý jako <i>churuud</i> ⁴⁹⁵ je tableta
109. Хулгар сандал табурээтаг ⁴⁹⁶	židle bez opěradla je taburet
110. Алаг хөзөр каарт ⁴⁹⁷	různobarevné hrací listy jsou karty
111. Агтан гуявч шоорт ⁴⁹⁸	krat'asy jsou šortky
112. Тааран шалбуур жийнс ⁴⁹⁹	kalhoty z tvrdé tkaniny jsou džíny
113. Тарчиг тэтгэвэр пээнс ⁵⁰⁰	skrovný důchod je penze
114. Хоригдлын хэвтээш наар ⁵⁰¹	vězeňské lůžko je pryčna
115. Хоногийн нэвчиш баар ⁵⁰²	noční podnik prosáklý (pachem alkoholu) je bar
116. Эрээвэр зууш салаат ⁵⁰³	pestrobarevný pokrm je salát
117. Эмчийн нөмрөг халааат ⁵⁰⁴	lékaři chodí v bílém plášti
118. Элдэв шүхэр зоонтиг ⁵⁰⁵	různé deštníky jsou paraplata
119. Эрвээхэй зангиа баантиг ⁵⁰⁶	mašle na krku je motýlek ⁵⁰⁷
120. Өвсний хадуур касилк ⁵⁰⁸	stroj na sekání trávy je sekačka

⁴⁹¹ *дураак* „hlupák, pitomec“ < ru. *дурак*

⁴⁹² „úkolář, přidělovač (např. práce nebo věci ze skladu)“ < ru. *нарядчик*

⁴⁹³ *балиашиг* „fanoušek“ < ru. *болельщик*

⁴⁹⁴ „tableta“ < ru. *таблетка*

⁴⁹⁵ Druh lisovaného a sušeného tvarohu

⁴⁹⁶ „taburet, stolička“ < ru. *табуретка*

⁴⁹⁷ *карт* „karta“ < ru. *карта* „karta“ (*карты* pl.)

⁴⁹⁸ „šortky, krat'asy“ < ru. *шоорты*

⁴⁹⁹ *жийнс* „džíny“ < ru. *джинсы*

⁵⁰⁰ „penze, důchod“ < ru. *пенсия*

⁵⁰¹ „pryčna“ < ru. *нары*

⁵⁰² *баар* „bar“ < ru. *бар*

⁵⁰³ *салаат* (*салад*) „salát“ < ru. *салат*

⁵⁰⁴ „plášť“ < ru. *халат*

⁵⁰⁵ *зонтик* „deštník“ < ru. *зонтик*

⁵⁰⁶ „motýlek“ < ru. *бантик*

⁵⁰⁷ *dosl.* Kravata v podobě motýla je motýlek.

⁵⁰⁸ „sekačka“ < ru. *касилка*

121. Өвчтөний дамнуур носилк ⁵⁰⁹	k přenášení pacientů jsou nosítka
122. Үнэ хямдрал сээл ⁵¹⁰	slevy jsou „ sale ”
123. Үнгэг шохой мээл ⁵¹¹	drolivá bílá hrudka je křída
124. Хайнцал нь ничээ ⁵¹²	nerozhodný výsledek je pat
125. Хийрхэл нь шизо ⁵¹³	duševní porucha je „ schíza ”
126. Үзэх зүс имийж ⁵¹⁴	pěstovaný obraz je image
127. Үлэг жаал дэбийл ⁵¹⁵	slaboduchý člověk je debil
128. Чимэгт зар рэклаам ⁵¹⁶	ozdobné oznámení je reklama
129. Чихэвч мөр рэглаан ⁵¹⁷	klínové rukávy jsou raglány
130. Илүү зан хооби ⁵¹⁸	koníček je hobby
131. Ихсийн булагнал лооби ⁵¹⁹	tajná jednání vlivných jsou lobbying
132. Сайн дуу хийт ⁵²⁰	dobrá píseň je hit
133. Сагсны бай шийт ⁵²¹	v basketu se hraje na koš
134. Нүдний шил ооптиг ⁵²²	brýle si pořizujeme v optice
135. Нүүрний гоёл космээтэг ⁵²³	na líčení máme kosmetiku
136. Тунгийн тариур шипрээц ⁵²⁴	dávku léku aplikujeme injekcí
137. Турсган цавуу скооч ⁵²⁵	tenká lepicí (páska) je izolepa

⁵⁰⁹ „nosítka“ < ru. *носилки*

⁵¹⁰ „sleva“ < angl. *sale*

⁵¹¹ „křída“ < ru. *мел*

⁵¹² (*sport.*) „nerozhodný výsledek, remíza, pat“ < ru. *ничей (ничья)*

⁵¹³ „schizofrenie“ < ru. *шизофрения*

⁵¹⁴ *имиж* „image“ cf. ru. *имидж*, angl. *image*

⁵¹⁵ „debil“ (i jako nadávka) < ru. *дебил*

⁵¹⁶ *реклам* „reklama“ < ru. *реклама*

⁵¹⁷ „raglán“ < ru. *реглан (sub., adj.)*

⁵¹⁸ *хобби* „hobby, koníček“ cf. ru. *хобби*, angl. *hobby*

⁵¹⁹ *лобби* „lobby“ cf. ru. *лобби*, angl. *lobby*

⁵²⁰ *хит* „hit“ cf. ru. *хит*, angl. *hit*

⁵²¹ *шийд* (*сагсны шийд*) „(basketbalový) koš“ < ru. (*баскетбольный*) *щит*

⁵²² „optika“ < ru. *оптика*

⁵²³ *косметик* „kosmetika“ < ru. *косметика*

⁵²⁴ „injekční stříkačka“ < ru. *шприц*

⁵²⁵ *скотч* „izolepa“ < ru. *скотч*

138. Аюулын нөөц фоонд ⁵²⁶	zásoba pro případ nouze je rezervní fond
139. Арилжааны өөш боонд ⁵²⁷	komerční lákadlo jsou dluhopisy
140. Яншаа дуу хийп хооп ⁵²⁸	užvaněná píseň je hip hop
141. Янагийн гоёл шууб ⁵²⁹ наап ⁵³⁰	oblíbené oděvy jsou šuby a semiš
142. Үзэсгэлэнт бүсгүй оны мийс ⁵³¹	nejkrásnější dívka roku je miss
143. Үдшийн мэдээ сийтий нүүс ⁵³² ...	večerní zprávy jsou city news ...

⁵²⁶ *фонд* „fond“ < ru. *фонд*

⁵²⁷ *бонд* „dluhopis“ < ru. *бонд*

⁵²⁸ *хип хооп* „hip hop“ cf. ru. *хип-хоп*, angl. *hip hop*

⁵²⁹ *шууб* „kožich“ < ru. *шуба*

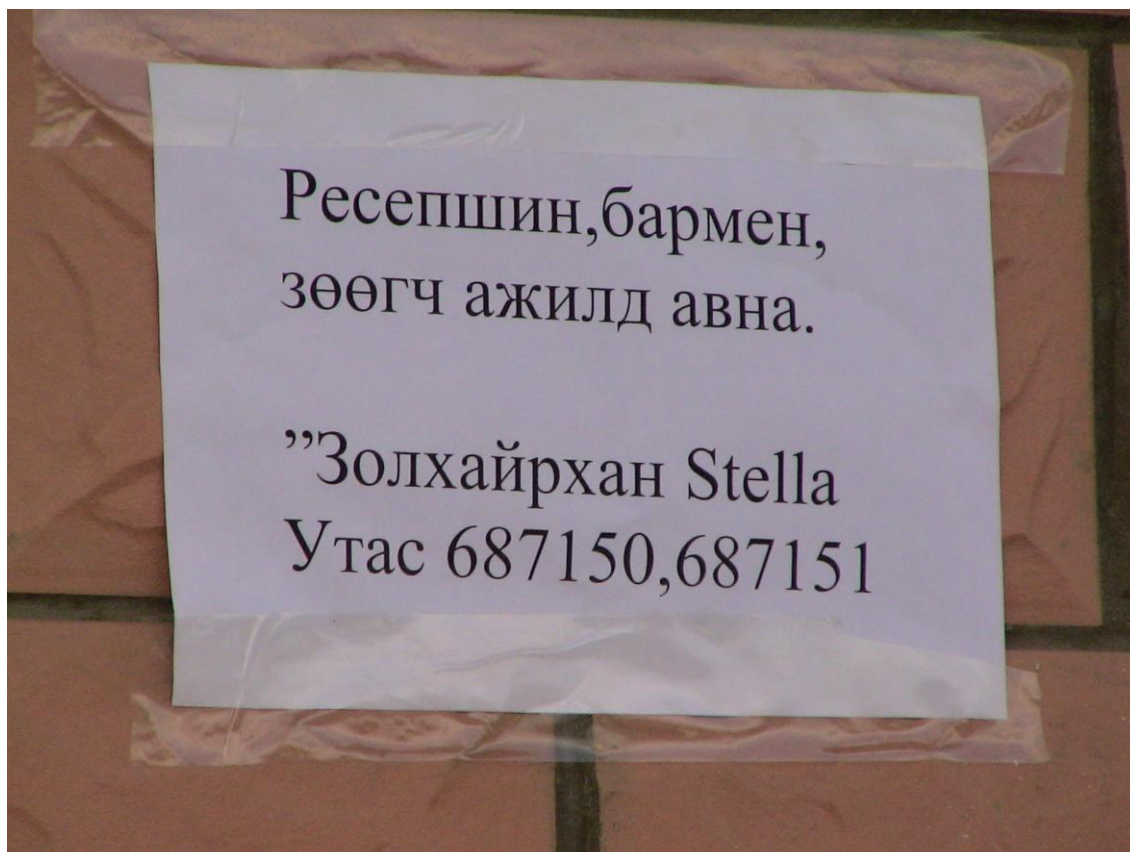
⁵³⁰ *наап* „nubuk, semiš, useň z hověziny se sametovým lícem“ < původ nejasný, podle některých informantů se dnes již místo tohoto slova používá jeho mongolský ekvivalent *торгон савхи* (dosl.) „hedvábná kůže“

⁵³¹ *мисс* „miss“ cf. ru. *мисс*, angl. *miss*

⁵³² „zprávy“ < angl. *city news*

Obr. 1. Obchůdek s názvem Obchodní centrum Fresh Foods
(přepsáno cyrilicí), Ulánbáтар 2005

Obr. 2. Oznámení: „Přijmeme recepční, barmana a číšníka, Dzolchajrchan Stella,
Tel.: 687150, 687151“

Obr. 3. Upoutávka před restaurací v Öndörchaanu, centru Chentijského ajmaku
(září 2010)

Obr. 4. Pan Bandi s manželkou, okres Ulaanbadrach, Východní Gobi

Obr. 5. Jurta se solárními panely a satelitní televizí. Na střeše se tradičním způsobem suší tvaroh *aaruul*. (Západní Mongolsko, 2004)